

Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών

Π.Μ.Σ. «Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σπουδές»
Κατεύθυνση: Διεθνής Πολιτική Οικονομία

Διπλωματική Εργασία

Αναδυόμενες οικονομίες της κεντροανατολικής Ευρώπης: το παράδειγμα της Πολωνίας και ο ρόλος των πολυεθνικών επιχειρήσεων

ΑΘΗΝΑ

Σεπτέμβριος 2014

Μεταπτυχιακός Φοιτητής:

Παπαχρυσάνθου Θεόδωρος (Α.Μ.: 1212Μ099)

Επιβλέπων Καθηγητής:

Χρήστος Παπάζογλου, Αναπληρωτής Καθηγητής

Διπλωματική Εργασία

Θέμα: «Αναδυόμενες οικονομίες στη κεντροανατολική Ευρώπη: το παράδειγμα της Πολωνίας και ο ρόλος των πολυεθνικών επιχειρήσεων»

Περιεχόμενα:

Εισαγωγή : Τα αίτια της πτώσης του παλαιού καθεστώτος και η έναρξη μιας νέας εποχής	σελ.5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο : Οι υπό μετάβαση οικονομίες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης	σελ.7
Α'. Οι αλλαγές στους πολιτικούς και οικονομικούς θεσμούς μετά το 1989	σελ.7
Β'. Τα εμπόδια, οι προκλήσεις και οι προοπτικές τη μεταβατική δεκαετία 1990-2000	σελ.13
Γ'. Ο πληθωρισμός, η οικονομική ανάπτυξη και η μεταβολή των θεσμών με στόχο μια πιο φιλελεύθερη, ανταγωνιστική και αποτελεσματική οικονομία	σελ.21
Δ'. Η σημαντική δεκαετία :2000-2010 – οι προσπάθειες οικονομικής σύγκλισης , η ένταξη στην ΕΕ και οι νέες προοπτικές	σελ.32
Κεφάλαιο 2 ^ο : Πολωνία : αποτυχίες, επιτυχίες και προοπτικές	σελ.40
Α' . Η μεγάλη αλλαγή (1989),οι δυσκολίες και οι νέες προοπτικές	σελ.41
Β' . Τα ενδογενή χαρακτηριστικά και τα πλεονεκτήματα της πολωνικής οικονομίας	σελ.45
Γ' . Η μετάβαση σε μια φιλελεύθερη οικονομία και οι επιλογές της εμπορικής και νομισματικής πολιτικής σε μια παγκοσμιοποιημένη οικονομία	σελ.49
Δ' . Η ένταξη στην ΕΕ, η οικονομική μεγέθυνση της δεκαετίας του 2000 και το μέλλον μιας σημαντικά αναπτυσσόμενης οικονομίας της Ευρώπης	σελ.56
Κεφάλαιο 3 ^ο : Ο ρόλος των πολυεθνικών επιχειρήσεων	σελ.61
Α'. Τα κίνητρα και η υλοποίηση ξένων άμεσων επενδύσεων στις χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης	σελ.63
Β'. Τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα των χωρών υποδοχής της πρώην σοσιαλιστικής Ευρώπης	σελ.66

Γ'. Τα οφέλη των πολυεθνικών επιχειρήσεων και ο αυξανόμενος ρόλος τους στις εγχώριες οικονομίες. Η συμβολή τους στην οικονομική ανάπτυξη και απασχόληση	σελ.68
Κεφάλαιο 4^ο : Διαπιστώσεις, συμπεράσματα και μελλοντικές προοπτικές για τις χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης	σελ.74
Α'. Οι δυσκολίες, οι αποτυχίες και τα επιτεύγματα των πρώην σοσιαλιστικών οικονομιών κατά τη περίοδο 1989-2007	σελ.75
Β'. Ο αντίκτυπος της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης για το παρόν και το μέλλον της κεντροανατολικής Ευρώπης	σελ.82
Γ'. Η πρόκληση της Ευρωζώνης, ο ρόλος των «κομβικών κρατών» και οι προβλέψεις για τη πορεία της κεντροανατολικής Ευρώπης στο ευρωπαϊκό και παγκόσμιο οικονομικό περιβάλλον.	σελ.91
Επίλογος – Συμπεράσματα	σελ.97
Παράρτημα Πινάκων	σελ.99
Βιβλιογραφία	σελ.151

Εισαγωγή

Ο κόσμος γνωρίζει ότι ο κομμουνισμός στην ανατολική Ευρώπη κατέρρευσε το 1989 και η Σοβιετική Ένωση εισήλθε σε ένα μονοπάτι που υποσχόταν όχι μόνο το τέλος του σοσιαλισμού αλλά επίσης απειλούσε την εδαφική της ακεραιότητα.

Εκτός από τις άμεσες εμφανείς συνέπειες της κατάρρευσης του σοσιαλισμού όπως αυτή της διάλυσης του Συμβουλίου της Αμοιβαίας Οικονομικής Υποστήριξης των Σοσιαλιστικών Κρατών και του Συμφώνου της Βαρσοβίας υπάρχουν μια σειρά από γεγονότα και αιτίες που έλαβαν χώρα στην ανατολική Ευρώπη το 1989 και οδήγησαν στο μετασχηματισμό της διεθνούς πολιτικής τάξης ενώ ταυτόχρονα απέδειξαν με οφθαλμοφανή τρόπο πως φαινομενικά σταθερά και μακροχρόνια κοινωνικά συστήματα αποτυγχάνουν και καταρρέουν.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η πιο εμφανής αιτία κατάρρευσης του κομμουνισμού, σαφώς όχι η μοναδική, στην ανατολική Ευρώπη ήταν τα οικονομικά προβλήματα. Βέβαια θα πρέπει να τονίσουμε ότι καμιά χώρα της ανατολικής Ευρώπης δεν είχε φτάσει σε επίπεδα πείνας και πρωτόγονων συνθηκών παρόμοιες με αυτές σε πολλές αφρικανικές χώρες. Παρόλο αυτά, άλλες από αυτές τις οικονομίες όπως αυτές της Ρουμανίας και της Πολωνίας αντιμετώπιζαν σημαντικά οικονομικά προβλήματα και άλλες όπως η Ουγγαρία και η Τσεχοσλοβακία ήταν αποτυχημένες σύμφωνα με τα στάνταρτ των πιο ανεπτυγμένων καπιταλιστικών οικονομιών. Επιπλέον η σοβιετική ένωση αποτελούσε ακόμη μια παγκόσμια οικονομική και τεχνολογική δύναμη παρόλο τη φτώχεια που υπήρχε σε διάφορες περιοχές της και το χαμηλό βιοτικό επίπεδο σε σχέση με τη κατά κεφαλή παραγωγή της.

Παρόλο αυτά το βασικό πρόβλημα αυτών των οικονομιών ήταν ότι οι αποφάσεις που αφορούσαν τη παραγωγή και την επένδυση βασιζόνταν σε μεγάλο βαθμό στη πολιτική βούληση πολύ περισσότερο από τις εγχώριες ή διεθνείς ανάγκες της αγοράς. Αυτό σήμαινε για την εγχώρια αγορά ότι οι ποσότητες και οι τιμές των αγαθών και υπηρεσιών καθορίζονταν από τις εντολές της διοίκησης ενώ παραμερίζονταν οι επιθυμίες και οι αποφάσεις καταναλωτών και παραγωγών. Όσο αφορά δε τη διεθνή αγορά, το διεθνές εμπόριο δηλαδή με το προηγμένο καπιταλιστικό κόσμο, ήταν αυστηρά περιορισμένο και ελεγχόμενο καθώς θα μπορούσε να αποδυναμώσει την εγχώρια καθοδήγηση της οικονομίας. Αυτό επιτεύχθηκε από τη κομμουνιστική διοίκηση με δύο τρόπους: 1) με νομικούς περιορισμούς και, 2) διατηρώντας μη μετατρέψιμο το νόμισμα των σοσιαλιστικών χωρών. Το αποτέλεσμα ήταν οι δυνάμεις της αγοράς να μη μπορούν να εισέλθουν στην πραγματική οικονομία και να μην υπάρχουν πραγματικές τιμές. Ο στόχος της διοίκησης ήταν να αυξάνεται συνεχώς η παραγωγή, να διατηρείται η απασχόληση σε υψηλά επίπεδα και αντίστοιχα οι τιμές των τροφίμων σε χαμηλά και να προσελκύονται επενδύσεις που αντικατοπτρίζουν και «ταιριάζουν» στη πολιτική βούληση. Έτσι αναπόφευκτα αυτό το σύστημα δημιουργούσε σημαντικές ελλείψεις σε πολλά καταναλωτικά αγαθά, καθώς η παραγωγή ήταν τόσο αναποτελεσματική όπου το τελικό προϊόν ήταν σε πολύ χαμηλότερα επίπεδα από ότι θα έπρεπε να είναι σε τόσο υψηλά επίπεδα βιομηχανοποίησης, με τελική συνέπεια σημαντικές στρεβλώσεις στην παραγωγή

αγαθών και υπηρεσιών «κλειδιά» για την οικονομία των σοσιαλιστικών κρατών.
[Chirot, 1991: 4]

Τελικά η πολιτική βούληση ήταν αυτή που προσδιόριζε την οικονομική ζωή στις σοσιαλιστικές χώρες, πολιτική βούληση που βασιζόταν στις ιδέες των ηγετών του κομμουνισμού (Λένιν, Στάλιν) , σταδιακά εξαπλώθηκε σε όλους τους κομμουνιστές ηγέτες και τελικά επιβλήθηκε στο ένα τρίτο του παγκόσμιου πληθυσμού.

Εκτός από τα οικονομικά προβλήματα που αποτέλεσαν τη θεμελιώδη αιτία της πτώσης του κομμουνισμού στις χώρες της ανατολικής Ευρώπης, σημαντικοί παράγοντες ήταν επίσης το ηθικό και πολιτικό κλίμα που επικράτησε εκείνη τη περίοδο. Το σημαντικότερο στοιχείο ήταν η έλλειψη εμπιστοσύνης απέναντι στις ηθικές αξίες του κοινωνικού και πολιτικού συστήματος των χωρών αυτών που προερχόταν από τη μεγάλη ανελαστικότητα των κομμουνιστικών οικονομιών, τις ατελείωτες ελλείψεις αγαθών, τη γραφειοκρατία που κατέκλυζε κάθε πτυχή της καθημερινής ζωής. Όλα αυτά, μαζί με τα φαινόμενα διαφθοράς και εκβιασμών που λάβαιναν χώρα οδήγησαν το σοσιαλιστικό μοντέλο να λειτουργεί πολλές φορές ως ο αυθαίρετος κανόνας των λίγων, ως μια σύγχρονη μορφή τυραννίας που μείωνε τη νομιμότητα του καθεστώτος στα μάτια του λαού και αύξαναν την ανάγκη για ένα περισσότερο ευέλικτο, πλουραλιστικό και δημοκρατικό πολιτικό σύστημα που με νέες δημοκρατικές δομές και διαφορετικούς κοινωνικούς θεσμούς που θα βασιζόνταν στην ελευθερία, θα εγκαθίδρυναν μια νέα «κοινωνία πολιτών».

Τα αίτια της πτώσης των κομμουνιστικών καθεστώτων στην κεντροανατολική Ευρώπη θα μπορούσαν λοιπόν να επικεντρωθούν σε πέντε βασικά σημεία:

- Ο παραλογισμός και το απαρχαιωμένο σύστημα του σοβιετικού τύπου σοσιαλισμού που χαρακτηριζόταν από ένα υπερβολικά συγκεντρωτικό σύστημα οικονομικής διοίκησης.
- Οι οικονομικές μεταρρυθμίσεις δε μπορούσαν να προχωρήσουν καθώς οι πολιτικές μεταρρυθμίσεις που ήταν επίσης απαραίτητες έρχονταν σε αντίθεση με τις αρχές του κομμουνιστικού κόμματος.
- Παρόλο τις δύο πετρελαϊκές κρίσεις της δεκαετίας του 1970 και ενώ η δύση έκανε σημαντικές προσπάθειες να αναπτύξει νέες τεχνολογίες εξοικονόμησης ενέργειας και μικροηλεκτρονικής, τα σοσιαλιστικά κράτη της ανατολικής Ευρώπης δεν έλαβαν σοβαρά υπόψη τους αυτές τις κρίσεις ως κίνητρο μετασχηματισμού καθώς λάμβαναν το πετρέλαιο σε χαμηλές τιμές από τη παραγωγή Σοβιετική Ένωση.
- Οι σοσιαλιστικές χώρες του σοβιετικού μπλοκ δε μπόρεσαν να προσαρμοστούν σε μια εποχή της κοινωνίας της πληροφόρησης και παρέμειναν πολύ πίσω από τη δύση σε αυτό το τομέα.
- Ο σοσιαλισμός στις χώρες της ανατολικής Ευρώπης ήταν αποτέλεσμα του Ψυχρού Πολέμου. Με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου δεν υπήρχε πια η ανάγκη διατήρησης των χωρών της ανατολικής Ευρώπης στο σοβιετικό μπλοκ και η συνέχιση του σοβιετικού τύπου σοσιαλισμού. [Koyama, 2008: 8]

Τελικά το κομμουνιστικό δόγμα άρχισε να απειλείται σοβαρά στα μέσα της δεκαετίας του 1980 στην ανατολική Ευρώπη. Η δυσαρέσκεια του λαού μεγάλωνε οι οικονομικοί μετασχηματισμοί δε λειτουργούσαν ακόμα και με τις τελευταίες προσπάθειες του προέδρου Γκορμπατσόφ, τη περίφημη «Perestroika», ο πληθυσμός γινόταν ολοένα και περισσότερο αποξενωμένος και η εμπιστοσύνη του απέναντι στο καθεστώς χανόταν. Αυτά σε συνδυασμό με την σοβιετική κρίση σε οικονομικό και τεχνολογικό επίπεδο εκείνης της περιόδου οδήγησαν αρχικά το 1989, την Πολωνία μέσω του κινήματος της Αλληλεγγύης (Solidarity) σε εκλογές όπου παρόλο τις προσπάθειες να κρατηθεί το κομμουνιστικό κόμμα στην εξουσία με διάφορους τρόπους, το εκλογικό σώμα αρνήθηκε να το επανεκλέξει και ο κομμουνιστικός κανόνας κατέρρευσε. Στη συνέχεια ακολούθησε η Ουγγαρία, η ανατολική Γερμανία, η Βουλγαρία, η Τσεχοσλοβακία και τέλος η Ρουμανία του Τσαουσέσκου. [Chirot, 1991: 12]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο: Οι υπό μετάβαση οικονομίες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης

Α'. Οι αλλαγές στους πολιτικούς και οικονομικούς θεσμούς μετά το 1989

Το 1989 ήταν καθοριστική χρονιά για την κεντροανατολική Ευρώπη. Το Φεβρουάριο του 1989 η κεντρική επιτροπή του σοσιαλιστικού εργατικού κόμματος (κομμουνιστικού κόμματος) αποφάσισε την εισαγωγή ενός πολυκομματικού συστήματος. Το Μάιο του ίδιου έτους η ουγγρική κυβέρνηση άνοιξε τα σύνορα με τη δύση με αποτέλεσμα την μαζική έξοδο των ανατολικογερμανών τον Αύγουστο του ίδιου έτους. Στη Πολωνία τον Ιούνιο του 1989 πραγματοποιήθηκαν ελεύθερες εκλογές στη βάση ενός πολυκομματικού συστήματος που ανέδειξαν ως νικητή το κίνημα της «Αλληλεγγύης» το οποίο στη συνέχεια σχημάτισε αντικομμουνιστική κυβέρνηση.

Το Νοέμβριο του ίδιου έτους το τείχος του Βερολίνου που χώριζε δύση και ανατολή για 28 χρόνια καταρρέει. Η πτώση των σοσιαλιστικών καθεστώτων ακολούθησε σαν ντόμινο σε όλη την ανατολική Ευρώπη. Στη Τσεχοσλοβακία με τη «βελούδινη επανάσταση», λίγο αργότερα στη Βουλγαρία και στη Ρουμανία, στην διάλυση της Γιουγκοσλαβικής ομοσπονδίας το 1991 και τέλος στη διάσπαση της Σοβιετικής Ένωσης το Δεκέμβρη του ίδιου έτους. Από το 1989 έως το 1990 το σοσιαλιστικό καθεστώς κατέρρευσε στην ανατολική Ευρώπη. Ο έλεγχος που ασκούσε η Μόσχα στα σοσιαλιστικά κράτη της ανατολικής Ευρώπης μέσω των κομμουνιστικών κομμάτων που βρίσκονταν στην εξουσία έφτασε και αυτή στο τέλος της. Η COMECON (Συμβούλιο Αμοιβαίας Οικονομικής Υποστήριξης) που συνέδεε οικονομικά τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης με τη σοβιετική ένωση όπως και το Σύμφωνο της Βαρσοβίας που τις συνέδεε στρατιωτικά έπαψαν να ισχύουν το 1991, σοβιετική ένωση διαλύθηκε, όπως και τα σοσιαλιστικά καθεστώτα σε πρώην Γιουγκοσλαβία και Αλβανία. Παρόλο αυτά η κατάρρευση της «σοσιαλιστικής Ευρώπης» ανέδειξε τις ιστορικές, πολιτισμικές και θρησκευτικές διαφορές μεταξύ

των κρατών της ευρύτερης περιοχής, όπου σε πολλά από αυτά στη συνέχεια έλαβαν χώρα σοβαρές εθνοτικές διαμάχες.

[Koyama, 2008 :10]

Ο κανόνας του κομμουνισμού στη κεντρική και ανατολική Ευρώπη διήρκησε πάνω από 40 χρόνια και είχε μια ισχυρή επιρροή στις οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές πτυχές όχι μόνο στο κομμουνιστικό μπλοκ αλλά επίσης και σε ολόκληρο τον κόσμο. Οι μετασχηματισμοί που έγιναν στις πρώην κομμουνιστικές χώρες ήταν μια προσπάθεια απελευθέρωσης από το παλιό σύστημα. Αδιαμφισβήτητα έγιναν σημαντικές προσπάθειες για να σχηματιστούν νέες δομές οικονομικών και πολιτικών δεσμών με τη δυτική Ευρώπη και τον υπόλοιπο κόσμο. Αυτές οι προσπάθειες ήταν ιδιαίτερα σημαντικές για τις μετα-κομμουνιστικές χώρες και το νέο σύστημα που υιοθετήθηκε ήταν η βάση για τη πολιτική και οικονομική συνεργασία και για την υποστήριξη ενός νέου οικονομικού «deal». Έτσι μετά τη κατάρρευση του Συμβουλίου για Αμοιβαία Οικονομική Υποστήριξη και του Συμφώνου της Βαρσοβίας το 1991 οι πρώην κομμουνιστικές χώρες άρχισαν να αναπτύσσουν νέες σχέσεις με τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη με αποτέλεσμα το πολλαπλασιασμό τόσο των διμερών και πολυμερών συμφωνιών με άλλα κράτη όσο και με την ίδια την Ευρωπαϊκή κοινότητα όπως π.χ. η Συμφωνία για την εμπορική και οικονομική συνεργασία αυτών των χωρών με την Ευρωπαϊκή ένωση (EEA Agreement-September 1989-Poland).

Παρόλο αυτά η καθιέρωση της δημοκρατίας για αυτές τις χώρες προϋπέθετε ελευθερία, εμπόριο, χρηματοδότηση, πλουραλιστικές διαθέσεις, πολιτικά κόμματα και μια πραγματικά ανοιχτή κοινωνία που θα αναπτύσσει νέους ισχυρούς δεσμούς και μια συνεργασία που θα βασίζεται στα οικονομικά οφέλη που θα προέρχονται από τις νέες οικονομικές και κοινωνικές δομές που επρόκειτο να σχηματιστούν. [Barbara Blaszczyk & Richard Woodward,1996: 11]

«Οι υπό μετάβαση οικονομίες της κεντροανατολικής Ευρώπης»

Ο όρος «υπό μετάβαση» χώρες ή καλύτερα μεταβατικές οικονομίες εμφανίστηκε το 1989 όταν η κομμουνιστική πολωνική κυβέρνηση, την οποία ακολούθησε και η κυβέρνηση της Ουγγαρίας, ανακοίνωσε τη διεξαγωγή ελεύθερων εκλογών, το τείχος του Βερολίνου που χώριζε τη πόλη για δεκαετίες άνοιξε και στη συνέχεια μέσα σε λίγους μήνες ο κομμουνιστικός κανόνας του ενός κόμματος κατέρρευσε σε ολόκληρη την ανατολική Ευρώπη. Δεν υπήρχε πλέον το «Σιδηρούν Παραπέτασμα» που χώριζε για πολλά χρόνια Ανατολή και Δύση στην Ευρώπη. Παρόλο' αυτά για πολλούς ανθρώπους που ζούσαν στην ευρύτερη περιοχή υπήρχε έντονη ανησυχία καθώς η Σοβιετική Ένωση παρέμενε στη θέση της, παρόλο που ήταν πλέον επιτακτική η ανάγκη οικονομικών και πολιτικών μεταρρυθμίσεων. Οι διαβεβαιώσεις του πρόεδρου Γκορμπατσόφ ότι οι πρώην σοσιαλιστικοί εταίροι ήταν ελεύθεροι να διαλέξουν το δικό τους αναπτυξιακό δρόμο δε ήταν αρκετή για να πείσει ,με δεδομένο το ιστορικό παρελθόν των πολιτικών και στρατιωτικών παρεμβάσεων της Ρωσίας στα θέματα της ανατολικής Ευρώπης και τα πολυάριθμα στρατεύματα που

διατηρούσε σε όλα τα κράτη-δоруφόρους. Τελικά ο πρόεδρος Γκορμπατσόφ παρέμεινε πιστός στα λόγια του, δεν υπήρξε καμιά παρέμβαση, ενώ παράλληλα η Σοβιετική Ένωση όδευε ολοταχώς για την επίσημη διάλυσή της μετά από τουλάχιστον μια δεκαετία οικονομικής στασιμότητας και πολιτικής αναποτελεσματικότητας, η οποία τελικά έλαβε χώρα και επίσημα τα Χριστούγεννα του 1991. Το αποτέλεσμα της κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης ήταν η δημιουργία 15 νέων κρατών ανάμεσα σε αυτά και η Ρωσία, το μεγαλύτερο και ισχυρότερο κράτος σε πληθυσμό, εδαφική έκταση, οικονομική και στρατιωτική δύναμη.

Αυτές οι ραγδαίες, αναπάντεχες παγκόσμιες μεταβολές με τις συνεπακόλουθες πολύπλευρες συνέπειες τους απασχόλησαν ολόκληρη τη διεθνή κοινότητα, ιδιαίτερα τη παγκόσμια οικονομία και αποτέλεσαν πεδίο πολλών ερευνών, μελετών ακόμα και έντονων προβληματισμών όσο αφορά το νέο σχηματισμό της παγκόσμιας οικονομίας μετά την εισχώρηση σε αυτή των πρώην κουμμουνιστικών κρατών και τις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις με τις οποίες θα μπορέσουν αυτά τα μεταβατικά κράτη να ενσωματωθούν στο παγκόσμιο οικονομικό περιβάλλον. [Paul Hare & Gerard Turley, 2013: 1]

«Η Μετάβαση»

Η διαδικασία της μετάβασης για τις χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης που εγκατέλειψαν τα παλιά κομμουνιστικά καθεστώτα και το πρότυπο του κεντρικά σχεδιασμένου συστήματος διοίκησης προϋπέθετε αρχικά δύο κυρίαρχους στόχους :

- 1) την απομάκρυνση από την «κουμμουνιστική δικτατορία» και την υιοθέτηση δημοκρατικών πολιτικών θεσμών και 2) το τερματισμό του κεντρικού σχεδιασμού του κράτους και της οικονομίας και παράλληλα την επιδίωξη σχηματισμού αποτελεσματικών και ανταγωνιστικών οικονομιών στο πρότυπο της ελεύθερης αγοράς.

Για πολλές όμως από αυτές τις χώρες η διαδικασία της μετάβασης οικονομικά και πολιτικά υπήρξε εξαιρετικά πολύπλοκη και πολύ δυσκολότερη από ότι αναμενόταν.

Η εγκαθίδρυση της δημοκρατίας και ο επιτυχής μετασχηματισμός της οικονομίας με προσανατολισμό τις ανάγκες της αγοράς αποτέλεσε ένα πολύ δύσβατο μονοπάτι με αβέβαια αποτελέσματα, καθυστερήσεις και λάθη που απομάκρυναν αυτούς τους πολυπόθητους στόχους.

Ξεκινώντας από την οικονομική διάσταση της μετάβασης τα πρώην κουμμουνιστικά κράτη θα έπρεπε να συμπεριλάβουν στην ατζέντα τους εφτά σημαντικά στοιχεία:

- 1) την αποσύνθεση του παλιού συστήματος (κεντρικός σχεδιασμός, κ.α.)
- 2) τη μακροοικονομική σταθερότητα
- 3) την εγχώρια απελευθέρωση των τιμών
- 4) την απελευθέρωση του εμπορίου
- 5) την ιδιωτικοποίηση και το αναδιάρθρωση των κληρονομούμενων κρατικών επιχειρήσεων

- 6) κοινωνικό δίκτυο ασφάλειας (συμπεριλαμβανομένου του μετασχηματισμού της αγοράς εργασίας)
- 7) διάφορους θεσμικούς μετασχηματισμούς (όπως την αναγνώριση και τη προστασία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, τη προστασία των εταιρικών συμβολαίων, την εξυγίανση και ενδυνάμωση των θεσμών που έχουν να κάνουν με την αγορά όπως: την αγορά εργασίας, τη τραπεζική και χρηματιστηριακή αγορά, την αγορά ακινήτων και επιπλέον τη προστασία των καταναλωτών). [Paul Hare & Gerard Turley, 2013 :3]

Εκτός από αυτούς τους επτά σημαντικούς παράγοντες οι χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης μετά από σχεδόν 40 χρόνια κουμμουνιστικού καθεστώτος έπρεπε να αντιμετωπίσουν σημαντικά θέματα που προέκυπταν στη πορεία της μεταβατικής διαδικασίας όπως : τη μετα-σοσιαλιστική ύφεση που έλαβε χώρα τα πρώτα χρόνια της μετάβασης και ένα πλήθος οικονομικών και θεσμικών ζητημάτων που μόνο απλά και εύκολα δεν μπορούσαν να χαρακτηριστούν σε ένα νέο πολιτικό και οικονομικό παγκόσμιο περιβάλλον. Τέτοια θέματα ήταν το ζήτημα της συναλλαγματικής ισοτιμίας και της κατάλληλης νομισματικής πολιτικής που έπρεπε να ακολουθήσει κάθε χώρα , η δημιουργία ενός υγιούς επιχειρησιακού περιβάλλοντος που θα ενθαρρύνει τις νέες επιχειρήσεις, ο σχηματισμός νέων θεσμών στην αγορά εργασίας παράλληλα με την εφαρμογή μέτρων κοινωνικής πολιτικής, ο μετασχηματισμός του τραπεζικού τομέα και η δημιουργία νέων χρηματοπιστωτικών θεσμών, η αναμόρφωση του φορολογικού συστήματος και η διάρθρωση των δημοσίων δαπανών ταυτόχρονα με την ενθάρρυνση των ξένων άμεσων επενδύσεων έτσι ώστε να επιτευχθεί η μακροοικονομική σταθερότητα και η σταδιακή αλλά σταθερή οικονομική ανάπτυξη. Έτσι η έννοια της μετάβασης επικεντρώθηκε σε τρεις βασικούς τομείς :τις μακροοικονομικές μεταρρυθμίσεις, τις διαρθρωτικές αλλαγές και τις θεσμικές μεταβολές. Σε αυτή τη προσπάθεια της ριζικής αλλαγής στις χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης μετά τη πτώση του κουμμουνισμού, η διεθνής κοινότητα δεν ήταν αμέτοχη. Ευρωπαϊκή Ένωση (EU), Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (IMF), Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank), η Ευρωπαϊκή Τράπεζα για την Αναδόμηση και Ανάπτυξη (EBRD) και τέλος διάφορες εθνικές κυβερνήσεις προσέφεραν βοήθεια σε αυτές τις χώρες αρχικά με τη μορφή δανείων και επιχορηγήσεων , φοβούμενοι ίσως τη μαζική μετανάστευση από την ανατολή προς τη δύση λόγω δύσκολων οικονομικών συνθηκών, ενώ επιπλέον η Ευρωπαϊκή Ένωση προσέφερε κίνητρα για την σταδιακή ενσωμάτωση αυτών των χωρών στην ζώνη ελεύθερου εμπορίου. [Paul Hare & Gerard Turley, 2013: 4]

Επιγραμματικά μπορούμε να συνοψίσουμε τα 7 κύρια χαρακτηριστικά των μεταβατικών οικονομιών των χωρών της κεντροανατολικής Ευρώπης:

- 1) Οι οικονομίες τους διαχειρίζονταν και ελέγχονταν από το κεντρικό σχεδιασμό του κουμμουνιστικού κόμματος που ήταν στην εξουσία, ενώ η ελεύθερη αγορά ήταν περιορισμένη ή απουσίαζε παντελώς

- 2) στην ουσία όλη η παραγωγή άνηκε στο κράτος
- 3) πολλές σημαντικές αγορές όπως η αγορά εργασίας, η χρηματοπιστωτική αγορά, η αγορά ακινήτων ήταν απύσες ή λειτουργούσαν με σημαντικούς περιορισμούς.
- 4) πολλοί θεσμοί λειτουργούσαν στις οικονομίες του κεντρικού σχεδιασμού με διαφορετικούς προσανατολισμούς και επιτελούσαν διαφορετικούς ρόλους από ότι συνήθως επιτελούσαν στις «δυτικού» τύπου οικονομίες. Σημαντικοί θεσμοί όπως ο τραπεζικός τομέας και το φορολογικό σύστημα αυτών των χωρών.
- 5) Οι οικονομίες αυτές υπολείπονταν σε δυναμισμό καθώς οι παλιές κρατικές επιχειρήσεις είχαν τον έλεγχο, νέες εταιρείες δεν ιδρύονταν και η καινοτομία, η εξειδίκευση στο μάρκετινγκ, στις πωλήσεις και στη χρηματοοικονομική λειτουργία ήταν στοιχειώδης.
- 6) Σημαντικοί οικονομικοί θεσμοί, απαραίτητοι για την καλή λειτουργία της αγοράς ήταν απόντες ή υπολειτουργούσαν συμπεριλαμβανομένου των νόμων περί επιχειρήσεων.
- 7) τέλος η διαδικασία της «μετάβασης» αποδείχθηκε πολύ δυσκολότερη και πιο πολύπλοκη από ότι στην αρχή φαντάζονταν οι ιθύνοντες. Πολλές φορές προϋπέθετε πολιτικούς συνασπισμούς και εκτεταμένη πολιτική συνεργασία, πράγμα που πολλές φορές καθίστατο αδύνατο, με αποτέλεσμα οι απαραίτητες μεταρρυθμίσεις να καθυστερούν ή να εφαρμόζονται ατελώς. [Paul Hare & Gerard Turley, 2013: 7]

Μετά τα πρώτα 20 χρόνια αυτής της μεταβατικής διαδικασίας των πρώην σοσιαλιστικών κρατών της κεντροανατολικής Ευρώπης τα αποτελέσματα για τις εν λόγω χώρες είναι ανάμεικτα, άλλα περισσότερο αναμενόμενα και άλλα πλήρως αναπάντεχα. Πριν προχωρήσουμε σε πιο ενδελεχή εξέταση της σταδίων αυτής της μεταβατικής περιόδου αλλά και των πεδίων που επηρέασε καλό θα ήταν να τονίσουμε ιδιαίτερα ότι οι τομείς που επηρεάστηκαν σημαντικά ως προς τη δομή και το μέγεθός τους ήταν η συνολική παραγωγή, οι τιμές των αγαθών και υπηρεσιών, η σύνθεση και η διάρθρωση του ΑΕΠ, ο ιδιωτικός τομέας, η επένδυση και η κατανάλωση, το διεθνές εμπόριο και οι ξένες άμεσες επενδύσεις, η αγορά εργασίας, τα κρατικά έσοδα και οι δαπάνες, οι θεσμοί ακόμα και τα δημογραφικά χαρακτηριστικά αυτών των χωρών. Σε γενικές γραμμές μπορούμε να πούμε ότι κατά τη διάρκεια των είκοσι πρώτων ετών της «μετάβασης» κάποια αποτελέσματα ήταν αναμενόμενα για αυτές τις χώρες όπως: η αύξηση του τομέα των υπηρεσιών ως ποσοστό του ΑΕΠ και η διόγκωση του ιδιωτικού τομέα, η συρρίκνωση των δημοσίων δαπανών και η αύξηση του διεθνούς εμπορίου και των ξένων άμεσων επενδύσεων, όπως επίσης και η άνοδος της ανεργίας. Επίσης αναμενόμενη αλλά όχι τόσο προβλέψιμη ως προς την έκταση της ήταν η άνοδος των τιμών και η ξαφνική μείωση των εσόδων του κράτους. Αντίθετα αναπάντεχη σε πολλές περιπτώσεις ήταν η πτώση του συνολικού παραγόμενου προϊόντος, και πολύ περισσότερο η μείωση του πληθυσμού και η αύξηση του ρυθμού θνησιμότητας. Αναμφισβήτητα παρουσιάζονται σημαντικές διαφορές εξετάζοντας τις διάφορες χώρες της ευρύτερης περιοχής αλλά γενικά μπορούμε να πούμε ότι 1) η πρώτη δεκαετία της μετάβασης (1989-2000)

συγκεντρώνει τις περισσότερες δυσκολίες και αποτυχίες ενώ η δεύτερη δεκαετία (2000-2010) θεωρείται ως η δεκαετία της ανάκαμψης και 2) ότι οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης (CEE) πέτυχαν σαφώς καλύτερα αποτελέσματα μετάβασης από εκείνες της πρώην σοβιετικής ένωσης.(CIS)

[Gerard Turley, 2013: 30] [Πίνακας 1]

Οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες της ανατολικής Ευρώπης υιοθέτησαν άμεσα από το 1989 και μετά νεοφιλελεύθερες πολιτικές στα πλαίσια της διαδικασίας μετάβασής τους από μια συγκεντρωτική κρατική οικονομία σε μια σύγχρονη οικονομία της αγοράς. Αυτό σήμαινε ουσιαστικά την υιοθέτηση δύο βασικών πακέτων μεταρρυθμίσεων: α)το πακέτο σταθεροποίησης και β)πακέτο δομικών μέτρων για τη δημιουργία μιας οικονομίας της αγοράς στα πλαίσια που προωθούσε η φιλελεύθερη προσέγγιση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Παγκόσμιας Τράπεζας.

Έτσι το πακέτο σταθεροποίησης περιελάμβανε:

- απελευθέρωση των τιμών , μέσω της μείωσης των επιδοτήσεων στις τιμές παραγωγών και καταναλωτών, την απορρύθμιση στον καθορισμό των τιμών παράλληλα με την απελευθέρωση του εγχώριου εμπορίου
- ισορρόπηση του κρατικού προϋπολογισμού μέσω αύξησης των φόρων, καλύτερους φοροεισπρακτικούς μηχανισμούς και περικοπή δημοσίων δαπανών
- μια πολιτική για τα εισοδήματα έτσι ώστε να εξαλειφθεί η εξάπλωση του πληθωρισμού
- αύξηση στην τιμή των επιτοκίων της κεντρικής τράπεζας έτσι ώστε να αποκατασταθεί ένα θετικό πραγματικό επιτόκιο στην αρχή της σταθεροποίησης
- περιοριστική νομισματική πολιτική για να περιοριστεί ο πληθωρισμός

ενώ αντίστοιχα το πακέτο των δομικών μέτρων για την ανάπτυξη της οικονομίας περιελάμβανε :

- ❖ ιδιωτικοποιήσεις, διάλυση των προηγούμενων κρατικών μονοπωλίων, εισαγωγή κανόνων ελεύθερου ανταγωνισμού, ελεύθερη είσοδο επιχειρήσεων στην αγορά και ευέλικτη αγορά εργασίας.
- ❖ Στοχοποιημένη βιομηχανική πολιτική
- ❖ Ανάπτυξη ενός κοινωνικού δικτύου ασφαλείας που θα προστάτευε τους πολίτες και από τα μέτρα λιτότητας και τις δομικές μεταβολές
- ❖ Ανάπτυξη τραπεζικού συστήματος δύο ταχυτήτων το οποίο θα αντικαθιστούσε το τραπεζικό σύστημα της μίας τράπεζας και θα έθετε τις βάσεις για ένα οικονομικό περιβάλλον μέσα από την αναμόρφωση του τραπεζικού, χρηματοπιστωτικού και φορολογικού συστήματος. [Koyama, 2008: 11]

Οι πρώτες αντιδράσεις από την εφαρμογή αυτών των «μεταβατικών πολιτικών»

ήταν ανάμεικτες. Τα τελευταία χρόνια του σοσιαλισμού οι χώρες της ανατολικής Ευρώπης έπασχαν από υπερβολική ρευστότητα και ο πληθωρισμός είχε αρχίσει να κάνει εμφανή τη παρουσία του. Έτσι με την απελευθέρωση των τιμών οι μετασοσιαλιστικές οικονομίες βρέθηκαν αντιμέτωπες με το φαινόμενο του «βίαιου» πληθωρισμού τον οποίο προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν μέσω σφικτής νομισματικής πολιτικής. Μετά τη διάλυση της COMECON το 1991 αυτές οι χώρες άρχισαν να αυξάνουν τις εμπορικές τους σχέσεις με τη δύση καθώς η σοβιετική ένωση δεν αποτελούσε πλέον το βασικό εμπορικό τους εταίρο. Μετά την εφαρμογή του ελεύθερου ανταγωνισμού και της ελεύθερης εισόδου στην αγορά μικρές επιχειρήσεις άρχισαν να δημιουργούνται σταδιακά. Ωστόσο η ιδιωτικοποίηση των μεγάλων κρατικών επιχειρήσεων παρέμενε περίπλοκη. Σε αυτό το τομέα οι χώρες της ανατολικής Ευρώπης ακολούθησαν διαφορετικές στρατηγικές. Στην Ουγγαρία οι κρατικές επιχειρήσεις πουλήθηκαν κυρίως σε στρατηγικούς ξένους επενδυτές, στην Τσεχία και Σλοβακία η ιδιωτικοποίηση έλαβε χώρα με κουπόνια (vouchers) σε ιδιώτες. Κάτι αντίστοιχο συνέβη και με το τραπεζικό σύστημα δύο ταχυτήτων, το οποίο ενώ προχώρησε με ταχύτερους ρυθμούς αντιμετώπιζε δυσκολίες στο να δημιουργήσει τους κατάλληλους οικονομικούς και χρηματοπιστωτικούς θεσμούς που να εφάπτονται σε μια σύγχρονη οικονομία της αγοράς. Έτσι άλλες χώρες ακολούθησαν τη τακτική της ριζικής μεταβολής (shock therapy) όπως η Πολωνία ενώ άλλες υιοθέτησαν πιο σταδιακή μετάβαση σε αυτό το τομέα. Κοινός παρανομαστής όμως αυτής της τεράστιας και πολύπλοκης μεταβατικής διαδικασίας ήταν η «μεταβατική ύφεση» τα πρώτα χρόνια της αλλαγής που μείωσε το συνολικό προϊόν της οικονομίας αυτών των χωρών έως και 30% ενώ διήρκησε κατά περίπτωση από 2 έως και 5 χρόνια. Τελικά η πολυπόθητη μετάβαση αποδείχθηκε πολλές φορές μια οδυνηρή διαδικασία για όλες τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες. [Koyama, 2008: 12]

B. Τα εμπόδια, οι προκλήσεις και οι προοπτικές τη μεταβατική δεκαετία 1990-2000

Η μετασοσιαλιστική μετάβαση για τις χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης η οποία ξεκίνησε τη περίοδο 1990-1992 αμέσως μετά τη πτώση του παλαιού καθεστώτος (1989) αναμενόταν ότι θα οδηγήσει σε σημαντική βελτίωση της οικονομικής μεγέθυνσης αλλά και σε ουσιαστικές βελτιώσεις στη κατανάλωση και τα εισοδήματα των κατοίκων αυτών των χωρών. Αντί αυτού η αρχή αυτής της μεταβατικής διαδικασίας συνοδεύτηκε από μια βαθιά και συχνά παρατεταμένη «μεταβατική ύφεση». Το μοντέλο θεσμικής και οικονομικής μετάβασης που υιοθετήθηκε σχεδόν από όλες τις μεταβατικές χώρες ήταν αυτό της ανοιχτής και φιλελεύθερης οικονομίας που θα αντιπροσώπευε τα πλεονεκτήματα των αγορών, της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και επιχειρηματικότητας. Ωστόσο το ξεκίνημα αυτής της μεταβατικής αλλαγής συνέπεσε με την κυριαρχία ενός συγκεκριμένου και αμφιλεγόμενου μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης, το μοντέλο του «υπερφιλελευθερισμού» ή με άλλα λόγια της άκρατης απελευθέρωσης της οικονομίας, κάτι αντίστοιχο με το μοντέλο που είχαν εφαρμόσει

κάποια χρόνια νωρίτερα ο Ρήγκαν και η Θάτσερ. Έτσι λοιπόν με τη καθοδήγηση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, της Παγκόσμιας Τράπεζας και με τη συναίνεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης το μοντέλο ανάπτυξης που κυριάρχησε στις μεταβατικές οικονομίες της ανατολικής Ευρώπης μετά το 1989 ήταν εκείνο που εφαρμόστηκε και στις χώρες της Λατινικής Αμερικής τη δεκαετία του 1980 με τρεις σαφείς και αλληλένδετους στόχους: ταχεία μακροοικονομική σταθεροποίηση, απελευθέρωση των τιμών και του διεθνούς εμπορίου και ιδιωτικοποίηση· με λίγα λόγια το περίφημο «Washington Consensus».

Εντούτοις αυτές οι φιλελεύθερες πολιτικές που αναπαράχθηκαν στις μεταβατικές οικονομίες σε πολλές περιπτώσεις αγνόησαν τα ιδιαίτερα οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά αυτών των χωρών, με συνέπεια η εφαρμογή αυτών των πολιτικών τουλάχιστον στις αρχές της δεκαετίας του 1990 να μην έχει τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Αυτό οφείλεται σε έξι βασικές αιτίες: 1) την άκριτη αποδοχή του μοντέλου της υπερφιλελευθεροποίησης της οικονομίας. 2) την έκταση της εφαρμογής των πολιτικών του «Washington Consensus» που εφαρμόστηκε στην Λατινική Αμερική τη δεκαετία του 1980 στις μεταβατικές οικονομίες των πρώην σοσιαλιστικών χωρών, 3) την άστοχη έμφαση σε πολιτικές σταδιακής εφαρμογής των απαραίτητων μέτρων έναντι της εφαρμογής την «άμεσης θεραπείας» (shock therapy), αγνοώντας πολλές φορές τους πολιτικούς συμβιβασμούς και τις κυβερνητικές προτιμήσεις 4) την αποτυχία του ρόλου του κράτους και ιδιαίτερα τη αγνόηση των εγχώριων θεσμών 5) διάφορα λάθη που οφείλονται στον ιδεολογικό δογματισμό 6) την αγνόηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών αυτών των οικονομιών όπως: ο συμπίεσμένος πληθωρισμός, οι κυρίαρχες κρατικές επιχειρήσεις χωρίς εμπειρία στην σύγχρονη οικονομία της αγοράς, το κεντρικά σχεδιασμένο διεθνές εμπόριο και η συντήρηση των κρατικών μονοπωλίων, οι σταθερές ανελαστικές συναλλαγματικές ισοτιμίες. [Nutti, 2013: 48]

Πιο συγκεκριμένα μπορούμε να πούμε ότι οι πολιτικές που αναπαράχθηκαν υπό τη καθοδήγηση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Παγκόσμιας Τράπεζας στις μεταβατικές πρώην σοσιαλιστικές οικονομίες παρόμοιες με εκείνες που εφαρμόστηκαν στην Λατινική Αμερική στη δεκαετία του 1980 αγνόησαν κάποιες θεμελιώδεις διαφορές μεταξύ αυτών των διαφορετικών γκρουπ χωρών. Έτσι οι χώρες της Λατινικής Αμερικής τη δεκαετία του 1980 υπέφεραν από πληθωρισμό και σε πολλές περιπτώσεις από υπερβολικό πληθωρισμό, οι κρατικές επιχειρήσεις αποτελούσαν τη μειοψηφία και ήταν εξοικειωμένες με την οικονομία της αγοράς και τις διεθνείς αγορές. Αντίθετα οι μεταβατικές οικονομίες υπέφεραν από ένα συμπίεσμένο πληθωρισμό, οι κρατικές επιχειρήσεις ήταν κυρίαρχες και άπειρες ως προς το σύγχρονο περιβάλλον της αγοράς, ενώ το διεθνές εμπόριο ήταν κεντρικά σχεδιασμένο προς όφελος των κρατικών μονοπωλίων. Επιπλέον οι μεταβατικές οικονομίες βρέθηκαν αντιμέτωπες ξαφνικά με ένα νέο, άγνωστο για αυτές περιβάλλον ισορροπίας της αγοράς, με υψηλότερες τιμές των προϊόντων και με προσδοκίες για άνοδο του πληθωρισμού, και έτσι οι οικονομικοί δρώντες ήταν υποχρεωμένοι να μειώσουν την ζήτηση τους για χρήματα κάτω από τα επίπεδα ισορροπίας σε αυτές τις νέες τιμές. Αυτό συμπιέζε και τη ζήτηση για αγαθά και υπηρεσίες. Αντίθετα στη Λατινική Αμερική οι καταναλωτές αντιμετώπισαν ένα

μειούμενο πληθωρισμό που τους προέτρεπε να διατηρούν μια υψηλότερη ρευστότητα. [Nutí, 2013: 50]

Επιπρόσθετα η στρατηγική της απελευθέρωσης των τιμών που επιλέχθηκε ήταν ο απλούστερος, γρηγορότερος και ο καταλληλότερος τρόπος για την εκκαθάριση και αναμόρφωση των αγορών στις μεταβατικές οικονομίες, μεταβάλλοντας δηλαδή τις σχετικές τιμές των προϊόντων. Ωστόσο αυτό προϋπέθετε την υπέρβαση των ορίων, καθώς η αύξηση των τιμών θα έπρεπε να απορροφήσει το τρέχον πληθωριστικό κενό αλλά και τα συσσωρευμένα πληθωριστικά κενά του παρελθόντος. Πολλές φορές αυτή η υπέρβαση και η απελευθέρωση των τιμών μετά από μια μακρά περίοδο συμπίεσμένου πληθωρισμού εμφανίζει δημοσιονομικά πλεονάσματα και μαζικές συναλλαγματικές υποτιμήσεις. Παρόλο αυτά η αγνόηση του μακροχρόνιου συμπίεσμένου πληθωρισμού στις μεταβατικές οικονομίες οδήγησε σε σημαντικές απώλειες στην παραγωγή και μείωση της απασχόλησης, σε μια οικονομία η οποία μεταλλασσόταν, από μια οικονομία που υπέφερε από μια περιορισμένη προσφορά σε μια οικονομία που αντιμετώπιζε την έλλειψη ενεργής ζήτησης. Η υπέρβαση που επιχειρήθηκε στην οικονομία αυτών των χωρών μέσω της απελευθέρωσης των τιμών επιδεινώθηκε πολλές φορές από μια υπερβάλλουσα συσταλτική δημοσιονομική και νομισματική πολιτική και με κεντρικούς ελέγχους στους μισθούς των εργαζομένων.

Όσο αφορά τις κρατικές επιχειρήσεις, αυτές ήταν αναποτελεσματικές τόσο στη περίπτωση των χωρών της Λ.Αμερικής, όσο και στη περίπτωση των πρώην σοσιαλιστικών κρατών. Επιπλέον όμως για τις τελευταίες ίσχυε ότι οι κρατικές τους επιχειρήσεις που ήταν κεντρικά σχεδιασμένες για δεκαετίες δεν είχαν την εμπειρία και την ικανότητα να προσαρμόσουν τις τιμές τους άμεσα στα εγχώρια και διεθνή επίπεδα τιμών, γι 'αυτό και ήταν απαραίτητη η άμεση αναμόρφωση και εμπορευματοποίησή τους, πριν ακόμα τεθεί σε εφαρμογή μια ακαριαία ιδιωτικοποίησή τους. Ένα άλλο στοιχείο που χαρακτηρίζει αυτή τη μεταβατική περίοδο μετά τη πτώση του κομμουνισμού ήταν κοντόφθαλμη λογική και οι λανθασμένες επιλογές των μεταβατικών κυβερνήσεων αυτών των χωρών, που δε μπορούσαν να επιλέξουν σωστά ανάμεσα στη «σταδιακή προσαρμογή» και την «άμεση θεραπεία» όσο αφορά την αναμόρφωση της οικονομίας τους. Επιπλέον οι ηγέτες της μετάβασης οδηγήθηκαν πολλές φορές στα άκρα. Από το απολυταρχικό κράτος στο μηδενισμό της κρατικής δραστηριότητας και στην κατάρρευση των κρατικών θεσμών προς όφελος των ελεύθερων αγορών και των δυνάμεων της αγοράς. Προχώρησαν στην αποσύνθεση των πρώην κρατικών επιχειρήσεων γεγονός που οδήγησε πολλές φορές στην οικειοποίηση των κρατικών περιουσιακών στοιχείων από διάφορους ιδιώτες. Τελικά ο εγγυητικός, εποπτικός και κανονιστικός ρόλος του κράτους όσο αφορά τους θεσμούς αγνοήθηκε με την αφελή πεποίθηση ότι θα καθιερωθούν και θα ρυθμιστούν από μόνοι τους. Όσο αφορά την ποιότητα των πολιτικών που ακολουθήθηκαν σε όλα αυτά τα μέτωπα, αυτές είχαν ανάμεικτα αποτελέσματα. Οι μεταβατικές κυβερνήσεις είχαν να αντιμετωπίσουν ακόμα σημαντικές προκλήσεις όπως : την ανεξαρτησία της κεντρικής τράπεζας και την αφοσίωσή της στη καταπολέμηση του πληθωρισμού, τη καταπολέμηση της ανεργίας που πλέον αποτελούσε κυρίαρχο πρόβλημα για τις μεταβατικές οικονομίες και τέλος την ριζική αναμόρφωση του συνταξιοδοτικού συστήματος. [Nutí, 2013: 51]

Είναι αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι υπήρχαν ποικίλα εμπόδια και δυσκολίες για τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης στην προσπάθεια της μετάβασής τους από κεντρικά σχεδιασμένες οικονομίες σε σύγχρονες, ανταγωνιστικές και αποτελεσματικές οικονομίες της αγοράς. Αυτά τα εμπόδια ήταν κυρίως οικονομικού, κοινωνικού και θεσμικού χαρακτήρα. Ξεκινώντας από το τελευταίο, δηλαδή το θεσμικό και νομικό πλαίσιο αυτών των χωρών, καθώς αποτελεί θεμελιώδη παράγοντα για την επίτευξη της οικονομικής ανάπτυξης, πρέπει να τονίσουμε την υπανάπτυξη του νομικού συστήματος αυτών των χωρών το οποίο παρουσίαζε τα εξής χαρακτηριστικά: 1)ατέλειες σε βασικά νομικά πεδία 2) πολιτικές παρεμβάσεις στην επιβολή του νόμου,3) αναποτελεσματικότητα και καθυστερήσεις στην εφαρμογή των δικαστικών αποφάσεων 4) έλλειψη εξειδίκευσης στο δικαστικό κλάδο, 5) διαφθορά που αποτελούσε για τη κοινή αντίληψη το σημαντικότερο εμπόδιο για τη σωστή λειτουργία της δικαιοσύνης. [Kowalski, Wihlborg, 2010: 15]

Παράλληλα οι κυβερνήσεις αυτών των χωρών βρέθηκαν αντιμέτωπες με ποικίλες προκλήσεις διακυβερνητικής και θεσμικής οργάνωσης όπως: να αναδιοργανώσουν τις πρώην κρατικές επιχειρήσεις σε όλους τους βιομηχανικούς τομείς, να αναδιαρθρώσουν το χρηματοπιστωτικό τομέα ,ειδικά όσο αφορά τη δημιουργία ενός αποτελεσματικού εμπορικού τραπεζικού συστήματος, να αναπτύξουν οργανωμένες και σύγχρονες χρηματοπιστωτικές αγορές και να εγκαθιδρύσουν τους κατάλληλους εποπτικούς μηχανισμούς για αυτές, να επαναπροσδιορίσουν το ρόλο της κεντρικής κυβέρνησης και να αποκεντρώσουν τη δύναμή της, να αναπτύξουν την απαραίτητη για την ανάπτυξη δημοσιονομική πειθαρχία ,να δημιουργήσουν ισχυρό κεφάλαιο που θα χρηματοδοτεί τα σχέδια κοινωνικής προστασίας και οργάνωσης ενώ τέλος θα έπρεπε να αναπτύξουν καταναλωτικές οργανώσεις και μηχανισμούς αυτοδιαχείρισης του εμπορικού και βιομηχανικού τομέα. Σε αυτές τις θεσμικές δυσκολίες αυτών των μεταβατικών χωρών θα πρέπει να προσθέσουμε τους χαμηλής ποιότητας θεσμικούς κανονισμούς, την υπερβολική κυβερνητική παρέμβαση στον ιδιωτικό τομέα, την έλλειψη κυβερνητικής διαφάνειας και υπευθυνότητας που οδηγούσε σε «φτωχή» αποτελεσματικότητα και επιπλέον εξίσου σημαντικό την έλλειψη ενός σταθερού, βασισμένου σε κανόνες ανταγωνιστικού περιβάλλοντος που θα εξασφάλιζε τις ορθές λειτουργίες της αγοράς.

Πέρα από όλα αυτά ένα ενδογενές χαρακτηριστικό αυτών των χωρών ήταν συχνά το φαινόμενο της διαφθοράς και της δωροδοκίας , το οποίο αναπτύχθηκε τη περίοδο του σοσιαλισμού στην προσπάθεια καταπολέμησης της ιδιωτικής επιχειρηματικότητας και αντίστοιχα ανάδειξης της κρατικής επιχείρησης και αναπόφευκτα είχε τον αντίκτυπό του και στη μεταβατική περίοδο κυρίως τα πρώτα χρόνια των οικονομικών μεταρρυθμίσεων ως αντίδραση κυρίως στην αβεβαιότητα και στο ισχύον θεσμικό πλαίσιο εκείνης της περιόδου. Η αναποτελεσματικότητα και η αστάθεια των νόμων πολλές φορές είχαν ως αποτέλεσμα την έλλειψη σεβασμού προς τους νόμους και μια αυξανόμενη τάση παράκαμψης των κανονισμών. Τελικά αυτή η χαμηλής ποιότητας διακυβέρνηση σε συνδυασμό με το ανίσχυρο θεσμικό περιβάλλον οδηγούσε στην αύξηση του συναλλακτικού κόστους, προωθούσε τις αρνητικές μικροοικονομικές και μακροοικονομικές εξωτερικότητες και συνέβαλε καθοριστικά στην ανάδειξη της

διαφθοράς σε πολλούς τομείς της οικονομικής και κοινωνικής ζωής. Έτσι για αυτές τις μεταβατικές χώρες η καταπολέμηση της διαφθοράς προϋπέθετε μέτρα όπως: θεμελιώδεις θεσμικές μεταρρυθμίσεις που θα επικεντρώνονταν στην απελευθέρωση και μείωση της κρατικής εξουσίας, εξορθολογισμό της διαδικασίας λήψης αποφάσεων, ενίσχυση της κυβερνητικής λογοδοσίας, εθνικά προγράμματα καταπολέμησης της διαφθοράς και εφαρμογή των καταλληλότερων πολιτικών εξάλειψής της. [Kowalski, Wihlborg, 2010: 22]

Επομένως γίνεται σαφές ότι η επιτυχία της μετάβασης αυτών των χωρών απαιτούσε τη ταχεία δημιουργία πρωτίστως θεσμικών, νομικών, μικροοικονομικών και μακροοικονομικών συνθηκών που θα συντελούσαν καθοριστικά στην ανάπτυξη και μεγέθυνση εντός και εκτός συνόρων ενός νέου υγιούς ιδιωτικού τομέα. Επιπλέον καθίσταται αυτονόητη η καθοριστική σημασία ενός σταθερού κανονιστικού πλαισίου απαραίτητου για τη δημιουργία εκείνων των χρηματοοικονομικών θεσμών που θα αποτελούσαν τη βάση για ένα σταθερό μακροοικονομικό περιβάλλον που θα περιελάμβανε λειτουργικές τράπεζες, ασφαλιστικές εταιρείες, συνταξιοδοτικά ταμεία και οργανωμένο χρηματιστήριο. Αυτό επιχειρήθηκε στα πρώην σοσιαλιστικά κράτη μέσα από τις διαφορετικές στρατηγικές μεταρρυθμίσεων.

- I. «Shock Therapy», δηλαδή απότομη και ριζική ανακατανομή των παραγωγικών πόρων.
- II. «Rapid Adjustment», δηλαδή ταχεία προσαρμογή στο νέο μοντέλο οικονομίας
- III. «Gradual Strategy» ,δηλαδή το μοντέλο της σταδιακής μετάβασης το οποίο εφαρμόστηκε στη Κίνα από το τέλος της δεκαετίας του 1970.

[Kowalski, Wihlborg , 2010 :17]

Γενικά οι προκλήσεις που αντιμετώπισαν οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης τη κρίσιμη δεκαετία 1990-2000 στην προσπάθεια ενσωμάτωσής τους στους ευρωπαϊκούς και διεθνείς οργανισμούς (EU, NATO, CEFTA, WEU, CFSP) και στη πορεία σύγκλισής τους με τα «δυτικά πρότυπα», μπορούν να ομαδοποιηθούν σε έξι βασικούς τομείς που καλύπτουν όλο το φάσμα των θεσμικών, οικονομικών και κοινωνικών μεταρρυθμίσεων που έπρεπε να λάβουν χώρα. Αυτοί οι έξι βασικοί τομείς-κριτήρια είναι οι εξής:

- **Ανάπτυξη των δημοκρατικών θεσμών-πολιτική σταθερότητα-πολιτικές συγκρούσεις** (ειδικότερα : πολιτικές μεταρρυθμίσεις, κυβερνητικοί θεσμοί, κομματικό σύστημα, μη κυβερνητικές οργανώσεις, ΜΜΕ, αναμόρφωση των διοικητικών δομών, κ.α.)
- **Οικονομικές μεταρρυθμίσεις** (ειδικότερα :προσανατολισμός του κράτους σε μια οικονομία της αγοράς, δομικές αλλαγές, νομισματική και δημοσιονομική πολιτική, πολιτική ανταγωνισμού και ιδιωτικοποιήσεων ,κανονισμοί για τις ξένες άμεσες επενδύσεις, πολιτική εξωτερικού εμπορίου, η αναμόρφωση του χρηματοπιστωτικού και του τραπεζικού τομέα, η αγροτική πολιτική, οι υποδομές, ο ενεργειακός τομέας, η πολιτική στην αγορά εργασίας, κ.α.)

- **Εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας** (ειδικότερα: αναπροσαρμογή της εξωτερικής πολιτικής, προσπάθεια ένταξης σε διεθνείς οργανισμούς όπως: EU, NATO, WEU, αναμόρφωση των ενόπλων δυνάμεων, περιφερειακή συνεργασία, πολιτική απέναντι στη Ρωσία και τις υπόλοιπες χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, κ.α.)
- **Εναρμόνιση των νομικών συστημάτων με τα δυτικά πρότυπα** (ειδικότερα : σύνταγμα, ανθρώπινα δικαιώματα και δικαιώματα μειονοτήτων, νομικό σύστημα, προσαρμογή της εθνικής νομοθεσίας στα ευρωπαϊκά πρότυπα, αναμόρφωση του αστικού, εμπορικού, οικονομικού δικαίου, προστασία των πολιτών από τις πράξεις της διοίκησης, κ.α.)
- **Κοινωνία** (ειδικότερα: κοινωνικά συστήματα και κοινωνική πολιτική, διαμόρφωση αντίληψης περί εθνικής ταυτότητας και εθνικής κυριαρχίας, περιφερειοποίηση, συμβιβασμός με το παρελθόν, αντιμετώπιση των εν δυνάμει κοινωνικών συγκρούσεων, στάση απέναντι σε Ευρωπαϊκή Ένωση και NATO, κ.α.)
- **Κράτος και προβλήματα σύνδεσης με την Ευρώπη** (ειδικότερα :εφαρμογή των ευρωπαϊκών συμφωνιών, οικονομική και τεχνική υποστήριξη, περιβαλλοντική πολιτική, συνεργασία όσο αφορά την εγχώρια πολιτική, προοπτικές για την διαδικασία ενσωμάτωσης στην EU, κ.α.)

[Martin Brusis, Cornelius Ochmann, 1996 :11]

«Το Νεοφιλελεύθερο Δόγμα και οι νέες προκλήσεις»

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές του «Washington Consensus» ήταν αυτές που αποτέλεσαν τη «θεραπευτική συνταγή» για την αποτελεσματική μετάβαση των πρώην σοσιαλιστικών χωρών της κεντροανατολικής Ευρώπης στο παγκόσμιο καπιταλιστικό περιβάλλον.

Οι πολιτικές όμως αυτές που εφαρμόστηκαν άμεσα, ήδη από τις αρχές του 1990 προϋπέθεταν μία δέσμη πολιτικών μέτρων που επέβαλαν δρακόντειες περικοπές στις κρατικές δαπάνες και στη προσφορά χρήματος, υψηλά επίπεδα επιτοκίων, ξεκάθαρα δικαιώματα ιδιοκτησίας και μια ελεύθερη αγορά που θα κυριαρχεί ο ανταγωνισμός. Όλες αυτές οι πολιτικές όμως θα έπρεπε να συνοδεύονται και από θεσμικές αλλαγές που ως σκοπό θα είχαν την εγκαθίδρυση της ελεύθερης επιχειρηματικότητας, τη κατάργηση των εμποδίων εισόδου και εξόδου στις αγορές και το κεντρικό έλεγχο των τιμών των αγαθών και τέλος ως κυρίαρχο μέτρο διευκόλυνσης της απελευθέρωσης των αγορών την ταχεία ιδιωτικοποίηση. Στις πρώην όμως σοσιαλιστικές χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης αυτά τα μέτρα δεν ήταν εύκολο να εφαρμοστούν. Η ιστορία, η κοινωνία και η πολιτική σε αυτές τις χώρες πολλές φορές ήταν εμπόδιο στο μετασχηματισμό τους, καθώς όλα αυτά τα φιλελεύθερα μέτρα πολιτικής άλλαζαν τα δεδομένα για την εργατική τάξη προς όφελος των δανειστών και των μετόχων που αποτελούσαν πλέον τη νέα κυρίαρχη τάξη, ενώ τουλάχιστον στα πρώτα στάδια της μετάβασης πίεζαν τα όρια της κοινωνίας η οποία έβλεπε μια πτώση στα επίπεδα διαβίωσης της που προερχόταν από τη δραστική μείωση των μισθών, την αύξηση της ανεργίας και

τον υψηλό πληθωρισμό. Επιπλέον ήρθαν αντιμέτωπες με το γεγονός ότι το κράτος έπαυε πλέον να αποτελεί το κύριο πάροχο της κοινωνικής πρόνοιας, καθώς ο ρόλος του πλέον επικεντρωνόταν στη δημιουργία νέων χρηματοπιστωτικών θεσμών και ενός νομικού πλαισίου που θα διευκόλυνε την ελεύθερη ροή του κεφαλαίου και την αναμόρφωση των κρατικών επιχειρήσεων με ιδιωτικοποιήσεις, εξαγορές και συγχωνεύσεις. [Hardy,2009: 33]

Εκτός από το παραμερισμό της εργατικής τάξης, την ριζική αλλαγή του ρόλου του κράτους και τη προσαρμογή της κοινωνίας στα δεδομένα που επέβαλαν οι νεοφιλελεύθερες επιταγές, μία πολύ σημαντική παράμετρος για αυτές τις χώρες ήταν η πρόκληση της απότομης έκθεσής τους στο πρωτόγνωρο έως τότε παγκόσμιο ανταγωνισμό. Η μετάβαση από τη κεντρικά σχεδιασμένη κομμουνιστική οικονομία σε μια καπιταλιστική οικονομία της αγοράς σήμαινε ταυτόχρονα ότι οι οικονομίες, η βιομηχανία και οι επιχειρήσεις αυτών των χωρών θα έπρεπε τώρα να μπουν στο στίβο του ανταγωνισμού με τις προηγμένες δυτικές χώρες. Στην ουσία θα έπρεπε πλέον να προλάβουν τις τεχνολογικές εξελίξεις υπό την απειλή της οικονομικής αποτυχίας. Για τις πρώην όμως σοσιαλιστικές χώρες αυτό το επίτευγμα μόνο απλό δε μπορεί να χαρακτηριστεί, καθώς τα σχεδόν 40 χρόνια κομμουνιστικής κληρονομιάς τις είχαν αφήσει πολύ πίσω σε τεχνολογικό, παραγωγικό και οργανωτικό επίπεδο σε σχέση με τους δυτικούς εταίρους τους. Επομένως ήταν απαραίτητο να κάνουν άλματα ενσωμάτωσης στη παγκόσμια οικονομία και προσέγγισης των δυτικών επιπέδων παραγωγής και τεχνολογίας και μάλιστα σε συμπίεμένο χρονικό διάστημα. Έτσι ενώ για τις δυτικές οικονομίες η περίοδος της αναμόρφωσης των οικονομιών τους διήρκησε περίπου 30 χρόνια (από τα μέσα της δεκαετίας του 1970), για τις χώρες του πρώην κομμουνιστικού μπλοκ η αντίστοιχη διαδικασία έπρεπε να επιτευχθεί μέσα σε 15 περίπου χρόνια. (από το 1990 έως τα μέσα της δεκαετίας του 2000). [Hardy, 2009: 41]

Θα έπρεπε επιπρόσθετα να αναδιοργανώσουν τάχιστα τους θεσμούς και τις υπάρχουσες δομές τους έτσι ώστε να συμβαδίζουν με τις νεοφιλελεύθερες επιταγές όπως :την ρύθμιση του ανταγωνισμού, τη σωστή διαχείριση των εγχώριου και ξένου κεφαλαίου, τον επαναπροσδιορισμό των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και το εταιρικό δίκαιο. Σε αυτή τη διαδικασία της ταχείας ενσωμάτωσης στη παγκόσμια οικονομία, καταλυτικό ρόλο διαδραμάτισαν το διεθνές εμπόριο, τα νέα χρηματοοικονομικά δεδομένα και οι ξένες άμεσες επενδύσεις με τις τελευταίες να εισάγουν στις «οπισθοδρομικές χώρες» προηγμένη τεχνολογία, μεθόδους know-how και διαχειριστικές λειτουργίες.

Οι μεταβατικές χώρες όμως είχαν να αντιμετωπίσουν ακόμα ένα σημαντικό εμπόδιο. Θα έπρεπε να κατέχουν τις κατάλληλες θεσμικές και πολιτισμικές ικανότητες για να οικειοποιηθούν τη νέα προηγμένη τεχνολογία. Αυτό σε πολλές περιπτώσεις καθίστατο περίπλοκο καθώς η εισαγόμενη προηγμένη τεχνολογία ερχόταν αντιμέτωπη με τη κληρονομιά ενός τρόπου σκέψης και συμπεριφορών που άνηκαν στο παρελθόν. Τέτοιες συμπεριφορές του παρελθόντος όπως : η διαφθορά, η κλεπτοκρατία και ένα γενικότερο κλίμα δυσπιστίας που παρέμενε από το προηγούμενο καθεστώς διατηρούσαν σε χαμηλά επίπεδα αρχικά τουλάχιστον τη ξένη επένδυση. Έτσι παρόλο την εισαγωγή επίσημων και

ανεπίσημων θεσμικών αλλαγών στα δυτικά πρότυπα, τα ενδογενή δομικά χαρακτηριστικά στις οικονομίες αυτών των χωρών και οι βιομηχανικές πρακτικές τους περιόριζαν σε σημαντικό βαθμό την έκταση και την ταχύτητα των απαραίτητων οικονομικών και επιχειρησιακών μετασχηματισμών, ενώ παράλληλα η μίμηση και η αφομοίωση της προηγμένης δυτικής κουλτούρας και τεχνολογίας ήταν επιλεκτική και πολλές φορές συνυπήρχε με τα εγχώρια παρελθοντικά θεσμικά πρότυπα και συμπεριφορές του προηγούμενου καθεστώτος. [Hardy, 2009: 43]

«Οι εσωτερικές προκλήσεις και οι καθοριστικοί παράγοντες επιτυχίας»

Εκτός από τις ήδη προαναφερόμενες εξωτερικές προκλήσεις που αντιμετώπιζαν οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης όπως: ο ισχυρός διεθνής ανταγωνισμός, η ενσωμάτωση στη παγκόσμια οικονομία και η ικανότητα αυτών των χωρών να ανταγωνιστούν τις προηγμένες δυτικές οικονομίες, σε πολλές περιπτώσεις αυτές οι μεταβατικές χώρες είχαν να αντιμετωπίσουν τις προστατευτικές πολιτικές που εφάρμοσαν οι δυτικές κοινωνίες με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου απέναντί τους, φοβούμενες κυρίως τις φθηνές εισαγωγές και τη μαζική εργατική μετανάστευση από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες. Επιπλέον τα εξωτερικό χρέος αυτών των μεταβατικών χωρών καθώς και η καθυστέρηση της αποπληρωμής τους καθιστούσαν ακόμα πιο δύσπιστες τις δυτικές κοινωνίες απέναντί τους, παρόλο που ήδη οι τελευταίες είχαν ανοίξει μερικώς τις αγορές τους στα προϊόντα που προέρχονταν από αυτές τις περιοχές της Ευρώπης.

Εξίσου σημαντικό στοιχείο για αυτές τις χώρες ήταν και οι εσωτερικές προκλήσεις. Εκτός από τα προβλήματα και την αβεβαιότητα σε εξωτερικό επίπεδο οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες είχαν να αντιμετωπίσουν προκλήσεις που προέρχονταν από τις εσωτερικές δομές τους. Τέτοιες προκλήσεις αποτελούσαν πρωτίστως η πιθανή εμφάνιση δυνάμεων που αντιστέκονταν στη δημιουργία της σύγχρονης οικονομίας της αγοράς. Αυτές ήταν κοινωνικές ομάδες που απειλούνταν από τις ριζικές αλλαγές που είχαν ήδη επιτευχθεί ή σχεδιάζονταν και άτομα τα οποία ήταν απροετοίμαστα για να ζήσουν σε ένα ανταγωνιστικό σύστημα της αγοράς. Για αυτό και απαιτούσαν περισσότερη κρατική παρέμβαση και προστασία και επιστροφή στο παλιό πατερναλιστικό σύστημα κρατικής πρόνοιας. Αυτές οι τάσεις απέκτησαν απήχηση ιδιαίτερα ανάμεσα στους εργάτες των πρώην κρατικών επιχειρήσεων που φοβόντουσαν τις απολύσεις, την αυξανόμενη περιθωριοποιημένη κατώτερη τάξη και τους συνταξιούχους. Επίσης μια άλλη σημαντική πρόκληση στο εσωτερικό αυτών των χωρών ήταν η εξέλιξη των πολιτικών συστημάτων τους ,η συνταγματική αναθεώρηση και η αναμόρφωση του κομματικού συστήματος. Τα πολιτικά τους συστήματα έπρεπε να προσαρμοστούν καθώς είναι γεγονός ότι σε πολλές από τις χώρες αυτές μετά τη πτώση του κομμουνισμού εμφανίστηκαν σημάδια δεξιών κινήσεων εθνικιστικού ή θρησκευτικού χαρακτήρα (πιο εμφανή σε Ουγγαρία και Πολωνία) που ένιωθαν να απειλείται η εθνική τους ταυτότητα από τις αλλαγές στην αγορά και τη δημοκρατικοποίηση των χωρών τους αλλά και από τη πολιτιστική ομογενοποίηση που επιφέρει η ταχεία παγκοσμιοποίηση των αγορών. Επιπρόσθετα

έπρεπε να εξελιχθούν τα κομματικά τους συστήματα έτσι ώστε να μπορούν να στηρίζουν σταθερές και αποτελεσματικές κυβερνήσεις και να ενισχύουν τους δεσμούς ανάμεσα στη πολιτική τάξη και στη κοινωνία. Μια άλλη μεγάλη πρόκληση ήταν η αναθεώρηση βασικών συνταγματικών θεμάτων που θα έπρεπε πλέον να περιλαμβάνει τη διάκριση των εξουσιών σε νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική. [Nelson, 1994: 21]

Τέλος η συγκερασμός των διαφορετικών ομάδων συμφερόντων και η συσσωμάτωση τους στη δημοκρατική διαδικασία λήψης αποφάσεων, ιδιαίτερα αυτή των εργατικών ενώσεων, αποτελούσε άλλη μια σημαντική πτυχή στη διαδικασία της δημοκρατικής μετάβασης των πρώην σοσιαλιστικών χωρών. Αν σε όλες αυτές τις προκλήσεις προστεθούν οι τεράστιες αλλαγές που έπρεπε να γίνουν στην αναπροσαρμογή του κρατικού προϋπολογισμού που πλέον παρουσίαζε μεγάλη πολυπλοκότητα και απαιτούσε πολιτικά ευαίσθητους χειρισμούς, στον ριζικό επαναπροσδιορισμό του ρόλου του κράτους που έπρεπε να λειτουργεί με λιγότερη παρεμβατικότητα πλέον αλλά σαφώς ως αρχιτέκτονας της μετάβασης που να προάγει τη κοινωνική προστασία, την εκπαίδευση, την υγεία και ταυτόχρονα να εγγυάται τη συλλογή φόρων, τη κρατική πρόνοια, την εφαρμογή των δικαστικών αποφάσεων και την πολιτική αειφορία των απαραίτητων μεταρρυθμίσεων γίνεται εύκολα κατανοητό το μέγεθος και η έκταση της προσπάθειας που έπρεπε να καταβάλουν αυτά τα κράτη για την επιτυχή και αποτελεσματική μετάβασή τους σε ένα νέο και ανταγωνιστικό παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον. Παρόλο αυτά τρία στοιχεία μπορούμε να πούμε ότι αποτέλεσαν, αντίθετα με τις προηγούμενες προκλήσεις, ευνοϊκούς παράγοντες για την επιτυχία της μετάβασης αυτών των χωρών. Αυτοί ήταν η εκτεταμένη διάδοση των ιδεών της δημοκρατίας και των σύγχρονων αγορών στην ευρύτερη περιοχή της κεντροανατολικής Ευρώπης, μια παγκόσμια τάση υπέρ της δημοκρατίας και των δημοκρατικών θεσμών που επικράτησε εκείνη τη περίοδο μετά τη πτώση του καθεστώτος και η τεράστια επιρροή των μέσων μαζικής ενημέρωσης κυρίως της τηλεόρασης στις κοινωνίες αυτών των χωρών ενώ τέλος η συντριπτική αποδοχή της προτύπου της μαζικής καταναλωτικής κοινωνίας και η προσέγγιση της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαδραμάτισαν το δικό τους σημαντικό ρόλο στη διαδικασία μετάβασης των πρώην σοσιαλιστικών κρατών της κεντροανατολικής Ευρώπης. [Nelson, 1994: 23]

Γ. Ο πληθωρισμός, η οικονομική ανάπτυξη και η μεταβολή των θεσμών με στόχο μια πιο φιλελεύθερη, ανταγωνιστική και αποτελεσματική οικονομία

Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και στις αρχές της δεκαετίας του 1990 οι χώρες του πρώην κομμουνιστικού μπλοκ ήρθαν αντιμέτωπες με ριζικές οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές που έπρεπε να εφαρμοστούν στα πλαίσια της εφαρμογής νεοφιλελεύθερου δόγματος και στη προσπάθεια μετάβασης τους από μια κεντρικά σχεδιασμένη οικονομία σε μια σύγχρονη οικονομία της αγοράς. Η μεταβατική αυτή διαδικασία υπό τη καθοδήγηση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου στο οποίο εντάχθηκαν μετά τη πτώση του καθεστώτος οι περισσότερες πρώην σοσιαλιστικές

χώρες προϋπέθετε ριζικές μεταρρυθμίσεις όπως :απελευθέρωση των τιμών και του εμπορίου, μακροοικονομική σταθερότητα, αναμόρφωση και ιδιωτικοποίηση των επιχειρήσεων, νομικές και θεσμικές μεταβολές. Όλες αυτές οι μεταρρυθμίσεις επιχειρήθηκαν στην αρχή της μετάβασης με μέτρα ριζικής αναμόρφωσης της οικονομίας με αποτέλεσμα την απότομη αύξηση των τιμών και την μείωση της απασχόλησης. Όλες οι χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης ακολούθησαν την στρατηγική της ριζικής προσέγγισης (radical approach) στο νέο φιλελεύθερο μοντέλο οικονομίας άλλες με γρηγορότερους ρυθμούς όπως η Πολωνία, η Τσεχία, η Εσθονία, η Λετονία, κ.α., υιοθετώντας το «shock therapy» στην οικονομία τους και άλλες με πιο αργούς ρυθμούς. [Michałowski, 2006: 81]

Σαφώς τα εμπόδια και οι δυσκολίες δεν ήταν τα ίδια για όλες τις μεταβατικές χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης. Παρόλο που όλες έδωσαν ιδιαίτερη σημασία στην εφαρμογή των νεοφιλελεύθερων πολιτικών, στην προσέλκυση ξένων άμεσων επενδύσεων και στην συνεργασία με διεθνείς οργανισμούς όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Παγκόσμια Τράπεζα, οι πρώην κομμουνιστικές οικονομίες δε μπορούν να χαρακτηριστούν από ομοιογένεια. Για αυτό και πολλές φορές ακολούθησαν διαφορετικούς δρόμους αναμόρφωσης και ενσωμάτωσης στη παγκόσμια οικονομία. Υπήρχαν διαφορές που είχαν να κάνουν με το σημείο εκκίνησης της οικονομίας τους, τις προϋπάρχουσες βιομηχανικές δομές τους, τον αντίκτυπο της κρίσης στα τέλη του 1980, το βαθμό απεξάρτησης τους από τον προηγούμενο καθεστώς και το βαθμό ενσωμάτωσής τους με τη Δύση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Ουγγαρία η οποία είχε ξεκινήσει με επιτυχία τις απαραίτητες οικονομικές μεταρρυθμίσεις ήδη από το 1968. Επίσης σημαντικό ρόλο στη διαδικασία μετασχηματισμού τους διαδραμάτισε η ισορροπία των πολιτικών δυνάμεων όπως για παράδειγμα στη Πολωνία όπου η μαζική αποδοχή του κινήματος της “Αλληλεγγύης” στην αποπομπή του παλιού καθεστώτος και στην εφαρμογή των μεταρρυθμιστικών μέτρων οδήγησαν σε ταχύτερη και αποδοτικότερη μεταβατική πορεία σε σχέση με τα υπόλοιπα μεταβατικά κράτη. [Hardy, 2009: 44]

Επομένως γίνεται σαφές ότι οι αρχικές οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες δεν ήταν οι ίδιες για όλες τις μεταβατικές χώρες. Ειδικότερα οι διαφορές αυτές γίνονται εμφανείς όσο αφορά τις μακροοικονομικές συνθήκες αυτών των χωρών στο κατώφλι της μετάβασης. Στη καλύτερη μακροοικονομική κατάσταση στην αρχή της μετάβασης (1990) βρισκόταν η Τσεχία και η Σλοβακία με τη δυναμικότερη οικονομική ανάπτυξη και βιομηχανική παραγωγή και τις καλύτερες επιδόσεις σε όρους δημόσιου χρέους, δημόσιων εσόδων και πληθωρισμού. Επίσης η Τσεχία παρουσίαζε το υψηλότερο κατά κεφαλήν εισόδημα ανάμεσα στις υπόλοιπες πρώην σοσιαλιστικές χώρες. Οπότε και οι συνθήκες για την εφαρμογή των απαραίτητων μεταρρυθμίσεων ήταν σχετικά ευνοϊκότερες σε σχέση με τις υπόλοιπες μεταβατικές χώρες. Στη χειρότερη μακροοικονομική κατάσταση βρισκόταν η Πολωνία, με μια οικονομία που είχε σταματήσει να λειτουργεί, με υψηλό εξωτερικό χρέος , καλπάζοντα πληθωρισμό και δυσλειτουργίες στη προμήθεια των καταναλωτικών και επενδυτικών προϊόντων παρόλο την υψηλή συμμετοχή του

ιδιωτικού τομέα στη συνολική παραγωγή. Αντίστοιχα και η Ουγγαρία αντιμετώπιζε πολύ υψηλό εξωτερικό χρέος, χαμηλή οικονομική ανάπτυξη και υψηλό πληθωρισμό. [Kowalski, 2013: 108], [Πίνακας 2]

Τα γεγονότα του 1989-1990 έφεραν εκπληκτικά απότομες αλλαγές στην κεντροανατολική Ευρώπη. Αυτές οι ριζικές αλλαγές έπρεπε να συντελεστούν μέσα από την σταδιακή και μακροχρόνια αποδόμηση των θεσμών και της αναποτελεσματικότητας της κεντρικά σχεδιασμένης οικονομίας και του παλαιού κομμουνιστικού συστήματος. Αυτή η αποδόμηση του παλαιού συστήματος, η φύση της μετάβασης και αργότερα του μετασχηματισμού αυτών των πρώην σοσιαλιστικών χωρών παρουσίαζε διαφορές στο χρονικό σημείο εκκίνησης και στο ρυθμό μετάβασης ανάμεσα στις χώρες της περιοχής. Οι διαφορές αυτές κυρίως αντανάκλυσαν το βαθμό απεξάρτησης της κάθε χώρας από τους θεσμούς και τη κληρονομιά του προηγούμενου καθεστώτος.

«Η κληρονομιά - οι ιστορικοί, πολιτιστικοί και κοινωνικοί παράγοντες σημαντικοί για τη πορεία των κρατών της κεντροανατολικής Ευρώπης»

Η ιστορική κληρονομιά των πρώην σοσιαλιστικών κρατών της κεντροανατολικής Ευρώπης επίσης διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία της μετάβασής τους. Σε αυτή τη διαδικασία τρία στοιχεία ήταν κοινά στις περισσότερες από τις πρώην κομμουνιστικές χώρες. 1) Οι πιο πολλές από τις χώρες αυτές αποτελούσαν ως επί το πλείστον αγροτικές οικονομίες τουλάχιστον μέχρι το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, ένα τμήμα μόνο του πληθυσμού απασχολούνταν στη σύγχρονη οικονομία και το κράτος διαδραμάτιζε καθοριστικό ρόλο στον εκσυγχρονισμό και στην ανάπτυξη της οικονομίας τους. 2) πολλές από αυτές τις χώρες βίωσαν με οδυνηρό τρόπο τη σκληρή εμπειρία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι την επέλαση του κόκκινου στρατού και την εγκατάσταση του κομμουνιστικού καθεστώτος στο τέλος του πολέμου. Κατά τη διάρκεια του πολέμου η εδαφική ακεραιότητα και οι οργανωτικές δομές πολλών μετέπειτα κομμουνιστικών κρατών είχαν καταστραφεί σε μεγάλο βαθμό και 3) η τεσσαρακονταετής περίπου διάρκεια του κομμουνιστικού καθεστώτος και οι διάφορες πολιτιστικές και ιστορικές κληρονομίες αυτών των κρατών επηρέασαν αναμφισβήτητα σε μεταγενέστερο χρόνο τόσο την διαδικασία της αποδόμησης του παλαιού καθεστώτος όσο και την ανάδειξη των νέων πολιτικών και οικονομικών θεσμών.

[Nelson, 1994: 5]

«Η αποσύνθεση του παλαιού συστήματος, η έναρξη της μετάβασης και η πορεία προς μια πιο φιλελεύθερη, ανταγωνιστική και αποτελεσματική οικονομία»

Η πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος στη κεντροανατολική Ευρώπη ήταν αναμφισβήτητα αποτέλεσμα μιας μακράς διαδικασίας αποσύνθεσης όλων των πτυχών του παλαιού συστήματος, σε οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο. Ήδη από

τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και τη δεκαετία του 1980 το κομμουνιστικό καθεστώς στην ευρύτερη περιοχή ήταν όλο και λιγότερο ικανό να αντιμετωπίσει τη πρόκληση του διεθνούς οικονομικού και στρατιωτικού ανταγωνισμού και κυρίως να ευθυγραμμιστεί με τις σύγχρονες τεχνολογικές εξελίξεις. Επιπλέον δε μπορούσε πλέον να ικανοποιήσει τις πολιτικές και καταναλωτικές φιλοδοξίες των σοσιαλιστικών κοινωνιών ενώ παράλληλα η αποτελεσματικότητά του ως κράτος πρόνοιας στους τομείς της υγείας, της εκπαίδευσης και της φθηνής στέγασης και τροφής συνεχώς επιδεινωνόταν. Οι κυρίαρχες τάξεις είχαν πλέον αντιληφθεί ότι το υπάρχον σύστημα βρίσκεται στη δύνη μιας σοβαρής κρίσης και οι περιορισμοί του συστήματος δεν αφήνουν περιθώρια για τις απαραίτητες πολιτικές προσαρμογές. Η οικονομική αποσύνθεση ήταν παράλληλη με τη πολιτική παρακμή του συστήματος. Μετά το 1989 η αποσύνθεση του παλαιού συστήματος επιταχύνθηκε μέσα από τα προγράμματα σταθεροποίησης που εφάρμοσαν οι μετακομμουνιστικές κυβερνήσεις υπό την καθοδήγηση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου ταυτόχρονα με τη κατάρρευση της COMECON (Council for Mutual Economic Assistance, 1949-1991) στις πρώην κομμουνιστικές χώρες. [Nelson, 1994: 6]

Πριν προχωρήσουμε όμως αναλυτικά στην ανάλυση των επιμέρους πολιτικών και οικονομικών μεταρρυθμίσεων που έλαβαν χώρα στα μεταβατικά κράτη, θα ήταν σκόπιμο να παρουσιάσουμε τι συνέβη τα πρώτα χρόνια της μεταβατικής τους πορείας εν μέσω ριζικών αλλαγών στην οικονομία και τη κοινωνία αυτών των χωρών.

Στην αρχή λοιπόν της εφαρμογής των σταθεροποιητικών προγραμμάτων και των νεοφιλελεύθερων πολιτικών αναμόρφωσης αυτών των χωρών, οι περισσότερες από αυτές παρουσίαζαν ασταθές μακροοικονομικό περιβάλλον, με εξαίρεση την Ουγγαρία και τη Τσεχοσλοβακία που ήταν σε καλύτερη κατάσταση. Σχεδόν όλες οι χώρες τις περιοχής εφάρμοσαν την στρατηγική του «Shock Therapy» στις οικονομίες τους και το αποτέλεσμα αυτών των πολιτικών της ραγδαίας και ξαφνικής προσαρμογής ήταν η απότομη και ισχυρή πτώση στο παραγόμενο προϊόν, η πτώση των πραγματικών μισθών των εργατών και των πρώην μανάτζερ των κρατικών επιχειρήσεων, η κατακόρυφη αύξηση των τιμών των προϊόντων και γενικότερα η ύφεση. Ειδικότερα αυτοί που επηρεάστηκαν σημαντικά από την απελευθέρωση των τιμών ήταν οι αγρότες που επλήγησαν από τη κατάρρευση των εγγυημένων τιμών, τον εισαγόμενο ανταγωνισμό από την Ευρωπαϊκή Ένωση και την αισθητή μείωση των κρατικών επιδοτήσεων. Η πτώση της παραγωγής και η μείωση των κρατικών εσόδων μαζί με τις μακροοικονομικές ανισορροπίες προκάλεσαν δημοσιονομική κρίση τα πρώτα χρόνια της μετάβασης. Παράλληλα η δημοσιονομική λιτότητα επηρέασε αρνητικά τη συστήματα κρατικής πρόνοιας, τις κοινωνικές υπηρεσίες και τις διάφορες κρατικές λειτουργίες ενώ αντίθετα η γραφειοκρατική συμπεριφορά, η διαφθορά, οι κοινωνικές αξίες και ο ρόλος των κρατικών επιχειρήσεων μετά από 40 χρόνια κομμουνισμού παρέμεναν ακόμα ισχυρά. Παρόλο αυτά θεσμοί της σύγχρονης αγοράς και σημάδια κοινωνίας των πολιτών άρχισαν να αναδύονται γεγονός που προσέλκυσε το διεθνές πολιτικό και επενδυτικό ενδιαφέρον, ενώ προετοίμασε το έδαφος για την αφομοίωση του δυτικού τύπου τεχνικών στο τομέα του μανάτζμεντ, του μάρκετινγκ και στο χρηματοοικονομικό τομέα. Ταυτόχρονα η ταχεία ιδιωτικοποίηση που ήταν ένας από τους βασικούς πυρήνες των νεοφιλελεύθερων

επιταγών προχωρούσε με γοργούς ρυθμούς σε πολλές από τις μεταβατικές χώρες (όπως π.χ. σε Πολωνία και Ουγγαρία) κυρίως στο τομέα του λιανικού εμπορίου, ενώ αντίθετα η δημιουργία νέων νομικών και χρηματοοικονομικών θεσμών που θα διευκόλυνε την αγορά και θα ενθάρρυνε τις νέες μικρές επιχειρήσεις παρουσίαζε αρκετές δυσκολίες. Ασφαλώς το δυσκολότερο επίτευγμα ήταν η αναμόρφωση των μεγάλων κρατικών επιχειρήσεων. Επιπρόσθετα σε όλο αυτό το πρωτόγνωρο και πρώιμο καπιταλιστικό περιβάλλον εμφανίστηκαν αναπόφευκτα και οι μη επιθυμητές παρενέργειες των αγορών όπως: η φοροαποφυγή, η διαφθορά των επισήμων, οι παράνομες οικονομικές δραστηριότητες. [Nelson, 1994: 9]

Σε κοινωνικό επίπεδο, αξιοσημείωτη είναι η εμφάνιση στα πρώτα χρόνια της μετάβασης της εμβρυακής επιχειρηματικής τάξης, η ραγδαία ανάπτυξη της μεσαίας τάξης αλλά και η εμφάνιση μιας κατώτερης περιθωριοποιημένης τάξης η οποία ήταν συνήθως ανειδίκευτοι εργάτες, χαμηλής μόρφωσης άνθρωποι των πόλεων και εργάτες των πρώην κρατικών επιχειρήσεων που πλήττονταν από την μείωση των μισθών και την αύξηση της ανεργίας και δεν ήταν πλέον ικανοί να ανταγωνιστούν στις νέες συνθήκες που διαμορφώνονταν. Επιπλέον η κοινωνία των πολιτών προσπαθούσε να προσαρμοστεί στις νέες δομές. Νέες κοινωνικές ομάδες έκαναν την εμφάνιση τους όπως διάφορες επιχειρηματικές ενώσεις ενώ οι υπάρχουσες κοινωνικές και πολιτικές δομές όπως τα πολιτικά κόμματα, οι εργατικές ενώσεις, τα εμπορικά συνδικάτα και κυρίως η προνομιούχα κοινωνική τάξη των αξιωματούχων στα πρώην σοσιαλιστικά καθεστώτα (nomenclature) και τα πρώην κομμουνιστικά κόμματα προσπαθούσαν να επαναπροσδιοριστούν και να προσαρμοστούν κατάλληλα στο νέο περιβάλλον. Όλες αυτές οι τεράστιες αλλαγές συνέβησαν σε μια περίοδο όπου διεθνώς η πτώση της Σοβιετικής Ένωσης με τη κατάργηση της COMECON και ο πόλεμος του Κόλπου σε συνδυασμό με τα εγχώρια οικονομικά προβλήματα των πρώην σοσιαλιστικών χωρών καταδείκνυαν πόσο δύσκολο ήταν το εγχείρημα αυτών των χωρών, πόσο απαραίτητη ήταν η εφαρμογή δραστικών οικονομικών μέτρων με τις ανάλογες θυσίες αλλά επίσης και πόσο μεγάλο δέλεαρ ήταν για αυτές τις κοινωνίες η υιοθέτηση της πολιτικής, πολιτιστικής και καταναλωτικής ελευθερίας της δύσης όπως και η ενσωμάτωσή τους στην «Ευρώπη». [Nelson, 1994: 12]

«Μακροοικονομικές πολιτικές: πληθωρισμός, δημοσιονομική & εμπορική πολιτική, ιδιωτικοποίηση, ξένες άμεσες επενδύσεις και συναλλαγματική ισοτιμία στις μεταβατικές οικονομίες»

Επεκτείνοντας την ανάλυση μας όσο αφορά τη μεταβατική πορεία των πρώην σοσιαλιστικών χωρών της κεντροανατολικής Ευρώπης είναι σκόπιμο να επικεντρωθούμε στους πυλώνες της μακροοικονομικής πολιτικής που επιχειρήθηκε σε αυτές τις οικονομίες αλλά και σε συγκεκριμένα οικονομικά πεδία μείζονος σημασίας για την ριζοσπαστικό μετασχηματισμό αυτών των χωρών.

Η μακροοικονομική πολιτική λοιπόν που επιχειρήθηκε σε αυτές τις μεταβατικές χώρες ήταν βασισμένη σε τέσσερις βασικούς άξονες με τα αντίστοιχα επιδιωκόμενα αποτελέσματα.1) την εφαρμογή συγκεκριμένων πακέτων μακροοικονομικής πολιτικής που αντανάκλυσαν τις επιταγές των θεσμών του Bretton Woods και του Washington Consensus υπό τη καθοδήγηση του IMF και της World Bank και τα

οποία αναμενόταν ότι θα οδηγήσουν σε μια διατηρήσιμη οικονομική ανάπτυξη 2) η εισροή κεφαλαίου και ξένων άμεσων επενδύσεων αναμενόταν ότι θα προωθήσει σε αυτές τις οικονομίες την ιδιωτικοποίηση και θα εγκαθιδρύσει επιτυχώς νέο κεφάλαιο, καινοτόμους τρόπους μανάτζμεντ και προηγμένη τεχνολογία στον επιχειρηματικό τομέα, 3) η ανάδειξη των μικρών και μεσαίων ιδιωτικών επιχειρήσεων αναμενόταν ότι θα απορροφήσει την αποβληθείσα εργατική τάξη από το μααραμένο κρατικό τομέα και θα αποτελέσει το πυρήνα για την δημιουργία της εγχώριας μεσαίας τάξης, και 4) οι δυνάμεις της ελεύθερης αγοράς αναμενόταν ότι θα πειθαρχήσουν τις κάθε μορφής επιχειρήσεις, ιδιωτικές, ιδιωτικοποιημένες, κρατικές. Παράλληλα οι χαμηλότεροι μισθοί αποτέλεσα αντιπληθωριστικών πολιτικών, υποτίμησης του νομίσματος και της στρατηγικής του «shock therapy» αναμενόταν ότι θα στηρίξουν καταλυτικά την επιχειρηματικότητα μέσω του χαμηλού κόστους στις διεθνείς αγορές που έπρεπε να ανταγωνιστούν πλέον αυτές οι χώρες. Ειδικά οι χαμηλοί μισθοί θεωρούνταν ότι θα αποτελέσουν το «ανταγωνιστικό πλεονέκτημα» των μεταβατικών οικονομιών στην σύγχρονη παγκόσμια οικονομία. Τελικά κάποιοι από αυτούς τους στόχους αποδείχθηκαν ρεαλιστικοί ενώ άλλοι σχεδόν ακατόρθωτοι.

[Amsden, 1998: 16]

Κατά τη διάρκεια των πρώτων χρόνων της μετάβασης (1989-1995) ειδικότερα τα μέτρα αυτά νεοφιλελεύθερης πολιτικής που εφαρμόστηκαν σε αυτές τις μεταβατικές χώρες συμβάδιζαν με τη σοσιαλιστική θεσμική κληρονομιά αυτών των χωρών και τελικά οδήγησαν στη συνολική πτώση του παραγόμενου προϊόντος και των εισοδημάτων και στην ταχεία αύξηση του πληθωρισμού σχεδόν σε όλη την πρώην σοσιαλιστική Ευρώπη. Ιδιαίτερα τα έτη 1992-1993 τα δημοσιονομικά και εμπορικά ελλείμματα αυτών των χωρών αυξανόντουσαν παράλληλα με τους δείκτες ανεργίας και χωρίς τη παρουσία ενός επαρκούς δικτύου κοινωνικής ασφάλειας. Ο ξεκάθαρος στόχος αυτών των ριζοσπαστικών μέτρων ήταν η αποκατάσταση των «στρεβλωμένων» τιμών της αγοράς και η δημοσιονομική εξυγίανση [Amsden, 1998: 46], [Πίνακας 3]

Πληθωρισμός

Οι μεταβατικές πρώην σοσιαλιστικές οικονομίες είχαν να αντιμετωπίσουν στην αρχή της μετάβασης τους σημαντικά μακροοικονομικά και κοινωνικά θέματα όπως :τη πρόκληση του αυξανόμενου πληθωρισμού, τη διατηρήσιμη οικονομική μεγέθυνση, την αυτοδυναμία των εγχώριων οικονομιών σε ένα διεθνές περιβάλλον και τη δίκαιη κατανομή των εισοδημάτων. Αναμφισβήτητα το πολυπλοκότερο από αυτά τα θέματα ήταν η επίλυση του αυξανόμενου πληθωρισμού, ιδιαίτερα σε οικονομίες όπως αυτές των πρώην σοσιαλιστικών χωρών όπου υπήρχαν οξείες αναδιανεμητικές διαμάχες και σημαντική στρέβλωση τιμών των αγαθών. Η απότομη και ταχεία απελευθέρωση των τιμών σε ένα οικονομικό περιβάλλον που από αναποτελεσματική προσφορά και εξέχουσα διακράτηση χρήματος λόγω των περιορισμών στις ποσότητες και τιμές των αγαθών στο προηγούμενο κομμουνιστικό καθεστώς περνούσε σε μια κατάσταση υπερβάλλουσας ζήτησης και καθορισμού των τιμών μέσω της προσφοράς και της ζήτησης στην αγορά οδήγησε αναπόφευκτα στην αύξηση του επιπέδου των τιμών. Το αποτέλεσμα αυτής της απελευθέρωσης των τιμών ήταν ένας καλπάζοντας

πληθωρισμός εξαιτίας της κατάργησης του προηγούμενου συστήματος των τιμών που οριζόταν από το κράτος και της υιοθέτησης του συστήματος των ελεύθερων τιμών που επέτρεπαν στις τιμές να αυξηθούν έως το επίπεδο ισορροπίας της αγοράς. Συνέπεια όμως του αυξανόμενου πληθωρισμού ήταν η σημαντική πτώση στην εγχώρια ζήτηση και συνεπακόλουθα μια πτώση στη παραγωγή και την απασχόληση σε μια περίοδο όπου η οικονομική ανάπτυξη της Ευρώπης επιβραδυνόταν, και οι εξαγωγές επομένως για τις μεταβατικές χώρες μειώνονταν. Επιπλέον η μείωση των εξαγωγών επηρέαζε αρνητικά τα κρατικά έσοδα σε μια περίοδο που οι δημόσιες δαπάνες έπρεπε να αντιμετωπίσουν την αυξανόμενη ανεργία και οι κυβερνήσεις δανείζονταν γι' αυτό το σκοπό επιβαρύνοντας τα δημόσια ελλείμματά τους. Έτσι στα πρώτα χρόνια της μετάβασης οι χώρες αυτές βίωσαν μια έντονη περίοδο στασιμοπληθωρισμού. [Amsden, 1998: 30] Οι τρόποι που επιχειρήθηκαν για να ανακόψουν τον αυξανόμενο πληθωρισμό ήταν η δημοσιονομική και νομισματική λιτότητα με σκοπό την μείωση της μεγέθυνσης και της προσφοράς χρήματος, η συγκράτηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας και πολιτικές συρρίκνωσης των εισοδημάτων και έτσι ώστε ο ρυθμός αύξησής τους να μη ξεπερνά αυτό του επιπέδου των τιμών. Σαφώς περισσότερη έμφαση δόθηκε στην εφαρμογή της λιτότητας με αντίστοιχο όμως υψηλό κοινωνικό κόστος λόγω περικοπής των μισθών και αύξησης της ανεργίας. Συνεπώς η εμμονή αυτών των πολιτικών στην «επανόρθωση των τιμών» της αγοράς μέσω σημαντικής περικοπής των πραγματικών μισθών (30-40%) και απελευθέρωσης των τιμών οδήγησαν σε υψηλή ανεργία, πτώση του επιπέδου παραγωγής, μείωση της αγοραστικής δύναμης των νοικοκυριών και σχεδόν μηδενικά επίπεδα καθαρής επένδυσης τα πρώτα χρόνια της μετάβασης. [Amsden, 1998: 47] [Πίνακας 4]

Δημοσιονομική Πολιτική

Οι πρώην κομμουνιστικές κεντρικά σχεδιασμένες οικονομίες δεν είχαν, ούτε χρειάζονταν συγκεκριμένη δημοσιονομική πολιτική ή ισχυρούς δημοσιονομικούς θεσμούς. Το μέγεθος του ιδιωτικού τομέα ήταν μικρό και επίσημα ανεργία δεν υπήρχε, καθώς οι κρατικές επιχειρήσεις προσλάμβαναν περισσότερους εργαζόμενους από ότι χρειαζόνταν. Οργανωμένο φορολογικό σύστημα με συγκεκριμένους κανόνες λειτουργίας δεν υπήρχε, συνήθως οι φόροι διαπραγματεύονταν μεταξύ της κυβέρνησης και των μεγάλων επιχειρήσεων και τα έσοδα που προέκυπταν από αυτούς αναδιανέμονταν εντός του κράτους, ενώ παράλληλα ευδιάκριτη φορολογία φυσικών προσώπων δεν υπήρχε. Επομένως η φορολογική διοίκηση με το παλαιό σοσιαλιστικό καθεστώς ήταν απλή και εύκολη.

Η μετάβαση όμως στην σύγχρονη οικονομία άλλαξε δραστικά τη κατάσταση. Ο ιδιωτικός τομέας διογκώθηκε και ένας μεγάλος αριθμός ιδιωτών είχε κίνητρο να αποφεύγει τη φορολογία. Επιπλέον οι κοινωνικές δαπάνες που πριν αποτελούσαν μέλημα των κρατικών επιχειρήσεων τώρα αποτελούσαν υποχρέωση της κυβέρνησης και μεταφέρονταν στο παθητικό της. Η ανεργία που με το παλαιό καθεστώς δε φαινόταν έκανε τώρα αισθητή την εμφάνισή της και μάλιστα σε υψηλά επίπεδα σε κάποιες μεταβατικές χώρες. Συνεπώς οι νέες μεταβατικές κυβερνήσεις έπρεπε πλέον να εφαρμόσουν τη κατάλληλη δημοσιονομική πολιτική όπως και να διαμορφώσουν

τους απαραίτητους θεσμούς για να την εφαρμόσουν. Έπρεπε σαφώς να δημιουργηθούν φορολογικοί και τελωνειακοί μηχανισμοί, να καταρτιστούν σχέδια προϋπολογισμού και η απαραίτητη νομοθεσία που να τα στηρίζει και όλα αυτά σε ένα κλίμα αβεβαιότητας, μειωμένης πληροφόρησης, εκτεταμένης διαφθοράς και συγκρουόμενων συμφερόντων. Ήταν σαφές πλέον ότι ο ρόλος του κράτους στην οικονομία έπρεπε να μειωθεί. Η εφαρμογή αυτών των ριζοσπαστικών μέτρων σε αυτό το δύσκολο οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον είχε ως αποτέλεσμα για τις περισσότερες από τις μεταβατικές οικονομίες τη μείωση των κρατικών εσόδων, την αύξηση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και συνεπακόλουθα και του δημόσιου χρέους. Οι χώρες της κεντρικής Ευρώπης (όπως Ουγγαρία, Πολωνία, Σλοβενία, κ.α.) παράλογο τη σημαντική πτώση των δημοσίων εσόδων τα πρώτα χρόνια της μετάβασης, ανέκαμψαν γρήγορα και μπόρεσαν να σταθεροποιήσουν τα κρατικά έσοδα και το κρατικό προϋπολογισμό λόγω και του σχετικά μεγάλου ιδιωτικού τομέα που είχαν. Προσάρμοσαν κατάλληλα τις κρατικές δαπάνες και υιοθέτησαν σχετικά γρήγορα αποτελεσματικά φορολογικά συστήματα που ήταν καθοριστικής σημασίας για τη δημοσιονομική τους σταθερότητα και την επίτευξη μιας διατηρήσιμης αργότερα οικονομικής ανάπτυξης. Τέλος ένα καθοριστικό μέτρο για την αντιμετώπιση των προβλημάτων του κρατικού προϋπολογισμού και ενίσχυσης των κρατικών εσόδων ήταν η υιοθέτηση έμμεσων φόρων και κυρίως του φόρου προστιθέμενης αξίας (VAT) που αν και αρχικά κυμαίνονταν σε χαμηλά επίπεδα στη συνέχεια ενίσχυσε σημαντικά τα κρατικά ταμεία αυτών των χωρών.

[Shabunina, 2013: 148], [Πίνακας 5]

Εμπορική Πολιτική

Μία άλλη πολύ σημαντική πρόκληση για τις μεταβατικές πρώην σοσιαλιστικές οικονομίες ήταν ο αναπροσανατολισμός του εσωτερικού και εξωτερικού τους εμπορίου. Σε αυτό το τομέα οι μεταβατικές χώρες είχαν να αντιμετωπίσουν ισχυρά εξωτερικά σοκ όπως: τη κατάρρευση της COMECON και την ξαφνική συμμετοχή τους στο ανταγωνιστικό διεθνές εμπόριο σε μια περίοδο όπου με τον πόλεμο του Κόλπου οι τιμές της ενέργειας παγκοσμίως είχαν αυξηθεί και οι όροι εμπορίου για τις περισσότερες από αυτές είχαν χειροτερεύσει. Παράλληλα είχαν να αντιμετωπίσουν και βαθειά εσωτερικά σοκ όπως: θεμελιώδεις αλλαγές στην κατανομή των πόρων, στα συστήματα ιδιοκτησίας, στη βιομηχανική οργάνωση, στους νομικούς και διοικητικούς θεσμούς, στα κίνητρα και στο ρόλο της οικονομικής πολιτικής.

Ήδη από τα πρώτα χρόνια της μετάβασης η προστατευτική πολιτική αυτών των χωρών περιορίστηκε αισθητά. Οι εμπορικοί δασμοί μειώθηκαν ή διατηρήθηκαν σε χαμηλά επίπεδα (εξαλείφθηκαν εντελώς μετά την είσοδο στο EU15). Οι εμπορικές συναλλαγές με το εξωτερικό απελευθερώθηκαν, ο εγχώριος ανταγωνισμός ενισχύθηκε μέσω ευρείας ιδιωτικοποίησης, τα κρατικά μονοπώλια εξαλείφθηκαν και προωθήθηκε η εγκατάσταση ξένων επιχειρήσεων σε αυτές τις χώρες. Νέες αγορές και νέες ευκαιρίες επέκτασης του εξωτερικού τους εμπορίου έλαβαν χώρα με την υπογραφή διάφορων ευρωπαϊκών συμφωνιών και με τη συμμετοχή σε διάφορους πολυμερείς οικονομικούς, εμπορικούς και πολιτικούς οργανισμούς (όπως: GATT/WTO (World Trade Organisation), CEFTA (Central European Free Trade

Agreement), IMF, IBRD (World Bank), EBRD (European Bank for Reconstruction and Development, Bank for International Settlements) καθώς και σε διμερείς επενδυτικές συμφωνίες (BIT-Bilateral Investments Treaties) μέσω διεθνών οργανισμών και κυρίως με την Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω ευρωπαϊκών προγραμμάτων στήριξης των μεταβατικών χωρών όπως το EU's PHARE program (Pologne, Hongrie Assistance à la Reconstruction Économique), με την αμερικάνικη κυβέρνηση μέσω αντίστοιχων προγραμμάτων στήριξης της μετάβασης αυτών των χωρών όπως το SEED (Support for Eastern European Democracy) και το IMF με σκοπό να προστατεύσουν τα δικαιώματα ιδιοκτησίας και να προσελκύσουν διεθνείς επενδύσεις. Επιπλέον οι εν λόγω χώρες προχώρησαν στη δημιουργία νομοθεσίας και θεσμών που διευκόλυναν το διεθνές εμπόριο και τις ξένες επενδύσεις, απλοποίησαν ή και εξάλειψαν το σύστημα των επιδοτήσεων και τα φαινόμενα της γραφειοκρατίας, ενίσχυσαν τις επιχειρήσεις με εξωτερικό προσανατολισμό προσφέροντας εμπορικές εγγυήσεις και ασφάλεια. Τέλος βελτίωσαν τις εγχώριες υποδομές τους μέσω ευρωπαϊκής χρηματοδότησης, επέκτασης του τραπεζικής χρηματοπιστωτικού συστήματος και προσέλκυση ξένων επενδυτών, ενώ παράλληλα η άρση των περιορισμών συναλλάγματος διαδραμάτισε το δικό του καθοριστικό ρόλο στη χαλιναγωγή των εισαγωγών και στη τόνωση των εξαγωγών. [Drabek, Benacek, 2013: 169]

Ιδιωτικοποίηση και ξένες άμεσες επενδύσεις

Ο ριζικός μετασχηματισμός των πρώην σοσιαλιστικών χωρών της κεντροανατολικής Ευρώπης που ξεκίνησε το 1990 είχε σαν πρωταρχικό στόχο τη μετάβαση από τις κεντρικά σχεδιασμένες οικονομίες του προηγούμενου κομμουνιστικού καθεστώτος σε σύγχρονες οικονομίες της αγοράς. Ένας από τους τρόπους που επιχειρήθηκε να επιτευχθεί αυτό ήταν σαφώς μέσω της ιδιωτικοποίησης.

Ήταν ένας τρόπος να καθιερωθούν τα δικαιώματα ιδιοκτησίας, να αποκατασταθεί η ιδιοκτησία εκείνων των περιουσιακών στοιχείων που κατασχέθηκαν από το κράτος, να σχηματιστεί ο ιδιωτικός τομέας και η βάση για μια σύγχρονη οικονομία της αγοράς, να καταστεί ικανή η αποτελεσματική διακυβέρνηση και διοίκηση των πρώην κρατικών επιχειρήσεων. Από την αρχή της μετάβασης η διαδικασία της ιδιωτικοποίησης αποτέλεσε μια πολύπλοκη διαδικασία, καθώς οι πολίτες δε διέθεταν πλούτο για να τις εξαγοράσουν, παράλληλα απουσίαζαν απαραίτητες κυβερνητικές δομές και θεσμικοί κανονισμοί που έπρεπε να υποστηρίξουν την ιδιωτικοποίηση και η όλη διαδικασία αντιμετώπιζε πρόβλημα νομιμοποίησης από τη πλειοψηφία των πολιτών. Οι τρόποι με τους οποίους επιχειρήθηκε η εξάπλωση του ιδιωτικού τομέα ήταν οι εξής πέντε: 1) μέσω παρότρυνσης εισόδου νέων επιχειρήσεων στον ιδιωτικό τομέα, 2) αποκατάστασης της ιδιοκτησίας των πρώην ιδιοκτητών, 3) εξαγορά των κρατικών επιχειρήσεων από πρώην μανάτζερ και εργάτες, 4) μέσω ιδιωτικοποίησης με κουπόνια στους πολίτες (voucher-privatization) και 5) με απευθείας πώληση της κρατικής περιουσίας σε ιδιώτες. Επιπλέον πολλές πρώην σοσιαλιστικές χώρες προσπάθησαν να βρουν ξένους επενδυτές που θα μπορούσαν να πουλήσουν τις κρατικές επιχειρήσεις και έτσι να μπορέσουν να τις αναμορφώσουν εισάγοντας

προηγμένη τεχνολογία, αναβαθμίζοντας τις λειτουργίες τους και καθιστώντας αυτές βιώσιμες αποκομίζοντας παράλληλα και κρατικά έσοδα. [Miller, 2013: 133]

Η εύρεση στρατηγικών επενδυτών για την πολυπόθητη αποκρατικοποίηση των πρώην κρατικών επιχειρήσεων επιχειρήθηκε από όλες τις μεταβατικές χώρες και σε μεγαλύτερο βαθμό από την Ουγγαρία. Τα περισσότερα προγράμματα ιδιωτικοποίησης που έλαβαν χώρα επέτρεπαν τη συμμετοχή των ξένων επενδυτών με κάποιο τρόπο αλλά οι ξένες άμεσες επενδύσεις αποτρέπονταν σε μεγάλο βαθμό λόγω οικονομικού εθνικισμού και αυξημένης ανησυχίας ότι η πολύτιμη κρατική περιουσία και οι φυσικοί πόροι της χώρας ξεπουλιούνται σε ξένους σε πολύ χαμηλή τιμή. Επιπλέον οι ιδιωτικοποιήσεις που άφησαν τον έλεγχο των πρώην κρατικών επιχειρήσεων σε πρώην μάντζερ ή εργάτες είχαν πολύ λίγες πιθανότητες να εξαγοραστούν από ξένους επενδυτές, ενώ άλλες χώρες ίδρυσαν υπουργεία ή ειδικές μονάδες με μοναδικό σκοπό την πώληση των πρώην κρατικών επιχειρήσεων σε ξένους επενδυτές. Αν και ο αριθμός των πρώην κρατικών επιχειρήσεων που ήταν ελκυστικές στους ξένους επενδυτές ήταν περιορισμένος αρχικά τουλάχιστον, μερικές από τις πιο ηχηρές εξαγορές ήταν εκείνες της κρατικής ουγγρικής εταιρείας λαμπτήρων Tungsram από την General Electric και η εξαγορά της τσεχικής αυτοκινητοβιομηχανίας Skoda από τη γερμανική Volkswagen. Οι συγχωνεύσεις και εξαγορές που ήταν ιδιαίτερα σημαντικές έλαβαν χώρα στο τομέα των τηλεπικοινωνιών και τραπεζών των πρώην σοσιαλιστικών χωρών, καθώς η πώληση των πρώην κρατικών μονοπωλίων σε αυτούς τους νευραλγικούς τομείς θεωρήθηκε απαραίτητη για την οικονομική και τεχνολογική αναμόρφωση αυτών των χωρών, αλλά ταυτόχρονα και ριψοκίνδυνη από τη μεριά των επενδυτών καθώς οι πρώην κρατικές επιχειρήσεις τηλεπικοινωνιών χρειάζονταν τεράστια ποσά επένδυσης και αντίστοιχα οι εμπορικές τράπεζες που εμφανίστηκαν στις μεταβατικές χώρες έπρεπε να αναλάβουν το ρίσκο των χρεών των πρώην κρατικών επιχειρήσεων μετά τη διάσπαση των κρατικών τραπεζών του προηγούμενου καθεστώτος. Σε γενικές γραμμές οι ιδιωτικοποιήσεις και οι άμεσες ξένες επενδύσεις αποτέλεσαν για τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες τη κυριότερη πηγή επενδύσεων στις οικονομίες τους και είχαν σημαντικότερη συμβολή στην σύγκλιση των επιπέδων διαβίωσης αυτών των χωρών με τις προηγμένες δυτικές χώρες.

[Brada, 2013: 186] , [Πίνακας 6]

Πολιτική συναλλαγματικής ισοτιμίας

Ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες επιτυχίας για τις μεταβατικές οικονομίες της πρώην σοσιαλιστικής Ευρώπης ήταν η επαναπροσανατολισμός των εξωτερικών οικονομικών τους σχέσεων έτσι ώστε οι δυνάμεις της αγοράς να είναι αυτές που θα προσδιορίζουν τις εμπορικές ροές. Η επιτυχία όμως αυτού του εγχειρήματος προϋπέθετε πρωτίστως τη δημιουργία ενός λειτουργικού συστήματος συναλλαγματικών ισοτιμιών που θα επέτρεπε τη μετατροπή των διεθνών τιμών σε εγχώριες, που με τη σειρά τους θα έδιναν τη δυνατότητα πιθανόν στους εγχώριους καταναλωτές να αγοράζουν φθηνότερα από το διεθνείς αγορές και στους παραγωγούς να μπορούν να πωλούν με κέρδος στις διεθνείς αγορές.

Στο προηγούμενο κομμουνιστικό καθεστώς τα νομίσματα ήταν μη μετατρέψιμα. Τα εθνικά νομίσματα δε μπορούσαν να μετατραπούν σε άλλα νομίσματα, αλλά ούτε και να γίνουν αγορές προϊόντων με ξένα νομίσματα, χωρίς τη συγκατάθεση του καθεστώτος. Η συναλλαγματική ισοτιμία δεν έπαιζε το καθοριστικό ρόλο της μετατροπής των ξένων τιμών σε εγχώριες ενώ παράλληλα οι τιμές των εισαγόμενων προϊόντων καθορίζονταν από το σύστημα και αντίστοιχα οι τιμές των εξαγωγικών προϊόντων καθορίζονταν αυθαίρετα ανεξάρτητα από τις αντίστοιχες τιμές των ίδιων αγαθών στις διεθνείς αγορές. Επομένως για τις μεταβατικές αυτές οικονομίες μετά τη πτώση του καθεστώτος καθίστατο αναγκαίο να αναπροσανατολίσουν ριζικά το εμπόριό τους, μέσω της απελευθέρωσης των τιμών και της ανεξάρτησης από τις υπόλοιπες σοσιαλιστικές χώρες. Το εξωτερικό τους εμπόριο έπρεπε πλέον να προσδιορίζεται μέσω του συστήματος εξαγωγών και εισαγωγών το οποίο θα καθοριζόταν μέσα από ένα αποτελεσματικό σύστημα συναλλαγματικών ισοτιμιών.

Το πρόβλημα όμως που αντιμετώπισαν αρχικά οι μεταβατικές κυβερνήσεις ήταν το δίλημμα τι σύστημα συναλλαγματικών ισοτιμιών να υιοθετήσουν και τι συναλλαγματική ισοτιμία να καθορίσουν για το νόμισμα τους. Εφαρμόζοντας ένα σύστημα ελεύθερα κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών οι οικονομίες αυτές ανησυχούσαν ότι εξαιτίας της πολιτικής και οικονομικής αστάθειας εκείνης της εποχής η ισοτιμία του νομίσματος τους θα ήταν πολύ χαμηλή και ασταθής εμποδίζοντας έτσι την ανάπτυξη του εμπορίου και των επενδύσεων. Επιπλέον μια κυμαινόμενη ισοτιμία δε θα μπορούσε να υποστηρίξει τις αντιπληθωριστικές πολιτικές που εφαρμόζονταν τα πρώτα χρόνια της μετάβασης. Γι' αυτό το λόγο κάποιες από τις μεταβατικές οικονομίες υιοθέτησαν σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες και συνέδεσαν το νόμισμα τους με κάποιο άλλο διεθνές νόμισμα. Ωστόσο σε αυτές τις οικονομίες όπου οι εγχώριες τιμές ήταν βαθειά στρεβλωμένες, η ποιότητα των προϊόντων χαμηλή σε σχέση με τα διεθνή προϊόντα, η ζήτηση περιχαρακωμένη και υπήρχε υψηλή διακράτηση χρήματος όσο αφορά τους καταναλωτές, ο κίνδυνος απότομου πληθωρισμού ήταν ορατός. Γι' αυτό και αυτές οι οικονομίες χρειάζονταν περισσότερο εμπορικά πλεονάσματα παρά ισορροπία του εμπορικού τους ισοζυγίου. Τελικά οι περισσότερες μεταβατικές χώρες υποτίμησαν σημαντικά τα νομίσματά τους με θετικά και αρνητικά αποτελέσματα. Τα θετικά ήταν ότι μπόρεσαν μέσω αυτής της υποτίμησης να συγκρατήσουν τις εισαγωγές αγαθών και να κατευθύνουν τις εξαγωγές των επιχειρήσεων τους προς τη δύση βελτιώνοντας παράλληλα τα προϊόντα τους και τη τεχνολογία για να γίνουν πιο ανταγωνιστικά. Το αρνητικό ήταν ότι το κόστος των εισαγόμενων αγαθών αυξήθηκε σημαντικά σε προϊόντα όπως καύσιμα και μηχανήματα αυξάνοντας ταυτόχρονα το επίπεδο των τιμών στο λιανικό εμπόριο και το λειτουργικό κόστος των επιχειρήσεων με αποτέλεσμα έντονες πληθωριστικές πιέσεις που σε συνδυασμό με την εγχώρια απελευθέρωση των τιμών οδήγησαν σε μια πραγματική ανατίμηση των νομισμάτων αυτών των χωρών. Έτσι άλλες μεταβατικές χώρες, όπως η Πολωνία και η Ουγγαρία υιοθέτησαν σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες αλλά με διολισθαίνουσες ισοτιμίες, δηλαδή επιτρέποντας σταδιακή υποτίμηση ή ανατίμηση του νομίσματός τους και άλλες όπως η Τσεχοσλοβακία σύστημα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών συνδεδεμένο με ισχυρά νομίσματα όπως το δολάριο ή το γερμανικό μάρκο και οι

βαλτικές χώρες είχαν να αντιμετωπίσουν επιπλέον το πρόβλημα της κυκλοφορίας του σοβιετικού ρουβλίου. Μετά τα πρώτα χρόνια της μετάβασης, δηλαδή στα μέσα της δεκαετίας του 1990 και, καθώς ο πληθωρισμός άρχισε να μειώνεται, οι περισσότερες από αυτές τις οικονομίες χαλάρωσαν το σύστημα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών που εφάρμοζαν αφήνοντας σταδιακά τις δυνάμεις της αγοράς να δράσουν, παρόλο που σχεδόν όλες επηρεάστηκαν σημαντικά από τη ρωσική κρίση του ρουβλίου το 1998. [Brada, 2013: 182]

Δ'. Η σημαντική δεκαετία :2000-2010 – οι προσπάθειες οικονομικής σύγκλισης, η ένταξη στην ΕΕ και οι νέες προοπτικές

Η δεκαετία 2000-2010 θεωρείται η δεκαετία της ανάκαμψης των πρώην σοσιαλιστικών κρατών της Ευρώπης. Σημείο σταθμός σε αυτή τη δεκαετία αποτελεί η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η ευρωπαϊκή προοπτική που επηρέασε καθοριστικά το παρόν και το μέλλον όλων των μεταβατικών χωρών της περιοχής. Οι πρώτες ελεύθερες εκλογές μετά από 40 χρόνια κομμουνισμού που έλαβαν χώρα στις περισσότερες πρώην σοσιαλιστικές χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης τα έτη 1989 και 1990 (πρώτα στη Πολωνία τον Ιούνιο του 1989, στην Ουγγαρία τον Απρίλιο του 1990, στην Τσεχοσλοβακία τον Ιούνιο του 1990) αναμφισβήτητα άνοιξαν τον δρόμο για την ριζική οικονομική και πολιτική μεταμόρφωση αυτών των χωρών και ταυτόχρονα αποτέλεσαν το πρώτο σημαντικό βήμα για την ένταξή τους στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Το δεύτερο σημαντικό βήμα επετεύχθη τον Δεκέμβρη του 1991 όταν υπογράφηκαν οι «ευρωπαϊκές συμφωνίες» των μεταβατικών κρατών με τη Ευρωπαϊκή Κοινότητα που ουσιαστικά αποτέλεσαν έναν οδηγό πολιτικοοικονομικής προετοιμασίας για την μεταγενέστερη ενσωμάτωση αυτών των χωρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Το τρίτο και τέταρτο σημαντικό βήμα στην Ευρωπαϊκή προοπτική αυτών των χωρών επετεύχθη με τα «κριτήρια της Κοπεγχάγης» και τη «συνθήκη του Μάαστριχτ» το 1992 όπου με τη πρώτη προσδιοριζόντουσαν τα κριτήρια ένταξης αυτών των χωρών στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και αντίστοιχα με τη συνθήκη του Μάαστριχτ λάμβανε χώρα η πολιτική, οικονομική και νομισματική ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

Μεταξύ του 1994 και 1996 οι περισσότερες πρώην σοσιαλιστικές χώρες υπέβαλαν επίσημα αίτηση ένταξης μέλους στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι συζητήσεις κράτησαν αρκετά χρόνια και τελικά το 2004 πολλές από αυτές έγιναν επίσημα μέλη της ευρωπαϊκής οικογένειας.

Ωστόσο η πορεία ένταξης αυτών των χωρών στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα μπορεί να χωριστεί σε τρεις βασικές περιόδους. Η πρώτη ξεκινάει ήδη από τα πρώτα χρόνια της μετάβασης 1990-1993 η οποία κυριαρχείται από το στασιμοπληθωρισμό, η δεύτερη που καλύπτει τη περίοδο 1994-2000 μπορεί να χαρακτηριστεί από μια σχετική ανάκαμψη σε συνδυασμό με την αυξημένη εμπορική συνεργασία αυτών των χωρών με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η τρίτη και τελευταία περίοδος ξεκινάει από το 2000-2001 μέχρι σήμερα καθώς το 2000 πολλές από αυτές τις χώρες ξεπέρασαν για πρώτη φορά τα επίπεδα του ΑΕΠ του 1989 (εκτός από τη Πολωνία που το είχε καταφέρει ήδη από

το1996), ενώ ταυτόχρονα το 2000 υπογράφηκε μεταξύ των ευρωπαϊκών μελών η «συνθήκη της Λισαβόνας» που έθετε ξεκάθαρους στόχους ενίσχυσης της απασχόλησης για τα κράτη μέλη και τις υποψήφιες χώρες. [Glanz, 2007: 101]

«Η δεκαετία της ανάκαμψης: 2000-2010»

Η νέα χιλιετία δεν ξεκίνησε με τους καλύτερους οιωνούς για τις μεταβατικές χώρες της πρώην σοσιαλιστικής Ευρώπης. Η φούσκα του διαδικτύου (dot-com bubble) ,η γεωπολιτική αστάθεια και η κάμψη του παγκόσμιου εμπορίου στις αρχές της δεκαετίας επηρέασαν αρνητικά την οικονομική ανάπτυξη των ευρωπαϊκών εταίρων και συνεπακόλουθα και τις οικονομικές επιδόσεις των μεταβατικών χωρών καθώς οι εξαγωγές τους μειώθηκαν προς το κύριο εταίρο τους τη δυτική Ευρώπη και σημείωσαν χαμηλότερους ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης. Τα πρώτα χρόνια της νέας χιλιετίας και μέχρι και την ένταξη τους στην Ευρωπαϊκή ένωση οι καλύτερες οικονομικές επιδόσεις παρατηρούνται στη Σλοβακία η οποία μπόρεσε να συνδυάσει επιτυχώς την οικονομική μεγέθυνση με την ενίσχυση της απασχόλησης. Η Τσεχοσλοβακία καταπολέμησε σημαντικά την ανεργία μέσω κυρίως της εξαγωγικής της δραστηριότητας που υποστηρίζονταν από τις ξένες άμεσες επενδύσεις. Η Πολωνία τα πρώτα χρόνια της νέας χιλιετίας αντιμετώπιζε κυρίως προβλήματα ανεργίας ενώ στην Ουγγαρία οι αυξήσεις που δόθηκαν στους μισθούς και στις συντάξεις οδήγησαν στην άνοδο του δημοσιονομικού ελλείμματος και η απασχόληση αυξήθηκε μόνο κατά τα έτη 2001-2003. [Glanz, 2007: 111]

Στη συνέχεια η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση επέδρασε θετικά στην οικονομική μεγέθυνση των πρώην σοσιαλιστικών χωρών μέσω υψηλότερων ρυθμών επενδύσεων όπως ξένων άμεσων επενδύσεων και μέσω της αύξησης της συνολικής παραγωγικότητας λόγω των αλλαγών στους βασικούς τομείς της παραγωγής και της εφαρμογής δομικών μεταρρυθμίσεων που ήταν απαραίτητες για την ένταξη στην ανταγωνιστική εσωτερική αγορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επιπλέον η διαφορά του κατά κεφαλήν εισοδήματος μεταξύ των πρώην σοσιαλιστικών χωρών και των υπόλοιπων ευρωπαϊκών κρατών μελών συρρικνώθηκε φτάνοντας το 2005 μεταξύ 46% και 68% του ευρωπαϊκού μέσου όρου σε σύγκριση με το 1994 όπου αντίστοιχα κυμαινόταν μεταξύ 35% και 61%.

Μια άλλη θετική επίδραση ήταν η σημαντική ενίσχυση των εμπορικών σχέσεων μεταξύ των “ νέων ” και των “ παλαιών ” μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το 2005 ένα χρόνο μετά την ένταξη τους, οι εξαγωγές των πρώην σοσιαλιστικών χωρών προς τα υπόλοιπα 15 μέλη αποτελούσαν το 60% των εξαγωγών τους ενώ οι εισαγωγές από τα παλιά μέλη ξεπερνούσαν το 50%. [Glanz, 2007: 112]

Παρόλο αυτά η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είχε μόνο θετικές επιδράσεις.

Ο μετασχηματισμός αυτών των οικονομιών σε σύγχρονες οικονομίες της αγοράς μεγέθυνε τις εισοδηματικές ανισότητες, αύξησε την ανεργία σε άντρες και γυναίκες ιδιαίτερα για τις ηλικίες 15-24 καθώς η ζήτηση για ανειδίκευτη εργασία μειώθηκε και επιδείνωσε σε πολλές περιπτώσεις τη φτώχεια, ενώ αντίστοιχα η απασχόληση κατά την ίδια περίοδο (1994-2005) για τα “παλιά” μέλη αυξήθηκε.

Επιπλέον η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση δημιούργησε για τα νέα κράτη μέλη και σημαντικές προκλήσεις με πρώτη και κυριότερη από αυτές την συμμετοχή τους στην Οικονομική Νομισματική Ένωση (EMU) υιοθετώντας παράλληλα το ευρώ ως κοινό νόμισμα αντί των εθνικών νομισμάτων τους και πληρώντας τα κριτήρια του Μάαστριχτ (δηλαδή δημοσιονομικό έλλειμμα λιγότερο από 3% του ΑΕΠ, δημόσιο χρέος λιγότερο από 60% του ΑΕΠ και χαμηλό πληθωρισμό.)

Ως εκ τούτου τα νέα μέλη κλήθηκαν να περικόψουν τις δημόσιες δαπάνες τους, στις οποίες περιλαμβάνονται και οι λειτουργίες του κράτους πρόνοιας, ίσως να αυξήσουν τη φορολογία και να περιορίσουν το δημόσιο έλλειμμα, εγχειρήματα αρκετά δύσκολα για τις πρώην σοσιαλιστικές κοινωνίες που είχαν συνηθίσει σε ένα υψηλό επίπεδο κράτους πρόνοιας με δωρεάν νοσοκομειακή περίθαλψη, δωρεάν εκπαίδευση και σημαντικές κρατικές ενισχύσεις. Από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες που εντάχθηκαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση μόνο η Σλοβενία (2007), η Σλοβακία (2009) και αργότερα η Εσθονία (2011) μπόρεσαν να ικανοποιήσουν τα κριτήρια του Μάαστριχτ και να ενταχθούν στην ΟΝΕ.

Αντίθετα η Ουγγαρία στα μέσα της δεκαετίας 2000-2010 αντιμετώπισε σημαντικά προβλήματα δημοσιονομικού ελλείμματος (10,1% του ΑΕΠ) και δημόσιου χρέους (70% του ΑΕΠ) και η Πολωνία, αν και είχε ικανοποιητικά επίπεδα δημόσιου χρέους (43% του ΑΕΠ), επικρίθηκε από το IMF για χαλαρή δημοσιονομική πολιτική. Όσο αφορά το πληθωρισμό, όλες οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες μετά τον υψηλό πληθωρισμό της δεκαετίας του 1990 πέτυχαν από το 2001 και μετά να τον περιορίσουν σημαντικά και να κυμαίνεται σε επίπεδα κάτω του 10%. [Koyama, 2008: 46] Τέλος τα νέα μέλη μετά την ένταξή τους θα πρέπει να διασφαλίσουν τη πολιτική σταθερότητα εντός συνόρων και να εγκαθιδρύσουν μια κοινωνία που θα βασίζεται στη γνώση μέσω της αύξησης της απασχόλησης, αύξηση των επενδύσεων σε έρευνα και ανάπτυξη (R&D), προώθηση της καινοτομίας και της έρευνας (ICT) και κάλυψη του τεχνολογικού κενού που τις χωρίζει από τα “παλιά” μέλη σύμφωνα και με τη στρατηγική της Λισαβόνας όπως αυτή συμφωνήθηκε μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών μελών το Μάρτιο του 2000. [Koyama, 2008: 48]

Η μεταβατική διαδικασία για τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης συμβάδιζε με αυτή της ένταξης στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Βασική προϋπόθεση για την επιτυχή έκβαση τόσο της μιας όσο και της άλλης διαδικασίας ήταν ο ριζικός μετασχηματισμός του πολιτικού και οικονομικού συστήματος αυτών των χωρών, έτσι ώστε να επιτευχθεί αποτελεσματικά η μετάβαση από ένα μονοκομματικό σύστημα διακυβέρνησης και μια κεντρικά σχεδιασμένη οικονομία σε ένα δημοκρατικό πολυκομματικό σύστημα και σε μια λειτουργική οικονομία της αγοράς. Παράλληλα η διαδικασία ένταξης αυτών των χωρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση επιτάχυνε τη μεταβατική τους διαδικασία, καθώς σύμφωνα με τα κριτήρια της Κοπεγχάγης (1992) απαιτούσε από τις υποψήφιες προς ένταξη χώρες: α) σταθερούς θεσμούς που θα διασφαλίζουν τη δημοκρατία, την επιβολή των νόμων, τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη προστασία των μειονοτήτων, β) την ύπαρξη μιας λειτουργικής αγοράς που θα μπορεί να αντιμετωπίζει τις ανταγωνιστικές πιέσεις και τις δυνάμεις της αγοράς εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης και γ) τη πλήρη αποδοχή και εφαρμογή

των πολιτικών, οικονομικών και νομισματικών στόχων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. [Koyama, 2008: 15]

Επομένως το εξωτερικό περιβάλλον, δηλαδή η πρόκληση της ευρωπαϊκής προοπτικής μαζί με την ένταξη στις διεθνείς αγορές διαδραμάτισαν καταλυτικό ρόλο τόσο στην οικονομική ανάπτυξη όσο και στις μελλοντικές προοπτικές των μικρών και μεσαίων ανοιχτών πλέον οικονομιών της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης.

Το νέο μοντέλο ανάπτυξης και σύγκλισης των πρώην σοσιαλιστικών οικονομιών με αυτές της υπόλοιπης Ευρώπης, μπορούμε να πούμε ότι ξεκινά μετά το 1995 όταν τελειώνουν σε μεγάλο βαθμό οι μετακομμουνιστικές μεταβατικές υφέσεις για τις περισσότερες από αυτές τις χώρες και σταδιακά αρχίζουν να εμφανίζονται τα πρώτα θετικά αποτελέσματα της μεταβατικής τους διαδικασίας. Σαφώς η δεκαετία 2000-2010 και κυρίως μέχρι την έναρξη της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης το 2007, θεωρείται το αποκορύφωμα της οικονομικής επιτυχίας τους, ταυτόχρονα με την επιτυχή ένταξή τους στην ευρωπαϊκή οικογένεια.

Έξι σημαντικά στοιχεία χαρακτηρίζουν τη οικονομική πορεία αυτών των χωρών τη δεκαετία της ανάκαμψης 2000-2010: 1) η ενδυνάμωση της εγχώριας ζήτησης, 2) η ταχεία πιστωτική επέκταση, 3) η σημαντική εισροή κεφαλαίων στις οικονομίες τους, 4) η οικονομική ανάπτυξη που τους επέτρεπε να διατηρούν ελλείμματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών τους, 5) η ταχεία ενσωμάτωση στη παγκόσμια οικονομία, και 6) η σημαντική ανατίμηση της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας των εθνικών νομισμάτων τους και η πραγματική οικονομική σύγκλιση με τις οικονομίες της δυτικής Ευρώπης. [Marer , 2013:243]

Ας δούμε όμως ξεχωριστά κάθε ένα από αυτά τα βασικά οικονομικά στοιχεία:

Εγχώρια Ζήτηση

Η περιορισμένη καταναλωτική ζήτηση που ήταν αποτέλεσμα πολυετών ελλείψεων προϊόντων, υποανάπτυκτου τομέα υπηρεσιών και υποτιμημένων τιμών των ακινήτων συντέλεσαν καταλυτικά στη ταχεία μεγέθυνση της καταναλωτικής ζήτησης όπως επίσης και στην αύξηση του λιανικού εμπορίου, των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών και στην εκρηκτική άνοδο του κατασκευαστικού τομέα. Η εγχώρια καταναλωτική ζήτηση σχεδόν για μια δεκαετία (2000-2008) αυξανόταν με ρυθμούς 10% και άνω σε πολλές από τις μεταβατικές χώρες, γεγονός που οδήγησε παράλληλα στην αύξηση του ρυθμού των επενδύσεων ως προς το ΑΕΠ επίσης για σχεδόν μία δεκαετία. [Marer, 2013: 243]

[Γράφημα 1]

Πιστωτική Επέκταση και Εισροή Κεφαλαίων

Η πιστωτική επέκταση και η ευκολία στη παροχή πιστώσεων στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης κατά τη δεκαετία 2000-2010 ήταν αποτέλεσμα αφενός της περιορισμένης ζήτησης πιστώσεων υπό το προηγούμενο καθεστώς και αφετέρου από τον άφθονο φθηνό δανεισμό που επικρατούσε στη

παγκόσμια οικονομία κατά τα πρώτα χρόνια της νέας χιλιετίας και κυρίως τα έτη 2003-2006 όπου χαρακτηρίζεται ιστορικά μία από τις περιόδους υψηλότερης ρευστότητας της παγκόσμιας οικονομίας. Αυτή η υψηλή παγκόσμια ρευστότητα και ο διεθνής τραπεζικός ανταγωνισμός ευνόησε ιδιαίτερα τις αναδυόμενες οικονομίες της κεντροανατολικής Ευρώπης και οδήγησε τόσο στην πιστωτική επέκταση σε αυτές τις χώρες όσο και στην σημαντική εισροή κεφαλαίων κυρίως μέσω διασυννοριακών δανείων και καταθέσεων από τις μεγάλες τράπεζες της δυτικής Ευρώπης προς τις θυγατρικές τους στις νέες αναδυόμενες οικονομίες της ανατολικής Ευρώπης. Οι ξένες άμεσες επενδύσεις και οι επενδύσεις χαρτοφυλακίου συνέβαλαν και αυτές σημαντικά στην αύξηση των επενδύσεων και την εισροή κεφαλαίων στη «νέα» Ευρώπη. [Marer, 2013: 243]

Ελλείμμα Τρεχουσών Συναλλαγών & Ενσωμάτωση στη Παγκόσμια Οικονομία

Σχεδόν όλες οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης κατά τα έτη 2000-2007 είχαν ετήσια ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών μεταξύ 2 και 22% ως προς το ΑΕΠ τους. Αυτά τα ελλείμματα χρηματοδοτούνταν συνήθως από ξένες άμεσες επενδύσεις όποτε και ήταν λιγότερα ευάλωτα ή από διεθνή τραπεζικό δανεισμό και επενδύσεις χαρτοφυλακίου οπότε και διέτρεχαν μεγαλύτερο κίνδυνο.

Η χρονική περίοδος 2000-2007 και μέχρι τη παγκόσμια οικονομική κρίση αποτέλεσε τη περίοδο της ταχείας ενσωμάτωσης των πρώην κομμουνιστικών χωρών της Ευρώπης στη παγκόσμια οικονομία. Αυτό αποδεικνύεται από το ρυθμό αύξησης των εμπορικών και χρηματοοικονομικών συναλλαγών τους ως προς το ΑΕΠ. Οι πρώτες κατά τα έτη 1996-2007 αυξήθηκαν πάνω από 20% ενώ οι δεύτερες πάνω από 200%.

Σε αυτή την εμπορική και χρηματοοικονομική ενσωμάτωση των πρώην σοσιαλιστικών χωρών καθοριστικό ρόλο έπαιξε αναμφισβήτητα η πολιτική ενσωμάτωσή τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση καθώς το γεγονός αυτό ενθάρρυνε τράπεζες και ξένους επενδυτές να επενδύσουν σε αυτές τις χώρες. [Marer, 2013: 244]

Συναλλαγματική Ισοτιμία & Σύγκλιση Τιμών και Εισοδημάτων

Όλες οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες της Ευρώπης είδαν τη πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία (REER) των εθνικών νομισμάτων τους να ανατιμάται τη περίοδο από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 έως και τη παγκόσμια οικονομική κρίση του 2007, παρόλο που άλλες ακολούθησαν τη πολιτική της σταθερής συναλλαγματικής ισοτιμίας και άλλες αυτή της κυμαινόμενης. Έτσι οι χώρες της Βαλτικής και η Βουλγαρία που υιοθέτησαν σύστημα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών αναγκάστηκαν να ανατιμήσουν τη πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία των νομισμάτων τους λόγω του εγχώριου πληθωρισμού ενώ οι υπόλοιπες χώρες που υιοθέτησαν κυμαινόμενες συναλλαγματικές ισοτιμίες η πραγματική ανατίμηση των νομισμάτων τους ήταν αποτέλεσμα της ανατίμησης της ονομαστικής συναλλαγματικής ισοτιμίας σε συνδυασμό με το πληθωρισμό ενώ επιπλέον

αντανακλούσε την ισχυρή υποτίμηση που δέχθηκαν τα νομίσματα αυτών των χωρών τα πρώτα χρόνια της μετάβασης.

Η αγοραστική δύναμη των καταναλωτών αυξήθηκε με εντυπωσιακούς ρυθμούς κατά τη πρώτη δεκαετία της νέας χιλιετίας και μέχρι τη παγκόσμια οικονομική κρίση για τις μεταβατικές οικονομίες της Ευρώπης και αυτό οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι η υψηλή συγκέντρωση κεφαλαίων σε φτωχότερες χώρες (όπως οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες) όπου ο ρυθμός κεφαλαίου/εργασίας είναι χαμηλότερος, έχει υψηλότερη απόδοση και επίσης από την υιοθέτηση της τεχνολογίας, της εξειδικευμένης γνώσης και των θεσμών από τις δυτικές οικονομίες που οδηγούν στην αύξηση της συνολικής παραγωγικότητας. Μάλιστα στις αναδυόμενες οικονομίες της πρώην σοσιαλιστικής Ευρώπης εκτός από τη σύγκλιση του κατά κεφαλήν εισοδήματος με τη δυτική Ευρώπη είχαμε και σύγκλιση τιμών των αγαθών καθώς οι τιμές των προϊόντων ξεκινώντας από πολύ χαμηλότερη βάση άρχισαν σταδιακά να αυξάνονται και να συγκλίνουν προς αυτές των δυτικών οικονομιών. Αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο γεγονός ότι οι αναδυόμενες οικονομίες της κεντροανατολικής Ευρώπης παρουσίασαν ταχεία αύξηση της παραγωγικότητάς τους στους εμπορικούς τομείς τους, οπότε οι μισθοί και οι τιμές των προϊόντων σε αυτούς τους τομείς άρχισαν να αυξάνονται. Παράλληλα οι μισθοί στους μη εμπορικούς τομείς άρχισαν να πέφτουν και αυτό οδήγησε σε πληθωρισμό ή τουλάχιστον σε πληθωριστικές πιέσεις. Τελικά η διαδικασία σύγκλισης των ταχέως αναπτυσσόμενων πρώην σοσιαλιστικών χωρών με τις προηγμένες οικονομίες της δυτικής Ευρώπης οδήγησε στη σύγκλιση τόσο των εισοδημάτων όσο και των τιμών των αγαθών καθώς η συγκεκριμένη διαδικασία δημιουργεί επιπλέον πληθωριστικές πιέσεις στις ήδη υπάρχουσες. (Balassa-Samuelson effect). [Marer, 2013: 245]

Τα τρωτά σημεία και οι αδυναμίες της οικονομικής ανάπτυξης κατά τη δεκαετία 2000-2010

Παρόλο που η οικονομική ανάπτυξη των πρώην σοσιαλιστικών χωρών στηρίχθηκε στην επέκταση της εγχώριας ζήτησης μέσω διεύρυνσης των πιστώσεων και των επενδύσεων, διατηρήσιμα ελλείμματα τρεχουσών συναλλαγών και ανατίμηση της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας των νομισμάτων τους, το συγκεκριμένο μοντέλο ανάπτυξης παρουσίαζε και κάποια σημαντικά τρωτά σημεία.

Έτσι στο βαθμό που αυτή η πιστωτική επέκταση και η εξυπηρέτηση του εξωτερικού χρέους βασιζόταν κυρίως σε εξωτερική χρηματοδότηση και όχι σε εγχώρια εγκυμονούσε το ρίσκο μιας απότομης οικονομικής επιβράδυνσης σε περίπτωση μιας απότομης παύσης της ξένης εισροής κεφαλαίων. Μια άλλη τρωτότητα του συγκεκριμένου μοντέλου ανάπτυξης που ακολούθησαν οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες τη περίοδο 2000-2008 ήταν ο κίνδυνος μείωσης της διεθνούς ανταγωνιστικότητάς τους, καθώς κατά βάση αυτό το μοντέλο ανάπτυξης στηριζόταν

στην εγχώρια ζήτηση. Επιπλέον η ανατίμηση της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας των νομισμάτων τους αποδυνάμωνε ακόμα περισσότερο την ανταγωνιστικότητά τους. Αυτά τα τρωτά σημεία και η ικανότητα των εν λόγω χωρών να περιορίσουν την ευπάθεια των οικονομιών τους από το διεθνή ανταγωνισμό και την εκτεταμένη πίστωση καθόρισε τόσο την αναπτυξιακή πορεία αυτών των χωρών κατά τη πρώτη δεκαετία της νέας χιλιετίας όσο και τις μελλοντικές προοπτικές της οικονομίας τους ιδιαίτερα σε περιόδους πιστωτικής ασφυξίας όπως τη περίοδο μετά τη παγκόσμια οικονομική κρίση του 2007.

[Marer, 2013: 246]

Ας δούμε όμως πιο αναλυτικά πως το συγκεκριμένο μοντέλο εφαρμόστηκε σε κάθε μία από τις χώρες αυτές.

Ξεκινώντας από τις καθαρές εξαγωγές αυτών των χωρών μπορούμε να πούμε ότι για τις περισσότερες πρώην σοσιαλιστικές χώρες, αυτές παρουσιάζουν μικρή συνεισφορά στην οικονομική τους μεγέθυνση (όπως π.χ. για την Ουγγαρία, Πολωνία, Τσεχία, Σλοβενία)

Επιπλέον για τις Βαλτικές χώρες (Λιθουανία, Εσθονία, Λετονία), τη Ρουμανία και τη Βουλγαρία οι καθαρές εξαγωγές τους μπορούμε να πούμε ότι είχαν μηδενική ή αρνητική συμβολή στην ανάπτυξη τους αφού τα εν λόγω κράτη δε μπόρεσαν να αυξήσουν τη διεθνή ανταγωνιστικότητά τους και να προστατέψουν την οικονομία τους μέσω αυτών.

Όσο αφορά την πιστωτική επέκταση σε αυτές τις χώρες κατά τη περίοδο 2000-2008 μπορούμε να σημειώσουμε την υπερβολική πιστωτική έκρηξη στις χώρες της Βαλτικής και τη Ρουμανία με το κίνδυνο της δημιουργίας πιστωτικής φούσκας ενώ για τις υπόλοιπες κεντροανατολικές πρώην σοσιαλιστικές χώρες η πιστωτική τους επέκταση ήταν κανονική. Πιο συγκεκριμένα οι Βαλτικές χώρες, η Ουγγαρία και η Βουλγαρία στήριξαν την πιστωτική τους επέκταση στα ξένα κεφάλαια που εισέρχονταν στις χώρες αυτές μέσω θυγατρικών που άνηκαν σε μεγάλες ξένες επιχειρήσεις και έτσι καθιστούσαν τις οικονομίες τους πιο ευάλωτες σε μια επικείμενη κρίση (κυρίως οι Βαλτικές χώρες), ενώ αντίθετα χώρες όπως η Πολωνία, η Σλοβακία, η Ρουμανία και η Τσεχία στήριξαν τη πιστωτική τους επέκταση κατά κύριο λόγο στις εγχώριες καταθέσεις. [Marer, 2013: 247]

Ένα άλλο πολύ σημαντικό στοιχείο για τις ανοιχτές οικονομίες της πρώην σοσιαλιστικής Ευρώπης ήταν το επίπεδο πληθωρισμού και το κόστος εργασίας, που σε μεγάλο βαθμό καθόριζαν την διεθνή ανταγωνιστικότητα αυτών των χωρών και τις προοπτικές ανάπτυξής τους. Έτσι κατά τη περίοδο 2001-2008 το κόστος εργασίας αυξήθηκε σημαντικά για τις χώρες της Βαλτικής και τη Ρουμανία ενώ εντυπωσιακά παρέμεινε υπό έλεγχο στη Πολωνία, γεγονός που έδωσε στη χώρα αυτή ένα ισχυρό συγκριτικό πλεονέκτημα σε σχέση με όλες τις υπόλοιπες της ευρύτερης περιοχής τόσο σε όρους διεθνούς ανταγωνιστικότητας όσο και αναπτυξιακών προοπτικών. [Marer, 2013: 248] [Γράφημα 2]

Τέλος εξετάζοντας τη δημοσιονομική κατάσταση αυτών των χωρών, το δημόσιο και εξωτερικό τους χρέος και το καθεστώς συναλλαγματικών τους ισοτιμιών την ίδια περίοδο μπορούμε να παρατηρήσουμε τα εξής:

- 1) οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες της Ευρώπης υιοθέτησαν άλλες σταθερά και άλλες κυμαινόμενα συστήματα συναλλαγματικών ισοτιμιών. Οι πρώτες όπως οι Βαλτικές χώρες και η Βουλγαρία υιοθετώντας σταθερό σύστημα και συνδέοντας το νόμισμά τους με το ευρώ προσπάθησαν να προστατέψουν την οικονομία τους από τον υψηλό πληθωρισμό και να δείξουν την ισχυρή επιθυμία τους να ενταχθούν στην ευρωζώνη. Παρόλο που με αυτό τον τρόπο ενθάρρυναν την εισροή κεφαλαίων και τη πιστωτική επέκταση στην οικονομία τους απώλεσαν τη δυνατότητα της άσκησης νομισματικής πολιτικής από τη πλευρά της κεντρικής τράπεζας και επιπλέον ήταν ταυτόχρονα σε μειονεκτικότερη θέση σε σχέση με τους άμεσους ανταγωνιστές τους (Πολωνία, Ουγγαρία, Τσεχία, Ρουμανία) που υιοθέτησαν κυμαινόμενο σύστημα συναλλαγματικών ισοτιμιών. [Marer, 2013: 249]
- 2) Όσο αφορά το δημόσιο και εξωτερικό χρέος αυτών των χωρών, παρατηρούμε ότι η Ουγγαρία παρουσιάζει το υψηλότερο δημόσιο χρέος ανάμεσα σε όλες αυτές τις χώρες (80% του ΑΕΠ) και το χαμηλότερο η Εσθονία (κάτω από 10% του ΑΕΠ) και η Ρουμανία (20% του ΑΕΠ). Οι υπόλοιπες χώρες έχουν δημόσιο χρέος μεταξύ 40-60% του ΑΕΠ. Αντίστοιχα όσο αφορά το εξωτερικό χρέος αυτών των χωρών που αποτελεί ακόμα πιο σημαντικό παράγοντα για τις μικρές ανοιχτές οικονομίες των πρώην σοσιαλιστικών χωρών, παρατηρούμε ότι η Εσθονία μαζί με τη Βουλγαρία παρουσιάζουν το υψηλότερο εξωτερικό χρέος εξαιτίας κυρίως υπερβολικού εξωτερικού δανεισμού του ιδιωτικού τομέα τους ενώ στη χειρότερη θέση βρίσκεται η Λετονία με το υψηλότερο εξωτερικό χρέος (180% του ΑΕΠ). Στο άλλο άκρο με τα χαμηλότερα εξωτερικά χρέη βρίσκεται η Τσεχία και η Πολωνία με 50% και 55% αντίστοιχα. [Marer, 2013: 251] [Γράφημα 3 & 4]
- 3) Η δημοσιονομική κατάσταση αυτών των χωρών ποικίλει για τη περίοδο 2001-2007. Τα καλύτερα δημοσιονομικά αποτελέσματα παρουσιάζουν η Εσθονία και η Βουλγαρία με δημοσιονομικά πλεονάσματα 10% και 5,3% αντίστοιχα, ενώ σημαντικά δημοσιονομικά ελλείμματα παρουσιάζουν η Σλοβακία με -27,7%, η Πολωνία με -31,5% και η Ουγγαρία με -48,9%, με τη τελευταία να είναι η πρώτη μεταξύ αυτών των χωρών που κατέφυγε στο IMF και την ΕΥ για πακέτο οικονομικής στήριξης 20 δις. μετά τη παγκόσμια οικονομική κρίση του 2007. [Marer, 2013: 252]

Εν κατακλείδι μπορούμε να πούμε ότι κατά τη περίοδο 2000-2008 οι περισσότερες από τις χώρες της πρώην σοσιαλιστικής Ευρώπης επέδειξαν εντυπωσιακά αποτελέσματα οικονομικής ανάπτυξης. Οι χώρες της Βαλτικής, η Βουλγαρία και η Ρουμανία, ωστόσο, στηρίζοντας την οικονομική τους μεγέθυνση κυρίως στον εξωτερικό δανεισμό, αύξησαν το εξωτερικό τους χρέος και κατέστησαν τις οικονομίες τους πιο ευάλωτες σε μια επικείμενη οικονομική κρίση, η Ουγγαρία με υπερβολικό δημοσιονομικό και εξωτερικό χρέος και με ένα διογκωμένο δημόσιο τομέα βρέθηκε στη δυσκολότερη θέση προ των πυλών της παγκόσμιας κρίσης του 2007, ενώ οι υπόλοιπες χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης όπως η Πολωνία, η Σλοβενία, η Σλοβακία και η Τσεχία παρουσίασαν σταθερότερη οικονομική πορεία με τη πρώτη να

παρουσιάζει εντυπωσιακά αποτελέσματα όσο αφορά τη διατήρηση της ανταγωνιστικότητάς της και της οικονομικής της ανάπτυξης ακόμα και εν μέσω παγκόσμιας οικονομικής κρίσης και τη τελευταία έχοντας συγκρατημένα επίπεδα εξωτερικού χρέους να καθίσταται λιγότερο ευάλωτη σε ξαφνικές εξωτερικές ανισορροπίες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο - Πολωνία: αποτυχίες, επιτυχίες και προοπτικές

Εισαγωγή

Για τη Πολωνία και ολόκληρο τον κόσμο η δεκαετία του 1990 υπήρξε ο θρίαμβος του καπιταλισμού. Η πτώση του τείχους του Βερολίνου και η νίκη του κόμματος της αντιπολίτευσης “Solidarity” στην Πολωνία το 1989 θεωρήθηκε ως το σημάδι του θριάμβου και της ανωτερότητας του καπιταλιστικού συστήματος ενάντια στο κομμουνισμό, ενώ από πολλούς χαρακτηρίστηκε ως το «τέλος της ιστορίας» (Fukuyama,1992). Για τους ανθρώπους στη Πολωνία σήμανε το τέλος ενός καταπιεστικού καθεστώτος και μιας σκληρωτικής οικονομίας, όπου ήδη από τη προηγούμενη δεκαετία με δυσκολία μπορούσε να προμηθεύει την αγορά ακόμα και τα βασικά αγαθά. Το 1989 και υπό τη καθοδήγηση του κόμματος της “Αλληλεγγύης” άνοιξε ο δρόμος για το νέο καπιταλισμό και για τη μετάβαση στη νέα οικονομία της αγοράς.

Η διαδικασία της μετάβασης ξεκίνησε άμεσα τον Ιανουάριο του 1990 με την εφαρμογή του λεγόμενου «Shock Therapy», το οποίο επέβαλε άμεσα τη μείωση των δημοσίων δαπανών, την ιδιωτικοποίηση των πρώην κρατικών επιχειρήσεων, το πάγωμα των μισθών. Άμεσο αποτέλεσμα όλων αυτών όμως ήταν και το κλείσιμο πολλών εργοστασίων και η συνεπακόλουθη αύξηση της ανεργίας. Έτσι ο αρχικός ενθουσιασμός των πολιτών μετατράπηκε σε μαζική απογοήτευση που οδήγησε σε κύμα απεργιών στις αρχές της δεκαετίας του 1990.

Περίπου 20 χρόνια μετά, η μετάβαση της χώρας στο καπιταλισμό θεωρείται επιτυχής. Σημειώνοντας ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης κοντά στο 6,5% μέχρι και τη παγκόσμια οικονομική κρίση του 2007 θεωρείται από πολλούς ο «οικονομικός τίγρης» της κεντροανατολικής Ευρώπης. Μετά από τη σημαντική πτώση στο παραγόμενο προϊόν και την άνοδο της ανεργίας στις αρχές της δεκαετίας του 1990, ακολούθησε μια σταθερά ανοδική οικονομική μεγέθυνση, εκτεταμένη ιδιωτικοποίηση και η μεγαλύτερη εισροή ξένων άμεσων επενδύσεων από οποιαδήποτε άλλη μετασοσιαλιστική οικονομία. [Hardy, 2009: 1] Η ευημερία του πολωνικού καπιταλισμού και του μετασχηματισμού της πολωνικής οικονομίας σε μια σύγχρονη ανταγωνιστική οικονομία είναι διάχυτη πλέον σε κάθε πτυχή της οικονομικής και κοινωνικής ζωής της χώρας, ιδιαίτερα στις μεγάλες πόλεις με τα εντυπωσιακά εμπορικά κέντρα, στις πολυάριθμες επενδύσεις και στα αναμφισβήτητα επιτεύγματα της πολωνικής οικονομίας. Η επιτυχία της πολωνικής μετάβασης κατά πολλούς βασίστηκε στα θεμελιώδη χαρακτηριστικά της οικονομίας της όπως: ο χαμηλός

πληθωρισμός, τα ικανοποιητικά επίπεδα δημόσιου και εξωτερικού χρέους, οι συγκρατημένες δημοσιονομικές δαπάνες και η ισχυρή οικονομική ανάπτυξη που δικαιολογημένα προσελκύει το διεθνές επενδυτικό κεφάλαιο. Εντούτοις η μετάβαση στη Πολωνία όπως και στις υπόλοιπες οικονομίες της πρώην σοσιαλιστικής Ευρώπης βασίστηκε στις νεοφιλελεύθερες πολιτικές του “Washington Consensus” οι οποίες εκτός από τις ριζικές μεταρρυθμίσεις της οικονομίας και τις θεαματικές αλλαγές που προώθησαν στο τρόπο λειτουργίας του κράτους οδήγησαν ταυτόχρονα στη μεγαλύτερη ανισοκατανομή των εισοδημάτων, στην αυξημένη ανασφάλεια στο χώρο εργασίας και στη περιορισμένη πρόσβαση των ατόμων στις ίσες ευκαιρίες. [Hardy, 2009: 3]

Α'. Η μεγάλη αλλαγή (1989) , οι δυσκολίες και οι νέες προοπτικές

Το 1989 η Πολωνία και όλη η πρώην κομμουνιστική κεντροανατολική Ευρώπη άλλαξε σελίδα. Οι αποτυχημένες προσπάθειες μεταρρυθμίσεων του κομμουνιστικού κόμματος (Polish United Workers' Party-PZPR) τις τελευταίες δύο δεκαετίες υπό τη καθοδήγηση του τελευταίου κομμουνιστή ηγέτη Wojciech Jaruzelski σε συνδυασμό με την άνοδο του κινήματος της Αλληλεγγύης (Solidarnosc) οδήγησαν στις συζητήσεις της στρογγυλής τραπέζης που έλαβαν χώρα από το Φεβρουάριο μέχρι τον Απρίλη του 1989 μεταξύ του κομμουνιστικού κόμματος , του συνδικάτου της “Αλληλεγγύης” και των υπόλοιπων ομάδων της αντιπολίτευσης, οι οποίες κατέληξαν στη «Πολωνική Συμφωνία της Στρογγυλής Τραπέζης» και ακολούθησε η διεξαγωγή δημοκρατικών εκλογών όπου το κομμουνιστικό κόμμα απέτυχε εις διπλούν να σχηματίσει κυβέρνηση και τελικά ο Jaruzelski παραιτήθηκε και ο Tadeusz Mazowiecki ανέλαβε ως επικεφαλής στη πρώτη μη-κομμουνιστική κυβέρνηση (23 Αυγούστου 1989) στη Πολωνία και σε ολόκληρη την ανατολική Ευρώπη μετά από 40 χρόνια κομμουνισμού. [Hardy, 2009: 27]

Η πρώτη μη-κομμουνιστική κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Tadeusz Mazowiecki η οποία αποτελούνταν από υποστηρικτές του κινήματος της Αλληλεγγύης και πρώην κομμουνιστές, είχε ευρεία υποστήριξη από τους πολίτες που ήταν ενωμένοι ενάντια στο κομμουνισμό και ήταν αποφασισμένη να προωθήσει ριζικά μέτρα οικονομικής αναμόρφωσης της χώρας που συμμορφώνονταν με τις νεοφιλελεύθερες επιταγές του δυτικού τύπου καπιταλισμού και επιδίωκαν την πλήρη αποπομπή κάθε μορφής πολιτικής και θεσμών του προηγούμενου καθεστώτος. Με λίγα λόγια ο τελικός στόχος ήταν η ταχεία δημιουργία του καπιταλισμού της αγοράς μέσα από ριζικές και ραγδαίες αλλαγές σε όλες τις πτυχές της οικονομίας που θα επιφέρουν τη ταχύτερη μετάβαση σε μια σύγχρονη, αποτελεσματική και ανταγωνιστική οικονομία.

Για την επίτευξη αυτών των φιλόδοξων στόχων ο Mazowiecki επέλεξε ως υπουργό οικονομικών και επικεφαλής των οικονομικών μεταρρυθμίσεων τον Leszek Balcerowicz και από την 1^η Ιανουαρίου του 1990 ξεκίνησε το «Balcerowicz Programme», δηλαδή μια σειρά οικονομικών μέτρων μετασχηματισμού της πολωνικής οικονομίας στηριζόμενη σε τέσσερις βασικούς άξονες: ταχεία

απελευθέρωση των τιμών, σφιχτή μακροοικονομική και νομισματική πολιτική με περιορισμό των δημοσίων δαπανών και των κρατικών επιδοτήσεων, αύξηση των επιτοκίων και περιορισμό της προσφοράς χρήματος, μετατρεψιμότητα του εθνικού νομίσματος (ζλότυ), απελευθέρωση του εμπορίου, και τη ταχύτερη δυνατή ιδιωτικοποίηση. Αυτή η στρατηγική του «Shock Therapy» που επιχειρήθηκε στη πολωνική οικονομία είχε την αμέριστη αποδοχή και στήριξη του IMF, διαφόρων δυτικών κυβερνήσεων και ξένων τραπεζών και εφαρμόστηκε άμεσα ήδη από τις αρχές του 1990 με εντυπωσιακά αποτελέσματα όπως: οι τιμές να απελευθερωθούν για το 90% των συναλλαγών, οι κρατικές επιδοτήσεις να μειωθούν από 17% το 1989 σε 4% το 1991, μέσω αυστηρής δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής αντιμετωπίστηκε το θέμα της ισορροπίας του προϋπολογισμού, και με αύξηση των ονομαστικών επιτοκίων επιχειρήθηκε να φτάσουν σε θετικές τιμές τα πραγματικά επιτόκια. Ταυτόχρονα με το πρόγραμμα σταθεροποίησης της πολωνικής οικονομίας μέσω των μεταρρυθμίσεων του «Balcerowicz Plan» η Πολωνία κατάφερε μετά από διαπραγματεύσεις με τη λέσχη του Παρισιού να απομειώσει το εξωτερικό της χρέος κατά 50%. Επιπλέον προέβη στη μετατρεψιμότητα του εθνικού νομίσματος ζλότυ για όλες τις συναλλαγές στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Αρχικά το ζλότυ υποτιμήθηκε το Δεκέμβριο του 1989 και τον Ιανουάριο του 1990 με σκοπό να προωθήσει τις εξαγωγές και να μειώσει τις εισαγωγές ενώ υπήρχε η άποψη ότι ο πληθωρισμός θα διόρθωνε αυτή την υποτίμηση. Τελικά η ισοτιμία του καθορίστηκε στα 9500 zloty/1\$ και παρέμεινε σταθερή με άμεσο στόχο τη καταπολέμηση του πληθωρισμού. Ωστόσο παρέμεινε σταθερή μέχρι το Μάιο του 1991. Αργότερα υποτιμήθηκε ξανά και τελικά συνδέθηκε με ένα καλάθι ξένων νομισμάτων. Τον Οκτώβριο του 1991 εισήχθη περιορισμός, επιτρέποντας στο ζλότυ να υποτιμάται ή να ανατιμάται κατά 1,8% σε μηνιαία βάση. Μια άλλη σημαντική μεταρρύθμιση του προγράμματος Balcerowicz ήταν η απελευθέρωση του εμπορίου. Οι εμπορικοί δασμοί που ανέρχονταν αρχικά στο 12% μειώθηκαν στο 5% και αργότερα καταργήθηκαν. Οι εξαγωγικές ποσοστώσεις σε μεγάλο βαθμό εξαλείφθηκαν και στα τέλη του 1991 μόνο 20 προϊόντα χρειάζονταν ειδικές άδειες εξαγωγής. Με αυτό τον τρόπο η Πολωνία κατάφερε σε μικρό χρονικό διάστημα να αποτελεί μια από τις πιο φιλελεύθερες εμπορικές χώρες στο κόσμο.

Εκτός όμως από τις ριζικές οικονομικές μεταρρυθμίσεις επιχειρήθηκαν και σημαντικές θεσμικές αλλαγές με στόχο τη ταχεία ιδιωτικοποίηση των πρώην κρατικών επιχειρήσεων και τραπεζών ενώ ταυτόχρονα επιχειρήθηκε η αλλαγή της εισοδηματικής πολιτικής του κράτους με το πάγωμα των μισθών και με την εισαγωγή συγκεκριμένης φορολογικής πολιτικής των εισοδημάτων-μισθών (TIP : tax-based income policy, EWT : excessive wage tax) και με απώτερο στόχο την αντιμετώπιση του πληθωρισμού και την αύξηση της ανταγωνιστικότητας της πολωνικής οικονομίας. Με αυτό το τρόπο η κυβέρνηση έθετε όρια στις αυξήσεις των μισθών καθώς όριζε ότι οι κρατικές επιχειρήσεις που θα αυξάνουν τους μισθούς πάνω από αυτά τα όρια θα καλούνται να πληρώνουν φόρο μεταξύ του 200%-500%. [Heusinger, 1998: 9]

Παρόλο τις αρχικές προβλέψεις της κυβέρνησης Mazowiecki ότι το πρόγραμμα Balcerowicz θα αποτελέσει μια γρήγορη θεραπεία που θα προωθήσει την οικονομική

ανάπτυξη μέσα σε ένα χρόνο, τελικά αυτό δεν επετεύχθη. Αντιθέτως η πολωνική οικονομία τα δύο πρώτα χρόνια της μετάβασης βίωσε την ύφεση. Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν μειώθηκε κατά 11,6% το 1990 και κατά 7% το 1991. Η κατανάλωση αντίστοιχα μειώθηκε 11,7% το 1990 και οι ακαθάριστες επενδύσεις κεφαλαίου μειώθηκαν κατά 24,8% το 1990 και 20% το 1991. Επιπλέον οι μισθοί κατρακύλησαν κατά 24,4% το 1990, ενώ αντίθετα η ανεργία αυξήθηκε κατά 7,2% το 1990 και 4,3% το 1991. Τέλος ο πληθωρισμός μειώθηκε από 585% το 1990 σε 70% το 1991 και αντίστοιχα ο δείκτης τιμών των παραγωγών μειώθηκε από 480% το 1990 σε 55,3% το 1991. [Heusinger, 1998: 12]

Τελικά το πρόγραμμα Balcerowicz θεωρήθηκε επιτυχές όσο αφορά τη μείωση του πληθωρισμού, την εξάλειψη των ελλείψεων των προϊόντων και τη σταθεροποίηση του νομίσματος. Παρόλο αυτά η πολωνική οικονομία βίωσε μια ισχυρή ύφεση με πτώση του παραγόμενου προϊόντος, σημαντική αύξηση της ανεργίας, σοβαρή μείωση των μισθών και των εισοδημάτων των νοικοκυριών και συνεπακόλουθα αύξηση των εισοδηματικών ανισοτήτων προς όφελος των επιχειρηματιών και εις βάρος των εργατών και εργαζομένων.

[Πίνακας 7-11]

«Οι προκλήσεις και τα λάθη της πρώτης περιόδου της μετάβασης»

Οι προκλήσεις

Ο ριζικός μετασχηματισμός της πολωνικής οικονομίας και ο επαναπροσδιορισμός του ρόλου του κράτους εκτός από τις ραγδαίες ριζικές αλλαγές στα οικονομικά μεγέθη και τις τεράστιες κοινωνικές μεταβολές είχε επιπλέον να αντιμετωπίσει ισχυρές προκλήσεις που είχαν να κάνουν κυρίως με τον τρόπο που λειτουργούσε το κράτος στο προηγούμενο κομμουνιστικό καθεστώς και στο ρόλο που έπρεπε να διαδραματίσει πλέον ως μια αναδύομενη οικονομία της αγοράς.

Από τα πρώτα χρόνια της μετάβασης το κράτος βρέθηκε αντιμέτωπο πλέον με νέες προκλήσεις όπως τη διαμόρφωση στα πλαίσια μιας σύγχρονης οικονομίας των κατάλληλων μακροοικονομικών και κοινωνικών πολιτικών, την απορρύθμιση των αγορών σε συνδυασμό με την ελαχιστοποίηση των αρνητικών εξωτερικοτήτων (π.χ. περιβαλλοντικές καταστροφές, αθέμιτες ανταγωνιστικές πρακτικές, καταναλωτικές απάτες), την επένδυση στις υποδομές, τη προώθηση της έρευνας και ανάπτυξης και της εκπαίδευσης του εργατικού δυναμικού.

Πιο συγκεκριμένα το πολωνικό κράτος στην αρχή της μετάβασης είχε να αντιμετωπίσει 6 σημαντικές προκλήσεις :

- 1) την δημιουργία θεσμικών υποδομών κατάλληλων για την ανάπτυξη των σύγχρονων αγορών και του καπιταλισμού
- 2) τη δημιουργία εθελοντικών οργανώσεων και μη κερδοσκοπικών οργανισμών απαραίτητων για τη ολοκλήρωση μιας σύγχρονης κοινωνίας.
- 3) τη δημιουργία ενός αποτελεσματικού και ευέλικτου συνάμα κοινωνικού δικτύου ασφαλείας που θα προστατεύει αδύναμες κοινωνικές ομάδες όπως: ανέργους, συνταξιούχους, κ.α.

- 4) την αναδόμηση και τη σωστή διαχείριση των πρώην κρατικών επιχειρήσεων καθώς τα οφέλη από την ιδιωτικοποίηση συνήθως έχουν μια μακροχρόνια προοπτική.
- 5) την εύρεση και συλλογή οικονομικών πόρων για την αποπληρωμή του εξωτερικού χρέους και άλλων πρωτόγνωρων συνθηκών όπως το κόστος της διατήρησης και αναβάθμισης των υποδομών, τα οικολογικά κόστη, κ.α.
- 6) τη επίτευξη μιας δυναμικής βιομηχανικής πολιτικής που θα ενισχύει το ρόλο των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων και θα προωθεί τη διεθνή ανταγωνιστικότητα της χώρας. [Kochanowicz, 1994: 64]

Επιπλέον δύο άλλα σημαντικά εμπόδια που είχε να αντιμετωπίσει το κράτος στο αρχικό στάδιο της μετάβασης ήταν οι πολιτικές αντιθέσεις και οι γραφειοκρατικές αδυναμίες και ένας αναποτελεσματικός σε σημαντικό βαθμό δημόσιος τομέας σε συνδυασμό με μια σφιχτή δημοσιονομική πολιτική. Ειδικότερα για το τελευταίο μπορούμε να πούμε το πρόγραμμα σταθεροποίησης του 1990 ισορρόπησε τον εθνικό προϋπολογισμό κυρίως μέσω περικοπής των κρατικών επιδοτήσεων. Ο εισπρακτικός μηχανισμός του κράτους όμως παρέμεινε σχετικά αμετάβλητος βασιζόμενος κυρίως στα έσοδα και τα κέρδη των κρατικών επιχειρήσεων σε συνδυασμό με την εισαγωγή νέων φόρων όπως: ο *dywidenda* (φόρος στα περιουσιακά στοιχεία των κρατικών επιχειρήσεων και ο *PPWW* (φόρος στις επιβαλλόμενες στις υπερβάλλουσες μισθολογικές αυξήσεις των κρατικών επιχειρήσεων) το 1989 και αργότερα το 1992 και 1993 το προσωπικό φόρο εισοδήματος και τον φόρο προστιθέμενης αξίας (VAT) που αποτέλεσε μια από τις πιο σταθερές πηγές εσόδων του μεταβατικού κράτους. Ωστόσο το 1991 μια σοβαρή δημοσιονομική κρίση ξέσπασε που προερχόταν από τα σοβαρά προβλήματα του προϋπολογισμού εξαιτίας της πτώσης της παραγωγής και της κερδοφορίας των κρατικών επιχειρήσεων. Ως συνέπεια αυτού πολλές επιχειρήσεις τα πρώτα χρόνια της μετάβασης, βρισκόμενες σε δύσκολη κατάσταση σταμάτησαν να πληρώνουν φόρους και εργοδοτικές εισφορές. Προτιμούσαν να αυξάνουν τους μισθούς με τη προσδοκία ότι το κράτος θα τις διασώσει σε περίπτωση ανάγκης. Επιπλέον η δημοσιονομική λειτουργία του κράτους αδυνατούσε σε μεγάλο βαθμό να συλλέξει φόρους από ένα συνεχώς διογκούμενο ιδιωτικό τομέα και τομέα λιανικού εμπορίου. Για αυτούς τους λόγους το 1991 η πολωνική κυβέρνηση προσπαθώντας να ισορροπήσει το κρατικό προϋπολογισμό προχώρησε περαιτέρω στη περικοπή μισθών του δημόσιου τομέα, στη μείωση συντάξεων και κρατικών επενδύσεων. Επιπλέον μια άλλη πρόκληση ήταν αυτή της αναμόρφωσης των δημοσίων δαπανών, κυρίως όσο αφορά τις δαπάνες κοινωνικής πρόνοιας, το σύστημα υγείας και τις συντάξεις με δεδομένα τα προβλήματα έλλειψης κρατικών εσόδων. [Kochanowicz, 1994: 65]

Τέλος οι πολιτικές πιέσεις στα πρώτα χρόνια της μετάβασης της πολωνικής οικονομίας δυσκόλεψαν την εφαρμογή των απαραίτητων μεταρρυθμίσεων με αποτέλεσμα να εμποδίζουν την αποτελεσματική κατανομή πόρων προς όφελος των υποδομών του κράτους και της εκπαίδευσης του πληθυσμού. Ο εκτεταμένος κρατικός δανεισμός αποθάρρυνε την ιδιωτική επένδυση και η δυσχερής

δημοσιονομική κατάσταση καθιστούσε τη χώρα λιγότερο ελκυστική στους ξένους επενδυτές.

Τα λάθη της μετάβασης

Προσπαθώντας να αναλύσουμε τα τρωτά σημεία της πολωνικής μετάβασης μπορούμε να πούμε ότι οι αποτυχίες του μοντέλου που ακολούθησε η Πολωνία τα πρώτα χρόνια του μετασχηματισμού της επικεντρώνονται σε τέσσερα βασικά σημεία :

α) την υπερβολική εξάρτηση στην άμεση δυναμική της μετάβασης και τη πεποίθηση ότι όσο πιο γρήγορα εγκαταλειφθεί το παλαιό σύστημα, το νέο σύστημα θα κάνει άμεσα την εμφάνισή του με θεαματικά αποτελέσματα. Ταυτόχρονα η εγκατάλειψη σε μεγάλο βαθμό του ρόλου του κράτους και των θεμελιωδών λειτουργιών του σε μια μεταβατική περίοδο που ίσως ο ρόλος του θα έπρεπε να είναι πιο έντονος και αποτελεσματικός.

β) Σε πολλές περιπτώσεις παραμελήθηκαν ή καθυστέρησαν σημαντικά θεσμικά μέτρα που ήταν απαραίτητα για την αποτελεσματικότερη και ταχύτερη προσαρμογή στις νέες πτυχές της οικονομικής και κοινωνικής ζωής της χώρας, όπως επίσης και θεσμικές ρυθμίσεις που έχουν να κάνουν με το ρόλο του ξένου κεφαλαίου στην οικονομία.

γ) Σοβαρές οργανωτικές αδυναμίες προέκυψαν στη προσπάθεια συμβιβασμού της μετάβασης με τη θεσμική αλλαγή, όπως για παράδειγμα η έλλειψη χρηματοδότησης που έχουν να κάνουν με θεσμούς σημαντικούς όπως : οι υπηρεσίες υγείας, η εκπαίδευση, οι τοπικές αρχές.

δ) η αποτυχία του μεταβατικού μοντέλου να βελτιώσει το επίπεδο ζωής της πολωνικής κοινωνίας. Παρόλο που αυτός ήταν ένας από τους αντικειμενικούς στόχους της μετάβασης, τελικά η συγκεκριμένη διαδικασία οδήγησε τα πρώτα χρόνια μετά τη πτώση του προηγούμενου καθεστώτος σε ανεργία και σε αδικαιολόγητη αύξηση των ανισοτήτων. [Podkaminer, 2005: 57]

B. Τα ενδογενή χαρακτηριστικά και τα πλεονεκτήματα της πολωνικής οικονομίας

Οι τεράστιες πολιτικές αλλαγές του 1989 στη Πολωνία οδήγησαν σε ένα βαθειά οικονομική μεταμόρφωση της χώρας και αποτέλεσαν τα πρώτα βήματα της για τη δημιουργία μιας σύγχρονης παγκοσμιοποιημένης οικονομίας. Όμως τα πρώτα χρόνια της μετάβασης κόστισαν στη Πολωνία τη μεταβατική ύφεση κατά τη περίοδο 1990-1991, ενώ η κατάρρευση της COMECON το 1991 είχε ως άμεσο αντίκτυπο την επιδείνωση αυτής της μεταβατικής ύφεσης. Παρόλο αυτά από τα μέσα του 1991 το παραγόμενο προϊόν άρχισε να ανακάμπτει και το 1996 ανέκτησε τα επίπεδα του 1989. Η οικονομική ανάπτυξη των ετών που ακολούθησε είναι αξιοσημείωτη, κυρίως μέσα από τη διαδικασία ένταξης στη παγκόσμια οικονομία και τη στροφή στην Ευρώπη. Για να γίνει όμως καλύτερα κατανοητή αυτή η εντυπωσιακή πορεία της

πολωνικής οικονομίας κρίνεται σκόπιμο να εξετάσουμε τα ενδογενή χαρακτηριστικά της χώρας που αποτελεί τη μεγαλύτερη σε έκταση (312.000 km²) και πληθυσμό (38,2 δις.) χώρα της κεντροανατολικής Ευρώπης.

Η Πολωνία ξεχωρίζει από τις υπόλοιπες πρώην σοσιαλιστικές χώρες της Ευρώπης για δύο σημαντικά ενδογενή χαρακτηριστικά: α) τη σημαντική γεωπολιτική της θέση (ιδανική για την οικονομική επέκταση στις ανατολικές αγορές) και β) για το υψηλά εξειδικευμένο και καταρτισμένο εργατικό δυναμικό της. Επιπρόσθετα η χώρα παρουσιάζει υψηλή ομοιογένεια, καθώς το 95% ασπάζεται το καθολικισμό ενώ ενστερνίζεται τις ίδιες αξίες και αρχές με αυτές των χωρών της δυτικής Ευρώπης, συμπεριλαμβανομένου της κοινωνικής και ατομικής ασφάλειας, της προστασίας του περιβάλλοντος, των κοινωνικών σχέσεων και επαγγελματικών προτύπων. Τέλος μετά τη πτώση του παλαιού καθεστώτος η Πολωνία υιοθέτησε με ταχύτατους ρυθμούς τα καταναλωτικά πρότυπα των δυτικών κοινωνιών.[Drellich-Skulska, Skulski, 2006: 24]

Τη σημαντικότερη ώθηση όμως στην εντυπωσιακή οικονομική ανάπτυξη της Πολωνίας έδωσαν οι ξένες άμεσες επενδύσεις που προσέλκυσε η χώρα κυρίως από το 1995 και μετά και οι οποίες οφείλονται κατά κύριο λόγο στα συγκριτικά πλεονεκτήματα που παρουσιάζει η χώρα όπως:

- μεγάλη αγορά με διευρυμένες δυνατότητες
- χαμηλό κόστος εργασίας σε σύγκριση με τις δυτικές χώρες
- υψηλά καταρτισμένο εργατικό δυναμικό
- γνώση ξένων γλωσσών ανάμεσα στους υπαλλήλους γραφείου
- πολυάριθμα ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε σχέση με τις υπόλοιπες ανταγωνίστριες χώρες της περιοχής
- γεωγραφική εγγύτητα με τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης
- ισχυρούς πολιτισμικούς δεσμούς με τη Δυτική Ευρώπη
- σταθερό πολιτικό σύστημα και ευνοϊκές οικονομικές συνθήκες σε σχέση με άλλες αναπτυσσόμενες οικονομίες
- παρόμοιο πολιτικό και νομικό σύστημα με τους κυριότερους εμπορικούς εταίρους
- ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση

[Szymaniak, 2006: 145]

Χωρίς αμφιβολία τα ισχυρότερα από όλα αυτά τα χαρακτηριστικά της πολωνικής οικονομίας αποτελεί το χαμηλό κόστος εργασίας και η ευελιξία των κανονισμών που αφορούν την αγορά εργασίας. Επιπρόσθετα αποτελεί μία από τις καλύτερες επιλογές μετεγκατάστασης ξένων επιχειρήσεων καθώς διαθέτει μεγάλη διαθεσιμότητα βιομηχανικών περιοχών και ευνοϊκών προϋποθέσεων βελτίωσης της αποτελεσματικότητας της εργασίας. Επομένως για τους ξένους επενδυτές αποτελεί μια πολύ καλή επιλογή έναρξης νέων επενδυτικών σχεδίων ή επέκτασης παλαιών καθώς οι επενδύσεις στη Πολωνία προσφέρουν εξοικονόμηση κόστους, αποτελούν προπύργιο για την είσοδο σε νέες ευρωπαϊκές αγορές και αύξησης του μεριδίου αγοράς τους στις εγχώριες. Επιπλέον η σταθερότητα του πολιτικού συστήματος της χώρας, το ανταγωνιστικό επιχειρηματικό περιβάλλον και η

αξιοπιστία του νομικού συστήματος της χώρας μειώνουν το κίνδυνο του ρίσκου για τους ξένους επενδυτές. Για αυτούς τους λόγους η περιοχή της ανατολικής Ευρώπης και ειδικότερα η Πολωνία θεωρείται ιδιαίτερα ελκυστική για τις πολυεθνικές επιχειρήσεις. Επιπλέον η ένταξη της χώρας στη Ευρωπαϊκή Ένωση τις έδωσε νέες προοπτικές καθιστώντας την ακόμα πιο ελκυστική για το ξένο κεφάλαιο που προέρχεται κυρίως από τα «παλιά» μέλη. [Szymaniak, 2006: 146]

Γι' αυτό οι περισσότερες πολυεθνικές επιχειρήσεις που λειτουργούν στη Πολωνία προέρχονται από τις ευρωπαϊκές χώρες (Γαλλία, Γερμανία, Ολλανδία, Ηνωμένο Βασίλειο) και τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και οι τομείς που δραστηριοποιούνται είναι κυρίως οι αυτοκινητοβιομηχανίες, τα καύσιμα, οι τηλεπικοινωνίες, η βιομηχανία ηλεκτρικών και ηλεκτρονικών ειδών, και η φαρμακευτική βιομηχανία. Οι μεγαλύτερες επενδύσεις στη Πολωνία πραγματοποιήθηκαν από την France Telecom (4.470,4 εκατ.\$), την Fiat (1800,6 εκατ.\$), την Metro AG (1508 εκατ.\$) και την General Motors (1010 εκατ.\$). Επιπλέον μεγάλες επενδύσεις πραγματοποιήθηκαν από πολυεθνικές στο χρηματοοικονομικό τομέα με τη μερίδα του λέοντος να κατέχουν οι αμερικάνικες, οι γερμανικές και οι ολλανδικές εταιρείες ενώ τις μεγαλύτερες επενδύσεις κεφαλαίου πραγματοποίησαν η HVB από τη Γερμανία (1336 εκατ.\$), η αμερικάνικη Citigroup (1330 εκατ.\$) και η ολλανδική ING (990 εκατ.\$) [Nizielka, 2006: 418]

Τα κίνητρα αυτών των εταιρειών για την πραγματοποίηση υψηλών επενδύσεων δεν είναι άλλα από το μέγεθος της πολωνικής αγοράς, το χαμηλό εργατικό κόστος, τις προοπτικές της οικονομικής μεγέθυνσης της πολωνικής οικονομίας, τη διευρυμένη προσφορά εργασίας και τη ποιότητα του εργατικού δυναμικού, τις δυνατότητες μείωσης του κόστους παραγωγής, τη νομική προστασία, τη χαμηλή φορολογία και τέλος την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ειδικότερα το τελευταίο θεωρείται πολύ σημαντικό καθώς όχι μόνο προσέλκυσε περισσότερες ξένες επενδύσεις και σταθεροποίησε την οικονομική της πορεία της χώρας αλλά απέδειξε ότι η χώρα πληροί τα δομικά και θεσμικά κριτήρια ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αύξησε την αξιοπιστία της χώρας σε επενδυτές και εμπορικούς εταίρους και απλοποίησε τις συναλλακτικές διαδικασίες εντός της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, εξαλείφοντας τους δασμούς και μειώνοντας έτσι τα διάφορα συναλλακτικά κόστη. [Stepien, 2006: 430], [Γράφημα 5-7]

«Τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της Πολωνίας στη προσέλκυση ΑΞΕ και οι ενδογενείς αδυναμίες της»

Αναμφίβολα τα σημαντικότερα συγκριτικά πλεονεκτήματα της Πολωνίας σε σχέση με τις υπόλοιπες πρώην σοσιαλιστικές χώρες αλλά και σε σύγκριση με τους «δυτικούς» ανταγωνιστές της μετά την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι το χαμηλό εργατικό κόστος και ιδιαίτερα το χαμηλό μοναδιαίο εργατικό κόστος (που ουσιαστικά εκφράζει τη σχέση μεταξύ μισθού και παραγωγικότητας της

εργασίας), το υψηλό μορφωτικό επίπεδο και η εξειδίκευση τη εργατικού δυναμικού της, η γεωγραφική θέση της χώρας που αποτελεί ιδανική βάση παραγωγής και διανομής των προϊόντων και το μέγεθος της πολωνικής αγοράς. Εκτός όμως από τα προαναφερθέντα ισχυρά πλεονεκτήματα της Πολωνίας, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τα ευρωπαϊκά αναπτυξιακά προγράμματα προ ένταξης (όπως PHARE, ISPA, SAPARD) έδωσαν σημαντική ώθηση στη προσέλκυση ξένων επενδύσεων καθώς υπήρξε ουσιαστική βελτίωση στις βιομηχανικές και φυσικές υποδομές της χώρας όπως :αεροδρόμια, δίκτυα μεταφορών, λιμάνια, τηλεπικοινωνιακά συστήματα και στον αγροτικό τομέα.

Επιπρόσθετα η ένταξη στην Ευρώπη εξάλειψε τις πολύπλοκες διαδικασίες της χώρας στα σύνορα με την υπόλοιπη Ευρώπη, ενώ επέτρεψε την ελεύθερη μετακίνηση των αγαθών και των ατόμων εντός αυτής , μετατρέποντας τη Πολωνία σε παραγωγική και διανεμητική βάση για πολλές ξένες επιχειρήσεις .

Έτσι η Πολωνία ανήκει πλέον στο πανευρωπαϊκό δίκτυο παραγωγής. [Koyama, 2008: 85]

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο για τη χώρα είναι ο ρόλος των θυγατρικών μεγάλων ξένων πολυεθνικών επιχειρήσεων. Χωρίς αμφιβολία αποτελούν τη κινητήρια δύναμη πίσω από την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Άλλωστε αυτό αποδεικνύεται από την αύξηση του μεριδίου τους στις εξαγωγές της χώρας, από 34,4% το 1995 σε 57,4% το 2005. Επιπλέον μέσω αυτών των θυγατρικών και της σχέσης τους με τις μητρικές εταιρείες η Πολωνία ευνοήθηκε εισάγοντας προηγμένη τεχνολογία και σύγχρονους τρόπους διοίκησης και διαχείρισης της παραγωγής ενώ ταυτόχρονα αύξησε τη διεθνή ανταγωνιστικότητά της όσο αφορά τα προϊόντα μεσαίας και υψηλής τεχνολογίας.

Οι ξένες επενδύσεις για τη Πολωνία αποτέλεσαν καταλυτικό παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης της χώρας μιας και οι ενδογενείς αδυναμίες της οικονομίας της, κατάλοιπα κυρίως της μακροχρόνιας κομμουνιστικής πορείας της χώρας αποτελούσαν τροχοπέδη στην αναπτυξιακή της πορεία. Κάποιες από αυτές τις αδυναμίες ήταν οι εγχώριες αποταμιεύσεις της χώρας που ήταν ανεπαρκείς για να μπορέσουν να προωθήσουν την ανάπτυξη και τα δημοσιονομικά ελλείμματα που περιόριζαν ακόμη περισσότερο τα περιθώρια πραγματοποίησης επενδύσεων. Επιπλέον ο μηχανολογικός εξοπλισμός της χώρας ήταν απαρχαιωμένος, οι επενδύσεις σε μηχανολογικό εξοπλισμό ελάχιστες και οι πολωνικές επιχειρήσεις βρίσκονταν πολύ πίσω σε τεχνολογικό επίπεδο σε σχέση με τους δυτικούς ανταγωνιστές τους. [Koyama, 2008: 93]

Επιπρόσθετα προβλήματα που αντιμετώπιζε το επενδυτικό κλίμα στη Πολωνία ήταν η χαμηλή ικανότητα της χώρας σε καινοτομίες και οι χαμηλές δημόσιες δαπάνες σε έρευνα και ανάπτυξη (περίπου το 1/3 του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης) ,η αύξηση των εισοδημάτων και των μισθών λόγω έλλειψης ικανού εργατικού δυναμικού (κυρίως λόγω μετανάστευσης μετά την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση) που αυξάνουν το εργατικό κόστος και υπονομεύουν τη διεθνή ανταγωνιστικότητα της χώρας, η εγκατάλειψη μετά την ένταξη στην Ευρώπη των ειδικών οικονομικών ζωνών (SZE) που είχαν εισαχθεί

το 1993 από τη πολωνική κυβέρνηση για να προωθήσουν την ανάπτυξη και την ανταγωνιστικότητα της χώρας και για να προσελκύσουν επενδύσεις μέσω ειδικής χαμηλής φορολογίας και τέλος από το 2004 και μετά ο κίνδυνος της δημιουργίας νομισματικής φούσκας καθώς μετά την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση το εθνικό νόμισμα ανατιμήθηκε πάνω από 50% και οι τιμές των μετοχών και των ακινήτων αυξήθηκαν εντυπωσιακά. [Koyama, 2008 :95]

Παρόλο αυτά η Πολωνία αποτελεί τον ισχυρότερο πόλο έλξης ξένων επενδύσεων ανάμεσα σε όλες τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης ήδη από τα πρώτα χρόνια της μετάβασης. Μετά από τη μεταβατική ύφεση των πρώτων ετών η Πολωνία επέδειξε εντυπωσιακή οικονομική ανάπτυξη και αύξηση των πραγματικών εισοδημάτων του πληθυσμού της, ενώ η εγχώρια αγορά της των 38 εκατομμυρίων κατοίκων δε μπορεί παρά να αποτελεί δέλεαρ για όλους τους μεγάλους ξένους επενδυτές.

[Γράφημα 8] [Πίνακας 12]

Γ. Η μετάβαση σε μια φιλελεύθερη οικονομία και οι επιλογές της εμπορικής και νομισματικής πολιτικής σε μια παγκοσμιοποιημένη οικονομία

Το 1989 αποτέλεσε το ιστορικό έτος που άλλαξε δραματικά την εικόνα όχι μόνο της Πολωνίας αλλά και όλης της κεντροανατολικής Ευρώπης. Τα επόμενα έτη, από το 1990-1993 αποτέλεσαν τα πρώτα χρόνια της μετάβασης και χαρακτηρίζονται από τη στρατηγική του “Shock Therapy” στον οικονομικό τομέα και τη σοβαρή μεταβατική ύφεση με σημαντική πτώση του παραγόμενου προϊόντος, μείωση των εισοδημάτων και ανεργία που έπληξε σχεδόν όλες τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες. Ειδικότερα για τη Πολωνία αιτίες της μεταβατικής αυτής ύφεσης αποτελούσαν κατά πολλούς η κατάρρευση των παραδοσιακών δομών της οικονομίας, συμπεριλαμβανομένου της COMECON και τα νεοφιλελεύθερα αποπληθωριστικά προγράμματα σταθεροποίησης που εφαρμόστηκαν στη χώρα που είχαν ως αποτέλεσμα τη σημαντική μείωση των πραγματικών εισοδημάτων και επομένως και της συνολικής καταναλωτικής ζήτησης, τη πτώση των επενδύσεων σε συνδυασμό με τη στροφή των καταναλωτών προς τα δυτικά εισαγόμενα προϊόντα που θεωρούνταν ανώτερα από τα εγχώρια και ήταν σε έλλειψη για πολλά χρόνια, λόγω του προηγούμενου καθεστώτος. [Heusinger, 1998: 14]

Μετά την περίοδο 1990-1993 όπου στη Πολωνική οικονομία εφαρμόστηκε η στρατηγική του «Shock Therapy» με το πρόγραμμα Balcerowicz που περιελάμβανε ριζικές οικονομικές μεταρρυθμίσεις μέσω ταχείας απελευθέρωσης των τιμών και του εμπορίου, ιδιωτικοποιήσεις, μετατρεψιμότητα του εθνικού νομίσματος και περιοριστική δημοσιονομική και νομισματική πολιτική, ακολούθησε η εποχή ανάκαμψης της πολωνικής οικονομίας που διήρκεσε από το Φεβρουάριο του 1994 έως το Φεβρουάριο του 1997. Υπουργός οικονομικών μετά τις εκλογές του Σεπτεμβρίου του 1993 ανέλαβε ο σοσιαλδημοκράτης οικονομολόγος G.Kolodko ο οποίος προσπάθησε να εφαρμόσει ένα πρόγραμμα αναμόρφωσης της πολωνικής οικονομίας, το λεγόμενο «Strategy for Poland». Ο Kolodko θεωρούσε ότι οι πολιτικές

σταθεροποίησης χρειάζονται χρόνο για να αποδώσουν, ότι η οικονομική μεγέθυνση χρειάζεται κεφάλαιο, πολιτική σταθερότητα, ισχυρούς κρατικούς θεσμούς, ξένες επενδύσεις και διεθνή υποστήριξη για να υπάρξουν σημαντικά αποτελέσματα. Επιπλέον θεωρούσε τις επενδύσεις παράγοντα καταλυτικό για την ανάπτυξη, ειδικά τις ξένες επενδύσεις, τον πληθωρισμό και τα δημόσια ελλείμματα ως τη σοβαρότερη απειλή παρεμπόδισης της οικονομικής μεγέθυνσης ενώ αντίθετα το σταθερό πολιτικό περιβάλλον ως τη βάση μιας επιτυχούς οικονομικής πορείας. [Heusinger, 1998: 15]

Το πρόγραμμα ‘‘Strategy for Poland’’ που εφαρμόστηκε τη περίοδο 1994-1997 στη πολωνική οικονομία αποτελούσε ένα σύνθετο και συνάμα φιλόδοξο πρόγραμμα δομικών μεταρρυθμίσεων και ταχείας οικονομικής μεγέθυνσης . Ο Kolodko προσπάθησε να συνεχίσει τις απαραίτητες οικονομικές μεταρρυθμίσεις βασιζόμενος όμως λιγότερο στις νεοφιλελεύθερες επιταγές και επιλέγοντας περισσότερο το δρόμο του οικονομικού ορθολογισμού. Έτσι αρχικά εξάλειψε τη φορολόγηση στις μισθολογικές αυξήσεις, προσπάθησε να εμπορευματοποιήσει το δημόσιο τομέα και να καταστήσει τις κρατικές επιχειρήσεις πιο ανταγωνιστικές και κερδοφόρες θέτοντας αυστηρούς περιορισμούς στο προϋπολογισμό τους και προώθησε τη διαδικασία της ιδιωτικοποίησης εκλογικεύοντας την όμως έτσι ώστε να συνδυάζει τη μικροοικονομική αποτελεσματικότητα με τη μεγιστοποίηση των κρατικών εσόδων.

Επιπρόσθετα έδωσε μεγάλη έμφαση στη δημιουργία των απαραίτητων θεσμών της αγοράς, που είχε ως αποτέλεσμα αργότερα την ένταξη της Πολωνίας το 1996 στον Ο.Ο.Σ.Α. (Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης). Στον τραπεζικό τομέα προσπάθησε να προωθήσει συνταγματικά την ανεξαρτησία της κεντρικής τράπεζας ενώ δημιουργήθηκε ταυτόχρονα ένα σύστημα εγγύησης καταθέσεων.

Στο χρηματοοικονομικό τομέα αύξησε την εποπτεία των κεφαλαιαγορών και εγκαθίδρυσε έναν ανεξάρτητο μηχανισμό εποπτείας των ασφαλιστικών εταιρειών.

Στον τομέα της νομισματικής πολιτικής προώθησε τη μετατρεψιμότητα του εθνικού νομίσματος σύμφωνα με τις επιταγές του IMF. [Kolodko, 2009: 2]. Πιο συγκεκριμένα το ζλότυ αφού υποτιμήθηκε δύο φορές κατά 10,7% το 1992 και κατά 7,4% το 1993 στη συνέχεια και μέχρι το 1995 υιοθετήθηκε σύστημα ισοτιμιών με συγκεκριμένα όρια διακύμανσης (+/- 1,8%) του νομίσματος μηνιαίως σε σχέση με τα υπόλοιπα διεθνή νομίσματα και έτσι η ισοτιμία του ζλότυ κυμαινόταν μέσα σε αυτά τα όρια μέχρι τον Φεβρουάριο του 1995. Από τον Μάιο του 1995 επετράπη στο ζλότυ να κυμαίνεται μέσα σε μια κλίμακα τιμών διακύμανσης που προσαρμοζόταν περιοδικά από τις αρχές ,και το 1997 επετράπη στο ζλότυ να κυμαίνεται κατά 7% γύρω από μια κεντρική τιμή και αντίστοιχα το 1998 κατά 10%. [Heusinger, 1998:16]

Ο πληθωρισμός αντίστοιχα μειώθηκε σημαντικά από 37,6% στο τέλος του 1993 σε 13,2% στα τέλη του 1997.

Στο δημοσιονομικό τομέα το δημοσιονομικό χρέος μειώθηκε αισθητά από 87% το 1993 σε 46% το 1997, οι επενδύσεις αυξήθηκαν ενώ εισήλθαν στη χώρα σημαντικά ξένα επενδυτικά κεφάλαια, καθώς άρχισε να μειώνεται η φορολογία ιδιαίτερα για τις επιχειρήσεις από 40% στο 32%. Ειδικότερα τη περίοδο 1992-1995 ξεκίνησε η

διαδικασία ενσωμάτωσης της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, γεγονός που είχε θετικές πολιτικές και οικονομικές προεκτάσεις και ενθάρρυνε εγχώριους και ξένους επενδυτές να προχωρήσουν σε σημαντικές επενδύσεις. Επιπλέον πάρθηκαν μέτρα εκλογίκευσης του προϋπολογισμού και κατεύθυνσης των δημοσίων δαπανών με σκοπό να εξυπηρετούν την αναπτυξιακή πορεία της χώρας. Παρόλο αυτά κατά την ίδια περίοδο το εμπορικό έλλειμμα της χώρας αυξήθηκε από 2,293 εκατ. δολάρια το 1993 σε 8,154 εκατ. δολάρια το 1996 με τις περισσότερες εξαγωγές της χώρας να κατευθύνονται προς τη Γερμανία αλλά και τις περισσότερες εισαγωγές να προέρχονται από τη τελευταία. Στο κοινωνικό τομέα αντίστοιχα υπήρξαν σημαντικά επιτεύγματα. Ο δημόσιος διάλογος και η συνεργασία των κοινωνικών εταίρων όπως επίσης και της κυβέρνησης με τα εργατικά συνδικάτα και τις επιχειρηματικές οργανώσεις οδήγησε στη μείωση των εισοδηματικών ανισοτήτων ανάμεσα στα διάφορα κοινωνικά στρώματα, στη προστασία των ανέργων και των συνταξιούχων, στην βελτίωση του κοινωνικού κλίματος και στην αυξημένη αισιοδοξία καταναλωτών και παραγωγών. Άλλωστε ήταν η πρώτη φορά κατά τη περίοδο της μετάβασης που περισσότεροι Πολωνοί επέστρεφαν στη πατρίδα τους από ότι μετανάστευαν και αυτό οφείλεται σε σημαντικό βαθμό στα επιτεύγματα της πολιτικής των δομικών αλλαγών και θεσμικών μεταρρυθμίσεων που έλαβαν χώρα κατά τη περίοδο 1994-1997 στη χώρα. [Kolodko, 2009: 3]

Μετά τη περίοδο της οικονομικής ανάκαμψης 1994-1997 ήρθαν τα καταστροφικά έτη 1998-2001 που χαρακτηρίζεται από μια κατάσταση «παγώματος» της οικονομίας και παρόλο τη πρόοδο σε κάποιους θεσμικούς τομείς, ο δυναμισμός της πολωνικής οικονομίας που επετεύχθη τη προηγούμενη περίοδο άρχισε να εξασθενεί. Τα νομισματικά και δημοσιονομικά μέτρα που εφαρμόστηκαν αυτή τη περίοδο με σκοπό να αναχαιτίσουν την υπερθέρμανση της οικονομίας ήταν σε μεγάλο βαθμό αδικαιολόγητα. Ως αποτέλεσμα είχαν την επαναφορά της ύφεσης στο παραγόμενο προϊόν με την οικονομική μεγέθυνση της χώρας να μειώνεται από 7,5% το 1997 σε 0,2% στις αρχές του 2001. Επιπλέον η ανεργία που είχε περιοριστεί αισθητά περίπου για ένα εκατομμύριο ανέργους κατά τη περίοδο 1994-1997 αυξήθηκε κατά τον ίδιο αριθμό τη περίοδο 1998-2001. Αντίστοιχα το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών της χώρας που βρισκόταν στα ικανοποιητικά επίπεδα του 3,2% του ΑΕΠ και χρηματοδοτούνταν κατά 93% από ξένες άμεσες επενδύσεις την προηγούμενη περίοδο, αποδεικνύοντας την οικονομική σταθερότητα και τη διεθνή ανταγωνιστικότητα της πολωνικής οικονομίας, αυξήθηκε κατακόρυφα και έφθασε στο 7,4% του ΑΕΠ το 1999, περίπου δηλαδή δύομιση φορές μεγαλύτερο από τα επίπεδα του 1996-1997. Το δημοσιονομικό έλλειμμα επίσης παρουσίασε αύξηση το 1998 και σχεδόν διπλασιάστηκε σε σχέση με τα επίπεδα του 1997. Τέλος χαρακτηριστικά το 2000 ο πληθωρισμός αυξήθηκε από 7,3% σε 10,1% αποδεικνύοντας τις λανθασμένες οικονομικές επιλογές σε μια περίοδο που η πολωνική οικονομία εξωτερικευόταν, οι ξένες επενδύσεις ανθούσαν, η μικροοικονομική προσαρμογή επιταχυνόταν και το εργατικό δυναμικό της χώρας έκανε σημαντικά βήματα προόδου. [Kolodko, 2009: 5]

«Οι μεγάλες αλλαγές της δεκαετίας 1990-2000 στην αναπτυξιακή πορεία της πολωνικής οικονομίας»

Εισερχόμενες και εξερχόμενες ξένες άμεσες επενδύσεις

Το πρώτο μεγάλο βήμα προς την εντυπωσιακή οικονομική ανάπτυξη της Πολωνίας που ακολούθησε στις αρχές της νέας χιλιετίας επετεύχθη τη δεκαετία 1990-2000, και αφού ξεπεράστηκαν οι σημαντικές δυσκολίες και τα ουσιαστικά εμπόδια των πρώτων χρόνων της μετάβασης μετά τη πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος. Οι σημαντικές θεσμικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις που έλαβαν χώρα αυτή τη περίοδο στη χώρα οδήγησαν αρχικά στην εμφάνιση και αργότερα μεγέθυνση της εισροής ξένων επενδύσεων στη αναδυόμενη πολωνική οικονομία. Ένας σημαντικός λόγος αύξησης των ξένων επενδύσεων στη χώρα ήταν και η βελτίωση της αγοραστικής δύναμης και η μεγάλη επιθυμία αγοράς καταναλωτικών αγαθών από μια κοινωνία που είχε στερηθεί αυτό το δικαίωμα για δεκαετίες λόγω του προηγούμενου κομμουνιστικού καθεστώτος. Επιπλέον κίνητρο για τις ξένες επιχειρήσεις να επενδύσουν στη πολλά υποσχόμενη πολωνική οικονομία ήταν το γεγονός ότι επωφελούνταν σε μεγάλο βαθμό από τα συγκριτικά πλεονεκτήματα τους σε σχέση με τις εγχώριες πολωνικές επιχειρήσεις που βασιζόνταν στις απαρχαιωμένες δομές του παλαιού καθεστώτος. Έτσι αρχικά οι ξένες άμεσες επενδύσεις που εισήλθαν στη χώρα είχαν ως σκοπό να υποκαταστήσουν τις εισαγωγές. Οι ξένες επιχειρήσεις που εγκατέστησαν τις δραστηριότητές τους στη Πολωνία ήταν πιο ανταγωνιστικές από τις εγχώριες, εμπορευόντουσαν γνωστά επώνυμα προϊόντα και χρησιμοποιούσαν προηγμένη τεχνολογία. Επιπρόσθετα η δραστηριότητα τους διευκολύνθηκε σημαντικά από τις βελτιώσεις στις τηλεπικοινωνιακές υποδομές που έλαβαν χώρα τη πρώτη δεκαετία της μετάβασης και από το άφθονο καταρτισμένο εργατικό δυναμικό που διέθετε η χώρα.

Παράλληλα σε μικρότερο όμως βαθμό κατά τη περίοδο 1990-2000 οι εγχώριες πολωνικές επιχειρήσεις άρχισαν να εξωτερικεύουν τη δραστηριότητά τους και να επενδύουν στο εξωτερικό κυρίως προς τις γειτονικές χώρες όπως στην Τσεχία, την Κροατία, τη Λευκορωσία, τη Λιθουανία και την Ουκρανία, με τις οποίες είχαν αναπτύξει ισχυρούς εμπορικούς δεσμούς ήδη από το προηγούμενο καθεστώς. [Kisiel, Zrobek, Cicha, 2006: 42], [Γράφημα 9]

Ο αναπροσανατολισμός του εξωτερικού εμπορίου

Άλλη μία ιδιαίτερης σημασίας μεταβολή για τη πολωνική οικονομία τη πρώτη δεκαετία της μετάβασης ήταν ο αναπροσανατολισμός του εξωτερικού της εμπορίου από την ανατολή προς τη δύση. Οι τεράστιες πολιτικοοικονομικές αλλαγές που έλαβαν χώρα στη Πολωνία μετά το 1989 οδήγησαν στη ριζική

αλλαγή των οικονομικών σχέσεων με τη Σοβιετική Ένωση ιδιαίτερα μετά τη διάλυση του συμφώνου της Βαρσοβίας, της COMECON και την αποδόμηση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991. Θα πρέπει βέβαια να σημειώσουμε ότι αυτή η ριζική στροφή του πολωνικού εξωτερικού εμπορίου με το περιορισμό των εμπορικών συναλλαγών με τα σοσιαλιστικά κράτη της ανατολικής Ευρώπης και το προσανατολισμό του προς τις δυτικές καπιταλιστικές χώρες είχε ήδη ξεκινήσει τη δεκαετία του 1980 καθώς οι πολωνικές εξαγωγές προς τη Σοβιετική Ένωση έβαιναν μειούμενες από 31% το 1980 σε 24,5% το 1989 και τις εισαγωγές από αυτή αντίστοιχα από 33% το 1980 σε 23% το 1989. [Stanowska-Hirsh, 2006: 111] Παρόλο αυτά ο ριζική μεταβολή στους βασικούς εμπορικούς εταίρους της Πολωνίας επετεύχθη τη δεκαετία του 1990, καθώς η Ρωσία έπαψε να είναι ο βασικός εταίρος της χώρας προς όφελος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και πρωτίστως της Γερμανίας καθώς κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 και κυρίως προς τα τέλη της οι εξαγωγές πολωνικών προϊόντων προς την Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελούσαν το 60-70% και κυρίως προς τη Γερμανία που απορροφούσε από 25% μέχρι 38% των πολωνικών προϊόντων. [Rozkwitalska, 2006: 298]

Επιπλέον η μετάβαση της χώρας προς μια σύγχρονη οικονομία της αγοράς με την απελευθέρωση του εμπορίου και η σταδιακή ενσωμάτωσή της με τη Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω ευρωπαϊκών και διεθνών συμφωνιών (EFTA, GATT 's) έδωσε νέα ώθηση στο εξωτερικό εμπόριο της χώρας, βοήθησαν στον εκσυγχρονισμό των πολωνικών επιχειρήσεων και στην εισαγωγή προηγμένης τεχνολογίας και διαχειριστικών γνώσεων από το εξωτερικό. Οι κυριότερες εξαγωγές αποτελούνταν από βιομηχανικά επεξεργασμένα προϊόντα και οι βασικότερες εισαγωγές αφορούσαν μηχανολογικό εξοπλισμό. Άλλες σημαντικές εξαγωγές ήταν τα ορυκτά, τα μέταλλα και τα αγροτικά προϊόντα ενώ άλλες σημαντικές εισαγωγές εκτός από το μηχανολογικό εξοπλισμό ήταν τα καύσιμα και τα χημικά προϊόντα. [Rozkwitalska, 2006: 306] [Πίνακας 13 & 14]

«Θεσμικές αλλαγές τη πρώτη δεκαετία της μετάβασης και οι νέες προκλήσεις: ιδιωτικοποίηση, δομικές αλλαγές, κρατικές επιχειρήσεις, νέες κοινωνικές δομές»

Θεσμικές αλλαγές

Ένας εξίσου σημαντικός παράγοντας επιτυχίας της πρώτης δεκαετίας της μετάβασης ήταν η αλλαγή του θεσμικού και νομικού περιβάλλοντος της χώρας. Ήδη από τα πρώτα χρόνια της μετάβασης θεσπίστηκαν νόμοι προώθησης της οικονομικής δραστηριότητας που καταργούσαν τους περιορισμούς στην απασχόληση και στο μέγεθος των επιχειρήσεων. Επιπλέον τροποποιήθηκαν νόμοι για να διευκολύνουν την ίδρυση νέων επιχειρήσεων και όσο αφορά τη πτώχευση επιχειρήσεων ενώ εισήχθησαν νέοι αντιμονοπωλιακοί νόμοι. Οι κανόνες λειτουργίας των ξένων επιχειρήσεων χαλάρωσαν και εξισώθηκαν οι συνθήκες για εγχώριες και ξένους επενδυτές. Επιπρόσθετα δόθηκαν φορολογικά κίνητρα σε ξένους επενδυτές σε περίπτωση που επένδυαν σημαντικά κεφάλαια στη πολωνική οικονομία ή εισήγαγαν νέες τεχνολογίες. Οι ξένες επιχειρήσεις λειτουργούσαν σύμφωνα με το εγχώριο

εμπορικό κώδικα όπως και οι πολωνικές, ενώ μπορούσαν να μεταφέρουν τα κέρδη τους στο εξωτερικό. Άλλες σημαντικές θεσμικές αλλαγές έλαβαν χώρα για να βελτιώσουν τη λειτουργία της αγοράς στο σύνολό της, όπως: ποικίλοι θεσμοί που προωθούσαν την αγορά καταναλωτικών αγαθών με αποτέλεσμα τη δημιουργία όλο και περισσότερων εμπορικών καταστημάτων με πλήθος προϊόντων να εισρέουν στην πολωνική αγορά. Όσο αφορά τα προϊόντα των παραγωγών, απελευθερώθηκε η αγορά αφού καταργήθηκαν και οι τελευταίοι περιορισμοί του παλαιού συστήματος.

Αντίστοιχο μονοπάτι με την αγορά προϊόντων ακολούθησαν οι κεφαλαιαγορές και ο τραπεζικός τομέας. Ιδρύθηκε χρηματιστήριο στη Βαρσοβία, άρχισαν να ανεξαρτητοποιούνται και σταδιακά να ιδιωτικοποιούνται οι πρώην κρατικές τράπεζες προς τις οποίες παρείχε πίστωση η ανεξάρτητη κεντρική τράπεζα της Πολωνίας. Μεταξύ του 1990 και 1991 δόθηκαν ογδόντα άδειες για την ίδρυση νέων ιδιωτικών τραπεζών, πολλές από τις οποίες διέθεταν και ξένο κεφάλαιο. [Kochanowicz, 1994: 42]

Ιδιωτικοποίηση

Η ιδιωτικοποίηση που ήταν ένας από τους βασικότερους στόχους της μετάβασης δεν ήταν εύκολο εγχείρημα. Η «μικρή ιδιωτικοποίηση» μικρών καταστημάτων, φαρμακείων, μικρών εκτάσεων γης ήταν σχετικά εύκολη, καθώς από το 1990 εισήχθη νόμος που έδινε το δικαίωμα σε ιδιώτες να αγοράσουν ή να νοικιάσουν κρατική περιουσία. Παρόλο αυτά η σημαντικότερη πρόκληση ήταν η ιδιωτικοποίηση των μεγάλων κρατικών επιχειρήσεων (SOEs), καθώς η χώρα διέθετε περίπου 7000 κρατικές επιχειρήσεις. Για αυτό το δύσκολο εγχείρημα προτάθηκαν διάφορες λύσεις μεταξύ αυτών η δημόσια πώληση των κερδοφόρων πρώην κρατικών επιχειρήσεων σε ιδιώτες, η πώληση ή η διανομή των μετοχών των κρατικών επιχειρήσεων στους εργατές ή δωρεάν διανομή των μετοχών σε όλους τους πολίτες. Τελικά το Φεβρουάριο του 1991 η πολωνική βουλή επέλεξε να εφαρμόσει ένα πρόγραμμα ιδιωτικοποίησης τουλάχιστον των μισών πρώην κρατικών επιχειρήσεων μέσα σε διάστημα τριών ετών. Οι επιλεγμένες κρατικές επιχειρήσεις θα ιδιωτικοποιούνταν κατά περίπτωση μετά την αξιολόγηση τους από ειδικούς συμβούλους και οι μετοχές τους θα πωλούνταν σε βασικούς επενδυτές, κατά προτίμηση ξένους. Αργότερα το Απρίλιο του 1993 αποφασίστηκε ένα πρόγραμμα μαζικών ιδιωτικοποιήσεων είτε με πώληση των μετοχών των κρατικών επιχειρήσεων είτε με ρευστοποίηση και μετά πώληση των περιουσιακών στοιχείων τους. Παρόλο αυτά το εγχείρημα της ιδιωτικοποίησης των μεγάλων πρώην κρατικών επιχειρήσεων παρέμενε αρκετά φιλόδοξο καθώς οι περισσότερες από αυτές δεν ήταν κερδοφόρες αλλά αντίθετα ήταν βαθιά χρεωμένες σε τράπεζες και άλλες επιχειρήσεις.

[Kochanowicz, 1994: 45]

Οι δομικές οικονομικές και κοινωνικές μεταβολές

Οι δομικές αλλαγές που συνέβησαν κατά τη πρώτη δεκαετία της μετάβασης στη Πολωνία ήταν πολύ σημαντικές για τη μελλοντική πορεία της χώρας. Πρώτα από όλα

άρχισε να αυξάνεται αισθητά το μερίδιο του ιδιωτικού τομέα στη συνολική παραγωγή της χώρας, λόγω κυρίως της εμφάνισης νέων μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων. Ήδη από το 1991 περισσότεροι από τους μισούς εργάτες όλης της χώρας απασχολούνταν στον ιδιωτικό τομέα, ενώ ο αριθμός των νέων επιχειρήσεων που άνηκαν σε ιδιώτες άρχισε να αυξάνεται δυναμικά. Η συμβολή του ιδιωτικού τομέα στην εγχώρια παραγωγή αλλά και τις εξαγωγές της χώρας άρχισε να διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο. Σαφώς το σημαντικότερο πρόβλημα που παρέμενε ήταν οι μεγάλες πρώην κρατικές επιχειρήσεις που ήταν κυρίαρχες στην παραγωγή βιομηχανικών προϊόντων και ορυκτών, και η μη αποτελεσματική βιομηχανική πολιτική των εγχώριων κυβερνήσεων που θα διευκόλυνε την ιδιωτικοποίησή τους. Τέλος ο αγροτικός τομέας αποτελούσε ένα ξεχωριστό πρόβλημα, καθώς οι αγροτικές υποδομές ήταν απαρχαιωμένες και οι αγροτικές εκτάσεις μικρές και μη κεφαλαιοποιημένες.

Επιπλέον η κατάργηση των εγγυημένων τιμών των παραγωγών και της ασφαλούς κρατικής αγοράς σε συνδυασμό με την απελευθέρωση των τιμών και τον ανταγωνισμό από τα δυτικά προϊόντα δημιούργησε επιπρόσθετες δυσκολίες στις προοπτικές της αγροτικής ανάπτυξης. [Kochanowicz, 1994: 53]

Τέλος τη πρώτη δεκαετία της μετάβασης δημιουργήθηκαν σοβαρές μεταβολές στις κοινωνικές δομές της χώρας. Η αύξηση των εισοδηματικών ανισοτήτων τα πρώτα χρόνια της μετάβασης οδήγησε στη δημιουργία από τη μία πλευρά νέου πλούτου και από την άλλη στην επιδείνωση της φτώχειας. Οι κοινωνικές δομές της χώρας επηρεάστηκαν άμεσα από τις νέες οικονομικές συνθήκες, κυρίως από τις αλλαγές στην δομή των εισοδημάτων και στην αγορά εργασίας. Στα πρώτα χρόνια της μεταβατικής ύφεσης (1989-1992) ένα μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού είδε τα πραγματικά εισοδήματά του να μειώνονται και να αυξάνεται ο κίνδυνος της ανεργίας. Τις κρατικές λειτουργίες και τις υπηρεσίες πρόνοιας να φθίνουν, ενώ η σημασία του χρήματος αυξήθηκε σημαντικά και η ζωή έγινε πιο «εμπορεύσιμη».

Επιπλέον τα πρώην εξέχοντα διευθυντικά στελέχη του προηγούμενου καθεστώτος έχασαν πλέον τα ειδικά προνόμια τους αν και μερικοί από αυτούς έγιναν επιτυχημένοι επιχειρηματίες λόγω των προσόντων και των διασυνδέσεων που κατείχαν. Η μεσαία τάξη κυρίως δημόσιοι υπάλληλοι επίσης αντιμετώπισαν δυσκολίες τα πρώτα χρόνια της μετάβασης, βλέποντας το πραγματικό μισθό τους να μειώνεται και το κόστος ζωής να αυξάνεται. Πολλοί από αυτούς θέλησαν έτσι να βρουν εργασία στο διογκούμενο ιδιωτικό τομέα. Στην χειρότερη κατάσταση χωρίς αμφιβολία βρέθηκε η κατώτερη τάξη των ανειδίκευτων εργατών και αγροτών και των ατόμων με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο που αντιμετώπιζαν τεράστιες δυσκολίες να βρουν δουλειά και να ξεφύγουν από το περιθώριο. Έτσι η πρώτη δεκαετία της μετάβασης χαρακτηρίζεται από έντονες αντιθέσεις. Από τη μία πλευρά οι πολιτικές ελευθερίες, η πληθώρα αγαθών και υπηρεσιών, οι δημοκρατικοί θεσμοί και οι προοπτικές της ανάπτυξης και από την άλλη πλευρά οι εισοδηματικές διαφορές, η ανεργία, η αποδόμηση του ρόλου του κράτους και το πολιτιστικό σοκ μιας μετάβασης στο δυτικό πρότυπο που κάθε άλλο παρά εύκολο εγχείρημα μπορούσε να χαρακτηριστεί.

[Kochanowicz, 1994 : 54]

Δ. Η ένταξη στην ΕΕ, η οικονομική μεγέθυνση της δεκαετίας του 2000 και το μέλλον μιας σημαντικά αναπτυσσόμενης οικονομίας της Ευρώπης

Μετά τα καταστροφικά χρόνια 1998-2001, με το πάγωμα της πολωνικής οικονομίας και τη στασιμότητα της οικονομικής ανάπτυξης ήρθε η δεκαετία της οικονομικής άνθισης της Πολωνίας η οποία συνοδεύτηκε και προσδιορίστηκε σε μεγάλο βαθμό από την ένταξη στην ευρωπαϊκή οικογένεια το Μάιο του 2004 και η οποία δημιούργησε αδιαμφισβήτητα νέες προοπτικές αλλά και προκλήσεις για τη πολωνική οικονομία.

Στα τελικά στάδια της ένταξης, τα έτη 2002-2004, πραγματοποιήθηκαν οι τελικές διαπραγματεύσεις με τους εταίρους όσο αφορά τη δημοσιονομική και νομισματική πολιτική της χώρας, τη πολιτική ανταγωνισμού και τους κανονισμούς για τα μονοπώλια, την αγορά των αγροτικών προϊόντων, τις υποδομές και τη προστασία του περιβάλλοντος, έχοντας ταυτόχρονα τη πλήρη κοινωνική στήριξη του πολωνικού έθνους. Εν τω μεταξύ το κύριο μέλημα της πολωνικής οικονομίας ήταν η αποτροπή της οικονομικής στασιμότητας και η επαναφορά στη ταχεία ανάπτυξη. Προς αυτή τη κατεύθυνση λειτούργησε η κίνηση του της κυβέρνησης να διαγράψει τα χρέη 60.000 μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, διασώζοντας με αυτό τον τρόπο πλήθος επιχειρήσεων από τη χρεοκοπία και διασφαλίζοντας 210.000 θέσεις εργασίας.

Παράλληλα η κυβέρνηση ακολουθώντας περιοριστική δημοσιονομική και νομισματική πολιτική οδήγησε στην αύξηση της παραγωγής και επομένως και της απασχόλησης, το ισοζύγιο πληρωμών της κυβέρνησης βελτιώθηκε αισθητά και το ΑΕΠ αυξήθηκε το 2003 κατά 4% και κατά 7% το πρώτο τρίμηνο του 2004, αντανakλώντας τις θετικές προοπτικές της πολωνικής οικονομίας που πήγαζαν σε μεγάλο βαθμό από την επικείμενη ένταξη της στην Ευρωπαϊκή Ένωση. [Kolodko, 2009: 6]

Ταυτόχρονα το επιχειρηματικό περιβάλλον βελτιώθηκε αισθητά, οι δομικές μεταρρυθμίσεις συνεχίζονταν και η θεσμική πρόοδος ενίσχυε ακόμα περισσότερο τις προοπτικές μεγέθυνσης της χώρας. Χαρακτηριστικό ήταν το πρόγραμμα για την αναμόρφωση των δημόσιων οικονομικών που εφάρμοσε η κυβέρνηση «Programme of the Reform of Public Finance», το οποίο δε περιοριζόταν μόνο στο τομέα των δημόσιων οικονομικών, αλλά προχώρησε στην επιπλέον μείωση της φορολογίας των επιχειρήσεων κατά 9%, αναμόρφωσε τα οικονομικά των δημόσιων υπηρεσιών και συνέχισε με μεταρρυθμίσεις στη κοινωνική ασφάλεια.

Μετά την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2004 η ανοδική οικονομική πορεία της χώρας συνεχίστηκε φτάνοντας να έχει ετήσιο μέσο ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ 6%. Σε αυτό το αποτέλεσμα καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισαν εκτός από την αποτελεσματική μακροοικονομική πολιτική και τη θεσμική πρόοδο τέσσερις επιπλέον βασικές αιτίες:

- 1) αξιοσημείωτη βελτίωση των επιχειρήσεων σε μικροοικονομικό επίπεδο
- 2) η βελτίωση της αποτελεσματικότητας των τοπικών αρχών που παρείχαν κίνητρα και στήριζαν την τοπική ανάπτυξη
- 3) θεσμικά, χρηματοπιστωτικά και επενδυτικά οφέλη που προέκυψαν από την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία θα μπορούσε να επιφέρει μια επιπλέον αύξηση της ανάπτυξης κατά 2%.
- 4) Η θετική επίδραση των μεταρρυθμίσεων των προγενέστερων ετών.

[Kolodko, 2009: 7]

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι από το 80% της οικονομικής ανάπτυξης της πολωνικής οικονομίας που επιτεύχθηκε κατά τη διάρκεια των ετών της μετάβασης ,τα δύο τρίτα περίπου έλαβαν χώρα μέσα σε οκτώ χρόνια, δηλαδή κυρίως τα χρόνια 1994-1997 και 2002-2005, και αυτό οφείλεται κυρίως στην ευρωπαϊκή προοπτική της χώρας αλλά και στη μακροοικονομική πολιτική που ακολούθησε η Πολωνία με στοχευμένα προγράμματα οικονομικών μεταρρυθμίσεων όπως το «Strategy for Poland» και το «Programme of the Reform of Public Finance» που επέφεραν σημαντικά αποτελέσματα και επηρέασαν καθοριστικά την οικονομική πορεία της χώρας. .[Kolodko, 2009: 8]

Η επιστροφή στην οικονομική ανάπτυξη τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας 2000-2010 και κυρίως μέχρι τη παγκόσμια οικονομική κρίση του 2007 αποτελεί μια ξεχωριστή περίοδο για τη πολωνική οικονομία με τα δικά της χαρακτηριστικά και με δυναμικές μεταρρυθμίσεις κυρίως στο τομέα των δημόσιων οικονομικών έτσι ώστε να προσαρμοστεί κατάλληλα στα δεδομένα πλέον μιας σύγχρονης οικονομίας με αυξημένες απαιτήσεις και επιπρόσθετα να συγχρονιστεί με τις απαιτήσεις της διαδικασίας ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Έτσι εφαρμόστηκε ένα πρόγραμμα αναμόρφωσης των δημόσιων οικονομικών της χώρας (Public Finance Recovery Program) με εντυπωσιακά αποτελέσματα καθώς ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ αυξήθηκε από 0,5% στις αρχές του 2002 στο 6,5% στις αρχές του 2004.

[Kolodko, 2005: 19]

Παρόλο αυτά τα προηγούμενα έτη, το δημοσιονομικό έλλειμμα της χώρας από το 2000 έως το 2004 αυξήθηκε από το 3% του ΑΕΠ στο 6,5%, το οποίο συνοδεύτηκε επιπλέον από μια πτώση στα έσοδα από ιδιωτικοποιήσεις, με αποτέλεσμα την αύξηση και του δημόσιου χρέους κατά τα έτη 2002 και 2003. Έτσι τα πρώτα χρόνια της νέας χιλιετίας ξεκίνησαν με μια επιδείνωση στο δημοσιονομικό τομέα που οφειλόταν κυρίως στα καθυστερημένα κόστη των μεταρρυθμίσεων της μεταβατικής δεκαετίας του 1990, στους εκλογικούς κύκλους, στον πολιτικό ανταγωνισμό και στην οικονομική επιβράδυνση η οποία ξεκίνησε το 2000. Επιπλέον τα πρώτα χρόνια αυτής της δεκαετίας και μέχρι την ένταξη το 2004 παρατηρήθηκε μια χαλάρωση στη δημοσιονομική πολιτική σε όλα τα υπό ένταξη μέλη της κεντρικής Ευρώπης, ενώ η οικονομική επιβράδυνση εκείνης της περιόδου ανέδειξε τα δομικά προβλήματα της πολωνικής οικονομίας σε δημοσιονομικό επίπεδο. Μέχρι και το 2004 η Πολωνία είχε

να αντιμετωπίσει σε δημοσιονομικό επίπεδο τα εμπόδια του αυξημένου δημόσιου ελλείμματος και χρέους.

Στη συνέχεια η Πολωνία όπως και άλλες χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης επηρεάστηκαν σημαντικά από το γερμανικό μοντέλο ανάπτυξης στο δημοσιονομικό τομέα, μειώνοντας τη φορολογία των επιχειρήσεων, προωθώντας τη σταθερή φορολογία φυσικών προσώπων και τις ευέλικτες μορφές εργασίας και επιπρόσθετα με περιορισμό του κόστους εργασίας και συγκράτηση των μισθών.

Επιπλέον εκτός από τη δημοσιονομική προσαρμογή η πολωνική οικονομία είχε να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις της ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το δίλλημα της υιοθέτησης του ευρώ αργότερα σε μια περίοδο όπου το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της χώρας υπερέβαινε ελάχιστα το 40% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ επιπλέον αντιμετώπιζε μειωμένα δημόσια έσοδα και αυξημένες δημόσιες δαπάνες, μειωμένη δυναμική επενδύσεων, αυξημένο δημοσιονομικό έλλειμμα και χρέος, και επομένως μια δημοσιονομική ανισορροπία που έπρεπε να διορθωθεί άμεσα. [Gotz-Kozierkiewicz, 2005: 79]

Συνοψίζοντας μπορούμε να πούμε ότι τα δημόσια οικονομικά της χώρας στις αρχές της δεκαετίας του 2000 και μέχρι το 2003 εμφάνιζαν προβληματική εικόνα, αλλά από το 2003 και μετά η Πολωνία επιστρέφει στη ταχεία οικονομική ανάπτυξη μέσα από διάφορα προγράμματα οικονομικής αναμόρφωσης που εφαρμόστηκαν από τη κυβέρνηση όπως το: «Public Finance Recovery Program», το «Program for the Restructuring and Streamlining of Social Expenditure in Poland», το «Government Tax Strategy» και το «Financial Sector Debt Management Strategy» που είχαν ως στόχο να θέσουν όρια στο κρατικό προϋπολογισμό και να εφαρμόσουν τις απαραίτητες αλλαγές στα δημόσια έσοδα και δαπάνες, έτσι ώστε να επιτευχθεί μια αποτελεσματική διαχείριση των δημόσιων οικονομικών, που θα επηρεάσουν αναμφισβήτητα τη συνολική προσφορά και ζήτηση στην οικονομία. Επιπλέον η κυβέρνηση προσπάθησε να προωθήσει και άλλους κυρίαρχους στόχους όπως: 1) τη διατήρηση του δημόσιου χρέους σε ασφαλή επίπεδα και την ελαχιστοποίηση του κόστους εξυπηρέτησής του, 2) τη μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος 3) τη προώθηση των επενδύσεων 4) τη βελτίωση των κρατικών αποθεματικών και 5) τη φορολογική αναμόρφωση που θα βελτιώσει το επιχειρηματικό περιβάλλον, θα αυξήσει τις αποταμιεύσεις των νοικοκυριών και θα δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας. [Postula, 2005: 102]

«Η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση και οι νέες προοπτικές της πολωνικής οικονομίας»

Η ένταξη στην ευρωπαϊκή οικογένεια το Μάιο του 2004 έδωσε νέα ώθηση στη πολωνική οικονομία. Πλήθος άμεσων πλεονεκτημάτων προέκυψαν από την συμμετοχή της χώρας στις ευρωπαϊκές πολιτικές, αλλά προέκυψαν και έμμεσα οφέλη, καθώς η συμμετοχή στην Ευρώπη συνδέθηκε με μια αύξηση των άμεσων ξένων επενδύσεων και χαμηλότερο κόστος εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους.

Η οικονομική μεγέθυνση επιταχύνθηκε, η ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων καθώς βελτιώθηκε η χρήση των ανθρώπινων πόρων μέσω της καλύτερης

χρησιμοποίησης του και της ελεύθερης κινητικότητάς του και μειώθηκε η ανεργία. Επιπρόσθετα οφέλη ήταν και η βελτίωση των υποδομών της χώρας, κυρίως των μεταφορών και των τηλεπικοινωνιών.

Σημαντικότετος παράγοντας στήριξης της πολωνικής οικονομίας και ουσιαστικός παράγοντας ενίσχυσης της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας πριν αλλά και μετά την ένταξη αποτέλεσε η μεταφορά πόρων από το ευρωπαϊκό προϋπολογισμό. Αυτοί οι οικονομικοί πόροι προωθήθηκαν ήδη πριν την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω των προγραμμάτων SAPARD, ISPA, PHARE και μετά την ένταξη απευθείας από το προϋπολογισμό της Ένωσης και το ταμείο συνοχής της Ένωσης με σκοπό να στηρίξουν τις υποδομές της χώρας, την ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου και τις ιδιωτικές επιχειρήσεις. Επιπλέον με την ένταξη ενισχύθηκε σημαντικά ο αγροτικός τομέας της χώρας με απευθείας επιδοτήσεις και με ενίσχυση της αγροτικής ανάπτυξης ενώ παράλληλα προωθήθηκαν οι επενδύσεις σε έρευνα και ανάπτυξη. Η ένταξη όμως στην Ευρωπαϊκή Ένωση δημιούργησε και υποχρεώσεις για τη πολωνική οικονομία όπως η συμμετοχή στις πληρωμές για τον ευρωπαϊκό προϋπολογισμό, οικονομική συμβολή προς όφελος άλλων ευρωπαϊκών θεσμών (European Central Bank, European Investment Bank), εναρμόνιση της χώρας με τη Κοινή Αγροτική Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ δημιουργήθηκαν και διάφορα διοικητικά κόστη που είχαν να κάνουν με τη προσαρμογή στις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και επιπρόσθετες δημόσιες δαπάνες που είχαν να κάνουν με την συγχρηματοδότηση των δομικών προγραμμάτων και μεταρρυθμίσεων που έπρεπε να προωθήσει η χώρα. [Postula, 2005: 110]

Παρόλο αυτά οι μεταφερόμενοι οικονομικοί πόροι από την Ευρωπαϊκή Ένωση προς τη χώρα κατά τα έτη 2004-2006 ήταν σχεδόν οι διπλάσιοι (61,2 δις ζλότυ) από τις οικονομικές υποχρεώσεις της χώρας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση (31,2 δις ζλότυ) και το καθαρό αποτέλεσμα ήταν σαφώς θετικό για την αναπτυξιακή πορεία της πολωνικής οικονομίας, ενώ παράλληλα με τα ενδογενή πλεονεκτήματα της χώρας όπως το χαμηλό κόστος εργασίας (μισθοί) και κεφαλαίου (γη και αρκετά επενδυτικά αγαθά), δημιουργήθηκαν για τη χώρα μοναδικές ευκαιρίες οικονομικής ανάπτυξης, βελτίωσης των θεσμικών κανονισμών και των νομικών συστημάτων και σημαντικής αύξησης των επενδυτικών δυνατοτήτων της αγοράς κεφαλαίου. [Postula, 2005: 112]

Επιπλέον η ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση σήμαινε για τη Πολωνία βελτίωση τόσο της ανταγωνιστικότητας της χώρας όσο και των επενδυτικών ροών προς αυτή, καθώς ο πληθυσμός της Πολωνίας αποτελεί σχεδόν το μισό νέο πληθυσμό που εντάχθηκε στην ευρωπαϊκή οικογένεια το 2004. Η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση σήμανε ταυτόχρονα τη καλύτερη προστασία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, την βελτίωση του ανταγωνιστικού περιβάλλοντος της χώρας, την διεύρυνση των αγορών κεφαλαίου και τη δημιουργία ενός πιο φιλελεύθερου και φιλικού περιβάλλοντος για την επιχειρηματική δραστηριότητα. Συμμετέχοντας στην Ευρωπαϊκή Ένωση η χώρα εντάχθηκε στην ελεύθερη ζώνη εμπορίου και στην τελωνειακή ένωση της Ευρώπης το οποίο σήμανε την εφαρμογή κοινών τελωνειακών δασμών και τη κατάργηση των τεχνικών εμποδίων, οπότε και μείωση του κόστους των εμπορικών συναλλαγών. Η αναβάθμιση των μεταφορικών υποδομών οδήγησαν στη περαιτέρω μείωση του κόστους, ενώ η ένταξη γενικά δημιούργησε ένα

σταθερότερο μακροοικονομικό περιβάλλον για τη χώρα, που προσέλκυσε περισσότερους ξένους επενδυτές και επιχειρήσεις παραγωγής υψηλής προστιθέμενης αξίας, ενώ τέλος η χώρα ήρθε για πρώτη φορά αντιμέτωπη με τη πρόκληση της επίτευξης των κριτηρίων του Μάαστριχτ και την υιοθέτηση του κοινού νομίσματος της ευρωζώνης, πρόκληση μείζονος σημασίας για την οικονομική σταθερότητα της χώρας και τη μείωση των συναλλαγματικών της κινδύνων. [Hubner, 2005: 208]

Τέλος η ένταξη της Πολωνίας αλλά και των υπόλοιπων χωρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση ωφέλησε και την ίδια την ευρωπαϊκή οικογένεια δημιουργώντας τη μεγαλύτερη εσωτερική αγορά στο κόσμο που αποτελείται από 450 εκατομμύρια καταναλωτές, διευκολύνθηκε επιπλέον η κινητικότητα κεφαλαίου, η προστασία της εργασίας και η ανακατανομή της παραγωγής σε χώρες με χαμηλότερο κόστος, καθώς και η στήριξη πολλών μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων αφού τους δόθηκε η δυνατότητα να διατηρήσουν τις δραστηριότητες τους στη Ευρώπη και να μεταφέρουν τις παραγωγικές τους διαδικασίες στις πιο ελκυστικές περιοχές της νέας πλέον διευρυμένης Ευρωπαϊκής Κοινότητας. [Hubner, 2005: 207]

«Η εισροή των ξένων άμεσων επενδύσεων ως τροχός ανάπτυξης»

Εκτός από τα ποικίλα οικονομικά οφέλη που αποκόμισε η χώρα από την ένταξη της στην Ευρωπαϊκή Ένωση όπως: η αύξηση των ξένων άμεσων επενδύσεων, η μείωση στα συναλλακτικά κόστη του εμπορίου, η βελτίωση των υποδομών, η βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος με τη συμμετοχή στη κοινή ευρωπαϊκή αγορά, η ένταξη της παράλληλα προώθησε τη πολιτική της σταθερότητα και ασφάλεια και ενίσχυσε τον εκσυγχρονισμό του θεσμικού και νομικού συστήματος της Πολωνίας.

Αν επικεντρωθούμε όμως σε ένα από αυτά τα οφέλη τις ξένες άμεσες επενδύσεις, θα διαπιστώσουμε πόσο σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε στην εντυπωσιακή πορεία της χώρας μετά την ένταξη της στην Ευρώπη. [Antczak, 2006: 47]

Τα προηγούμενα έτη οι ευρωπαίοι επενδυτές προσελκύνονταν από τη Πολωνία κυρίως λόγω των αναπτυξιακών δυνατοτήτων της χώρας, της μεγάλης και πολλά υποσχόμενης αγοράς της και της επικείμενης ένταξης της στην ευρωπαϊκή οικογένεια. Έτσι οι εισερχόμενες ξένες άμεσες επενδύσεις είχαν ήδη αρχίσει να πληθαίνουν από το 1998-1999 προκαταβάλλοντας την ένταξη της Πολωνίας στην Ευρώπη. Ήδη από τη δεκαετία του 1990 είχε ξεκινήσει αυτή η ροή κεφαλαίων και ξένων άμεσων επενδύσεων από το βιομηχανοποιημένο κόσμο προς τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης και η Πολωνία με την συνεχιζόμενη αναμόρφωση της οικονομίας της αποτέλεσε το σημαντικότερο πόλο έλξης των εισερχόμενων επενδύσεων τόσο σε όγκο επενδύσεων κεφαλαίου όσο και ποσότητα επιχειρήσεων με ξένη συμμετοχή. Στα τέλη του 2003 και πριν την ένταξη οι επιχειρήσεις με ξένη συμμετοχή έφτασαν τις 50000, αυξανόμενες κατά εννέα φορές από το 1991 και η αξία τους έφτασε τα 52,1 δις δολάρια, δηλαδή πενήντα φορές μεγαλύτερη από το 1990. Η εισροή ξένων άμεσων επενδύσεων είχε ξεκινήσει στη χώρα ήδη από τη πτώση του κομμουνισμού το 1989 αλλά η ταχεία εισροή αυτών στην χώρα ξεκίνησε κυρίως από το 1995, όπου σταδιακά η Πολωνία όπως και οι υπόλοιπες χώρες υπό ένταξη άρχιζαν να εναρμονίσουν τους κανονισμούς περί ξένων

επενδύσεων με τους ευρωπαϊκούς κανονισμούς και μέσω των ευρωπαϊκών συμφωνιών εφαρμόστηκε σταδιακά η ελεύθερη διακίνηση των μεταποιητικών προϊόντων.[Weresa, 2006: 131] Αργότερα η συνθήκη ένταξης της χώρας (Accession Treaty) απελευθέρωσε ακόμη περισσότερο την ελεύθερη ροή κεφαλαίων. Η ένταξη της χώρας τελικά στην Ευρωπαϊκή Ένωση επέφερε περαιτέρω αλλαγές στην βιομηχανική πολιτική της χώρας και στο φορολογικό της σύστημα ειδικά όσο αφορά το φόρο επιχειρήσεων και το φόρο προστιθέμενης αξίας, στους κοινούς εξωτερικούς τελωνειακούς δασμούς προς τρίτες χώρες και γενικότερα μεγαλύτερη απελευθέρωση του εμπορίου και των επενδύσεων, τα οποία ενίσχυσαν ακόμα περισσότερο το γεωγραφικό πλεονέκτημα της χώρας, την επέκταση της εγχώριας αγοράς, την επιπλέον επιτάχυνση της οικονομικής μεγέθυνσης και την επιτάχυνση της σύγκλισης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της χώρας με αυτό των παλαιότερων ευρωπαϊκών μελών. [Weresa, 2006: 140]

Η επίδραση των ξένων άμεσων επενδύσεων για τη πολωνική οικονομία ήταν και είναι σημαντική για το ισοζύγιο πληρωμών της χώρας καθώς οι ξένες επιχειρήσεις επηρεάζουν σημαντικά τις εισαγωγές και τις εξαγωγές της χώρας. Επιπλέον τα εισοδήματα που προκύπτουν από τις άμεσες ξένες επενδύσεις είτε ως μερίσματα, είτε ως κέρδη και ως τόκοι είναι επίσης ένας άλλος σημαντικός παράγοντας ενώ η έμμεση επίδραση των ξένων άμεσων επενδύσεων θα πρέπει και αυτή να συνυπολογιστεί καθώς συμβάλλει καθοριστικά στο σχηματισμό ακαθάριστου εγχώριου κεφαλαίου, το οποίο τονώνει την οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

[Weresa, 2006: 142], [Γράφημα 10-14]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο : Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΠΟΛΥΕΘΝΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Εισαγωγή

Οι άμεσες ξένες επενδύσεις στην κεντροανατολική σοσιαλιστική Ευρώπη είχαν κάνει ήδη την εμφάνισή τους από τις αρχές του 1970, καθώς πολλές από τις τότε κομμουνιστικές χώρες δημιούργησαν ένα επίσημο νομικό πλαίσιο για να προσελκύσουν ξένες επενδύσεις. Έτσι οι πρώτες προϋποθέσεις ανάπτυξης ξένων επενδύσεων εμφανίστηκαν το 1972 στην Ουγγαρία, και το 1976 στη Πολωνία και τη Ρουμανία. Ακολούθησαν η Βουλγαρία το 1980, η Τσεχοσλοβακία το 1986 και η Σοβιετική Ένωση το 1987. Τελευταία ήταν η Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας το 1990. Στη συνέχεια πολλές από αυτές τις χώρες σταδιακά άρχισαν να ενθαρρύνουν τις ξένες δυτικές επιχειρήσεις να επενδύσουν σε αυτές με ποικίλους τρόπους όπως με διάφορες νομοθετικές πράξεις διευκόλυνσης των ξένων επιχειρήσεων, φορολογικά κίνητρα και άδειες για να επαναπατριστούν τα κέρδη τους .

Στη δεκαετία του 1980 οι άμεσες ξένες επενδύσεις άρχισαν να πληθαίνουν στις εν λόγω χώρες, καθώς κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου σημαντικές αλλαγές επιτεύχθηκαν τόσο στη παγκόσμια οικονομία όσο και στις πολιτικές προσέλκυσης

κεφαλαίου. Οι χώρες άρχισαν να δίνουν περισσότερη σημασία στο διεθνές εμπόριο, άρχισαν να ανοίγουν σταδιακά τις οικονομίες τους στο ξένο κεφάλαιο και διεθνοποιήθηκαν σταδιακά οι χρηματαγορές και οι αγορές κεφαλαίου. Κατά την ίδια περίοδο αυξήθηκε σημαντικά η οικονομική ανάπτυξη και ο ανταγωνισμός μεταξύ των βιομηχανικών χωρών οι οποίες άρχισαν να αναζητούν νέες ευκαιρίες οικονομικής επέκτασης και εισβολής σε νέες αγορές. Η απελευθέρωση των ξένων επενδύσεων οδήγησε στην εισροή ξένων κεφαλαίων στην κεντροανατολική Ευρώπη όπου οι επενδυτές προσελκύνονταν από την έλλειψη ανταγωνισμού και αγαθών σε αυτές τις οικονομίες, ενώ παράλληλα οι ίδιες οι σοσιαλιστικές χώρες προσπαθούσαν να δημιουργήσουν τις κατάλληλες συνθήκες ανάπτυξης του ξένου κεφαλαίου, έτσι ώστε να είναι ευνοϊκότερες από τις γειτονικές χώρες.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και στις αρχές του 1990 τεράστιες πολιτικές αλλαγές έλαβαν χώρα σε αυτά τα κράτη. Η πτώση του κομμουνισμού το 1989 άνοιξε το δρόμο για την ανάπτυξη του καπιταλισμού με έμφαση στις ιδιωτικοποιήσεις και περαιτέρω άνοιγμα των εγχώριων αγορών στο διεθνή ανταγωνισμό. Οι προηγούμενες πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές δομές έλαβαν τέλος και οι οικονομίες αυτές αφού βίωσαν αρχικά μια βαθειά οικονομική κρίση προχώρησαν σταδιακά στην αποδόμηση του παλιού καθεστώτος και στην αναδόμηση της οικονομίας τους η οποία είχε τεράστιες ανάγκες κεφαλαίων όχι μόνο χρηματικών πόρων αλλά και μηχανημάτων, νέων τεχνολογιών, πρώτων υλών και καταναλωτικών αγαθών. Οι ριζικές μεταρρυθμίσεις που έλαβαν χώρα συνοδεύτηκαν από μαζικές ιδιωτικοποιήσεις οι οποίες προσέλκυσαν πλήθος ξένων επενδυτών που δελεάστηκαν από τα σημαντικά κίνητρα και τις προοπτικές που προσέφεραν οι οικονομίες αυτών των χωρών. [Stawicka, 2006: 120]

Οι ξένες επενδύσεις και ιδιαίτερα οι άμεσες ξένες επενδύσεις θεωρήθηκαν από τις εγχώριες κυβερνήσεις αλλά και από διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς ως η μηχανή της ανάπτυξης και της μεταμόρφωσης των οικονομιών αυτών των χωρών σε σύγχρονες, ανταγωνιστικές οικονομίες με απώτερο σκοπό την επιτυχή μετάβαση και την ταχύτερη ένταξή τους στη παγκόσμια οικονομία. Ήταν διαδεδομένη η άποψη ότι χωρίς την εισροή ξένου κεφαλαίου δε θα ήταν επιτυχής η μετάβαση αυτών των χωρών της κεντροανατολικής Ευρώπης, καθώς οι ξένες επενδύσεις θα επηρέαζαν θετικά βασικούς μακροοικονομικούς τομείς όπως : το ισοζύγιο πληρωμών αυτών των χωρών και την απασχόληση. Επιπλέον οι ξένοι επενδυτές θα έφερναν στις χώρες αυτές τη τεχνογνωσία, νέες διαχειριστικές και χρηματοοικονομικές δυνατότητες στις πρώην κρατικές επιχειρήσεις το οποίο θα είχε και θετικές συνέπειες για τις εγχώριες επιχειρήσεις. Έτσι μετά τη πτώση του παλιού καθεστώτος όλο και περισσότερα ξένα κεφάλαια άρχισαν να διεισδύουν σε αυτές τις οικονομίες καθώς η απελευθέρωση των αγορών και ο επαναπροσδιορισμός των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας αποτέλεσαν ισχυρά κίνητρα. Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 οι ξένες επενδύσεις σε αυτές τις χώρες άρχισαν να αυξάνονται σταδιακά, κυρίως μετά το 1995 όπου το μερίδιο συμμετοχής τους στο ΑΕΠ αυτών των χωρών ξεπερνούσε το παγκόσμιο μέσο όρο ενώ το 2004 το έτος ένταξης των περισσότερων πρώην σοσιαλιστικών χωρών στην

Ευρωπαϊκή Ένωση το μερίδιο συμμετοχής των ξένων άμεσων επενδύσεων στο ΑΕΠ αυτών των χωρών διπλασιάστηκε. Έτσι οι χώρες της πρώην σοσιαλιστικής Ευρώπης στις αρχές του 21^{ου} αιώνα αποτελούσαν μερικές από τις πιο σημαντικές περιοχές συγκέντρωσης ξένων επενδύσεων. [Bandelj, 2007: 27]

Α. Τα κίνητρα και η υλοποίηση ξένων άμεσων επενδύσεων στη κεντρική και ανατολική Ευρώπη

Οι άμεσες ξένες επενδύσεις είναι ουσιαστικά επενδύσεις που πραγματοποιούνται σε μια χώρα υποδοχής από μια επιχείρηση που προέρχεται από μια διαφορετική συνήθως πιο αναπτυγμένη χώρα. Ο σκοπός μιας άμεσης ξένης επένδυσης είναι η ανάπτυξη μακροχρόνιου κέρδους και η κατοχύρωση ενεργού ρόλου στην επιχείρηση που βρίσκεται στη χώρα υποδοχής. Για να συμβεί όμως η επίτευξη μακροχρόνιου κέρδους θα πρέπει η επιχείρηση στη χώρα προέλευσης και αυτή στη χώρα υποδοχής να αναπτύξουν μια μακροχρόνια σχέση που να επιτρέπει στην επιχείρηση στη χώρα προέλευσης να έχει λόγο στη διοικητική λειτουργία της επιχείρησης στη χώρα υποδοχής.

Υπάρχουν δύο βασικοί τύποι ανάπτυξης ξένων άμεσων επενδύσεων. Ο πρώτος μπορεί να πάρει τη μορφή κατοχής μέρους ή του συνόλου μιας επιχείρησης στη χώρα υποδοχής από μια άλλη επιχείρηση που βρίσκεται εκτός συνόρων. Ο δεύτερος τύπος έχει να κάνει με την εγκατάσταση νέων εργοστασίων και παραγωγικών μονάδων οι οποίες είναι στη κατοχή εξ ολοκλήρου των ξένων επενδυτών ή σε συνεργασία με εγχώριους επενδυτές. [Bandelj, 2007: 26]

Ας δούμε όμως αρχικά ποια ήταν εκείνα τα κίνητρα που προσέλκυαν τους ξένους επενδυτές στη κεντροανατολική Ευρώπη, κυρίως μετά τη πτώση του παλαιού καθεστώτος. Συνήθως οι ξένες επενδύσεις πραγματοποιούνται σε χώρες όπου το επενδυτικό κλίμα είναι ευνοϊκό και η απόδοση κέρδους μιας επένδυσης θα είναι σχετικά ασφαλής και θα επέλθει στο κοντινό μέλλον.

Τέτοιες προϋποθέσεις υπήρχαν στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης ιδιαίτερα μετά τη πτώση του κομμουνιστικού καθεστώτος. Ειδικότερα αυτές οι χώρες αποτελούσαν δέλεαρ για τους ξένους επενδυτές καθώς 1) διέθεταν χαμηλό εργατικό κόστος σε σχέση με τις προηγμένες δυτικές οικονομίες και υψηλής ποιότητας, μορφωμένο εργατικό δυναμικό, (το εργατικό κόστος σε αυτές τις χώρες κυμαινόταν μεταξύ του 12% και 28% σε σχέση με τις δυτικές προηγμένες ευρωπαϊκές χώρες), 2) το μέγεθος των εγχώριων αγορών τους, καθώς παρόλο που το ΑΕΠ αυτών των χωρών προσωρινά εμφάνισε πτωτικές τάσεις κυρίως στις αρχές της μετάβασής τους, στη συνέχεια αυτές οι οικονομίες συνέχισαν με ταχείς ρυθμούς την οικονομική τους ανάπτυξη και το κατά κεφαλήν εισόδημα σταδιακά άρχισε να αυξάνεται. Επίσης

αν και οι πιο πολλές από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες ήταν μικρές σε μέγεθος και πληθυσμό με εξαίρεση τη Πολωνία των 38 εκατομμυρίων κατοίκων, η δυναμική των αγορών τους δε μπορούσε να περάσει απαρατήρητη.

3) Η προοπτική ένταξης των περισσότερων από αυτές τις χώρες στην ευρωπαϊκή οικογένεια και η πραγματοποίησή της το 2004 έδωσε νέα ώθηση στη προσέλκυση ξένων επενδύσεων. 4) η διαφάνεια στις διοικητικές διαδικασίες και η καταπολέμηση της διαφθοράς που ταλάνιζε αυτές τις οικονομίες για πολλές δεκαετίες άρχισε να βελτιώνεται αισθητά μετά τη πτώση του παλιού καθεστώτος και αυτό οδήγησε σταδιακά στην ενίσχυση της εμπιστοσύνης των ξένων επενδυτών προς αυτές τις χώρες. Η πλειοψηφία των ξένων άμεσων επενδύσεων που έλαβαν χώρα στην πρώην σοσιαλιστική Ευρώπη αφορούσαν τους κλάδους της παραγωγής αυτοκινήτων, οικιακών ηλεκτρικών συσκευών και συσκευών γραφείου, ηλεκτρονικών ειδών και τεχνολογικών προϊόντων. [Koyama, 2008: 57] Θα πρέπει να τονίσουμε ότι αρχικά οι ξένες άμεσες επενδύσεις που πραγματοποιήθηκαν στις χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης είχαν περισσότερο ως σκοπό την εισχώρηση στις εγχώριες αγορές αυτών των χωρών (market seeking) παρά τον εξωτερικό προσανατολισμό (export oriented), πολλές από αυτές τις επενδύσεις έγιναν σε μη εμπορεύσιμους τομείς όπως σε δημόσιες επιχειρήσεις, σε κατασκευές και σε υπηρεσίες.

Επιπρόσθετα θα πρέπει επίσης να επισημάνουμε ότι η πλειοψηφία των άμεσων ξένων επενδύσεων προήλθε από τη δυτική Ευρώπη και σε πολύ μικρότερο βαθμό από τις ΗΠΑ. Τέλος είναι χαρακτηριστικό ότι αρχικά οι εισερχόμενες ξένες άμεσες επενδύσεις που εισήλθαν σε αυτές τις χώρες ήταν χαμηλής τεχνολογίας, ενώ οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες αποτελούσαν κυρίως ανταγωνιστές των μεσογειακών χωρών της νότιας Ευρώπης με ισχυρά πλεονεκτήματα το μέγεθος των αγορών τους, το χαμηλό κόστος παραγωγής, τη γεωγραφική τους εγγύτητα με άλλες μεγάλες γειτονικές αγορές και το μικρότερο κορεσμό των αγορών τους.

Ας δούμε όμως ξεχωριστά ποια κίνητρα έδωσαν αρχικά αυτές οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες μετά τη πτώση του παλιού καθεστώτος για να προσελκύσουν τις απαραίτητες και τόσο σημαντικές για τις οικονομίες τους ξένες άμεσες επενδύσεις. Τη δεκαετία του 1990 η Ουγγαρία κέρδισε τη πρωτοκαθεδρία στην εισροή ξένων άμεσων επενδύσεων και το 1995 ειδικότερα οι ξένες άμεσες επενδύσεις έφτασαν το ποσό των 4,4 δις.\$ έχοντας το υψηλότερο ποσοστό ανάμεσα σε όλες τις χώρες της κεντρικής Ευρώπης και τις χώρες της Βαλτικής. Το 1998 κατέγραψε το υψηλότερο ποσοστό κατά κεφαλήν ξένων άμεσων επενδύσεων στη κεντρική Ευρώπη. Αυτή η μεγάλη εισροή ξένων άμεσων επενδύσεων στη χώρα είχε να κάνει κυρίως με τη πολιτική προσέλκυσης ξένων επενδύσεων που ακολούθησε η εν λόγω χώρα και με τις μεθόδους ιδιωτικοποιήσεων που εφάρμοσε από το 1994 που ήταν με διαγωνισμό και απευθείας πώληση των πρώην κρατικών επιχειρήσεων σε στρατηγικούς επενδυτές ενώ από το 1995 η προνομιακή μεταχείριση του ξένου κεφαλαίου εντάθηκε. Οι ξένες επιχειρήσεις είχαν από πολύ νωρίς στην Ουγγαρία παρόμοια μεταχείριση με τις εγχώριες ενώ η κυβέρνηση της χώρας παρείχε ταυτόχρονα φορολογικές

ελαφρύνσεις ακόμα και απαλλαγές στις ξένες θυγατρικές δημιουργώντας παράλληλα 133 βιομηχανικά πάρκα σε όλη τη χώρα. [Koyama, 2008: 60]

Το 2005 στην Ουγγαρία πραγματοποιήθηκε η μεγαλύτερη ξένη επένδυση στην ιστορία της με την British Airways να επενδύει 1,8 τρις δολάρια στο αεροδρόμιο της Βουδαπέστης, ενώ οι μεγάλες ξένες επενδύσεις αφορούσαν κυρίως το τομέα της αυτοκινητοβιομηχανίας με μεγάλες πολυεθνικές όπως η γερμανική Audi, η νοτιοκορεάτικη εταιρεία ελαστικών Hankook Tire και η γαλλική Michelin να πραγματοποιούν επενδύσεις εκατομμυρίων δολαρίων. [Koyama, 2008: 65]

Η Τσεχία αντίστοιχα δεν μπόρεσε αρχικά να προσελκύσει ξένους επενδυτές, καθώς μετά τη πτώση του παλιού καθεστώτος επέλεξε τη μορφή ιδιωτικοποίησης του εγχώριου κεφαλαίου με τη μορφή των «voucher» σε εργαζόμενους και πολίτες. Από το 1998 όμως άλλαξε ριζικά πολιτική με σκοπό να προσελκύσει ξένες επενδύσεις. Έτσι από τον Απρίλη του 1998 η νέα κυβέρνηση με κατάλληλους νόμους και εφαρμόζοντας τα απαραίτητα μέτρα όπως τις φορολογικές ελαφρύνσεις και απαλλαγές των επιχειρήσεων και με επιδοτήσεις για τη δημιουργία θέσεων εργασίας κατάφερε να προσελκύσει πλήθος ξένων άμεσων επενδύσεων κατά τη περίοδο 1998-2002. [Koyama, 2008: 60]

Ως αποτέλεσμα αυτών των πολιτικών το 2005 οι ξένες άμεσες επενδύσεις στο βιομηχανικό τομέα αυξήθηκαν κατά 82,6 % και στη χώρα πραγματοποιήθηκαν ηχηρές επενδύσεις από μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες από το Ισραήλ (Tilba), την Κίνα (Sichuan Chanhong Electric) και την Ν.Κορέα (Hyundai Motors). [Koyama, 2008: 65]

Στη Σλοβακία παρόμοια με τη Τσεχία μέχρι το 1998 οι ξένες άμεσες επενδύσεις αναπτύσσονταν με βραδείς ρυθμούς. Όμως από το 1998 με τα μέτρα που έλαβε η τότε κυβέρνηση συνασπισμού της χώρας κατάφερε να αυξήσει με γοργούς ρυθμούς τα ξένα κεφάλαια που εισέρχονταν στη οικονομία της, φτάνοντας το 2002 τα 4 δις. δολάρια.

Μια άλλη χώρα της περιοχής, η Σλοβενία ξεκίνησε την ιδιωτικοποίηση των μεγάλων πρώην κρατικών επιχειρήσεων αφήνοντας την τύχη τους στους εργαζόμενους και πρώην διευθυντικά στελέχη αυτών των επιχειρήσεων και γενικότερα δεν έλαβε σημαντικά μέτρα προσέλκυσης των ξένων επενδύσεων μετά τη πτώση του παλιού καθεστώτος. Παρόλο αυτά το 2002 η κυβέρνηση παραχώρησε το 34% της μεγαλύτερης τράπεζας της χώρας (Ljubljanska Banka) στη βελγική τράπεζα KBC και στην EBRD ενώ μία από τις μεγαλύτερες φαρμακευτικές εταιρείες της χώρας η Lek εξαγοράστηκε από την ελβετική Novartis. Η Σλοβενία παρουσιάζει επίσης μια πολλή σημαντική διαφορά σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της περιοχής, καθώς είναι η μοναδική ανάμεσα σε αυτές η οποία αν και δέχτηκε τον μικρότερο όγκο ξένων άμεσων επενδύσεων μπόρεσε να αναπτυχθεί σημαντικά στηριζόμενη στις εγχώριες οικονομικές δομές της και στην αύξηση της διεθνούς ανταγωνιστικότητάς της.

Από τις τρεις Βαλτικές χώρες αυτή που δέχθηκε τον μεγαλύτερο αριθμό ξένων άμεσων επενδύσεων ήταν η Εσθονία, κατορθώνοντας όχι μόνο να μειώσει το φόρο των επιχειρήσεων αλλά και να τον μηδενίσει όσο αφορά τις επανεπενδύσεις

των κερδών των θυγατρικών που λειτουργούσαν στη χώρα. Η συγκεκριμένη χώρα δέχτηκε και τον μεγαλύτερο αριθμό κατά κεφαλήν ξένων άμεσων επενδύσεων στην ευρύτερη περιοχή ενώ οι άμεσες ξένες επενδύσεις αποτελούσαν το 78,6% του ΑΕΠ το 2004. [Koyama, 2008: 61]

Τέλος η Πολωνία η χώρα με τη μεγαλύτερη αγορά των 38 εκατομμυρίων κατοίκων ήταν ο μεγαλύτερος αποδέκτης ξένων άμεσων επενδύσεων στη περιοχή. Στη χώρα αυτή εισήλθαν μεγάλες πολυεθνικές επιχειρήσεις της δύσης, όπως η Electrolux (Sweden), Whirlpool (USA), Fagor (Spain), Indesit (Italy), Bosch-Siemens (Germany), οι οποίες πραγματοποίησαν μεγάλες επενδύσεις μεταφέροντας μέρος της παραγωγικής τους διαδικασίας στην εν λόγω χώρα ή κατασκευάζοντας καινούρια εργοστάσια παραγωγής στο κλάδο παραγωγής των οικιακών συσκευών. Εκτός από τις πολυεθνικές εταιρείες της δύσης που δραστηριοποιήθηκαν στη Πολωνία μεγάλες εταιρείες από την Ασία όπως η LG Electronics δραστηριοποιήθηκαν στη παραγωγή τηλεοράσεων νέας τεχνολογίας πραγματοποιώντας επενδύσεις πολλών εκατομμυρίων δολαρίων. [Koyama, 2008: 63]

B. Τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα των χωρών υποδοχής της πρώην σοσιαλιστικής Ευρώπης

Είναι αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης παρουσίαζαν πλήθος πλεονεκτημάτων που προσέλκυαν τους μεγάλους ξένους επενδυτές. Ανάμεσα σε αυτά τα χαρακτηριστικά τα σημαντικότερα αποτελούν: οι υψηλές δημογραφικές τους δυνατότητες και το μέγεθος των αγορών τους, η γεωγραφική τους εγγύτητα με τις προηγμένες οικονομίες της δυτικής Ευρώπης, η απουσία σημαντικών ανταγωνιστών, οι παρόμοιες καταναλωτικές συνήθειες με τις χώρες της δύσης, το φθινό και ποιοτικό εργατικό δυναμικό. Παρόλο αυτούς τους σημαντικούς παράγοντες οι εν λόγω χώρες παρουσίασαν και κάποια αρνητικά στοιχεία που πολλές φορές αποθάρρυναν τους ξένους επενδυτές, όπως τους ασταθείς και πολλές φορές χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης και την αυξημένη ανεργία, την υπανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα και το χαμηλό επίπεδο των υποδομών της αγοράς.

Βέβαια όσο αφορά τους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης κάποιες χώρες της πρώην σοσιαλιστικής Ευρώπης κατόρθωσαν να επιτύχουν καλύτερα αποτελέσματα όπως : η Πολωνία, η Τσεχία, η Ουγγαρία και η Σλοβενία. Γενικότερα σχεδόν όλες οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες της Ευρώπης βίωσαν μια έκρηξη των ροών κεφαλαίου ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, γεγονός που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην σημαντική βελτίωση του επενδυτικού κλίματος ανάπτυξης ξένων επενδύσεων. Ιδιαίτερα μετά την ένταξη τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2004 αυτές οι χώρες γνώρισαν μια σημαντική άνοδο της εισροής ξένων επενδύσεων ανατακλώντας την ευρωπαϊκή προοπτική τους και την ευρύτερη ενσωμάτωση τους στη διεθνή οικονομία. Η ένταξή τους στην ευρωπαϊκή οικογένεια αδιαμφισβήτητα αύξησε την

εμπιστοσύνη των διεθνών επενδυτών προς αυτές, η απελευθέρωση του εμπορίου διευκόλυνε αισθητά τις εμπορικές συναλλαγές και μείωσε το συναλλακτικό κόστος ενώ τελικά η συμμετοχή τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση λειτούργησε ως εγγύηση ενός διαφανούς και νόμιμου επιχειρηματικού περιβάλλοντος εναρμονισμένο με το ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο. Επιπλέον η συμμετοχή τους στην ενιαία αγορά της Ευρώπης με τη κατάργηση των τελωνειακών εμποδίων αύξησε ακόμη περισσότερο την ελκυστικότητά τους ως χώρες υποδοχής ξένων επενδύσεων με εξωτερικό προσανατολισμό. Οι χώρες που δέχτηκαν τις περισσότερες άμεσες ξένες επενδύσεις μετά την ένταξη τους στην Ευρώπη ήταν η Πολωνία, η Τσεχία και η Λιθουανία, ενώ οι περισσότερες από αυτές αύξησαν σημαντικά το ποσοστό τους σε εισερχόμενες ξένες επενδύσεις σε σχέση με το 2003 τη τελευταία χρονιά πριν την ένταξή τους. [Stawicka, 2006: 121]

Σε αυτό το σημείο είναι σκόπιμο να αναφερθούμε και στα μεγάλα μητροπολιτικά κέντρα αυτών των πρώην σοσιαλιστικών χωρών που ιδιαίτερα μετά την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση έγιναν δέκτες εισροής σημαντικών επενδύσεων από ξένες επιχειρήσεις. Ανάμεσα σε αυτές τις μητροπόλεις οι σημαντικότερες είναι η Πράγα, η Βαρσοβία και η Βουδαπέστη με τις δύο πρώτες να αποτελούν τις καλύτερες τοποθεσίες εγκατάστασης ξένων επιχειρήσεων. Αυτές οι μητροπόλεις προσέλκυσαν ξένους επενδυτές κυρίως για το χαμηλό εργατικό τους κόστος, τη διαθεσιμότητα και το χαμηλό κόστος των κτιριακών εγκαταστάσεων νέων επιχειρήσεων, το ευνοϊκό επιχειρηματικό περιβάλλον, την διαθεσιμότητα ικανού εργατικού δυναμικού με καλή γνώση ξένων γλωσσών και τη καλή πρόσβαση στις αγορές. Το ισχυρότερο πλεονέκτημα τους είναι σαφώς το χαμηλό εργατικό και επιχειρηματικό κόστος που είναι ακόμη και τέσσερις φορές χαμηλότερο σε σχέση με το αντίστοιχο των δυτικών ευρωπαϊκών χωρών. Επιπλέον το χαμηλό κόστος ζωής σε αυτές τις χώρες σε σύγκριση με τις δυτικοευρωπαϊκές οικονομίες αποτελεί κίνητρο για τις ξένες επιχειρήσεις, καθώς έχουν τη δυνατότητα να αυξάνουν τα έσοδα από τις πωλήσεις τους και να κρατούν σε χαμηλό επίπεδο τις τιμές των προϊόντων τους. Τέλος ένα άλλο σημαντικό πλεονέκτημα αυτών των μεγάλων ευρωπαϊκών μητροπόλεων είναι το γεγονός ότι αποτελούν τα κέντρα λήψης αποφάσεων, τα πολιτικά και διοικητικά κέντρα των χωρών τους, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται επιπλέον εξωτερικά οφέλη για τους ξένους επενδυτές. Αντίθετα ένα σημαντικό μειονέκτημά τους αποτελεί η φτωχή υποδομή τους στο δίκτυο μεταφορών και τηλεπικοινωνιών σε σχέση με τις δυτικές μητροπόλεις. [Kuc-Czajkowska, 2010: 143], [Πίνακας 14]

Εξετάζοντας τώρα τις χώρες προέλευσης των ξένων άμεσων επενδύσεων στη κεντροανατολική Ευρώπη κατά το έτος 2004, θα διαπιστώσουμε ότι η μεγαλύτερη επενδύτρια χώρα είναι η Ολλανδία και στη συνέχεια ακολουθούν η Γερμανία, η Αυστρία, η Γαλλία και οι ΗΠΑ. Επίσης μπορούμε να πούμε ότι οι βόρειες ευρωπαϊκές χώρες όπως : η Σουηδία, η Φιλανδία και η Δανία επένδυσαν κυρίως στις χώρες της Βαλτικής και τη Λιθουανία, ενώ οι παραδοσιακές βιομηχανικές δυνάμεις της Ευρώπης όπως : η Γερμανία, η Γαλλία, η Ολλανδία, η Αυστρία και η Ελβετία σε

χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης, όπως την Πολωνία, τη Τσεχία, την Ουγγαρία, τη Σλοβακία. [Koyama, 2008:72]

Αυτή η διασπορά των ξένων άμεσων επενδύσεων και η επιλογή συγκεκριμένων χωρών υποδοχής από τις επενδύτριες χώρες δεν έχει να κάνει μόνο με την οικονομική σταθερότητα και τις προοπτικές ανάπτυξης των εν λόγω χωρών, αλλά επίσης και με ένα δίκτυο προσωπικών και διεθνών σχέσεων που αναπτύχθηκαν στις πρώην σοσιαλιστικές οικονομίες κατά τη διάρκεια του προηγούμενου καθεστώτος αλλά και μετά τη πτώση του. Εκτός λοιπόν από τις οικονομικές επιδόσεις των χωρών υποδοχής των ξένων επενδύσεων σημαντικοί παράγοντες πραγματοποίησης μιας ξένης επένδυσης είναι και οι ιστορικοί, πολιτικοί, μεταναστευτικοί, εμπορικοί και πολιτιστικοί δεσμοί που συνδέουν τις χώρες επενδυτές με τις χώρες υποδοχής αυτών των επενδύσεων.

Όσο αφορά τις εξερχόμενες ξένες άμεσες επενδύσεις από χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης αυτές αν και λίγες σε αριθμό προέρχονται κυρίως από Ουγγαρία, Πολωνία, Σλοβενία, Τσεχία και Εσθονία και είναι σημαντικές αν λάβουμε υπόψη το μικρό μέγεθος (σε πληθυσμό και ΑΕΠ) αυτών των χωρών. Κατευθύνονται κυρίως σε μικρές γειτονικές χώρες όπως η F.Y.R.O.M. όπου ο μεγαλύτερος επενδυτής είναι η Ουγγαρία και η πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία με σημαντικές επενδύσεις από τη Σλοβενία ενώ από το 2004 και μετά εμφανίζουν ανοδικές τάσεις. [Koyama, 2008: 75]

Γ. Τα οφέλη των πολυεθνικών επιχειρήσεων και ο αυξανόμενος ρόλος τους στις εγχώριες οικονομίες. Η συμβολή τους στην οικονομική ανάπτυξη και απασχόληση

Το τέλος του σοσιαλισμού άνοιξε διάπλατα τις πόρτες των οικονομιών των πρώην σοσιαλιστικών χωρών στις ξένες επενδύσεις, καθώς οι οικονομίες αυτών των χωρών έπαψαν πλέον να ελέγχονται από το κράτος. Βιομηχανίες άρχισαν να ιδιωτικοποιούνται και σημαντικές μεταρρυθμίσεις άρχισαν να εφαρμόζονται στην αγορά εργασίας και στην οικονομία γενικότερα. Μεγάλες ξένες επιχειρήσεις από τη δυτική Ευρώπη, τις ΗΠΑ και την Ασία άδραξαν την ευκαιρία να προσεγγίσουν νέες αγορές με σημαντικές επενδυτικές προοπτικές, οι οποίες προσέφεραν άφθονο εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό με χαμηλό κόστος. Έτσι αυτοί οι μεγάλοι επενδυτές απόκτησαν περιουσιακά στοιχεία, έχτισαν εργοστάσια και μετέφεραν πολλές από τις παραγωγικές τους δραστηριότητες σε αυτές τις νέες αναδυόμενες οικονομίες προωθώντας τις ξένες άμεσες επενδύσεις κατά περιόδους σε επίπεδα υψηλότερα ακόμα και από αυτά των BRIC οικονομιών (το 2007 οι ξένες άμεσες επενδύσεις στις πρώην σοσιαλιστικές οικονομίες έφτασαν στα υψηλότερα επίπεδα 47 δις. δολάρια, αποτελώντας το 5% του συνολικού ΑΕΠ αυτών των χωρών και όντας περίπου σε διπλάσιο ποσοστό από το αντίστοιχο μέσο όρο των χωρών BRIC). Οι ξένες επενδύσεις έλαβαν χώρα σε ποικίλους τομείς συμπεριλαμβανομένου των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών, της αυτοκινητοβιομηχανίας, της εξωτερικής

ανάθεσης δραστηριοτήτων σε εγχώριες επιχειρήσεις (outsourcing), και της μετεγκατάστασης ξένων επιχειρήσεων στις εν λόγω χώρες προς εκμετάλλευση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων τους (offshoring). [McKinsey Global Institute, 2013: 16]

Στο χρηματοοικονομικό και τραπεζικό τομέα η εισροή ξένων επενδύσεων ξεκίνησε ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, με πολλές ιδιωτικοποιήσεις κρατικών τραπεζών και έκτοτε οι χρηματοοικονομικές υπηρεσίες αποτέλεσαν ένα από τα βασικότερα πεδία ξένων άμεσων επενδύσεων. Με σημαντικούς ξένους επενδυτές από όλο το κόσμο να εισέρχονται στις πρώην σοσιαλιστικές οικονομίες όπως οι Erste και Raiffeisen από την Αυστρία, η KBC από το Βέλγιο, η Unicredit και Banca Intensa από την Ιταλία και η Societe Generale από τη Γαλλία, οι εισροές ξένων άμεσων επενδύσεων στο χρηματοοικονομικό τομέα αποτέλεσαν το 1/5 των συνολικών εισερχόμενων ξένων άμεσων επενδύσεων σε αυτές τις χώρες (220 δις. δολάρια).

Αντίστοιχα σήμερα οι ξένοι επενδυτές κατέχουν το 85% του ενεργητικού των δέκα μεγαλύτερων τραπεζών της περιοχής, έχοντας πραγματοποιήσει στρατηγικές κινήσεις όπως η απόκτηση της τσέχικης τράπεζας Ceska Sporitelna το 2000 και της ρουμάνικης BCR α 2006 από την Erste, της Banca Agricola Romania το 2001 από την Raiffeisen, και της πολωνικής τράπεζας Pekao από την ιταλική Unicredit το 1999. Στο τομέα της αυτοκινητοβιομηχανίας οι ξένοι επενδυτές επένδυσαν στις τοπικές αυτοκινητοβιομηχανίες και εγκατέστησαν νέα εργοστάσια. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η ιταλική Fiat που απέκτησε τη πολωνική FSM το 1991, η γερμανική Volkswagen που απέκτησε τη τσεχική Skoda το 1993, και η γαλλική Renault που απέκτησε τη ρουμανική Dacia το 1998. Επιπλέον η Audi, η Opel και η Suzuki εγκατέστησαν παραγωγικές μονάδες στην Ουγγαρία, η Peugeot, η Toyota και η Hyundai στην Τσεχία, ενώ η Peugeot και η Citroen στη Σλοβακία.

Αυτή η αυξημένη παραγωγική δραστηριότητα στο τομέα της αυτοκινητοβιομηχανίας είχε ως συνέπεια και την ανάπτυξη του συμπληρωματικού κλάδου των ανταλλακτικών και των εξαρτημάτων αυτοκινήτων σε αυτές τις χώρες. Είναι ενδεικτικό ότι οι εγχώριες πωλήσεις αυτοκινήτων παρουσίασαν σημαντική αύξηση κατά 20% μεταξύ 2003 και 2007, όμως η αυξημένη αυτή παραγωγή στην αυτοκινητοβιομηχανία κατευθύνθηκε κυρίως προς εξαγωγές στην ευρωπαϊκή αγορά της δυτικής Ευρώπης με κύριους αποδέκτες την Γερμανία, το Ηνωμένο Βασίλειο και τη Γαλλία. [MacKinsey Global Institute, 2013: 17]

Τέλος η εξωτερική ανάθεση δραστηριοτήτων των μεγάλων πολυεθνικών σε συνεργαζόμενες επιχειρήσεις σε αυτές τις χώρες (outsourcing) και η μετεγκατάσταση των εδρών αυτών των παγκόσμιων πολυεθνικών στις χώρες της πρώην σοσιαλιστικής Ευρώπης προς εκμετάλλευση κυρίως του χαμηλού κόστους και των φορολογικών πλεονεκτημάτων αυτών των χωρών, αποτέλεσε συχνό φαινόμενο τις δύο περασμένες δεκαετίες μετά τη πτώση του κομμουνισμού στην ευρύτερη περιοχή. Μεγάλες πολυεθνικές όπως : η Credit Suisse, η Hewlett Packard, η Philips και η Unicredit εγκατέστησαν τις δραστηριότητες τους σε αυτές τις χώρες εκμεταλλευόμενες τα πλεονεκτήματα του ποιοτικού εργατικού δυναμικού, των χαμηλών μισθών και των ελκυστικών ενοικίων για τα νέα τους γραφεία. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 2006 περίπου 200 κέντρα outsourcing ήταν εγκατεστημένα στις πρώην σοσιαλιστικές

χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης, κυρίως στις μεγάλες μητροπόλεις όπως η Βαρσοβία, η Βουδαπέστη και η Πράγα. [MacKinsey Global Institute, 2013: 17]
Εξετάζοντας τα οφέλη των πολυεθνικών επιχειρήσεων από τη πραγματοποίηση επενδύσεων στις πρώην σοσιαλιστικές οικονομίες της κεντροανατολικής Ευρώπης, μπορούμε να πούμε ότι αυτά επικεντρώνονται σε τέσσερις βασικούς τομείς.

A) Το ικανό και χαμηλού κόστους εργατικό δυναμικό.

Περίπου το 22% του συνολικού εργατικού δυναμικού σε αυτές τις χώρες έχει τριτοβάθμια εκπαίδευση, ενώ το 29% των εργατών ηλικίας 25 έως 34 έχει δίπλωμα εξειδίκευσης, ποσοστό ανάλογο με αυτό που ισχύει στις χώρες της δυτικής Ευρώπης. Το ποσοστό των αποφοίτων θετικών επιστημών, μηχανικής, τεχνολογίας και μαθηματικών (STEM) αυξήθηκε σημαντικά κατά 6,6% ανά έτος από το 2005 έως το 2010, και ο συνολικός αριθμός τους πλέον υπολογίζεται στις 561,000 σε αυτές τις χώρες. Το κόστος εργασίας παραμένει χαμηλό σε σχέση με την υπόλοιπη δυτική Ευρώπη, καθώς ο μέσος όρος ωρομισθίου της περιοχής είναι χαμηλότερος κατά 75% από το μέσο όρο της δυτικής Ευρώπης των 15 παλιών μελών, ενώ για τη Βουλγαρία και τη Ρουμανία τα επίπεδα ωρομισθίου είναι κατά 90% χαμηλότερα από αυτά της δυτικής Ευρώπης. [MacKinsey Global Institute, 2013: 13)

B) Το σταθερό μακροοικονομικό περιβάλλον

Οι πρώην σοσιαλιστικές οικονομίες έχουν πλέον καταφέρει να διατηρήσουν μια μακροοικονομική σταθερότητα, ιδιαίτερα μετά την ένταξη τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ακόμα και εν μέσω της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Οι συναλλαγματικές τους ισοτιμίες ήταν σχετικά σταθερές και διακυμάνθηκαν με ήπιο τρόπο (+/- 15%) σε σχέση με το ευρώ, το δημοσιονομικό τους έλλειμμα ήταν κοντά στο 3% του ΑΕΠ τους μεταξύ 2009 και 2012, και το δημοσιονομικό τους χρέος δε ξεπέρασε το 60% του ΑΕΠ τους από το 2004 με εξαίρεση την Ουγγαρία, ενώ ο αντίστοιχος μέσος όρος της δυτικής Ευρώπης για το 2011 έφτασε το 85% του ΑΕΠ τους.

Γ) Το ευνοϊκό επιχειρηματικό περιβάλλον

Οι χώρες της πρώην σοσιαλιστικής Ευρώπης αποτελούν πλέον σημαντική περιοχή εγκατάστασης επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Πρόσφατα μάλιστα η ανατολική Ευρώπη και η κεντρική Ασία κατέλαβαν τη δεύτερη θέση ως οι περιοχές με τις πιο ευνοϊκές συνθήκες για την επιχειρηματική δραστηριότητα, αφήνοντας πίσω τους τις περιοχές της ανατολικής Ασίας και του Ειρηνικού και υστερώντας μόνο από τις υψηλού εισοδήματος αναπτυσσόμενες χώρες της δύσης.

Σημαντικό στοιχείο για αυτή την εξέλιξη είναι η χαμηλή φορολογία που ισχύει για τις επιχειρήσεις με μέσο όρο 18%, έναντι 26% που ισχύει για την υπόλοιπη δυτική Ευρώπη, 22% στις χώρες της Ασίας, 28% στη Λατινική Αμερική και 29% στην Αφρική. Επίσης οι εν λόγω χώρες εμφανίζουν πολύ μικρότερο βαθμό διαφθοράς από άλλες ανταγωνίστριες αναδυόμενες οικονομίες όπως αυτές των BRIC.

Δ) Η στρατηγική τοποθεσία

Τέλος οι χώρες της πρώην σοσιαλιστικής Ευρώπης έχουν το πλεονέκτημα της εγγύτητας σε μεγάλες καταναλωτικές αγορές και σε νέες πηγές παραγωγικών πόρων. Στα δυτικά αυτών των χωρών βρίσκεται η Γερμανία και η υπόλοιπη δυτική Ευρώπη, μία από τις μεγαλύτερες καταναλωτικές αγορές στο κόσμο με 400 εκατομμύρια καταναλωτές και 12,3 εκατομμύρια δολάρια σε ετήσια κατανάλωση, ενώ στα ανατολικά βρίσκονται άλλες σημαντικές αγορές όπως αυτές της Ρωσίας και των άλλων πρώην σοβιετικών χωρών, της Τουρκίας και της Μέσης Ανατολής. [MacKinsey Global Institute, 2013: 14]

Είναι χαρακτηριστικό ότι στη λίστα με τις 25 πιο κερδοφόρες ξένες επιχειρήσεις για το έτος 2012 στη περιοχή της κεντροανατολικής Ευρώπης η Volkswagen Group περιλαμβάνοντας δύο πολωνικές εταιρείες, τη Skoda στη Τσεχία, τη Volkswagen στη Σλοβακία και την Audi στην Ουγγαρία εμφανίζεται στη κορυφή της λίστας ως η πιο κερδοφόρα πολυεθνική επιχείρηση στη περιοχή με έσοδα που φτάνουν τα 25,843 εκατομμύρια ευρώ για το 2012, ενώ στη πρώτη δεκάδα των πιο πετυχημένων πολυεθνικών της περιοχής περιλαμβάνονται επίσης μεγάλες πολυεθνικές καυσίμων, ελαστικών, τροφίμων (E-ON, LUKOIL, CONTINENTAL, TESCO) και στη δέκατη θέση η κορεάτικη εταιρεία ηλεκτρικών ειδών Samsung Electronics. [Deloitte, 2013: 19], [Πίνακας 15]

«Οι ΑΞΕ και η συμβολή τους στην οικονομική ανάπτυξη και ενίσχυση της απασχόλησης»

Οι ξένες άμεσες επενδύσεις είναι αναμφίβολα συνδεδεμένες με ένα σύνολο θετικών επιδράσεων για τις χώρες υποδοχής. Οι αναπτυσσόμενες χώρες όπως αυτές της πρώην σοσιαλιστικής Ευρώπης επιθυμούν διακαώς την εισροή ξένου κεφαλαίου καθώς θεωρείται παράγοντας απαραίτητος για τη περαιτέρω τόνωση της οικονομικής ανάπτυξης, τη κάλυψη των εγχώριων επενδύσεων και μια σημαντική πηγή χρηματοδότησης του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών αυτών των χωρών. Πολλά θεωρητικά οικονομικά μοντέλα (Solow, Romer, Pop-Silaghi-Masca) θεωρούν ότι ο ρόλος των ΑΞΕ είναι καθοριστικός για την οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας, ενώ συνδέουν άμεσα την ανάπτυξη ξένων άμεσων επενδύσεων με το επίπεδο ανάπτυξης του ανθρώπινου κεφαλαίου σε κάθε χώρα.

Έτσι όσο πιο σταθερή και υψηλή είναι η ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου σε μια χώρα τόσο περισσότερες θα είναι οι δυνατότητες αυτής της χώρας για καινοτομία, τεχνολογική πρόοδο και αύξηση της παραγωγικότητας.

Για τις χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης που είχαν λόγω του προηγούμενου καθεστώτος ένα βιομηχανοποιημένο χαρακτήρα και σχετικά υψηλά εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό οι ξένες άμεσες επενδύσεις έφτασαν σε υψηλά ιστορικά επίπεδα κατά τη διάρκεια της μετάβασης τους και μέσα από τη διαδικασία ιδιωτικοποίησης της οικονομίας τους. Οι ξένες άμεσες επενδύσεις ήταν για αυτές τις χώρες καθ' όλη τη διάρκεια της μετάβασης τους ένας πολύ σημαντικός παράγοντας ενίσχυσης της οικονομικής μεγέθυνσης και στήριξης της διαδικασίας σύγκλισης αυτών των

οικονομιών με τη δυτική Ευρώπη, και καθώς αυτές οι χώρες βρισκόντουσαν σε χαμηλότερο τεχνολογικό επίπεδο από τις δυτικές προηγμένες οικονομίες, η παρουσία των ΑΞΕ σε αυτές, τις βοήθησαν καταλυτικά έτσι ώστε να εκμεταλλευτούν σε υψηλότερο βαθμό τη μεταφορά τεχνολογίας από το δυτικό κόσμο. Από το 1995 και μετά οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες της Ευρώπης προσέλκυσαν ένα πολύ σημαντικό αριθμό ξένων άμεσων επενδύσεων. Παρόλο που οι ΑΞΕ σε αυτές ως μερίδιο συμμετοχής σε παγκόσμια κλίμακα δεν είναι πολύ υψηλό, αντίθετα ως ποσοστό συμμετοχής στο ΑΕΠ αυτών των χωρών και στη ταχύτητα εισροής ξένων άμεσων επενδύσεων οι εν λόγω χώρες κατατάσσονται στις υψηλότερες θέσεις παγκοσμίως. Αναμφισβήτητα υπάρχει μια θετική σχέση ανάμεσα στους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης αυτών των χωρών και τους ρυθμούς ανάπτυξης εισερχόμενων ξένων άμεσων επενδύσεων σε αυτές τις χώρες. Έτσι μετά τα έτη 1998-1999 όπου ολοκληρώθηκε το βασικό στάδιο μετάβασης για αυτές τις χώρες ακολούθησε η οικονομική έκρηξη της δεκαετίας του 2000 καταγράφοντας ρεκόρ στους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης και παράλληλα τα υψηλότερα επίπεδα ΑΞΕ που σε μεγάλο βαθμό δελεάστηκαν και από την ένταξη αυτών των χωρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αυτή η παράλληλη πορεία συνεχίστηκε μέχρι το 2008 όπου με τη παγκόσμια οικονομική κρίση η οικονομική ανάπτυξη αυτών των χωρών αναπόφευκτα επηρεάστηκε αρνητικά, ενώ και οι ΑΞΕ προς αυτές ακολούθησαν την ίδια πορεία, ενώ πολλές από αυτές ακυρώθηκαν ή παρέμειναν στάσιμες. [Jude, Silaghi, 2010: 353] , [Πίνακας 16]

Οι ξένες άμεσες επενδύσεις αυξήθηκαν θεαματικά τα τελευταία είκοσι χρόνια για τις χώρες της πρώην σοσιαλιστικής κεντροανατολικής Ευρώπης, και αποτέλεσαν το πιο συνηθισμένο τρόπο εισροής κεφαλαίου για τις εν λόγω χώρες κατά τη διάρκεια της μετάβασης τους . Η πιο σημαντική αιτία προσέλκυσης ΑΞΕ στην αρχή της μετάβασης ήταν η διευκόλυνση της διαδικασίας ιδιωτικοποίησης και αναδιάρθρωσης των κομμουνιστικού τύπου οικονομιών. Αργότερα στη δεκαετία του 2000 η βασική αιτία προσέλκυσης ΑΞΕ ήταν η ενίσχυση της οικονομικής ανάπτυξης των εν λόγω χωρών. Ο όγκος των εισερχόμενων ξένων άμεσων επενδύσεων για αυτές τις χώρες αυξήθηκε ταχύτατα αντανάκλωντας από τη μια τη προσπάθεια των κυβερνήσεων αυτών των χωρών να δώσουν κίνητρα προσέλκυσης ξένων επενδύσεων στην οικονομία τους και από την άλλη την ένταξη τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση το ιστορικό έτος 2004. Από τότε η εναρμόνιση με τις ευρωπαϊκές πολιτικές και η εφαρμογή αυτών μετέβαλε σε μεγάλο βαθμό την εμπορική και περιβαλλοντολογική πολιτική αυτών των χωρών, τη πολιτική ανταγωνισμού, τα μέτρα προστασίας των καταναλωτών, τη πολιτική για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, τη κοινωνική πολιτική και πολιτική μεταφορών αυτών των χωρών. Η Πολωνία, η Ουγγαρία και η Τσεχία ήταν οι χώρες που δέχτηκαν τις περισσότερες ξένες επενδύσεις. [Kornecki, Raghavan, 2010: 21]

Το μερίδιο του αποθέματος ξένου κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ για κάθε μία ξεχωριστά από αυτές τις πρώην σοσιαλιστικές οικονομίες είναι αρκετά υψηλό (Ουγγαρία/43%, Τσεχία/34%, Σλοβενία/24%, Σλοβακία/22%, Πολωνία/19%)

αποδεικνύοντας με το πιο περίτρανο τρόπο το ζωτικό ρόλο του ξένου κεφαλαίου σε αυτές τις χώρες καθώς και το πόσο καθοριστικός παράγοντας είναι στην αύξηση των εξαγωγών τους και στη διαδικασία παγκοσμιοποίησης τους. [Kornecki, Raghavan, 2010: 23], [Γράφημα 16]

Οι ξένες άμεσες επενδύσεις επιπλέον διαδραμάτισαν ένα καταλυτικό ρόλο σε αυτές τις χώρες όσο αφορά την ενίσχυση της απασχόλησης με άμεσες και έμμεσες θετικές επιδράσεις. Η μεταφορά τεχνολογίας από την ανάπτυξη των ΑΞΕ μπορεί να έχει δύο αντικρουόμενα αποτελέσματα στην απασχόληση στις χώρες υποδοχής. Από τη μια αυξάνει την παραγωγικότητα εργασίας γεγονός που σημαίνει ότι η ίδια ποσότητα προϊόντων μπορεί να παραχθεί με λιγότερες μονάδες εργασίας και από την άλλη η αυξημένη παραγωγικότητα οδηγεί στην αύξηση της παραγωγής και των εισοδημάτων, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει στην δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Η ισορροπία μεταξύ αυτών των δύο αντικρουόμενων δυνάμεων καθώς και η βιομηχανική εξειδίκευση της χώρας υποδοχής θα καθορίσουν το τελικό αποτέλεσμα της απασχόλησης σε κάθε χώρα υποδοχής. Όπως είπαμε προηγουμένως υπάρχουν άμεσες και έμμεσες θετικές αλλά και αρνητικές επιδράσεις στην απασχόληση από την ανάπτυξη των ΑΞΕ στις χώρες υποδοχής. Στις άμεσες θετικές επιδράσεις συγκαταλέγονται η εγκατάσταση ενός νέου εργοστασίου παραγωγής που δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας που δεν υπήρχαν προηγουμένως, ιδιαίτερα αν πρόκειται για παραγωγικό τομέα εντάσεως εργασίας. Αντίθετα στη διαδικασία ιδιωτικοποίησης των επιχειρήσεων, φαινόμενο που παρατηρήθηκε εκτεταμένα στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες κατά τη διάρκεια της μετάβασης τους, η διαδικασία αναμόρφωσης των επιχειρήσεων οδηγεί συχνά στη μείωση των θέσεων εργασίας. [Jude, Silaghi, 2010: 354]

Στις θετικές άμεσες επιδράσεις συγκαταλέγονται επίσης η αύξηση του καθαρού αποθέματος κεφαλαίου με τη συνεπακόλουθη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, τα υψηλότερα επίπεδα παραγωγικότητας της εργασίας και μισθών των εργαζομένων, η αύξηση του ποσοστού εξειδικευμένων εργατών και τα κίνητρα για επιμόρφωση, η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας σε περιοχές που αντιμετώπιζαν έντονο πρόβλημα ανεργίας. Στα αρνητικά αντίστοιχα συγκαταλέγονται η απώλεια θέσεων εργασίας σε περιπτώσεις ιδιωτικοποιήσεων επιχειρήσεων και άλλων μορφών εισροής ξένων επενδύσεων (κοινοπραξία, συγχώνευση), στη περίπτωση μεταφοράς δραστηριοτήτων χαμηλής προστιθέμενης αξίας η σταδιακή απώλεια των ικανοτήτων του εργατικού δυναμικού, η αύξηση των εισοδηματικών ανισοτήτων μεταξύ εξειδικευμένου και ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού και τέλος η συγκέντρωση των ΑΞΕ σε μητροπόλεις και μεγάλα αστικά κέντρα μπορεί να οδηγήσει στην αύξηση των τοπικών ανισοτήτων. Στις έμμεσες θετικές επιδράσεις που μπορεί να δημιουργήσει η ανάπτυξη ΑΞΕ σε μια χώρα υποδοχής μπορούμε να αναφέρουμε ότι η δραστηριότητα των ΑΞΕ μπορεί να δημιουργήσει φαινόμενα spillover προς όφελος των εγχωρίων επιχειρήσεων, να εφαρμόσει σωστές στρατηγικές οργάνωσης της εργασίας που μπορούν να μιμηθούν οι ντόπιες επιχειρήσεις, να προσελκύσει προμηθευτές σε περιοχές με υψηλή ανεργία. Αντίστοιχα οι αρνητικές έμμεσες επιδράσεις, μπορεί να

είναι η απώλεια θέσεων εργασίας σε περίπτωση εισαγωγής πρώτων υλών από το εξωτερικό ή και παραγκωνισμού των τοπικών επιχειρήσεων, η περικοπή μισθών στις εγχώριες επιχειρήσεις έτσι ώστε να μπορούν να ανταγωνιστούν τη ξένη επιχείρηση, και τέλος η μετακίνηση των εγχώριων προμηθευτών από μια περιοχή σε μια άλλη και η αύξηση της ανεργίας σε αυτή τη περίπτωση που η ξένη επιχείρηση δε προμηθεύεται από αυτούς ή τους ανταγωνίζεται.

Τέλος εξετάζοντας τη συνολική συνεισφορά των ΑΞΕ στην απασχόληση των χωρών της κεντροανατολικής Ευρώπης παρατηρούμε ότι είναι καθοριστική στην αύξηση των εισοδημάτων των εργαζομένων, στη παραγωγή και απασχόληση σε παραγωγικούς τομείς υψηλής προστιθέμενης αξίας όπως: το μεταποιητικό βιομηχανικό τομέα της αυτοκινητοβιομηχανία, των ηλεκτρικών συσκευών, στη παραγωγή χημικών, ηλεκτρονικών ειδών και ειδών τηλεπικοινωνίας, και γενικά στη καταπολέμηση της ανεργίας και στην επίτευξη ενός συνολικού ικανοποιητικού επιπέδου απασχόλησης στις χώρες υποδοχής.

[Jude, Silaghi, 2010: 355], [Πίνακας 17]

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο : Διαπιστώσεις, συμπεράσματα και μελλοντικές προοπτικές για τις χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης

Το 2014 συμπληρώνονται 25 χρόνια από τη μεγάλη αλλαγή που συνέβη στην κεντροανατολική πρώην σοσιαλιστική Ευρώπη και η οποία έμελε να αλλάξει για πάντα τη πορεία όλων των χωρών της περιοχής αλλά και να επηρεάσει αναμφίβολα ολόκληρο το παγκόσμιο χάρτη. Το έτος 1989 δε σήμανε μόνο τη πτώση του παλαιού σοσιαλιστικού καθεστώτος και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου αλλά και την έναρξη της μετασοσιαλιστικής εποχής για όλες τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες με την επέκταση του νεοφιλελεύθερου δόγματος στην οικονομία, την ανάδειξη νέων μετασοσιαλιστικών αγορών, την προώθηση της παγκοσμιοποίησης, της επανάσταση της πληροφορικής και της τεχνολογίας, τη μαζική μετανάστευση και την επιβάρυνση του φυσικού περιβάλλοντος. Με λίγα λόγια σήμανε την ριζική αλλαγή στο πολιτισμικό, πολιτικό, κοινωνικό, οικονομικό, τεχνολογικό και περιβαλλοντικό σκηνικό της παλιάς σοσιαλιστικής εποχής και συνάμα την έναρξη μιας σύγχρονης οικονομίας της αγοράς, αποτελεσματικής και ανταγωνιστικής που θα είναι ικανή να ικανοποιεί τις ανάγκες μιας παγκοσμιοποιημένης πλέον κοινωνίας. [Kolodko, 2013: 457]

Μετά από είκοσι και πλέον χρόνια μετάβασης σε αυτή την οικονομία της αγοράς οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης επέδειξαν ισχυρή οικονομική ανάπτυξη που σε πολλές περιπτώσεις ήταν μεγαλύτερη και από αυτή των αναπτυγμένων δυτικών οικονομιών, τεράστια θεσμική πρόοδο, σημαντική τεχνολογική εξέλιξη σε συνδυασμό με την βελτίωση του ανθρώπινου κεφαλαίου, πρόοδο σε μικροοικονομικό επίπεδο και αποτελεσματική μακροοικονομική πολιτική. Ειδικότερα οι 10 μετασοσιαλιστικές χώρες που αποτέλεσαν τα προηγούμενα χρόνια τα νέα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελούν το 1,53% του παγκόσμιου πληθυσμού έχοντας 103 εκατομμύρια κατοίκους, το 2,6 % και το 12,4 % του

παγκόσμιου και ευρωπαϊκού ΑΕΠ αντίστοιχα, παράγοντας συνολικό προϊόν αξίας 1,86 τρις δολάρια το 2008. Από το 2007 και μετά όμως η παγκόσμια οικονομική κρίση αναχαίτισε τις αναπτυξιακές προοπτικές αυτών των χωρών και επέβαλε νέες προκλήσεις για τις οικονομίες τους. Ας δούμε όμως αναλυτικά τη πορεία αυτών των πρώην σοσιαλιστικών χωρών από την έναρξη της (1989) μέχρι και τη παγκόσμια οικονομική κρίση του 2007-2008.

[Kolodko, 2013: 463]

Α.Οι δυσκολίες, οι αποτυχίες και τα επιτεύγματα των πρώην σοσιαλιστικών οικονομιών κατά τη περίοδο 1989-2007

«20 χρόνια μετάβασης 1989-2009»

Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και μετά τη πτώση του παλιού καθεστώτος δεν υπήρχε ένα συγκεκριμένο μοντέλο μετάβασης για τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες, από μια κεντρικά σχεδιασμένη σοσιαλιστική οικονομία σε μια σύγχρονη δυτικού τύπου οικονομία της αγοράς. Τα προηγούμενα παραδείγματα χωρών στα οποία εφαρμόστηκε κάτι αντίστοιχο με την βοήθεια του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (IMF) ήταν αυτές της Νότιας Αμερικής οι οποίες όμως διέφεραν σημαντικά από τις οικονομίες της κεντροανατολικής Ευρώπης, καθώς εκείνες διέθεταν οικονομίες της αγοράς αλλά με αναποτελεσματικούς κανονιστικούς και πολιτικούς θεσμούς. [Kowalski, 2013: 100]

Στις αρχές της μετάβασης το 1989 τα πρώην σοσιαλιστικά κράτη είχαν άμεση ανάγκη μιας βαθιάς ριζικής θεσμικής μεταμόρφωσης με πρωταρχικούς στόχους την μακροοικονομική σταθεροποίηση, την αντιμετώπιση των εσωτερικών και εξωτερικών ανισορροπιών, τη καταπολέμηση του υπερπληθωρισμού και των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, την ανοικοδόμηση του τραπεζικού τομέα, τον συνετό καθορισμό των επιτοκίων και της συναλλαγματικής ισοτιμίας των εθνικών νομισμάτων τους και όλα αυτά εν μέσω ενός νέου, ευθραύστου κοινωνικού και πολιτικού περιβάλλοντος.

Οι πρώην κεντρικά σχεδιασμένες σοσιαλιστικές οικονομίες όχι μόνο ήταν αποκομμένες από την διεθνή οικονομική αγορά, αλλά επιπλέον ο μηχανισμός κατανομής κεφαλαίων ήταν τόσο αναποτελεσματικός που οδηγούσε στην υπανάπτυξη των θεσμών και των κανόνων της αγοράς. Σε αυτή την ατελή θεσμική υποδομή θα πρέπει να προσθέσουμε το ανεπαρκές κοινωνικό κεφάλαιο και την αμφισβητούμενη αναποτελεσματικότητα της οικονομικής διακυβέρνησης για να κατανοήσουμε καλύτερα τα αρχικά δεδομένα εκκίνησης αυτών των οικονομιών και την τεράστια προσπάθεια που επιχειρήθηκε με σκοπό την δημιουργία μιας σύγχρονης οικονομίας της αγοράς. [Kowalski, 2013: 101]

Η μεταβατική διαδικασία μεταμόρφωσης αυτών των οικονομιών ακολούθησε σχεδόν σε όλες αυτές τις χώρες δύο βασικά στάδια: 1) αρχικά τη μακροοικονομική σταθερότητα και την εγκαθίδρυση θεμελιωδών θεσμών σε αυτές τις οικονομίες και στη συνέχεια, 2) την επίτευξη οικονομικής ανάπτυξης μέσα από τα μέτρα και τις προσαρμογές της κατάλληλης οικονομικής πολιτικής. Έτσι γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι η αρχική μακροοικονομική κατάσταση της κάθε χώρας διαδραμάτισε καθοριστικό

ρόλο στην εφαρμογή των απαραίτητων οικονομικών μεταρρυθμίσεων ενώ τα δομικά χαρακτηριστικά της κάθε μια από αυτές τις οικονομίες επηρέασε αναμφισβήτητα τις προοπτικές ανάπτυξης μακροπρόθεσμα. Γενικά η πρώτη φάση της μεταβατικής τους πορείας χαρακτηρίζεται κυρίως από τη μακροοικονομική προσαρμογή της οικονομίας και το μικροοικονομικό αναπροσανατολισμό επιχειρήσεων και νοικοκυριών. Η δεύτερη φάση αντίστοιχα, αυτή της ανάπτυξης περιελάμβανε την εφαρμογή των απαραίτητων οικονομικών μεταρρυθμίσεων, την ιδιωτικοποίηση της οικονομίας, τη προσπάθεια βελτίωσης του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και την προώθηση της καινοτομίας. Τέλος η προοπτική ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση οδήγησε στην εναρμόνιση του νομικού και θεσμικού πλαισίου αυτών των χωρών με το αντίστοιχο ευρωπαϊκό, γεγονός που αποτέλεσε καταλυτικό παράγοντα για την οικονομική τους ανάπτυξη και τη βελτίωση των συνθηκών ζωής των πολιτών τους. [Kowalski, 2013: 100]

Αν εξετάσουμε όμως αναλυτικά την μακροοικονομική κατάσταση αυτών των χωρών στην αρχή της μεταβατικής τους διαδικασίας αλλά και κατά τη διάρκεια της πορείας τους θα διακρίνουμε σημαντικές διαφορές αλλά και ομοιότητες.

Ξεκινώντας από την Ουγγαρία θα διαπιστώσουμε ότι η εν λόγω χώρα είχε ξεκινήσει τις μεταρρυθμίσεις στην οικονομία της ήδη από τη δεκαετία του 1960. Ακολούθησε όμως το δρόμο των σταδιακών αλλαγών σε αντίθεση με άλλες χώρες όπως η Πολωνία που επιλέχθηκε το μοντέλο των ριζικών μεταρρυθμίσεων με σκοπό την ταχεία εμφάνιση και καθιέρωση της οικονομίας της αγοράς.

Μια άλλη χώρα η Τσεχία, που ξεκίνησε τις απαραίτητες μεταρρυθμίσεις ένα χρόνο αργότερα από τη Πολωνία, στα αρχικά στάδια της μετάβασης είχε τις καλύτερες μακροοικονομικές συνθήκες για την εφαρμογή των μεγάλων αλλαγών στην οικονομία της, καθώς κατέγραφε την ισχυρότερη οικονομική ανάπτυξη και βιομηχανική παραγωγή της εποχής, ενώ ο πληθωρισμός και η δημοσιονομική της κατάσταση ήταν σαφώς καλύτερη από τις υπόλοιπες γειτονικές πρώην σοσιαλιστικές χώρες.

Αντίστοιχα σχετικά ευνοϊκές ήταν οι μακροοικονομικές συνθήκες και στη Σλοβακία μια χώρα που μέχρι τότε αποτελούσε μία χώρα μαζί με την Τσεχία (Τσεχοσλοβακία). Η Πολωνία με τη σειρά της συνάντησε στην αρχή της προσπάθειάς της ευνοϊκές πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες μετά τις συζητήσεις της Στρογγυλής Τραπέζης και την επικράτηση του κόμματος της Αλληλεγγύης στις πρώτες εκλογές μετά τη πτώση του παλαιού καθεστώτος. Παρόλο αυτά η χώρα ήταν στη χειρότερη μακροοικονομική κατάσταση από όλες τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες της περιοχής με πολύ υψηλό εξωτερικό χρέος, καλπάζοντα πληθωρισμό και το χαμηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ. [Kowalski, 2013: 108], [Πίνακες 18 & 19]

Οικονομική ανάπτυξη

Με δεδομένη τη κληρονομιά των προηγούμενων συγκεντρωτικών καθεστώτων, τα προγράμματα σταθεροποίησης των οικονομιών αυτών των χωρών άρχισαν να εφαρμόζονται αμέσως μετά τη πτώση του παλιού καθεστώτος και έπρεπε να

αντανακλούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτών οικονομιών. Παρόλο αυτά είχαν ως κοινούς στόχους την αποτελεσματική προσαρμογή της νομισματικής πολιτικής αυτών των χωρών, τη καταπολέμηση του πληθωρισμού, την αρχική και σταδιακή υποτίμηση των εθνικών νομισμάτων, την εσωτερική και εξωτερική μετατρεψιμότητα του συναλλάγματος για τη διευκόλυνση επιχειρήσεων και νοικοκυριών και την εφαρμογή αυστηρής δημοσιονομικής πολιτικής για τις κρατικές επιχειρήσεις και υπηρεσίες.

Η αρχή αυτών των προγραμμάτων σταθεροποίησης για τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης συνοδεύτηκε από εξωτερικά σοκ στις δυνάμεις της προσφοράς και της ζήτησης όπως αυτό της αύξησης της διεθνούς τιμής του πετρελαίου και τη δραματική πτώση των εξαγόμενων αγαθών τους λόγω και της κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης και της λαϊκής δημοκρατίας της Γερμανίας.

Επιπλέον η ισχυρή εξάρτηση της οικονομίας από τις πρώην κρατικές επιχειρήσεις σε συνδυασμό με το δυσμενές εξωτερικό περιβάλλον οδήγησαν όλες αυτές τις χώρες στην ύφεση τα πρώτα χρόνια της μετάβασης τους. [Kowalski, 2013: 109]

Ανάμεσα σε αυτές τις χώρες την ηπιότερη ύφεση είχε η Πολωνία, όπου από το 1992 και μετά φάνηκαν ήδη τα πρώτα σημάδια ανάκαμψης, ενώ παράλληλα κατά τα πρώτα χρόνια της μετάβασης η χώρα αυτή αναπτυσσόταν γρηγορότερα από τις υπόλοιπες γειτονικούς ανταγωνιστές της και αποτέλεσε τη πρώτη χώρα που ξεπέρασε τα επίπεδα του ΑΕΠ του 1989 της προ-μεταβατικής περιόδου, φτάνοντας στα υψηλότερα επίπεδα οικονομικής ανάπτυξης τα έτη 2006 και 2007. Παρόλο αυτά η καταπολέμηση του πληθωρισμού οδήγησε στην αισθητή αύξηση της ανεργίας, η οποία με τη σειρά της είχε αρνητικό αντίκτυπο στο κοινωνικό ιστό αυτών των χωρών, προκαλώντας απόκλιση των εισοδημάτων και αναπόφευκτα κοινωνικές εντάσεις. [Kowalski, 2013: 110]

Μετά τη φάση της σταθεροποίησης της οικονομίας ακολούθησε η φάση της οικονομικής ανάπτυξης ειδικά από το 1992 και μετά όπου σχεδόν σε όλες τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες της Ευρώπης η συνολική παραγωγή (ΑΕΠ) ακολούθησε μια σταθερά ανοδική πορεία, με κάποια διαλείμματα όπως τη περίοδο 1999-2000, και με πρωτοπόρο τη Πολωνία κατέγραψαν υψηλούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης μέχρι και τη παγκόσμια οικονομική κρίση του 2007. [Γράφημα 17]

Επενδύσεις και εγχώρια αποταμίευση

Αντίστοιχα αν εξετάσουμε τις επενδύσεις σε πάγια στοιχεία ενεργητικού και τις συνολικές επενδύσεις για αυτές τις χώρες κατά τη διάρκεια της μετάβασής τους και μέχρι την παγκόσμια οικονομική κρίση του 2007 θα διαπιστώσουμε τη μεγάλη μεταβλητότητα από έτος σε έτος και συγκλίνουσες τάσεις προς το τέλος της μεταβατικής περιόδου, με τη μεγαλύτερη διακύμανση να παρουσιάζεται στη Σλοβακία και τη μεγαλύτερη σταθερότητα να λαμβάνει χώρα στη Πολωνία καθώς και το υψηλότερο ρυθμό ανάπτυξης παγίων επενδύσεων, αλλά και το χαμηλότερο ποσοστό συνολικών επενδύσεων ως προς το ΑΕΠ σε σύγκριση με τις υπόλοιπες πρώην σοσιαλιστικές οικονομίες της περιοχής. Οι συνολικές επενδύσεις παγίου κεφαλαίου αντίστοιχα παρουσίασαν μεγάλη μεταβλητότητα στα πρώτα χρόνια της

μετάβασης και άρχισαν να σταθεροποιούνται προς το τέλος της. Ενώ σε αυτό το δείκτη η Πολωνία παρουσίασε το χαμηλότερο μερίδιο συνολικών επενδύσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ με μέσο όρο 21 % , η Τσεχία μαζί με τη Σλοβακία παρουσίασαν το υψηλότερο με 28 %. [Kowalski, 2013: 120], [Γραφήματα 18 & 19]

Καθώς οι επενδύσεις σε όλες αυτές τις χώρες ήταν μια σημαντική προϋπόθεση για τη μακροοικονομική ισορροπία τους, οι χώρες αυτές προσπάθησαν να τις προσελκύσουν με κάθε δυνατό τρόπο. Παρόλο αυτά οι εγχώριες αποταμιεύσεις δεν επαρκούσαν για την πραγματοποίηση των απαραίτητων επενδύσεων για την ανάπτυξη και οι χώρες αυτές κατέφυγαν στο δανεισμό, γεγονός που επιδείνωσε αισθητά το έλλειμμα στο ισοζύγιο των τρεχουσών συναλλαγών τους. Οι εγχώριες αποταμιεύσεις σε αυτές τις χώρες κατά τη περίοδο της μετάβασης τους παρουσίασαν και αυτές μεγάλη διακύμανση με τη Λιθουανία και τη Πολωνία να συγκεντρώνουν το χαμηλότερο ποσοστό με 16,3 % και 19,3% αντίστοιχα και για τις υπόλοιπες να υπερβαίνει το 23%, με τη Τσεχία να παρουσιάζει τη καλύτερη επίδοση υπερβαίνοντας το 27%. [Kowalski, 2010: 45], [Γράφημα 20]

Καταλυτικό ρόλο στην αναδόμηση των οικονομιών αυτών των χωρών και στη εισροή των απαραίτητων επενδυτικών κεφαλαίων διαδραμάτισαν σαφώς οι ξένες άμεσες επενδύσεις, καθώς συμπλήρωναν σε μεγάλο βαθμό τις εγχώριες επενδύσεις κεφαλαίου. Οι ξένες άμεσες επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ σε αυτές τις χώρες ήταν ιδιαίτερα υψηλές κυρίως μετά το 1995, με την Ουγγαρία να κατέχει τη πρωτοκαθεδρία καθ' όλη τη διάρκεια της μεταβατικής τους πορείας με μέσο όρο 9% ενώ για τις υπόλοιπες χώρες το ποσοστό αυτό κυμάνθηκε γύρω στο 3%. Η μεγαλύτερη διακύμανση παρατηρήθηκε στη Σλοβακία , στη Τσεχία και στην Ουγγαρία ενώ η Πολωνία και η Λιθουανία είχαν τις χαμηλότερες επιδόσεις. Οι ξένες άμεσες επενδύσεις διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο σε αυτές τις οικονομίες όσο αφορά την ενσωμάτωσή τους στην ευρωπαϊκή και παγκόσμια οικονομία, επηρεάζοντας καταλυτικά τις δυνάμεις της προσφοράς και της ζήτησης. [Kowalski, 2013:122], [Γράφημα 21]

Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών

Η απελευθέρωση του εξωτερικού εμπορίου ήταν μια βασική προϋπόθεση για την επιτυχή έκβαση όλων των προγραμμάτων σταθεροποίησης που εφαρμόστηκαν στις πρώην σοσιαλιστικές οικονομίες της κεντροανατολικής Ευρώπης. Με τη πτώση του παλαιού καθεστώτος και από τα πρώτα χρόνια της μεταβατικής αλλαγής που επιχειρήθηκε σε αυτές τις χώρες, η σημασία του εξωτερικού εμπορίου άρχισε να αποκτά βαρύνουσα σημασία και να διαφοροποιείται σε μεγάλο βαθμό. Η λειτουργία του εξωτερικού εμπορίου σε αυτές τις χώρες είχε άμεση σχέση με το μέγεθος της εγχώριας αγοράς, τη διαθεσιμότητα των πόρων και τις ανταγωνιστικές δυνατότητες του εξαγωγικού τομέα . Αυτό οφειλόταν σε σημαντικό βαθμό και στην σταδιακή ανάπτυξη ξένων άμεσων επενδύσεων στις εν λόγω χώρες. Έτσι στις αρχές της μετάβασης μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι το μερίδιο των εξαγωγών ως ποσοστό του ΑΕΠ στις περισσότερες από αυτές τις χώρες κυμαινόταν γύρω στο 30%, ενώ για

τη Τσεχία γύρω στο 40%. Κατά τη διάρκεια της μετάβασης το ποσοστό συμμετοχής των εξαγωγών στο ΑΕΠ παρουσίασε μεγάλη μεταβλητότητα, κυρίως λόγω της μεταβολής της αξίας των εξαγωγικών προϊόντων και το βαθμό αυξομείωσης του ΑΕΠ στις μεταβατικές χώρες. Οι εξαγωγές αυτών των χωρών διαφοροποιήθηκαν αισθητά αντικατοπτρίζοντας την γεωγραφική ανακατεύθυνση των εξαγωγών τους προς τις δυτικές ευρωπαϊκές χώρες και εγκαταλείποντας σταδιακά την αγορά της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Σταδιακά ο εκσυγχρονισμός των οικονομιών τους, οι ξένες άμεσες επενδύσεις και η ενσωμάτωση στην Ευρωπαϊκή Ένωση έδωσε τη δυνατότητα στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες να εκμεταλλευθούν τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα καθώς συμμετείχαν πλέον σε ένα σκληρό ανταγωνιστικό ευρωπαϊκό και παγκόσμιο οικονομικό περιβάλλον. Είναι χαρακτηριστικό ότι κατά το 2004 κράτη όπως η Πολωνία και η Τσεχία αύξησαν το μερίδιο των εξαγωγών τους ως προς το ΑΕΠ κατά 4,2 % και 8,3 % αντίστοιχα, ενώ είναι ενδεικτικό ότι γενικά όλα τα πρώην σοσιαλιστικά κράτη αύξησαν το ποσοστό των εξαγωγών τους δείχνοντας ότι μπορούν να ανταποκριθούν στις σκληρές συνθήκες ανταγωνισμού της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς. [Kowalski, 2013:124], [Γράφημα 22]

Πληθωρισμός, ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και δημοσιονομικό χρέος

Εξετάζοντας έναν άλλο σημαντικό οικονομικό δείκτη, αυτό του πληθωρισμού θα διαπιστώσουμε ότι στο ξεκίνημα της μεταβατικής τους διαδικασίας για όλες τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες αποτέλεσε ίσως το σημαντικότερο πρόβλημα, μαζί με αυτό της ανεργίας που έπρεπε να αντιμετωπιστεί άμεσα. Η απότομη και ταχεία απελευθέρωση των τιμών στα πρώτα χρόνια της μετάβασης οδήγησε σε ένα καλπάζοντα πληθωρισμό σε όλες τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες που έφτασε σε διψήφια και τριψήφια νούμερα και μόνο κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1990 μειώθηκε σε μονοψήφια επίπεδα. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Πολωνίας που από 600% το 1990 μπόρεσε να τον περιορίσει στο 7,3% το 1999 ενώ στη συνέχεια τα επίπεδα πληθωρισμού της ήταν από τα χαμηλότερα ανάμεσα στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες. Τελικά από το 2000 και μετά σταθεροποιήθηκε και παρέμεινε σε χαμηλά επίπεδα. Σε αυτό το επίτευγμα σημαντική συμβολή είχε η εναρμόνιση της εγχώριας νομοθεσίας με την ευρωπαϊκή, υιοθετώντας την ανεξαρτησία των κεντρικών τραπεζών που με τις κατάλληλες αντιπληθωριστικές πολιτικές που εφάρμοσαν αρχικά μείωσαν τις προσδοκίες πληθωριστικών πιέσεων και στη συνέχεια μπόρεσαν να τον περιορίσουν δραστικά. [Kowalski, 2013: 128], [Γράφημα 23]

Όσο αφορά το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών αυτών των χωρών είναι γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της μετάβασης ο συγκεκριμένος δείκτης παρουσίασε αρκετά μεγάλη μεταβλητότητα και πολλές από αυτές τις χώρες παρουσίασαν αύξηση των εξωτερικών ελλειμμάτων τους κυρίως κατά τη περίοδο 1998-2007. Παρόλο αυτά παράλληλα με τη προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης αυτές οι χώρες μπόρεσαν να κρατήσουν σε σχετικά ικανοποιητικά επίπεδα τα ελλείμματα των τρεχουσών συναλλαγών τους ακόμα και στην περίοδο της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. [Kowalski, 2013: 179]

Η δημοσιονομική ισορροπία απασχόλησε και προβλημάτισε έντονα τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες της Ευρώπης καθ' όλη τη διάρκεια της μετάβασής τους.

Η δημοσιονομική ισορροπία αντανάκλα την αποτελεσματικότητα της οικονομικής πολιτικής της εκάστοτε κυβέρνησης. Στα χρόνια της μετάβασης οι κυβερνήσεις των πρώην σοσιαλιστικών κρατών δε μπόρεσαν να περιορίσουν δραστικά τα δημοσιονομικά ελλείμματα ακόμα και σε περιόδους οικονομικής μεγέθυνσης, με αποτέλεσμα αυτή τη κατάσταση να αποτελεί ένα επιπρόσθετο εμπόδιο στις προοπτικές ανάπτυξής τους.

[Kowalski, 2013: 182], [Γραφήματα 24 & 25]

Ανεργία

Μία από τις αρνητικότερες παρενέργειες της διαδικασίας μετάβασης στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες της Ευρώπης ήταν η αύξηση της ανεργίας, καθώς η εμφάνισή της συνοδεύτηκε αναπόφευκτα από την επιδείνωση των εισοδηματικών ανισοτήτων και την κοινωνική απόκλιση στα πρώην κομμουνιστικά κράτη.

Η ανεργία ήταν ένα άγνωστο φαινόμενο στις κεντρικά σχεδιασμένες οικονομίες του προηγούμενου καθεστώτος. Με την έναρξη όμως των προγραμμάτων σταθεροποίησης σε αυτές τις χώρες, με τον περιορισμό των κρατικών δαπανών και την απελευθέρωση του εμπορίου το φαινόμενο της ανεργίας άρχισε να κάνει την εμφάνισή του και στη συνέχεια πήρε τέτοιες διαστάσεις που αποτέλεσε το σοβαρότερο κοινωνικό πρόβλημα που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν οι μεταβατικές κοινωνίες. Γενικά όλες οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες στην αρχή της μετάβασης τους αντιμετώπισαν την αύξηση του ρυθμού ανεργίας, άλλες σε μεγαλύτερο βαθμό και άλλες σε μικρότερο, ανάλογα με τα δομικά χαρακτηριστικά των οικονομιών τους, την προσαρμοστικότητα και τη ταχύτητα ενσωμάτωσης των κρατικών τους επιχειρήσεων στη διεθνή αγορά, το βαθμό κινητικότητας του εργατικού δυναμικού. Τη χειρότερη κατάσταση κατά τα χρόνια της μετάβασης βίωσαν η Πολωνία και η Σλοβακία.

Μετά την ένταξη στην ευρωπαϊκή οικογένεια το 2004 για τις περισσότερες από αυτές τις χώρες οι ρυθμοί ανεργίας άρχισαν να μειώνονται λόγω κυρίως των ευκαιριών μετανάστευσης, της ανάπτυξης των ξένων άμεσων επενδύσεων και των ευνοϊκών οικονομικών συνθηκών που επικρατούσαν στους ευρωπαϊκούς εταίρους και παγκοσμίως μέχρι και τη παγκόσμια οικονομική κρίση του 2007-2008. [Kowalski, 2013: 130], [Γράφημα 26]

Η συναλλαγματική ισοτιμία

Η πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία είναι σαφώς ένας δείκτης που αντικατοπτρίζει την διεθνή ανταγωνιστικότητα της χώρας. Από τη μία πλευρά αντανάκλα τις αλλαγές από τη πλευρά της προσφοράς σε μια οικονομία, δηλαδή τη δυναμική της παραγωγικότητας και από την άλλη αντικατοπτρίζει την νομισματική

πολιτική της χώρας , την επιλογή του καθεστώτος συναλλαγματικής ισοτιμίας και την αποτελεσματικότητά της στη καταπολέμηση του πληθωρισμού.

Στην αρχή της μεταβατικής τους διαδικασίας το επίπεδο τιμών των πρώην σοσιαλιστικών χωρών σε σχέση με τους υπόλοιπους ευρωπαϊκούς εταίρους είχε μεγάλη σημασία όπως επίσης και η αντίληψη των αγορών για την αξιοπιστία και τις προοπτικές των εν λόγω οικονομιών.

Γενικά όλες οι πρώην σοσιαλιστικές οικονομίες βίωσαν μια σημαντική ανατίμηση των νομισμάτων τους, κατά τη διάρκεια της μετάβασής τους, με τη μεγαλύτερη αύξηση και μεταβλητότητα να παρατηρείται στη Σλοβακία, τη Πολωνία και τη Τσεχία. [Kowalski, 2013: 138], [Γράφημα 27]

Το εργατικό κόστος

Παρόλο την ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου στις πρώην κομμουνιστικές χώρες της Ευρώπης κατά τα χρόνια της μετάβασης και τη ραγδαία αύξηση στην συμμετοχή του πληθυσμού στην τριτοβάθμια εκπαίδευση , το εργασιακό κόστος παρέμεινε χαμηλό σε αυτές τις χώρες σε σύγκριση με τις δυτικές αναπτυγμένες οικονομίες. Ο ήπιος ρυθμός αύξησης του πραγματικού κατώτατου μισθού ήταν ένα πολύ σημαντικό γεγονός για αυτές τις χώρες καθώς αντικατόπτριζε ένα από τα σημαντικότερα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα, το χαμηλό εργασιακό κόστος.

Ο ρυθμός αύξησης του κατώτατου μισθού παρουσίασε για αυτές τις χώρες ήπιες αυξήσεις, με τη Πολωνία να έχει το χαμηλότερο εργασιακό κόστος στην αρχή της μετάβασης , ενώ προς το τέλος αυτής να έχει το υψηλότερο μισθολογικό κόστος.

Τα όρια του κατώτατου μισθού για τις υπόλοιπες χώρες όπως την Ουγγαρία, τη Τσεχία, την Σλοβακία είχε τα τάση να συγκλίνει κατά τη διάρκεια της μετάβασης.

Τα όρια του κατώτατου μισθού για αυτές τις χώρες αντικατόπτριζαν τα δομικά τους χαρακτηριστικά και τη θεσμική τους υποδομή. Από τη μία πλευρά αντανakλούσαν το χαμηλό επίπεδο κοινωνικής παραγωγικότητας και από την άλλη το σκληρό ανταγωνισμό στο τομέα των τιμών . Αυτά τα χαμηλά επίπεδα μισθών στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες και η αναντιστοιχία πολλές φορές προσφοράς και ζήτησης στα προσόντα του εργατικού δυναμικού ωθούσαν τους πληθυσμούς αυτών των χωρών προς τη μετανάστευση. [Kowalski, 2013: 117], [Γράφημα 28]

Οι κοινωνικές ανισότητες και το βιοτικό επίπεδο στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες της Ευρώπης

Ένα από τα σημαντικότερα αρνητικά αποτελέσματα της δημιουργίας μιας σύγχρονης οικονομίας της αγοράς με ανακατανομή των οικονομικών πόρων και καινούριες πολιτικοοικονομικές δομές ήταν η αύξηση της ανισοκατανομής του πλούτου στις πρώην κομμουνιστικές χώρες της Ευρώπης. Σε αυτή την συνεχή απόκλιση των εισοδημάτων και στην επιδείνωση της κοινωνικής ισορροπίας σημαντικές αιτίες αποτέλεσαν αρχικά τα μέτρα των πακέτων σταθεροποίησης των οικονομιών αυτών με περιορισμό των δημοσίων δαπανών, νέες μορφές φορολογίας και απελευθέρωση των τιμών που οδήγησαν αναπόφευκτα στην εμφάνιση του πληθωρισμού. Στη συνέχεια εν

μέσω αντιπληθωριστικών πολιτικών που ακολουθήθηκαν , με την αναστολή των μισθολογικών αυξήσεων και την αναδόμηση των πρώην κρατικών επιχειρήσεων το πρόβλημα της ανισότητας των εισοδημάτων έγινε ακόμα πιο έντονο. Επιπλέον αιτία αποτέλεσε η αυξανόμενη σημασία του ιδιωτικού τομέα στην οικονομία, με την αύξηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας και των κερδών του κεφαλαίου. Τέλος η χαμηλή παραγωγικότητα του αγροτικού τομέα, η απελευθέρωση του εξωτερικού εμπορίου με την αυξανόμενη πίεση από τις εισαγωγές, η απελευθέρωση του κεφαλαίου και του εμπορίου με την εισαγωγή νέων τεχνολογιών οδήγησαν στην ραγδαία ανάπτυξη των μισθών του ιδιωτικού τομέα ιδιαίτερα του εξειδικευμένου προσωπικού και των διευθυντικών στελεχών με αποτέλεσμα την ακόμα μεγαλύτερη απόκλιση των εισοδημάτων και την αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων. [Kowalski, 2010: 53]

Παρόλο αυτά εξετάζοντας τις μεταβολές στο βιοτικό επίπεδο αυτών των χωρών κατά τη διάρκεια της μετάβασης θα διαπιστώσουμε ότι στο τέλος της μετάβασης η ποιότητα ζωής και το προσδόκιμο ζωής βελτιώθηκε σημαντικά σε αυτά τα κράτη σε σύγκριση με την αρχή της μετάβασης το 1990, με πρωτοπόρο χώρα σε αυτό το τομέα να είναι η Τσεχία με το προσδόκιμο ζωής να είναι στα 77,4 έτη το 2010 αυξανόμενο κατά 6 έτη σε σχέση με το 1990 και η Πολωνία όπου το 2010 το προσδόκιμο ζωής έφτασε τα 76,2 έτη αυξανόμενο κατά 5,3 έτη σε σχέση με την αρχή της μετάβασης. [Kowalski, 2013: 113], [Γράφημα 29]

B. Ο αντίκτυπος της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης για το παρόν και το μέλλον της κεντροανατολικής Ευρώπης

Η παγκόσμια οικονομική κρίση που ξεκίνησε το 2007 στις ΗΠΑ επηρέασε στο σύνολο της παγκόσμιας οικονομίας. Αρχικά έπληξε τις περισσότερες δυτικοευρωπαϊκές αναπτυσσόμενες οικονομίες και στη συνέχεια τις υπόλοιπες λιγότερο αναπτυσσόμενες. Για τις χώρες της πρώην σοσιαλιστικής Ευρώπης η διάδοση της οικονομικής κρίσης ήταν αναπόφευκτη καθώς ήδη από το 2004 πολλές από αυτές ήταν μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και το 2007 στην αρχή της κρίσης είχαν ήδη ενσωματωθεί στη παγκόσμια οικονομία. Τα βασικά κανάλια διάχυσης της κρίσης δεν ήταν άλλα από τις διεθνείς ροές κεφαλαίου, τις συναλλαγματικές ισοτιμίες, το διεθνές εμπόριο και τις προσδοκίες. Ήδη από το 1997 οι εμπορικές συναλλαγές αυτών των χωρών με τον υπόλοιπο κόσμο είχαν αυξηθεί εντυπωσιακά με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη Πολωνία και τη Σλοβακία όπου η αύξηση του εξωτερικού τους εμπορίου έφτασε το 18% και 30% αντίστοιχα το 2007. Επιπλέον οι χώρες αυτές στην αρχή της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης είχαν σε μεγάλο βαθμό απελευθερώσει τις κεφαλαιακές ροές , ενώ παράλληλα μέσα από την ιδιωτικοποίηση και τη λειτουργία των χρηματιστηρίων, τα χρηματοοικονομικά τους συστήματα είχαν διεθνοποιηθεί σημαντικά καταφέροντας να προσελκύουν σημαντικές ροές διεθνών κεφαλαίων. Παρόλο που αυτές οι χώρες παρουσίαζαν το 2007 σχετικά υψηλούς ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης, τα δημοσιονομικά ελλείμματά τους συνέχιζαν να τροφοδοτούνται σε μεγάλο βαθμό από τα ξένα κεφάλαια, γεγονός που έθετε ένα επιπρόσθετο κίνδυνο σε αυτές τις οικονομίες.

Ας δούμε όμως αναλυτικά ποια ήταν η αντίδραση αυτών των οικονομιών στο εξωτερικό σοκ της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης ξεκινώντας από την αντίδραση των εγχώριων νομισμάτων αυτών των χωρών. [Kowalski, 2013 :199], [Γράφημα 30]

Η συναλλαγματική ισοτιμία

Η συναλλαγματική ισοτιμία είναι ένα μέτρο που γενικά αντικατοπτρίζει τη διεθνή ανταγωνιστικότητα της χώρας. Έτσι οι περισσότερες από τις πρώην σοσιαλιστικές οικονομίες της Ευρώπης στα χρόνια που ακολούθησαν από το ξέσπασμα της παγκόσμιας κρίσης υποτίμησαν τα νομίσματά τους σε επίπεδα χαμηλότερα του 2007 (εκτός από την Τσεχία και τη Σλοβακία που είχαν ήδη υιοθετήσει το ευρώ) προσπαθώντας να αντισταθμίσουν τη μείωση των εξαγωγών τους και να διατηρήσουν όσο γίνεται τη διεθνή ανταγωνιστικότητά τους.

Ειδικότερα αν λάβουμε υπόψη μας τη πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία σε σχέση με το εργατικό κόστος θα διαπιστώσουμε ότι χώρες όπως η Πολωνία και η Ουγγαρία προσάρμοσαν σχετικά καλά την ανταγωνιστικότητά τους στις νέες προκλήσεις της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Παρόλο αυτά η μεταβλητότητα στις συναλλαγματικές τους ισοτιμίες έδειξε πόσο ευάλωτες είναι στις εξωτερικές μεταβολές της παγκόσμιας οικονομίας. [Kowalski, 2013: 200], [Γράφημα 31]

Το εμπόριο

Οι πρώην σοσιαλιστικές οικονομίες εν μέσω κρίσης κατάφεραν να διατηρήσουν την ανταγωνιστικότητά τους μέσω υποτίμησης των εγχώριων νομισμάτων τους και προσαρμόζοντας το εργατικό κόστος. Όσο αφορά τις εμπορικές συναλλαγές τους θα διαπιστώσουμε ότι παρόλο που η οικονομική κρίση ξεκίνησε από το 2007 η μείωση των εξαγωγών στην ευρωπαϊκή οικονομία ξεκίνησε από το 2009 και παρουσίασε αρκετές διακυμάνσεις. Οι χώρες της πρώην σοσιαλιστικής Ευρώπης προσπάθησαν να αντισταθμίσουν αυτές τις διακυμάνσεις έχοντας ως όπλο την υποτίμηση των νομισμάτων τους, με τη Πολωνία να παρουσιάζει τη μεγαλύτερη σταθερότητα και το καλύτερο ρυθμό αύξησης των εξαγωγών κατά τη περίοδο 2007-2011. Παρόλο αυτά είναι γεγονός ότι η παγκόσμια οικονομική κρίση του 2007 έπληξε σημαντικά το ποσοστό συμμετοχής του εμπορίου στο ΑΕΠ αυτών των χωρών με τη Σλοβακία και τη Τσεχία να βιώνουν τη μεγαλύτερη μείωση (16% και 8% αντίστοιχα).

Αντίστοιχα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών αυτών των χωρών θα διαπιστώσουμε ότι κατά τη διάρκεια της κρίσης (2007-2011) οι χώρες αυτές συνέχιζαν να καταγράφουν ελλείμματα, ενώ αυτά μειώθηκαν σημαντικά το 2009 λόγω κυρίως του περιορισμού των εισαγωγών μετά την υποτίμηση των νομισμάτων τους. Οι εν λόγω χώρες γενικά μπόρεσαν να προσαρμοστούν αρκετά ικανοποιητικά στις προκλήσεις της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης και να παραμείνουν ανταγωνιστικές σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο χρησιμοποιώντας κυρίως τις δυνατότητες της νομισματικής πολιτικής και της μείωσης του κόστους και πολύ

λιγότερο την ανάπτυξη της έρευνας και της καινοτομίας. Παρόλο αυτά μακροχρόνια θα χρειαστεί να στηρίζουν την ανταγωνιστικότητά τους στη καινοτομία για να συνεχίσουν να είναι ανταγωνιστικές σε σχέση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές, παγκόσμιες και κυρίως ασιατικές χαμηλού κόστους αναπτυσσόμενες οικονομίες. [Kowalski, 2013: 204], [Γραφήματα 32-34]

Η βιομηχανική παραγωγή και η ανεργία

Στη συνέχεια εξετάζοντας την αντίδραση σε άλλους δύο σημαντικούς δείκτες την βιομηχανική παραγωγή και την ανεργία, θα διαπιστώσουμε ότι κατά τη περίοδο της κρίσης 2007-2011 η βιομηχανική παραγωγή στις πρώην σοσιαλιστικές της κεντροανατολικής Ευρώπης παρουσίασε αντίστοιχες τάσεις με αυτές του εμπορίου. Το 2008 το επόμενο έτος μετά το ξέσπασμα της κρίσης αυτές οι χώρες είδαν τη βιομηχανική τους παραγωγή να αρχίζει να μειώνεται, ενώ η μείωση αυτή ήταν πολύ εντονότερη κατά το 2009. Από το 2009 και μετά η βιομηχανική παραγωγή άρχισε να ανακάμπτει ξανά φτάνοντας σε επίπεδα προ κρίσης για χώρες όπως η Τσεχία και η Ουγγαρία ή τα ξεπέρασε οριακά για χώρες όπως η Πολωνία και η Σλοβακία. [Kowalski, 2013: 207], [Γράφημα 35]

Όσο αφορά τις μεταβολές στο ρυθμό της ανεργίας σε αυτές τις χώρες αυτές σχετίζονται άμεσα με τις αλλαγές που βίωσαν αυτές οι χώρες στον εξαγωγικό τους τομέα και στη βιομηχανική παραγωγή κατά τη διάρκεια της κρίσης 2007-2011.

Παρόλο αυτά οι διακυμάνσεις στο ρυθμό ανεργίας κατά τη περίοδο 2007-2011 ήταν μικρότερες σε σχέση με τη περίοδο πριν τη κρίση. Το 2008 εν μέσω κρίσης ο ρυθμός ανεργίας για τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες ήταν σχετικά χαμηλός και αυξήθηκε κατά το 2009 για όλες τις χώρες εκτός από τη Πολωνία. Αυτός ο ήπιος ρυθμός μεταβολής εν μέσω κρίσης υποδηλώνει για τις χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης δύο σημαντικά στοιχεία: α) την αντίληψη ότι η κρίση ήταν εξωτερική και προσωρινής διάρκειας και β) τη σφιχτή αγορά εργασίας σε αυτές τις χώρες που ήταν αποτέλεσμα των μεταναστευτικών ροών και της αναντιστοιχίας των προσόντων του εργατικού δυναμικού στη προσφορά και ζήτηση εργασίας. Έτσι οι περισσότερες επιχειρήσεις σε αυτές τις χώρες προτίμησαν να κρατήσουν το εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό τους παρά να το απολέσουν. [Kowalski, 2013: 209], [Γράφημα 36]

Η οικονομική ανάπτυξη και η δημοσιονομική ισορροπία

Τέλος όσο αφορά την οικονομική ανάπτυξη και τη δημοσιονομική κατάσταση αυτών των χωρών εν μέσω κρίσης εμφανίζονται εντυπωσιακά αποτελέσματα.

Πρώτον σε σχέση με το 2007 όλες οι πρώην σοσιαλιστικές της Ευρώπης συνέχισαν την οικονομική τους μεγέθυνση το 2008 με σημαντικές όμως διαφορές μεταξύ τους.

Η Ουγγαρία χαρακτηριστικά κατέγραψε ανάπτυξη λιγότερο από 1% ενώ αντίστοιχα η Πολωνία παρουσίασε εντυπωσιακή ανάπτυξη για τα δεδομένα της κρίσης με ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης πάνω από 5%. Το 2009 όλες οι χώρες κατέγραψαν μια οικονομική επιβράδυνση αλλά στη συνέχεια η οικονομική ανάπτυξη ανέκαμψε και πάλι, με τη Πολωνία, τη Σλοβακία και τη Τσεχία να καταγράφουν θετικούς ρυθμούς

οικονομικής ανάπτυξης κατά τη περίοδο 2007-2011 ενώ αντίθετα για την Ουγγαρία η οικονομική ανάπτυξη συρρικνώθηκε. Το 2011 τέσσερα χρόνια μετά το ξέσπασμα της κρίσης, η Πολωνία είχε τους υψηλότερους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης, κατατάσσοντας την πρώτη ανάμεσα σε όλες τις υπόλοιπες χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης.

Τα δημοσιονομικά ελλείμματα αυτών των χωρών που αποτελούσαν ένα σημαντικό αρνητικό παράγοντα κατά τη διάρκεια της μετάβασης, συνέχισαν να είναι ένα σημαντικό πρόβλημα και κατά τη διάρκεια της κρίσης επιδεινώθηκαν αισθητά.

Το 2008 όλες οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες της Ευρώπης αύξησαν τα δημοσιονομικά τους ελλείμματα με τη Πολωνία και τη Σλοβακία να καταγράφουν τα μεγαλύτερα το 2009, φτάνοντας σε επίπεδα πάνω από 5%, ενώ στη συνέχεια μπόρεσαν να τα περιορίσουν σε επίπεδα 3-5% του ΑΕΠ εφαρμόζοντας περιοριστική δημοσιονομική πολιτική και επιτυγχάνοντας υψηλότερους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης. Για την Ουγγαρία η κατάσταση ήταν πιο πολύπλοκη καθώς στη περίοδο πριν τη κρίση η χώρα κατέγραφε υψηλά ελλείμματα της τάξης του 7-9% του ΑΕΠ, αλλά λαμβάνοντας τα κατάλληλα μέτρα δημοσιονομικής πολιτικής η χώρα μπόρεσε το 2011 να εμφανίζει δημοσιονομικά πλεονάσματα. [Kowalski, 2013: 209], [Γραφήματα 37 & 38]

Τέλος εξετάζοντας τη συνολική εικόνα αυτών των χωρών κατά τη διάρκεια της κρίσης 2007-2011 διαπιστώνουμε ότι η Πολωνία είχε τις καλύτερες επιδόσεις ανάμεσα στις εν λόγω χώρες, με τη Σλοβακία και τη Τσεχία να καταλαμβάνουν τη δεύτερη και τρίτη θέση αντίστοιχα. Επιπλέον, μετά το 2007 η Πολωνία ήταν η μοναδική χώρα που βελτίωνε συνεχώς τη θέση της στη παγκόσμια κατάταξη.

Η παγκόσμια οικονομική κρίση που ξεκίνησε από τις ΗΠΑ το 2007 και έπληξε σταδιακά όλες τις αναπτυγμένες χώρες αποκάλυψε τις δομικές και λειτουργικές αδυναμίες της ευρωπαϊκής οικονομίας και δημιούργησε νέες προκλήσεις για την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Νομισματική Ένωση. Αυτή η παγκόσμια οικονομική κρίση δε θα μπορούσε να αφήσει ανεπηρέαστες τις οικονομίες των χωρών της πρώην σοσιαλιστικής Ευρώπης που αποτελούσαν πλέον τα νέα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι οικονομίες αυτών των χωρών ήδη πριν από το ξέσπασμα της κρίσης ήταν σε μεγάλο βαθμό διεθνοποιημένες αλλά παρόλο αυτά η αντίδραση τους στο εξωτερικό σοκ της κρίσης μπορεί να κριθεί ικανοποιητική, χάρη την συνετή νομισματική και δημοσιονομική πολιτική που ακολούθησαν. Μπόρεσαν σε μεγάλο βαθμό να απορροφήσουν τους εξωτερικούς κραδασμούς της κρίσης και με κεντρικό άξονα ανάπτυξης τις εξαγωγές τους κατάφεραν να επιτύχουν σημαντικούς ρυθμούς ανάπτυξης, προσπερνώντας πολλές από τις αναπτυγμένες δυτικές ευρωπαϊκές χώρες. Παρόλο αυτά η κρίση αποτέλεσε και αποτελεί για αυτές ένα ισχυρό «crash test» και μια σημαντική προειδοποίηση για τυχόν νέες προκλήσεις της παγκόσμιας οικονομίας που θα κληθούν να αντιμετωπίσουν στο μέλλον. [Kowalski, 2013:213] [Πίνακες 20 & 21]

«Το τέλος της μετάβασης. Το παρόν και το μέλλον της κεντροανατολικής Ευρώπης»

Είναι γεγονός ότι μετά το 1989 παράγοντες όπως: η κατάρρευση του πραγματικού σοσιαλισμού, το τέλος του Ψυχρού πολέμου, η μετασοσιαλιστική μεταμόρφωση, η επέκταση του νεοφιλελεύθερου δόγματος, οι αναδυόμενες αγορές που προέκυψαν από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης, η έκρηξη της παγκοσμιοποίησης, η επανάσταση της τεχνολογίας, τα κύματα μαζικής μετανάστευσης και η καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος προκάλεσαν ένα άνευ προηγουμένου καταρράκτη αλλαγών που μέσα σε δύο δεκαετίες μετέβαλε το πολιτικό, κοινωνικό, οικονομικό, πολιτιστικό, τεχνολογικό και περιβαλλοντικό «status quo» σε παγκόσμια κλίμακα. Το μέγεθος και η σφοδρότητα αυτών των αλλαγών σημάδεψαν ανεξίτηλα τις οικονομίες και τις κοινωνίες πλήθους χωρών σε τέτοιο βαθμό έτσι ώστε μπορούν να χαρακτηριστούν παγκόσμιες τεκτονικές αλλαγές. Στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης το σημαντικότερο γεγονός αποτέλεσε η εμφάνιση και η εδραίωση της οικονομίας της αγοράς των δυτικών προτύπων που φιλοδοξούσε να είναι αποτελεσματική και ανταγωνιστική διεθνώς έτσι ώστε να ικανοποιεί τις ανάγκες μιας συνεχούς μεταβαλλόμενης και πιο απαιτητικής σύγχρονης κοινωνίας. [Kolodko, 2013: 457]

Μετά από σχεδόν 25 χρόνια μετάβασης οι χώρες της πρώην κομμουνιστικής Ευρώπης αποτελούν το 1,53 % του παγκόσμιου πληθυσμού, έχοντας 103 εκατομμύρια κατοίκους. Παράγουν το 2,6 % του παγκόσμιου ΑΕΠ (περίπου 1.86 τρις δολάρια) και αντίστοιχα το 12,4 % του ευρωπαϊκού ΑΕΠ.

Για αυτές τις χώρες εντυπωσιακό στοιχείο αποτελεί το γεγονός ότι τη πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα επέδειξαν πολύ ισχυρούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης ακόμα και από πολλές προηγμένες δυτικές οικονομίες, συρρικνώνοντας αισθητά το αναπτυξιακό κενό που τις χωρίζει με τις τελευταίες.

Οι σημαντικότεροι παράγοντες που οδήγησαν σε αυτές τις αδιαμφισβήτητα εντυπωσιακές επιδόσεις είναι η τεράστια βελτίωση που επέτυχαν σε επίπεδο θεσμών, η τεχνολογική πρόοδος παράλληλα με τη βελτίωση των δεξιοτήτων του ανθρώπινου κεφαλαίου και η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας σε ρυθμούς υψηλότερους ακόμα και από αυτούς που ισχύουν σε πολλές δυτικές χώρες. Επιπλέον η πρόοδος που επετεύχθη σε μικροοικονομικό και μακροοικονομικό επίπεδο στις οικονομίες αυτών των χωρών αποτέλεσε ισχυρό παράγοντα σταθερότητας και ενίσχυσης της αναπτυξιακής τους διαδικασίας ακόμα και μετά την έναρξη της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. [Kolodko, 2013: 463]

Για τις περισσότερες από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης και για τις χώρες της Βαλτικής η μετάβαση σε μια σύγχρονη οικονομία της αγοράς και σε μια αντίστοιχα φιλελεύθερη δημοκρατική κοινωνία έχει ολοκληρωθεί επιτυχώς. Για τους πολίτες αυτών των πρώην κομμουνιστικών χωρών η μετάβαση θεωρήθηκε ως το μέσο για να ξεπεράσουν τις δυσχερείς οικονομικές συνθήκες της σοσιαλιστικής εποχής και το τέλος της θεωρήθηκε η σύγκλιση με τις υπόλοιπες δυτικοευρωπαϊκές οικονομίες. Επιπλέον σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο η επιτυχής μετάβαση θεωρήθηκε η επιστροφή σε μια «πολιτισμένη ευρωπαϊκή κοινωνία» με την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας και των προσωπικών ελευθεριών.

Από οικονομικής πλευράς επιτυχής μετάβαση θεωρήθηκε η μετάβαση σε μια οικονομία της αγοράς με ξεκάθαρα ιδιωτικά δικαιώματα ιδιοκτησίας, κανόνες της αγοράς που θα βασίζονται σε ισχυρούς θεσμούς και άριστη αποτελεσματικότητα στη κατανομή των πόρων που θα βασίζεται στις δυνάμεις της αγοράς. [Havrylyshyn, 2013: 59]

Η επιτυχής μετάβαση για τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης έχει ουσιαστικά ολοκληρωθεί καθώς ήδη από τα πρώτα χρόνια της μετάβασης (1992-1994) οι περισσότερες από αυτές είχαν εγκαθιδρύσει επιτυχώς τους απαραίτητους κανόνες λειτουργίας της αγοράς και μέχρι το 2010 είχαν σχεδόν ολοκληρώσει τις απαραίτητες θεσμικές μεταρρυθμίσεις με βασικό άξονα τους ισχυρούς δημοκρατικούς θεσμούς.

Σε οικονομικό επίπεδο επέδειξαν εντυπωσιακά αποτελέσματα επιτυχούς μετάβασης ανοίγοντας τις οικονομίες τους στο διεθνές εμπόριο, αυξάνοντας αισθητά τη κατανάλωση ως ποσοστό του ΑΕΠ, βελτιώνοντας εντυπωσιακά το βαθμό εκβιομηχάνισης της οικονομίας τους με το μερίδιο συμμετοχής των βιομηχανικών και τεχνολογικών προϊόντων ως ποσοστό του ΑΕΠ να αυξάνεται σημαντικά.

Εν κατακλείδι συμπεραίνουμε ότι οι πρώην κομμουνιστικές χώρες της Ευρώπης όχι μόνο κατάφεραν να ολοκληρώσουν επιτυχώς τη μετάβαση τους αλλά κατόρθωσαν να φτάσουν σε μια νέα ισορροπία στο ευρωπαϊκό και παγκόσμιο οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο. [Havrylyshyn, 2013 :71]

Το παρόν της κεντροανατολικής Ευρώπης

Καθώς περισσότερο από δύο δεκαετίες έχουν περάσει από την αρχή της μετάβασης της κεντροανατολικής Ευρώπης θα ήταν ενδιαφέρον να εξετάσουμε σε ποια κατάσταση βρίσκονται τώρα οι συγκεκριμένες χώρες, ποιος ο ρόλος τους στην ευρωπαϊκή και παγκόσμια οικονομία και ποιες σημαντικές προκλήσεις καλούνται να αντιμετωπίσουν τα επόμενα χρόνια. Σε αυτή την ανάλυση θα ήταν σκόπιμο να εξετάσουμε επιπλέον τους εξωτερικούς παράγοντες όπως η συμμετοχή αυτών των χωρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, τα επίπεδα οικονομικής μετάβασης και πολιτικών μεταρρυθμίσεων που έχουν επιτευχθεί μέχρι στιγμής καθώς και τις προοπτικές της επερχόμενης ανάπτυξης για το σύνολο των χωρών της περιοχής. [Dabrowski, 2013: 431]

Είναι γεγονός ότι οι πρώην κομμουνιστικές οικονομίες της κεντροανατολικής Ευρώπης δε διαδραματίζουν ακόμα ένα ηγεμονικό ρόλο στην ευρωπαϊκή και την παγκόσμια οικονομία. Παρόλο αυτά η δυναμική πλέον των 10 νέων μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι αξιοπρόσεχτη, καθώς κατά το έτος ένταξης τους το μερίδιο συμμετοχής τους στο ευρωπαϊκό ΑΕΠ άγγιξε το 5,4% ενώ το 2010 έφτασε το 7,4%.

Ειδικότερα για τη Πολωνία η συμμετοχή της στο ευρωπαϊκό ΑΕΠ των 27 μελών το 2010 έφτασε στο εντυπωσιακό 2,9%, για τη Τσεχία στο 1,2% και για τη Ρουμανία χώρα που ενσωματώθηκε το 2007 το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 1%. Αν και αυτές οι

επιδόσεις θεωρούνται εντυπωσιακές, τα νέα μέλη συνεχίζουν να έχουν προς το παρόν ένα περιφερειακό ρόλο στη διαμόρφωση του συνολικού ΑΕΠ της Ευρώπης.

Όσο αφορά τη συμμετοχή τους στο παγκόσμιο ΑΕΠ, αυτή ενισχύθηκε ελαφρώς τα τελευταία 15 χρόνια. Παράλληλα η συρρίκνωση της συμμετοχής των αναπτυγμένων χωρών της Ευρώπης και της Δύσης στο παγκόσμιο ΑΕΠ, οδηγεί τελικά στη σταδιακή σύγκλιση των εισοδημάτων μεταξύ αυτών των χωρών και των πρώην σοσιαλιστικών χωρών της κεντροανατολικής Ευρώπης. Επιπλέον παρατηρώντας το κατά κεφαλήν ακαθάριστο εγχώριο εισόδημα θα διαπιστώσουμε ότι κατά το 2010 το κενό ανάμεσα στις χαμηλού και μεσαίου εισοδήματος χώρες της πρώην σοσιαλιστικής Ευρώπης και στις αναπτυγμένες χώρες έχει μειωθεί σε σχέση με τις προηγούμενες περιόδους, ενώ πολλές από αυτές τις χώρες όπως π.χ. η Πολωνία, η Σλοβακία, η Τσεχία, η Σλοβενία ανήκουν στις χώρες πλέον με υψηλό κατά κεφαλήν εισόδημα, παρόλο που ακόμα καταλαμβάνουν τις τελευταίες θέσεις στη λίστα των χωρών με υψηλό κατά κεφαλήν εισόδημα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η Σλοβενία που με το υψηλότερο κατά κεφαλήν εισόδημα ανάμεσα στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες αντιπροσωπεύει το 70,7% του ευρωπαϊκού μέσου όρου. [Dabrowski, 2013: 432]

Αυτή η δυναμική αύξηση του ΑΕΠ των εν λόγω χωρών και η παράλληλη σύγκλιση των εισοδημάτων τους οφείλεται κατά κύριο λόγο στις εσωτερικές μεταρρυθμίσεις που πραγματοποίησαν αυτές οι χώρες κατά τη περίοδο της μετάβασης τους, όσο και σε εξωτερικούς παράγοντες όπως η ενσωμάτωσή τους στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η οικονομική άνθηση στα μέσα της δεκαετίας του 2000 όπου τα χαμηλά επιτόκια στις ΗΠΑ και στις άλλες αναπτυγμένες οικονομίες και η αφθονία ιδιωτικών κεφαλαίων προσέφεραν νέες προοπτικές στις οικονομίες τους. Αυτή η ευφορία διακόπηκε το 2007-2008 όταν ξέσπασαν οι φούσκες στην χρηματοοικονομικό τομέα και στην αγορά ακινήτων και αγαθών. [Πίνακας 22]

Η μεγάλη οικονομική πρόοδος που επετεύχθη κατά τη διάρκεια της μετάβασης της πρώην σοσιαλιστικής Ευρώπης μπορεί να αποτυπωθεί καλύτερα μέσα από τους δείκτες της Ευρωπαϊκής Τράπεζας για την Ανοικοδόμηση και την Ανάπτυξη (EBRD). Σε αυτούς τους δείκτες απεικονίζεται με το καλύτερο τρόπο η πρόοδος των μεταβατικών χωρών σε κάθε ξεχωριστό τομέα της οικονομίας που ήδη από τις αρχές του 1990 η βελτίωση σε μεταβατικούς τομείς όπως: στην απελευθέρωση των τιμών και του εμπορίου και στη συναλλαγματική ισοτιμία των εγχώριων νομισμάτων είναι αισθητή, ενώ σε πιο πολύπλοκους τομείς όπως: ο τραπεζικός τομέας και η ιδιωτικοποίηση των μεγάλων επιχειρήσεων μπορεί να χαρακτηριστεί γενικά ικανοποιητική. Οι λιγότεροι αναπτυγμένοι τομείς ήταν αυτοί της πολιτικής ανταγωνισμού, της ανάπτυξης της ασφαλιστικής αγοράς, των χρηματοοικονομικών θεσμών και των υποδομών. Τέλος αξιοσημείωτο είναι ότι η μεγαλύτερη πρόοδος επετεύχθη κατά τη πρώτη δεκαετία της μετάβασης, ενώ από το 2000 και μετά οι ρυθμοί επιβραδύνθηκαν.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα χωρών που είχαν αξιοσημείωτη πρόοδο σε αυτούς τους μεταβατικούς τομείς ήδη από τα πρώτα χρόνια της μετάβασης το 1995 είναι η Ουγγαρία, η Πολωνία, η Εσθονία και η Σλοβακία ενώ το 1998 έφτασαν σε

ικανοποιητικά επίπεδα προόδου και η Σλοβενία, η Λετονία, η Λιθουανία και η Κροατία. Τελευταίες ακολούθησαν η Ρουμανία και η Βουλγαρία στις αρχές της δεκαετίας του 2000.

Τελικά μετά από σχεδόν δύο δεκαετίες από τη κατάρρευση του κομμουνισμού στην πρώην σοσιαλιστική Ευρώπη, οι περισσότερες χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης μπορούν να χαρακτηριστούν πλέον ως ελεύθερες οικονομίες της αγοράς. Βέβαια παρόλο που ο βαθμός της οικονομικής τους ελευθερίας διαφέρει από χώρα σε χώρα οι χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης και της Βαλτικής έχουν ολοκληρώσει πλέον την επιτυχή μετάβασή τους σε βασικούς τομείς της οικονομίας και τα οικονομικά τους συστήματα δε διαφέρουν πλέον από εκείνα των αναπτυγμένων χωρών της υπόλοιπης Ευρώπης.

[Dabrowski, 2013: 434]

Όσο αφορά τη πρόοδο στα πολιτικά συστήματα αυτών των χωρών, αυτή συμβάδιζε με την βελτίωση των οικονομικών δομών αυτών των χωρών και την εγκαθίδρυση της οικονομικής τους ελευθερίας. Η πολιτική ελευθερία, ο πλουραλισμός και η δημοκρατία φαίνεται ότι έχουν εγκατασταθεί πλέον στις περισσότερες πρώην σοσιαλιστικές χώρες της Ευρώπης. Τα πολιτικά δικαιώματα και οι πολιτικές ελευθερίες είναι δεδομένες πλέον για αυτά τα κράτη μετά τη πτώση του παλαιού καθεστώτος, ενώ θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτά τα κράτη μέσω του εκδημοκρατισμού τους διευκόλυναν και επιτάχυναν σε σημαντικό βαθμό τις απαραίτητες οικονομικές μεταρρυθμίσεις, ενώ θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι οι εν λόγω χώρες επέτυχαν ήδη από πολύ νωρίς στις αρχές της δεκαετίας του 1990 ένα υψηλό βαθμό πολιτικής ελευθερίας.

Επιπρόσθετα δε μπορούμε να παραβλέψουμε ότι οι εξωτερικοί παράγοντες ήταν αυτοί που έπαιξαν με τη σειρά τους καθοριστικό ρόλο στην εντυπωσιακή πορεία αυτών των πρώην σοσιαλιστικών κρατών της Ευρώπης. Με πρώτη και καλύτερη τη προοπτική ενσωμάτωσης αυτών των χωρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, τη συμμετοχή σε διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς όπως το IMF, WORLD BANK, WTO, OECD και σε διεθνείς πολιτικούς οργανισμούς και συμμαχίες όπως το NATO, ΟΑΣΕ, Συμβούλιο της Ευρώπης οι χώρες αυτές κατόρθωσαν να αποσπάσουν οικονομική βοήθεια, τεχνική υποστήριξη, προοπτικές στη προσέλκυση ξένων άμεσων επενδύσεων, διεθνή ασφάλεια, και υψηλό γόητρο από τη συμμετοχή τους σε σημαντικές ενώσεις και οργανισμούς όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, και με αυτό τον τρόπο να ενισχύσουν σημαντικά την οικονομική, πολιτική και θεσμική πρόοδό τους. [Dabrowski, 2013: 441]

Το μέλλον της κεντροανατολικής Ευρώπης

Περισσότερο από δύο δεκαετίες έχουν περάσει πλέον από τη πτώση του κομμουνισμού στις χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης και οι εν λόγω χώρες έχουν ολοκληρώσει με επιτυχία τη μετάβασή τους στο οικονομικό τομέα και θεωρούνται πλέον ως σύγχρονες οικονομίες της αγοράς έχοντας παρόλο αυτά επιτύχει η καθεμιά σε διαφορετικό βαθμό τη θεσμική ολοκλήρωση των αγορών τους.

Πρόσφατα η παγκόσμια οικονομική κρίση αποκάλυψε ότι για να επιτευχθεί η πλήρης ολοκλήρωση της μετάβασης σε αυτές τις χώρες θα πρέπει να εφαρμοστούν περαιτέρω μεταρρυθμίσεις και να αναπροσαρμοστούν οι πολιτικές και οι θεσμικές κατευθύνσεις για κάθε χώρα ξεχωριστά. Άλλωστε οι χώρες της πρώην κεντροανατολικής σοσιαλιστικής Ευρώπης ποτέ δεν αποτέλεσαν ένα ομοιογενές σύνολο. Αν και εξαιτίας της κοινής θεσμικής κληρονομιάς τους και των κοινών προκλήσεων που αντιμετώπισαν στις αρχές της μετάβασης ακολούθησαν παρόμοιες πολιτικές αναμόρφωσης της οικονομίας τους, παρόλο αυτά ήδη από τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1990 διέφεραν σημαντικά σε αναπτυξιακό επίπεδο, μακροοικονομική σταθερότητα, εξωστρέφεια της οικονομίας τους, πολιτικές ελευθερίες, εξωτερικό χρέος, δομικές αδυναμίες, κ.α. [Dabrowski, 2013: 442]

Πλέον 10 από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης αποτελούν ήδη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ενώ τρεις από αυτές συμμετέχουν επιπλέον και στην ευρωζώνη. Εξαιτίας των ισχυρών εμπορικών και επενδυτικών δεσμών με την Ευρωπαϊκή Ένωση το μέλλον αυτών των χωρών σε οικονομικό επίπεδο εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις προοπτικές ανάπτυξης και τις αναπτυξιακές πολιτικές της Ευρώπης. Σε εθνικό επίπεδο όπως και για τα «παλιά» κράτη μέλη είναι απαραίτητο για αυτές τις χώρες να περιορίσουν τις υπέρμετρες κρατικές δαπάνες, να ενισχύσουν τον ανταγωνισμό και την ευελιξία στην αγορά εργασίας, να αναμορφώσουν τα εκπαιδευτικά συστήματά τους, να αναβαθμίσουν το σύστημα υγείας, να ενισχύσουν τη καινοτομία, να συνεχίσουν την απορρύθμιση στην αγορά αγαθών και υπηρεσιών και τις μεταρρυθμίσεις στη δημόσια διοίκηση.

Ειδικότερα για κάποιες χώρες όπως η Ουγγαρία θα χρειαστεί να προβεί σε ουσιαστική δημοσιονομική προσαρμογή έτσι ώστε να αποφύγει μια σοβαρή κρίση χρέους.

[Dabrowski, 2013: 443]

Οι χώρες της πρώην σοσιαλιστικής Ευρώπης μετά από εικοσιπέντε χρόνια επιτυχούς μετάβασης έρχονται πλέον αντιμέτωπες με τις προοπτικές και τις προκλήσεις της οικονομικής ανάπτυξης μετά από το ισχυρό σοκ της οικονομικής κρίσης του 2007 που έπληξε ολόκληρη τη παγκόσμια οικονομία. Οι ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης που πέτυχαν πολλές από τις εν λόγω χώρες ακόμα και της τάξης του 5% ετησίως (π.χ. Πολωνία) θα μπορέσουν να συνεχιστούν ή θα επιβραδυνθούν αισθητά φτάνοντας σε ηπιότερα επίπεδα; Αν οι δέκα πρώην σοσιαλιστικές οικονομίες και πλέον μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης πετύχουν ανάπτυξη πάνω από 5% για τα επόμενα είκοσι χρόνια, το αποτέλεσμα θα είναι άκρως εντυπωσιακό καθώς το συνολικό ΑΕΠ τους το 2029 θα φτάσει τα επίπεδα των 5,3 τρις δολαρίων και θα είναι περίπου τρεις φορές μεγαλύτερο από τα αντίστοιχα επίπεδα του 2009. Αν όντως η ανάπτυξη τους παραμείνει σε τόσο υψηλούς ρυθμούς αυτό θα σημαίνει ότι μετά από δύο δεκαετίες το παραγόμενο προϊόν αυτών των πρώην σοσιαλιστικών χωρών θα αποτελεί περίπου το 30% του συνολικού ευρωπαϊκού ΑΕΠ και το 3,8% του παγκόσμιου αντίστοιχα, αυξάνοντας σημαντικά τη σχετική θέση της κεντροανατολικής Ευρώπης μέσα στη Ευρωπαϊκή Ένωση κυρίως αλλά και παγκοσμίως. [Kolodko, 2013: 464]. Επιπλέον, αν όντως ισχύσει αυτό το αισιόδοξο σενάριο για ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης που θα υπερβαίνουν το 5% για τα επόμενα 20 χρόνια, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ των

δέκα πρώην σοσιαλιστικών χωρών θα αυξηθεί κατά 190% ή με άλλα λόγια θα αυξηθεί κατά 34,000 δις δολάρια από τα επίπεδα του 2009 (από 18,000 δις δολάρια το 2009 σε 52,000 το 2029). Αν αυτό το σενάριο επαληθευτεί χωρίς αμφιβολία θα ενισχύσει καταλυτικά τη γεωπολιτική θέση της κεντροανατολικής Ευρώπης και θα σημάνει ταυτόχρονα το διπλασιασμό ή και τριπλασιασμό της παραγωγής και της κατανάλωσης στην εν λόγω περιοχή, σαφώς την ισχυρή βελτίωση των επιπέδων διαβίωσης του πληθυσμού της και την ακόμα μεγαλύτερη σύγκλιση εισοδημάτων και βιοτικού επιπέδου με αυτά των «δυτικών» χωρών. Για να επιτευχθούν όμως αυτές οι εντυπωσιακές προσδοκίες θα πρέπει οι χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης να είναι προσηλωμένες στο στόχο της ανάπτυξης, να αποφύγουν τα πολιτικά λάθη του παρελθόντος και να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά τις κοινωνικές εντάσεις, τις πολιτικές προκλήσεις και τη σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων. [Kolodko, 2013: 465], [Πίνακας 23]

Γ. Η πρόκληση της Ευρωζώνης, ο ρόλος των «κομβικών» κρατών και οι προβλέψεις για τη πορεία της κεντροανατολικής Ευρώπης στο ευρωπαϊκό και παγκόσμιο οικονομικό περιβάλλον

«Η πρόκληση της ONE»

Η ένταξη των πρώην σοσιαλιστικών χωρών της κεντροανατολικής Ευρώπης στην Ευρωπαϊκή Ένωση το Μάιο του 2004 σήμανε ταυτόχρονα και την έναρξη της διαδικασίας για την ένταξή τους στην Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση (EMU).

Αυτό μεταξύ άλλων σήμαινε για τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες της Ευρώπης ότι οι εν λόγω χώρες θα πρέπει να εναρμονίσουν την οικονομική πολιτική τους, συμπεριλαμβανομένου αυτής της συναλλαγματικής ισοτιμίας με αυτές του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου. Θα έπρεπε επιπλέον να επιτύχουν σε μεγάλο βαθμό δημοσιονομική πειθαρχία σύμφωνα με τα κριτήρια του Μάαστριχτ και του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ παράλληλα οι εθνικές κεντρικές τράπεζές τους θα συμμετείχαν πλέον στο ευρωπαϊκό σύστημα κεντρικών τραπεζών (ESBC). Η πλήρης ενσωμάτωση αυτών των χωρών στην νομισματική ένωση προϋπέθετε την πλήρη ικανοποίηση των κριτηρίων του Μάαστριχτ τα οποία αφορούν τη μακροοικονομική σταθερότητα (το δημοσιονομικό έλλειμμα να μην υπερβαίνει το 3% του ΑΕΠ και το δημοσιονομικό χρέος το 60% του ΑΕΠ), τη σταθερότητα των τιμών (ο ρυθμός πληθωρισμού να μη ξεπερνά το 1,5 % του μέσου όρου πληθωρισμού των χωρών μελών με το χαμηλότερο πληθωρισμό), σταθερά μακροχρόνια επιτόκια καθώς και σταθερότητα της συναλλαγματικής ισοτιμίας των εθνικών νομισμάτων μέσα από τη συμμετοχή τους στον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Συναλλαγματικής Ισοτιμίας (ERM II). [Bukowski, 2006: 159]

Ειδικότερα για τα δύο τελευταία κριτήρια θα έπρεπε τα επίπεδα επιτοκίου για τα κυβερνητικά ομόλογα να μην υπερβαίνουν περισσότερο από 2% το μέσο ρυθμό επιτοκίου των τριών κρατών μελών με το χαμηλότερο πληθωρισμό, ενώ όσο αφορά

τη συναλλαγματική ισοτιμία των εθνικών νομισμάτων θα έπρεπε οι συγκεκριμένες χώρες μέσα από κατάλληλες συμφωνίες με την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα να εφαρμόσουν μια σταθερή συναλλαγματική ισοτιμία των νομισμάτων τους έναντι του ευρώ με διακύμανση $\pm 15\%$ και να τη σταθεροποιήσουν σε μια περίοδο δύο ετών μέσα στην οποία δε θα επιτρέπεται να υποτιμήσουν τα εθνικά τους νομίσματα. Σε αυτή τους τη προσπάθεια τα εν λόγω κράτη θα έχουν τη χρηματοοικονομική υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας σε περίπτωση νομισματικής ανισορροπίας. [Bukowski, 2013: 160]

Τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα από τη συμμετοχή στην Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση

Η Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση (EMU), ως νομισματική περιοχή με ενιαίο νόμισμα και κοινή νομισματική πολιτική η οποία έχει την εποπτεία μιας υπερεθνικής κεντρικής τράπεζας αποτελεί σημαντική πηγή πλεονεκτημάτων για τις χώρες που είναι μέλη της, πλεονεκτήματα τα οποία αναμφίβολα αποτελούν και ισχυρά κίνητρα συμμετοχής για τις πρώην σοσιαλιστικές οικονομίες της κεντροανατολικής Ευρώπης. Τα κέρδη για τις χώρες που συμμετέχουν στην ευρωζώνη χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες. α) Αυτά που έχουν να κάνουν με την προώθηση της οικονομικής τους ανάπτυξης εξαιτίας της αύξησης του ανταγωνισμού εντός της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς γεγονός που προκύπτει από την εντατικοποίηση των εμπορικών και κεφαλαιακών ροών και την ενίσχυση της καινοτομίας και της επιχειρηματικότητας. Επιπλέον μέσω της συμμετοχής στην Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση δημιουργούνται για τις χώρες μέλη ευνοϊκότερες συνθήκες πρόσβασης σε παραγωγικούς πόρους, ιδιαίτερα σε κεφάλαια. β) Αυτά που έχουν να κάνουν με τη διόγκωση του εμπορίου και των κεφαλαιακών ροών όπως η εξάλειψη του συναλλαγματικού ρίσκου στις εμπορικές και κεφαλαιακές συναλλαγές που διενεργούνται μεταξύ των κρατών μελών, η μείωση του συναλλακτικού κόστους (κυρίως όσο αφορά το συναλλαγματικό κόστος) και η αύξηση της διαφάνειας στην αγορά αγαθών, υπηρεσιών και κεφαλαιαγορών. γ) Τέλος οφέλη που προκύπτουν από τη διόγκωση των κεφαλαιακών ροών όπως η εξάλειψη της απομόνωσης των εγχώριων αγορών των διαφόρων χωρών και η αύξηση στο “βάθος” των αγορών τους, η σταθεροποίηση και η μείωση των επιτοκίων, η προσφορά μιας πιο ευρείας γκάμας χρηματοοικονομικών προϊόντων και γενικότερα επενδυτικών ευκαιριών.

Με άλλα λόγια τα παραπάνω οφέλη βελτιώνουν τις επενδυτικές προοπτικές των κρατών μελών, σταθεροποιούν τις τιμές και την απασχόληση και αναπόφευκτα οδηγούν σε υψηλότερους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης.

Σαφώς πέρα από τα αδιαμφισβήτητα οφέλη που προκύπτουν για τα κράτη μέλη από τη συμμετοχή τους στην Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση είναι γεγονός ότι η συμμετοχή τους σε αυτή σημαίνει ταυτόχρονα και την παραίτησή τους από την άσκηση εγχώριας νομισματικής πολιτικής, ενός από τα εργαλεία επίτευξης της μακροοικονομικής ισορροπίας. Έτσι στη περίπτωση οικονομικών σοκ, των αποκαλούμενων «ασύμμετρων σοκ» που αντιμετωπίζει ένα κράτος μέλος σε μια δεδομένη στιγμή και όχι στο σύνολό της η νομισματική ένωση, το συγκεκριμένο

κράτος έχει απολέσει πλέον τη δυνατότητα άσκησης της νομισματικής πολιτικής, συμπεριλαμβανομένου της πολιτικής συναλλαγματικής ισοτιμίας, κατά τη στιγμή ένταξης του στην νομισματική ένωση. Ως εκ τούτου η αποκατάσταση της μακροοικονομικής ισορροπίας μπορεί να επανέλθει μόνο μέσα από τη κατάλληλη δημοσιονομική πολιτική η οποία υπόκειται επίσης σε περιορισμούς από τη νομισματική ένωση και από τους μηχανισμούς προσαρμογής της αγοράς. [Malecki, 2005: 192] Καθώς, όμως, η επαναφορά της οικονομικής ισορροπίας εναπόκειται κυρίως στην μικροοικονομική σφαίρα, θα πρέπει οι τιμές και οι μισθοί σε μια τέτοια κατάσταση ανισορροπίας να παρουσιάζουν υψηλή ελαστικότητα, ενώ επιπλέον όσο αφορά τους παράγοντες της παραγωγής όπως η εργασία θα πρέπει να εμφανίζει υψηλή κινητικότητα. Σε διαφορετική περίπτωση το συγκεκριμένο κράτος μέλος θα έρθει αντιμέτωπο με τη πτώση του παραγόμενου προϊόντος και την αύξηση της ανεργίας και σε μακροχρόνια βάση με την αύξηση του δημοσιονομικού ελλείμματος, χρέους και των επιτοκίων γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σταδιακά στην οικονομική στασιμότητα ακόμα και στην ύφεση.

Ένα άλλο εν δυνάμει μειονέκτημα για τις πρώην σοσιαλιστικές οικονομίες της Ευρώπης από την συμμετοχή στην Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση θα μπορούσε να είναι η μείωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της οικονομίας τους. Οι αδυναμίες στη διαδικασία αναδόμησης των επιχειρήσεων σε μικροοικονομικό επίπεδο πριν από την ένταξη στην νομισματική ένωση και η μετατροπή του εγχώριου νομίσματος στο κοινό νόμισμα σε μια ανατιμημένη συναλλακτική τιμή αποτελούν τις πιο συχνές αιτίες μείωσης της διεθνούς ανταγωνιστικότητας ενός νέου κράτους μέλους από τη συμμετοχή του στην νομισματική ένωση. Σε αυτή τη περίπτωση η παραίτηση από την άσκηση εγχώριας νομισματικής και κυρίως συναλλαγματικής πολιτικής μπορεί να θεωρηθεί ατυχής. [Malecki, 2005: 193]

Η ονομαστική και η πραγματική σύγκλιση των πρώην σοσιαλιστικών χωρών

Μετά την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση και μέχρι τα τέλη του 2005 κανένα από τα νέα μέλη δε μπόρεσαν να ικανοποιήσουν τα κριτήρια της ονομαστικής σύγκλισης της Ευρωπαϊκής Νομισματικής Ένωσης. Όσο αφορά τα δημοσιονομικά κριτήρια του 3% του δημοσιονομικού ελλείμματος και του 60% του δημοσιονομικού χρέους κατά τα έτη 2004-2005 μόνο η Εσθονία, η Λετονία, η Λιθουανία και η Σλοβενία μπόρεσαν να τα εκπληρώσουν, ενώ παράλληλα οι βαλτικές χώρες ήταν αυτές που παρουσίαζαν το μικρότερο δημοσιονομικό χρέος με την Εσθονία να έχει τη καλύτερη επίδοση. [Bukowski, 2006: 163]

Το κριτήριο της σταθερότητας αρχικά εκπληρώθηκε μόνο από τη Λιθουανία, ενώ το κριτήριο των μακροπρόθεσμων επιτοκίων ικανοποιήθηκε σχεδόν από τις περισσότερες νέες χώρες εκτός από την Ουγγαρία και τη Πολωνία.

Οι μόνες χώρες που μπόρεσαν να συμμετέχουν στον ευρωπαϊκό μηχανισμό συναλλαγματικής ισοτιμίας (ERM II) ήταν η Εσθονία, η Λιθουανία και η Σλοβενία. Αυτές οι χώρες παρουσίασαν και τις καλύτερες επιδόσεις σε όρους δημοσιονομικής σταθερότητας, σταθερότητας συναλλαγματικής ισοτιμίας, σταθερότητας τιμών και συγκράτησης των μακροχρόνιων επιτοκίων. Αντίστοιχα τις περισσότερες δυσκολίες

σταθεροποίησης της συναλλαγματικής ισοτιμίας και δημοσιονομικής προσαρμογής αντιμετώπισε η Ουγγαρία. Αργότερα η Εσθονία, η Λετονία, η Σλοβενία και η Σλοβακία μπόρεσαν να ενταχθούν στην ευρωζώνη. [Bukowski, 2006: 164]

Όσο αφορά την πραγματική σύγκλιση την πρώην σοσιαλιστικής κεντροανατολικής Ευρώπης με τα υπόλοιπα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορούμε να πούμε ότι οι πρώην σοσιαλιστικές οικονομίες παρουσίασαν ένα σχετικά υψηλό ρυθμό ανάπτυξης, μειώνοντας τις διαφορές τους σε κατά κεφαλή ΑΕΠ από τα παλιά κράτη μέλη, με τη Σλοβενία να έχει τις καλύτερες επιδόσεις σε αυτό το πεδίο και τη Λετονία τις χειρότερες. Επιπλέον οι χώρες της πρώην σοσιαλιστικής Ευρώπης χαρακτηρίζονταν από υψηλότερο ποσοστό συμμετοχής του αγροτικού και βιομηχανικού τομέα στη συνολική παραγωγή σε σχέση με το μερίδιο συμμετοχής των υπηρεσιών. Αντιμετώπιζαν σοβαρότερο πρόβλημα ανεργίας σε σχέση με τις χώρες της ευρωζώνης, είχαν υψηλότερους ρυθμούς ανοίγματος της οικονομίας τους από τα κράτη της ευρωζώνης, ενώ το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών τους ήταν υψηλότερο σε σχέση με τις τελευταίες. Τέλος το ποσοστό συμμετοχής δημοσιονομικών δεικτών όπως των φόρων και των πόρων από τη κοινωνική ασφάλιση ήταν χαμηλότερο από αυτό των χωρών της ευρωζώνης. [Bukowski, 2006: 169]

Το συμπέρασμα που προκύπτει από τα παραπάνω είναι ότι οι πρώην σοσιαλιστικές χώρες σταδιακά πλησιάζουν όλο και πιο κοντά στην ένταξη τους στην ευρωζώνη. Με κάποιες από αυτές να το έχουν ήδη επιτύχει και κάποιες άλλες να πρέπει να εφαρμόσουν σημαντικές δομικές και θεσμικές αλλαγές για να φτάσουν στο στόχο της ένταξης. Τέτοιες μεταρρυθμίσεις που θα τις οδηγήσουν στην συμμετοχή τους στην Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση είναι : η δημιουργία των θεσμικών και δομικών συνθηκών για αποτελεσματικότερη λειτουργία του μηχανισμού της αγοράς, η αναμόρφωση των δημόσιων οικονομικών με το περιορισμό του δημοσιονομικού ελλείμματος βραχυχρόνια και του δημοσιονομικού χρέους μακροχρόνια, η ενίσχυση της αυτονομίας της κεντρικής τράπεζας και η εφαρμογή αξιόπιστης νομισματικής πολιτικής που θα έχει ως στόχο τη σταθεροποίηση των τιμών και τέλος ο εκσυγχρονισμός της οικονομίας με εξωστρέφεια της παραγωγής και συγχρονισμό των επιχειρηματικών κύκλων. [Bukowski, 2006: 171]

Η μεγαλύτερη πρόκληση για τα νέα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης που ακόμα δεν έχουν υιοθετήσει το κοινό νόμισμα όπως: η Πολωνία, η Τσεχία, η Ουγγαρία και άλλες είναι το γεγονός ότι αποτελούν ακόμα συγκλίνουσες οικονομίες με αυτές της δυτικής Ευρώπης. Πρόσφατα στις χώρες αυτές το κατά κεφαλήν εισόδημα σε όρους αγοραστικής δύναμης και επιπέδου τιμών αν και αυξήθηκε κυμαίνεται από 50% έως 70% του αντίστοιχου ευρωπαϊκού μέσου όρου, ενώ αναμένεται σταδιακά να αυξάνεται χρόνο με το χρόνο περισσότερο από τον μέσο ευρωπαϊκό. Η σύγκλιση των τιμών αυτών των χωρών επιτυγχάνεται μέσα από την ανατίμηση των νομισμάτων τους, όμως από τη στιγμή που αυτές οι χώρες θα ενσωματωθούν στην ευρωζώνη ο πληθωρισμός θα γίνει το μοναδικό μέσο σύγκλισης των τιμών με τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές. Τα ονομαστικά επιτόκια για αυτές τις χώρες θα καθορίζονται πλέον από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και όχι από τις εθνικές κεντρικές τράπεζες, ο

υψηλότερος πληθωρισμός θα σημάνει χαμηλότερα πραγματικά επιτόκια και επομένως μείωση της αγοραστικής δύναμης σε σχέση με τις πιο προηγμένες δυτικές οικονομίες της Ευρώπης. Αυτή η διαδικασία τελικά είναι αμφίβολο αν θα διευκολύνει τη διαδικασία σύγκλισης των εν λόγω χωρών. Επιπλέον αυτά τα χαμηλά πραγματικά επιτόκια μπορεί να εμποδίσουν τη προσπάθεια των εν λόγω χωρών συμμόρφωσης με τα κριτήρια του Μάαστριχτ και ενέχουν το κίνδυνο να οδηγήσουν σταδιακά στη δημιουργία επικίνδυνων φουσκών στο τραπεζικό και χρηματοοικονομικό τομέα, όπως συνέβη στις χώρες της βαλτικής ή πιθανόν στην αγορά κατοικίας όπως συνέβη σε Ιρλανδία και Ισπανία με μοναδικό τρόπο περιορισμού πλέον την άσκηση σφιχτής δημοσιονομικής πολιτικής καθώς το εργαλείο της κατάλληλης νομισματικής προσαρμογής δεν θα είναι πλέον διαθέσιμο στη περίπτωση πλήρους ενσωμάτωσης στην ΟΝΕ. [Belka, 2013: 52]

Ένας άλλος σημαντικός κίνδυνος που ελλοχεύει με την ένταξη στην ΟΝΕ είναι ο κίνδυνος των συμμετρικών σοκ αυτή τη φορά που έχει να κάνει με τα κανάλια του πραγματικού επιτοκίου και την ανταγωνιστικότητα. Έτσι όταν ο πληθωρισμός σε μια χώρα αυξηθεί από τα κυρίαρχα επίπεδα που επικρατούν στην υπόλοιπη ένωση, τότε τα πραγματικά επιτόκια πέφτουν κάτω από τα κυρίαρχα επίπεδα της ένωσης, πιέζοντας ακόμα περισσότερο τη ζήτηση, γεγονός που τροφοδοτεί ακόμα περισσότερο το πληθωρισμό και πιέζει ακόμα περισσότερο προς τα κάτω τα πραγματικά επιτόκια. Το κανάλι της ανταγωνιστικότητας λειτουργεί ως εξής: ο αυξανόμενος πληθωρισμός οδηγεί στην ανατίμηση της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας, γεγονός που επιδεινώνει τη διεθνή ανταγωνιστικότητα της χώρας και έχοντας ως άμεσο αποτέλεσμα τη μείωση των εξαγωγών της, το κενό της ζήτησης μειώνεται και ο πληθωρισμός συρρικνώνεται. Έτσι τα πραγματικά επιτόκια λειτουργούν ως μηχανισμός ανισορροπίας και η ανταγωνιστικότητα ως μηχανισμός ισορροπίας σε μια νομισματική ένωση. Όμως από τα πρώτα χρόνια της νομισματικής ένωσης ο εξισορροπητικός μηχανισμός της ανταγωνιστικότητας δεν έδρασε αποτελεσματικά. Κάποια μέλη είχαν υψηλά επίπεδα πραγματικών επιτοκίων και συσσώρευαν πλεονάσματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών τους (Φινλανδία, Αυστρία, Γερμανία), ενώ κάποια άλλα ακριβώς το αντίθετο (Ιρλανδία, Πορτογαλία, Ισπανία). Επομένως η ετερογένεια στην ανταγωνιστικότητα και στις οικονομικές δομές των μελών της νομισματικής ένωσης αποτελεί το βασικό πρόβλημα για τις δυσανάλογες συνέπειες των συμμετρικών σοκ στα κράτη μέλη. Για τους παραπάνω λόγους είναι σημαντικό τα κράτη-μέλη προς ένταξη στην ΟΝΕ πριν την υιοθέτηση του κοινού νομίσματος, να ενισχύσουν την ανταγωνιστικότητα τους αυξάνοντας την ελαστικότητα τιμών και μισθών, να απελευθερώσουν περαιτέρω την αγορά προϊόντων και εργασίας, να προετοιμάσουν το νομικό και θεσμικό τους πλαίσιο έτσι ώστε να προετοιμαστούν κατάλληλα για τις νέες προκλήσεις που πηγάζουν από τη συμμετοχή τους στην ΟΝΕ, εγκαταλείποντας πλέον την αυτόνομη νομισματική πολιτική τους. [Belka, 2013: 53]

Ο ρόλος των «κομβικών κρατών» και οι προβλέψεις για την πορεία των αναδυόμενων χωρών της κεντροανατολικής Ευρώπης

Είναι γεγονός ότι μετά από πέντε συναπτά έτη παγκόσμιας οικονομικής κρίσης η οικονομική ανάπτυξη για τις αναδυόμενες οικονομίες της κεντροανατολικής Ευρώπης παρουσιάζει ανάμεικτα αποτελέσματα. Παρόλο που η ανάκαμψη έχει αρχίσει να κάνει αισθητή τη παρουσία της, οι αδυναμίες και οι δυσκολίες για τις οικονομίες της κεντροανατολικής Ευρώπης παραμένουν, με την οικονομική ανάπτυξη να επιβραδύνεται το δεύτερο εξάμηνο του 2013, καθώς οι εν λόγω χώρες ήρθαν αντιμέτωπες με μεγάλες εκροές κεφαλαίων. Παρόλο τις θετικές επιρροές από τα αναπτυγμένα κράτη της δυτικής Ευρώπης και το 2014 η οικονομική ανάπτυξη αυτών των χωρών αναμένεται να αποδυναμωθεί ελαφρώς.

Οι αδυναμίες στη ζώνη του ευρώ, η σύσφιξη των εγχώριων πολιτικών, η αυξανόμενη αστάθεια των χρηματοοικονομικών αγορών και η γεωπολιτική αστάθεια από τη πρόσφατη κρίση στην Ουκρανία θέτουν ισχυρές προκλήσεις για τις αναδυόμενες οικονομίες της κεντροανατολικής Ευρώπης.

Κατά τη διάρκεια του 2013 η οικονομική ανάκαμψη για τις χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης ήταν αποτέλεσμα κυρίως της εξωτερικής ζήτησης, με εξαίρεση τις χώρες της Βαλτικής που η οικονομική τους ανάκαμψη στηρίχθηκε περισσότερο στη βελτίωση των συνθηκών της αγοράς εργασίας. Παρόλο την ενίσχυση της οικονομικής ανάκαμψης στην εν λόγω περιοχή η χρηματοοικονομική αστάθεια από το φθινόπωρο του 2013 προκάλεσε σημαντική εκροή κεφαλαίων από τις χώρες της περιοχής.

Για το 2014 αναμένεται ότι οι ισχυρότεροι ρυθμοί ανάπτυξης στη περιοχή της ευρωζώνης θα στηρίξει τις χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης αλλά η περιοχή στο σύνολό της θα επιτύχει μικρότερους ρυθμούς ανάπτυξης σε σχέση με το 2013.

Πιο συγκεκριμένα για τα «κομβικά» κράτη της περιοχής όπως η Πολωνία και η Ουγγαρία αναμένεται ότι η οικονομική ανάπτυξη το 2014 θα ενδυναμωθεί κατά 3,1% και 2,0% αντίστοιχα από 1,6% και 1,1% το 2013. Η ανάπτυξη αυτή θα οφείλεται κυρίως στην ενίσχυση της εγχώριας ζήτησης η οποία θα διευκολυνθεί από μέτρα νομισματικής πολιτικής, βελτιώσεις στην αγορά εργασίας, και περισσότερα ευρωπαϊκά κονδύλια τα οποία αναμένεται να στηρίξουν σημαντικά τις δημόσιες επενδύσεις. Ειδικότερα όσο αφορά την Ουγγαρία οι εξωτερικές αδυναμίες της οικονομίας της είναι δυνατό να επηρεάσουν αρνητικά τους ρυθμούς της οικονομικής της ανάπτυξης.

Ο ρυθμός του πληθωρισμού αντίστοιχα αναμένεται να συρρικνωθεί ή να παραμείνει σε ήπια επίπεδα το 2014 για τις περισσότερες χώρες της περιοχής, ενώ για χώρες όπως η Ρουμανία, η Βουλγαρία και η Κροατία παραμένει σε χαμηλά επίπεδα αντανακλώντας το χαμηλό παραγόμενο προϊόν, τη συρρικνωμένη εγχώρια ζήτηση, την αρνητική εξωτερική επιρροή των τιμών και τις αδύναμες τραπεζικές πιστώσεις. Η καθυστερημένη ανάκαμψη στο χώρο της ευρωζώνης, η αστάθεια των χρηματοοικονομικών αγορών και οι γεωπολιτικές ανακατατάξεις στην ευρύτερη περιοχή σε συνδυασμό με την πολιτική ποσοτικής χαλάρωσης θέτουν νέες προκλήσεις για τις οικονομίες της περιοχής.

Αδιαμφισβήτητα η οικονομική ανάπτυξη των αναδυόμενων οικονομιών της κεντροανατολικής Ευρώπης είναι στενά συνδεδεμένη με την ανάπτυξη της ευρωζώνης, καθώς οι στενές χρηματοοικονομικές συνδέσεις των οικονομιών της

περιοχής με τις αναπτυγμένες οικονομίες της ευρωζώνης μπορεί να έχουν θετικό ή αρνητικό αντίκτυπο στην οικονομική τους ανάπτυξη. Χαρακτηριστικό είναι ότι κατά τη διάρκεια του 2013 η σημαντική μείωση των επενδύσεων χαρτοφυλακίου στις χώρες τις κεντροανατολικής Ευρώπης είχε αρνητικό αντίκτυπο στις ακαθάριστες εισροές κεφαλαίου της περιοχής.

Οι αυξανόμενες εκροές κεφαλαίων από τις αναδυόμενες οικονομίες της περιοχής μπορεί να αποτελέσουν σημαντικό εμπόδιο στη προσπάθεια αυτών των χωρών να χρηματοδοτήσουν τα δημοσιονομικά και εξωτερικά τους ελλείμματα. Επιπλέον για την Ουγγαρία σημαντικός είναι ο κίνδυνος από τα ενυπόθηκα δάνεια σε ξένο νόμισμα και για τη Σλοβενία ο χρηματοοικονομικός της τομέας και η αναδιάρθρωση των επιχειρήσεων. Τέλος οι γεωπολιτικές ανακατατάξεις στην ευρύτερη περιοχή με τη πρόσφατη κρίση στην Ουκρανία μπορούν να επιφέρουν σημαντικές αρνητικές συνέπειες για την ευρύτερη περιοχή μέσω των χρηματοοικονομικών και εμπορικών διασυνδέσεων των χωρών.

Οι πολιτικές που θα πρέπει να εφαρμοστούν στις εν λόγω χώρες θα πρέπει να στηρίζουν την οικονομική ανάπτυξη, να αντιμετωπίζουν αποτελεσματικά την υψηλή διαρθρωτική ανεργία, να επιλύσουν το πρόβλημα του υψηλού ποσοστού μη εξυπηρετούμενων δανείων και να ενδυναμώσουν τον ζωτικής σημασίας τομέα του εμπορίου. Η χαμηλή οικονομική ανάπτυξη για τις αναδυόμενες χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης συνήθως αντικατοπτρίζει διαρθρωτικές και κυκλικές αδυναμίες των οικονομιών τους. Η πολιτική χαμηλών επιτοκίων που ήδη ακολουθείται και το ρίσκο μιας νέας χρηματοοικονομικής αναταραχής στενεύουν τα περιθώρια για περαιτέρω νομισματική χαλάρωση στις χώρες της περιοχής.

Τέλος τα υψηλά δημοσιονομικά χρέη και ελλείμματα που εμφανίζουν πολλές από τις χώρες τις περιοχής επισημαίνουν την ανάγκη για άμεση δημοσιονομική προσαρμογή που θα βασίζεται στη σημαντική περικοπή των δημοσίων δαπανών τους.

[IMF World Economic Outlook, 2014: 57], [Πίνακας 24]

Επίλογος – Συμπεράσματα

Σήμερα μετά από εικοσιπέντε περίπου χρόνια από τη πτώση του κομμουνισμού η κεντροανατολική Ευρώπη έχει αλλάξει πλέον ριζικά όψη. Το έτος 1989 για τις περισσότερες από τις χώρες της περιοχής έμελε να αλλάξει καθοριστικά την ιστορία τους αλλά και τη μελλοντική τους πορεία σε ένα παγκοσμιοποιημένο και σύγχρονο πλέον διεθνές περιβάλλον. Η πορεία τους προς μια ελεύθερη, σύγχρονη και ανταγωνιστική οικονομία και κοινωνία κάθε άλλο παρά εύκολη μπορεί να χαρακτηριστεί. Η αποκαλούμενη «μετάβασή» τους η οποία ξεκίνησε άμεσα μετά τη πτώση του παλαιού καθεστώτος έχει πλέον ολοκληρωθεί και μπορεί να θεωρηθεί άκρως επιτυχημένη.

Η πορεία τους ξεκίνησε με την υιοθέτηση του φιλελεύθερου δόγματος στην οικονομία και την προσπάθεια αναδόμησης της δημοκρατίας και μιας ελεύθερης κοινωνίας πολιτών. Συνεχίστηκε με την ευρωπαϊκή προοπτική και δοκιμάστηκε έντονα από τη πρόσφατη παγκόσμια οικονομική κρίση. Οι δυσκολίες που

αντιμετώπισαν ήταν πολλές με σημαντικότερες τη μεταβατική ύφεση τα πρώτα χρόνια της μετάβασής τους που συνοδεύτηκε από σημαντική πτώση του παραγόμενου προϊόντος, υψηλή ανεργία και πληθωρισμό και τη πρόσφατη πρόκληση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης που κυρίως από το 2009 και μετά έπληξε αναπόφευκτα τις χώρες της πρώην σοσιαλιστικής Ευρώπης.

Τα λάθη κατά τη διάρκεια της μετάβασης ήταν αναπόφευκτα και είχαν να κάνουν κυρίως με τη κληρονομιά των πρώην σοσιαλιστικών κρατών, τις δομικές αδυναμίες και τα ενδογενή χαρακτηριστικά των οικονομιών τους και τη πολιτική αναποτελεσματικότητα. Αυτά τα λάθη οδήγησαν κατά περιόδους σε σημαντική αύξηση των κοινωνικών ανισοτήτων αλλά και σε κοινωνικές εντάσεις, ενώ ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα των αναδυόμενων οικονομιών της κεντροανατολικής Ευρώπης αποτελεί ακόμα και σήμερα η όξυνση των εισοδηματικών ανισοτήτων των διαφόρων κοινωνικών ομάδων.

Τα επιτεύγματα τους σημαντικά και αναμφισβήτητα με χαρακτηριστικότερο όλων τους εντυπωσιακούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης ακόμα και κατά τη περίοδο της οικονομικής κρίσης με επιδόσεις που θα ζήλευαν ακόμα και οι αναπτυγμένες χώρες της δυτικής Ευρώπης, αλλά και την έκρηξη των εισερχόμενων ξένων επενδύσεων που αποτέλεσαν οδηγό και καταλυτικό παράγοντα επιτυχίας των χωρών της κεντροανατολικής Ευρώπης.

Ειδικότερα οι ξένες άμεσες επενδύσεις αποτέλεσαν το ισχυρό όπλο της κεντροανατολικής Ευρώπης εκμεταλλευόμενες το χαμηλό εργατικό κόστος, το ποιοτικό εργατικό δυναμικό και τα πλεονεκτήματα των εγχώριων αγορών τους. Ανάμεσα σε αυτές τις χώρες ξεχωριστό παράδειγμα αποτελεί η μεγαλύτερη οικονομία της ευρύτερης περιοχής η Πολωνία που πολλοί την αποκάλεσαν ο «πολωνικός τίγρης» λόγω των εντυπωσιακών οικονομικών επιδόσεων που πέτυχε ακόμα και κατά τη διάρκεια της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης.

Αν το 1989 αποτέλεσε χρονιά σταθμό στην ιστορία της κεντροανατολικής Ευρώπης, το έτος 2004 σήμανε για τις περισσότερες από τις χώρες της περιοχής την έναρξη της ευρωπαϊκής προοπτικής τους και αποτέλεσε χωρίς αμφιβολία το έναυσμα για την περαιτέρω ένταξη αυτών των χωρών στην ευρωπαϊκή και παγκόσμια οικονομία. Η ενσωμάτωση στην Ευρωπαϊκή Ένωση διαδραμάτισε όχι μόνο καταλυτικό ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη όλων των χωρών της περιοχής αλλά δημιούργησε νέες ευκαιρίες για επενδύσεις, εισροές κεφαλαίων και θετικές προοπτικές για νέες χρηματοοικονομικές και εμπορικές ροές.

Παράλληλα όμως έθεσε νέες προκλήσεις για τις χώρες της κεντροανατολικής Ευρώπης που έπρεπε να εναρμονιστούν άμεσα με τα θεσμικά, πολιτικά και οικονομικά πρότυπα της ευρωπαϊκής οικογένειας. Μία από τις σημαντικότερες προκλήσεις αναμφίβολα αποτέλεσε και αποτελεί για πολλές από τις χώρες της περιοχής η ένταξη στην ζώνη του ευρώ η οποία θέτει νέες προοπτικές αλλά και υποχρεώσεις για τα κράτη μέλη που θα ενταχθούν σε αυτή. Τέλος η παγκόσμια οικονομική κρίση του 2007 επηρέασε αν και καθυστερημένα τις χώρες της πρώην σοσιαλιστικής Ευρώπης, ανακόποντας απότομα τους εντυπωσιακούς ρυθμούς ανάπτυξής τους. Ανέδειξε τις δομικές τους αδυναμίες, έθεσε νέους προβληματισμούς και εμπόδια στην αναπτυξιακή τους πορεία και πλέον είναι υποχρεωμένες να

προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα, να φανούν ανταγωνιστικές και να αναπροσαρμόσουν τις οικονομικές πολιτικές τους σε ένα διαφοροποιημένο παγκόσμιο περιβάλλον.

Ο ρόλος πλέον της κεντροανατολικής Ευρώπης στο ευρωπαϊκό και παγκόσμιο γεωπολιτικό και οικονομικό περιβάλλον καθίσταται εξαιρετικά σημαντικός. Απομένει πλέον να δούμε αν αυτές οι χώρες θα μπορέσουν να ανταποκριθούν στις νέες προκλήσεις και τελικά αν θα αποτελέσουν παράδειγμα για τις υπόλοιπες αναδυόμενες και αναπτυσσόμενες οικονομίες του πλανήτη επαναλαμβάνοντας τα κατορθώματα του πρόσφατου παρελθόντος.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΙΝΑΚΩΝ/ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

Πίνακας 1

Two decades of transition

<i>With respect to</i>	<i>Stylized fact</i>
Output	Output declines and then recovers
Prices	Inflation soars and later moderates
Sectoral share of GDP	Major sectoral changes in the composition of GDP, with large increases in services
Private enterprise	Private sector share of GDP rises
Investment and consumption	Investment falls and then recovers, consumption falls and then rises
Foreign trade and FDI	International trade initially falls and then increases, FDI flows increase
Labour market	Participation rates fall as does employment which later increases, unemployment rises
Government revenue and public spending	Role of the state declines as the share of tax and public spending in output falls
Demographics	Demographics deteriorate, then stabilize
Institutions	Institutions initially collapse and are then rebuilt

Πηγή : G. Turley (2013) “The transition economies the first two decades” in Handbook of the economics and political economy of transition, p. 18

Πίνακας 2

Macroeconomic conditions in Poland, the Czech Republic, Hungary, the Slovak Republic and Ukraine in 1989

Specification	Poland	Hungary	Czech Republic	Slovak Republic	Ukraine*
GDP dynamics (%)	0.2	0.7	4.5	1.0	-4.0
Industrial production dynamics (%)	-0.5	-2.1	1.7	-0.7	-0.1
Unemployment rate (%)	0.0	0.5	0.0	0.0	0.0
Inflation rate (average annual %)	251.1	17	1.4	2.3	4.2
Budget balance (% GDP)	-3.0	-1.2	-1.2	-0.6	ND
Currency reserves, excl. gold (US\$ bn)	2.31	1.25	5.74	ND	ND
Foreign debt/GDP (%)	49.3	65.8	11.4	10.3	ND
GDP per capita at PPP**	8,038	12,399	16,211	12,536	8,063
Share of industry in GDP (%)	44.1	43.7	ND	58.5	44.6
Share of agriculture in GDP (%)	11.8	15.6	6.3	9.4	25.6
Share of the private sector in GDP (%)	30	5	5	5	10

* Data for 1990; ND – no data. **PPP – Purchasing Power Parity (in US\$ of 2005).

Source: EBRD, WDI Database and national Databases.

Πηγή: T. Kowalski, (2010) “Globalization and transformation in central European countries :the case of Poland, p. 108

Πίνακας 3

Recession and Growth in Transition Economies: 1990-1997

Countries	number of years of GDP decline	did GDP fall again after recovery?	1990-93 (average annual rate of GDP growth)	1994-97 (average annual rate of GDP growth)	1990-97 (average annual rate of GDP growth)	1997 GDP index (1989=100)	Ranking
Poland	2	no	-3.1	6.3	1.6	111.8	1
Slovenia	3	no	-3.9	4.0	0.0	99.3	2
Czech Republic	3	no	-4.3	3.6	-0.4	95.8	3
Slovakia	4	no	-6.8	6.3	-0.3	95.6	4
Hungary	4	no	-4.8	2.5	-1.1	90.4	5
Uzbekistan	5	no	-3.1	-0.3	-1.7	86.7	6
Romania	4	yes	-6.4	2.1	-2.2	82.4	7
Albania	4	yes	-8.8	4.9	-2.0	79.1	8
Estonia	5	no	-9.7	4.1	-2.8	77.9	9
Croatia	4	no	-9.9	3.0	-3.4	73.3	10
Belarus	6	no	-5.4	-2.6	-4.0	70.8	11
Bulgaria	6	yes	-7.4	-3.6	-5.5	62.8	12
Kyrgyzstan	5	no	-9.3	-2.4	-5.8	58.7	13
Kazakhstan	6	no	-6.7	-6.0	-6.3	58.1	14
Latvia	4	yes	-13.8	2.2	-5.8	56.8	15
Macedonia	6	no	-12.9	-0.8	-6.9	55.3	16
Russia	7	no	-10.1	-5.3	-7.7	52.2	17
Lithuania	5	no	-18.3	0.5	-8.9	42.8	18
Turkmenistan	7	no	-4.5	-15.0	-9.8	42.6	19
Armenia	4	no	-21.4	5.4	-8.0	41.1	20
Azerbaijan	6	no	-14.5	-5.7	-10.1	40.5	21
Tajikistan	7	no	-12.2	-8.4	-10.3	40.0	22
Ukraine	8	no recovery	-10.1	-12.1	-11.1	38.3	23
Moldova	7	no	-12.6	-10.2	-11.4	35.1	24
Georgia	5	no	-24.1	2.9	-10.6	34.3	25

Source: National statistics, international organizations and author's own calculations.

Πηγή : G. Kolodko (2005) Post-communist transition-The thorny road , p. 106

Πίνακας 4

Inflation, 1991-1998 (In percent)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Albania	104.0	236.6	30.9	15.8	6.0	17.4	42.0	14.0
Armenia	25.0	1,341.0	10,896.0	1,885.0	32.0	5.8	21.9	13.0
Azerbaijan	126.0	1,395.0	1,293.8	1,788.0	84.5	6.7	0.5	4.5
Belarus	93.0	1,159.0	1,996.0	1,960.0	244.0	39.2	63.1	84.0
Bulgaria	339.0	79.4	63.8	121.9	32.8	310.8	578.6	17.0
Croatia	250.0	938.2	1,149.0	-3.0	3.8	3.4	3.8	5.0
Czech Republic	52.0	12.7	18.2	9.7	7.9	8.6	10.0	6.8
Estonia	304.0	953.5	35.6	42.0	29.0	15.0	12.0	11.0
Georgia	131.0	1,177.0	7,488.0	6,474.4	57.4	13.8	8.1	8.0
Hungary	32.0	21.6	21.1	21.2	28.3	19.8	18.4	10.4
Kazakhstan	137.0	2,984.1	2,169.0	1,160.0	60.4	28.6	11.3	8.5
Kyrgyzstan	170.0	1,259.0	1,363.0	95.7	31.9	35.0	14.8	12.1
Latvia	262.0	959.0	35.0	26.0	23.0	13.1	7.0	5.0
Lithuania	345.0	1,161.1	188.8	45.0	35.5	13.1	8.5	6.8
FYR Macedonia	230.0	1,925.2	229.6	55.4	9.3	0.2	4.6	5.0
Moldova	151.0	2,198.0	837.0	116.0	23.8	15.1	11.2	10.0
Poland	60.0	44.3	37.6	29.4	21.6	18.5	13.2	8.6
Romania	223.0	199.2	295.5	61.7	27.8	56.9	151.6	47.0
Russia	144.0	2,508.8	840.1	204.7	131.3	21.8	11.1	84.5
Slovakia	58.0	9.1	25.1	11.7	7.2	5.4	6.4	7.0
Slovenia	247.0	92.9	22.9	18.3	8.6	8.8	9.4	8.0
Tajikistan	204.0	1,364.0	7,344.0	1.1	2,133.0	40.5	165.0	19.3
Turkmenistan	155.0	644.0	9,750.0	1,328.0	1,262.0	446.0	21.5	50.0
Ukraine	161.0	2,730.0	10,155.0	401.0	182.0	39.7	10.1	19.0
Uzbekistan	169.0	910.0	885.0	1,281.0	117.0	64.0	28.0	35.0

Sources: EBRD 1998a. Data for 1998 are EBRD early projections and for Poland, Russia Hungary and Czech Republic PlanEcon 1999.

*Change in the year-end retail and consumer price level.

Πίνακας 5

General Government Balance, 1990-1998 (In percent of GDP)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Albania	-15.0	-31.0	-20.3	-14.4	-12.4	-10.4	-11.4	-17.0	-14.8
Armenia	—	-1.8	-8.1	-56.1	-10.1	-12.0	-9.3	-6.7	-5.6
Azerbaijan	—	—	2.8	-12.7	-11.4	-4.2	-2.6	-2.8	-3.0
Belarus	—	—	0.0	-1.9	-2.5	-1.9	-1.6	-2.7	-3.3
Bulgaria	—	—	-5.2	-10.9	-5.8	-6.4	-13.4	-2.7	-1.6
Croatia	—	—	-4.0	-0.8	1.7	-0.9	-0.5	1.4	2.1
Czech Republic	—	—	-3.1	0.5	-1.2	-1.8	-1.2	-2.1	-0.9
Estonia	—	5.2	-0.3	-0.7	1.3	-1.2	-1.5	2.3	1.7
Georgia	—	-3.0	-25.4	-26.2	-7.4	-4.5	-4.4	-3.8	-3.0
Hungary	0.4	-2.2	-6.8	-5.5	-8.4	-6.7	-3.5	-4.6	-4.9
Kazakhstan	1.4	-7.9	-7.3	-1.3	-7.2	-2.0	-2.5	-3.4	-4.5
Kyrgyzstan	0.3	4.6	-17.4	-14.2	-11.6	-17.2	-9.6	-9.2	9.0
Moldova	—	0.0	-26.2	-7.4	-8.7	-5.7	-6.7	-7.5	-7.5
Latvia	—	—	-0.8	0.6	-4.1	-3.5	-1.4	1.3	-0.4
Lithuania	5.4	2.7	0.5	-4.3	-5.4	-4.5	-4.0	-2.4	-3.0
FYR Macedonia	—	—	-9.6	-13.6	-3.2	-1.3	-0.4	-0.6	-0.8
Poland	3.1	-6.7	-6.6	-3.4	-2.8	-3.6	-3.1	-3.0	-3.0
Romania	1.0	3.3	-4.6	-0.4	-1.9	-2.6	-3.9	-4.5	-5.0
Russia	—	—	-21.6	-7.4	-10.4	-5.7	-8.2	-7.5	-6.0
Slovakia	—	—	—	-7.0	-1.3	0.2	-1.9	-3.4	-2.1
Slovenia	-0.3	2.6	0.2	0.3	-0.2	0.0	0.3	-1.5	-1.0
Tajikistan	—	-16.4	-28.4	-23.6	-10.2	-11.2	-5.8	-3.5	3.0
Turkmenistan	1.2	2.5	13.2	-0.5	-1.4	-1.6	-0.2	-0.5	-5.0
Ukraine	—	—	-25.4	-16.2	-7.8	-4.8	-3.2	-5.8	-4.0
Uzbekistan	-1.1	-3.6	-18.4	-10.4	-6.1	-4.1	-7.3	-2.3	3.0

Sources: EBRD 1998a.

*General government includes the state, municipalities, and extrabudgetary funds. Balances are reported on a cash basis except for Albania and Poland. Data for Armenia refer to the consolidated state government, for Croatia to the consolidated central government, and for Uzbekistan to state and extrabudgetary funds.

Πίνακας 6

Foreign Direct Investment, 1991-1997

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997 ²	Cummulative FDI inflows 1991-97	FDI-inflows Per-capita 1997, \$
								Total	Per capita, \$
Albania	—	32	45	65	89	97	33	369	115
Bulgaria	56	42	40	105	82	100	575	1,000	12169
Croatia	—	13	72	95	83	509	500	1,276	267
Czech Republic	511	983	517	749	2,526	1,388	1,275	7,473	726
Estonia	—	58	160	212	199	111	131	809	557
Hungary	1,459	1,471	2,339	1,097	4,453	1,986	2,100	15,403	1,519
Latvia	—	43	51	155	244	379	415	1,287	515
Lithuania ³	—	—	30	31	72	152	327	612	165
FYR Macedonia	—	—	—	24	13	12	16	65	318
Poland ⁴	117	284	580	542	1,134	2,741	3,044	8,442	218
Romania	37	77	94	347	404	415	998	2,389	106
Slovakia	—	100	156	203	183	177	150	912	912
Slovenia	41	113	112	128	176	186	321	1,074	538
Eastern Europe	2,184	3,216	4,196	3,753	9,657	8,252	9,885	41,111	357
Armenia	—	—	—	3	19	22	26	70	19
Azerbaijan	—	—	20	22	284	661	1,006	1,993	262
Belarus	50	7	18	10	7	75	100	267	26
Georgia	—	—	—	8	6	25	65	104	19
Kazakhstan	—	—	473	635	859	1,100	1,200	4,267	272
Kyrgyzstan	—	—	10	45	96	46	50	247	54
Moldova	—	—	14	18	73	56	71	249	58
Russia	—	700	400	584	2,021	2,040	3,900	9,743	66
Tajikistan	—	8	9	12	17	20	20	86	143
Turkmenistan	—	11	104	103	233	129	108	652	139
Ukraine	—	170	200	100	400	526	700	2,096	41
Uzbekistan	—	9	73	73	-24	50	60	216	93
CIS	50	905	1,321	1,613	3,991	4,750	7,306	19,900	70
Total	2,234	4,121	5,517	5,366	13,648	13,002	17,191	61,100	153

Source: EBRD 1998a. ¹Net inflows recorded in the balance of payments. In millions of dollars unless otherwise indicated. ²Estimated. ³FDI figures for Lithuania are only available from 1993. For 1993-94, figures cover only investment in equity capital. For 1995-96, equity and reinvested earnings are covered, but inter-enterprise debt is excluded. ⁴The second series for Poland (in bold) supplements the data with information from a survey of foreign enterprises that was provided by the State Agency for Foreign Investments. The differences arise, in part, from investments in kind and reinvested earnings.

Πηγή : G. Kolodko (2005) Post-communist transition-The thorny road , p. 144

Πίνακας 7

Macroeconomic Indicators in Poland in 1989

Inflation (December to December)	640 %
Output growth	0 % in 1989
Rate of unemployment	0 % in 1989
Current account	1.8 billion dollar in deficit
Gross external debt	40.6 billion dollars
International reserves	2.5 billion dollars
Fiscal deficit	7.2 % of GDP

Source: [Lehtonen 1997, p. 30].

Πηγή: Ruprecht von Heusinger (1998) “The polish transformation 1989-1997, a story of changing beliefs” p. 8

Πίνακας 8

Price developments 1989-1992 (percent change)

	1989	1990	1991	1992
GDP deflator	298.5	480.1	55.3	38.5
of which:				
Consumption (final expenditure)	257.6	517.4	63.8	39.4
Investment (gross fixed capital formation)	196.6	569.0	40.3	19.6
Consumer price index (annual average)	251.1	585.8	70.3	35.3
Consumer price index (end period)	639.6	249.3	60.4	44.3

Source: IMF Staff Country Report 1996, No. 20, p. 9.

Πηγή: Ruprecht von Heusinger (1998) “The polish transformation 1989-1997, a story of changing beliefs” p. 10

Πίνακας 9

Development of Selected Indices 1990-1991 (annual percentage change in real terms)

	1990	1991
Gross Domestic Product	-11.6	-7.0
Consumption	-11.3	7.5
Gross capital formation	-24.8	-20.1
Net (after-tax) wages	-24.4	-0.3
Employment (economy wide, end-of-period)	-7.2	-4.3
Exports (customs basis)	13.7	-2.4
Imports (customs basis)	-17.9	37.8

Source: IMF Staff Country Report 1996, No. 20, p. 1.

Πηγή: Ruprecht von Heusinger (1998) “The polish transformation 1989-1997, a story of changing beliefs” p. 11

Πίνακας 10

Unemployment in Poland, 1990 -1993 (in thousands)

Year and month	Number	% of labor force
1990		
March	266.6	1.5
June	568.2	3.1
December	1,126.1	6.1
1991		
June	1,574.1	8.6
December	2,155.6	11.8
1992		
June	2,296.7	12.6
December	2,509.3	13.6
1993		
March	2,648.7	14.2

Source: Central Statistical Office, *Rocznik statystyczny 1991* (Statistical yearbook 1991) (Warsaw, 1991), p. 106; *Mały rocznik statystyczny 1992* (Concise statistical yearbook 1992) (Warsaw, 1992), p. 157; *Biuletyn statystyczny* (Statistical Bulletin) 36, no. 7 (August 1992), p. 30; *Biuletyn statystyczny* (Statistical Bulletin) 36, no. 3 (March 1993), p. 32.

Πηγή : J. Kochanowicz “The Transition to the Market and Democratization in Poland” in A precarious balance :democracy and economic reforms in eastern Europe-Joan m.Nelson , International Center for Economic Growth, Overseas Development Council ,Ics Pr, 1994, p.42

Πίνακας 11

Comparison of Stock of FDI Inflow in Selected Countries

	Stock of FDI Inflow (US\$ million)	Per Capita FDI Inflow (US\$)	Stock of FDI Inflow as Percentage of GDP (%)
Poland	68,000	1,780	25.7
Hungary	60,328	5,963	55.1
Czech Republic	56,415	5,530	48.0
Estonia	9,530	7,059	78.6

Source: WIIW (2005), p.19.

Πηγή : Y.Koyama Transition,European intergration and foreign direct investment in central and eastern European countries,2008, p. 86

Πίνακας 12

Polish external trade turnovers by main partners, 1981-2003

Table 2 Polish external trade turnovers by main partners, 1981-2003

year	First partner		Second partner		Third partner	
	Name of country	in % of total	Name of country	in % of total	Name of country	in % of total
	export					
1980	USSR	31.2	FRG	8.1	Czechoslovakia	6.9
1985	USSR	28.4	FRG	8.7	Czechoslovakia	6.2
1990	Germany	25.1	USSR	15.3	G. Britain	7.1
1995	Germany	38.3	The Netherlands	5.6	Russia	5.6
2000	Germany	34.9	Italy	6.3	France	5.2
2003	Germany	32.3	France	6.1	Italy	5.7
	import					
1980	USSR	33.1	FRG	6.7	GDR	6.6
1985	USSR	34.4	FRG	9	GDR	6.1
1990	Germany	20.1	USSR	19.8	Italy	7.5
1995	Germany	26.6	Italy	8.5	Russia	6.7
2000	Germany	23.9	Russia	9.4	Italy	8.3
2003	Germany	24.4	Italy	8,5	Russia	7.7

FRG–former Federal Republic of Germany, GDR–former German Democratic Republic.

Source: Calculations based on: *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, different years, GUS, Warszawa.

Πηγή : M.Rozkwitalska (2006) “The transformation of Polish foreign trade in european integration process” in *The influence of the globalization processes on Central and Eastern European region*, Klecha K., Michałowski T., Institute of International Business, University of Gdansk, 2006, p.299

Πίνακας 13

Trade balance, Poland- the European Community, 1990-2003 (USD billions)

Years	1990	1992	1995	1998	2000	2003
Trade balance	2,16	- 0,81	-2,7	-11,76	-7,81	-4,7

Πηγή : M.Rozkwitalska (2006) “The transformation of Polish foreign trade in european integration process” in *The influence of the globalization processes on Central and Eastern European region*, Klecha K., Michałowski T., Institute of International Business, University of Gdansk, 2006, p. 302

Πίνακας 14

Detailed European Cities Monitor 2006 ranking for Warsaw, Prague and Budapest

<i>Best city in terms of</i>	<i>Rank</i>		
	<i>Warsaw</i>	<i>Prague</i>	<i>Budapest</i>
Easy access to markets, customers or clients	19	18	25
Availability of qualified staff	17	23	25
Transport links with other cities and internationally	23	23	28
The quality of telecommunications	29	26	29
Cost of staff	1	4	3
The climate governments create for business through tax and the availability of financial incentives	4	3	2
Value for money of office space	1	4	6
Availability of office space	7	16	13
Languages spoken	18	24	24
Ease of travelling around within the city	28	23	26
The quality of life for employees	33	25	27
Freedom from pollution	26	14	26

Source: prepared on the basis of the *European Cities Monitor* 2006.

Πηγή : K. Kuc-Czajkowska (2010) “Metropolitan functions of Warsaw, Prague and Budapest” in Regional development in Central and Eastern Europe: development processes and policy challenges Gorzelak, G.; Bachtler J.F., Smetkowski M. , Routledge, 2010, p 145

Πίνακας 15

Largest foreign groups in CE – 2012, 2011

No. Company	Revenues 2011 (mln EUR)	Revenues 2012 (mln EUR)	Change(%)
1 Volkswagen	24,511	25,843	5.4%
2 RWE	12,970	14,465	11.5%
3 E.ON	13,606	12,735	-6.4%
4 OMV	10,200	10,473	2.7%
5 Arcelor Mittal	9,199	9,072	-1.4%
6 Tesco	8,275	8,341	0.8%
7 Continental	6,838	8,226	20.3%
8 Metro	8,539	7,600	-11.0%
9 Lukoil	6,741	7,568	12.3%
10 Samsung Electronics	7,322	7,418	1.3%
11 Deutsche Telekom	6,913	6,619	-4.3%
12 Kaufland	5,491	5,749	4.7%
13 France Telecom	5,291	4,982	-5.8%
14 Lidl	4,741	4,955	4.5%
15 Foxconn	5,197	4,822	-7.2%
16 Renault	4,829	4,534	-6.1%
17 Fiat	5,161	4,195	-18.7%
18 REWE	3,872	4,181	8.0%
19 Bosch	3,987	4,133	3.7%
20 British American Tobacco	3,663	3,780	3.2%
21 Auchan	3,181	3,381	6.3%
22 Eni	3,320	3,289	-0.9%
23 BP	3,107	3,216	3.5%
24 Carrefour	3,123	3,121	-0.1%
25 Shell	3,428	3,048	-11.1%

Πηγή : Deloitte Central Europe 2013, “Deloitte CE Top 500 ranking and report”,
p.19

Πίνακας 16

FDI INFLOWS AND ECONOMIC GROWTH IN CEE COUNTRIES

Year 1998	1999	2000	2001	2002	2003
FDI inflows (% of GDP)					
6.1	5.3	6.0	5.0	5.5	4.4
Economic growth rate					
4.5	2.1	4.7	4.6	4.7	5.5
Year 2004	2005	2006	2007	2008	2009
FDI inflows (% of GDP)					
6.1	7.6	8.4	8.4	5.9	2.8
Economic growth rate					
6.2	6.3	7.6	7.1	2.5	-8.1

Source: Authors' calculations based on Eurostat data, National Accounts and International Payments Statistic databases. The figures represent the mean rates for the ten countries taken into consideration

Πηγή :C. Jude, M. Pop Silaghi “Foreign direct investment, employment creation and economic growth in CEE countries.” in An open issue in Development, Energy, Environment, Economics, , 2010, p. 353

Πίνακας 17

The share of foreign firms in employment, wage expenses and value added, in manufacturing and total economy

	<i>Share in MNF EMP</i>	<i>Share in MNF Wages</i>	<i>Share in total EMP</i>	<i>Sectors with the highest FDI shares in total employment</i>	<i>Share in VA</i>
Czech Rep.	45.5 %	52.1 %	33.1 %	Chemical industry Electrical equipments and electronics Office equipments Automotive industry	58.7%
Hungary	36.9 %	51.5 %	n.a.	Metals Medical instruments Optical and precision instruments Radio and TV equipment Automotive industry	58.9%
Poland	32.5 %	n.a.	23.3 %	Electrical equipment and electronics Radio and TV equipment Automotive industry	n.a
Slovakia	51.2 %	58.7 %	n.a.	Chemical industry Electrical equipments and electronics Radio and TV equipment Automotive industry	69.1%

Figures show the share of the firms with foreign capital (min 10%) in total employment and in manufacturing employment. Data are collected from OECD Globalization and Employment Databases. The acronyms used stand for: EMP employment, MNF manufacturing industry, VA value added

Πηγή :C. Jude, M. Pop Silaghi “Foreign direct investment, employment creation and economic growth in CEE countries.” in An open issue in Development, Energy, Environment, Economics, , 2010, p. 355

Πίνακας 18

Macroeconomic Conditions in Poland, the Czech Republic, Hungary, the Slovak Republic and Ukraine in 1989

Specification	Poland	Hungary	Czech Republic	Slovak Republic	Ukraine*
GDP dynamics (%)	0.2	0.7	4.5	1.0	-4.0
Industrial production dynamics (%)	-0.5	-2.1	1.7	-0.7	-0.1
Unemployment rate (%)	0.0	0.5	0.0	0.0	0.0
Inflation rate (average annual %)	251.1	17	1.4	2.3	4.2
Budget balance (% GDP)	-3.0	-1.2	-1.2	-0.6	ND
Currency reserves, excl. gold (US\$ bn)	2.31	1.25	5.74	ND	ND
Foreign debt/GDP (%)	49.3	65.8	11.4	10.3	ND
GDP per capita at PPP**	8,038	12,399	16,211	12,536	8,063
Share of industry in GDP (%)	44.1	43.7	ND	58.5	44.6
Share of agriculture in GDP (%)	11.8	15.6	6.3	9.4	25.6
Share of the private sector in GDP (%)	30	5	5	5	10

* Data for 1990; ND - no data. **PPP - Purchasing Power Parity (in US\$ of 2005).

Source: EBRD, WDI Database and national Databases.

Πηγή: T.Kowalski “Globalization and Transformation in Central European Countries: the Case of Poland”, Poznan University of Economics Press, 2013,p. 108

Πίνακας 19

Stabilization programs and major initial conditions of transformation in Poland, Hungary, Czechoslovakia and Ukraine

Specification	Poland	Czechoslovakia	Hungary	Ukraine
Launching the program	January 1990	January 1991	continuum	November 1994
Monetary policy	restrictive	restrictive	adaptive	restrictive
Fiscal policy	restrictive	restrictive	expansive	restrictive
Incomes and wage rate policy	restrictive	restrictive	moderate	mild
Exchange rate policy	devaluation	devaluation	crawling devaluation	devaluation
Nominal anchor	fixed exchange rate and wage control	fixed exchange rate and wage control	currency rate (periodically)	managed floating rate
Real anchor	interest rate	money supply and interest rate	money supply	money supply and interest rate
Internal convertibility (for companies)	yes	yes	yes	yes
Internal convertibility (for households)	yes	restricted	restricted	restricted
External convertibility	restricted	restricted	restricted	very restricted
Main privatization method	direct	coupon	direct	coupon
Date of starting privatization	1990	1992	1990	1995
Launching the stock exchange	1991	1992	1989	1991
Year of the lowest level of GDP	1991	1992–1993	1993	1998
Scale of decrease (1989=100)	82.2	84.6–75.0	81.9	36.6

Source: author's own synopsis based on national data and also on: [Gros & Steinherr 2004; Hochreiter 1999; Bennett *et al.* 2003].

Πηγή: T.Kowalski “Globalization and Transformation in Central European Countries: the Case of Poland”, Poznan University of Economics Press, 2013,p. 110

Πίνακας 20

Reaction of CECs and CESs during the 2007-2011 phase of global financial crisis.
Comparative ranking position

Country	UR	CPI	CA	GDP	FB*	REER _{CPI}	Score	Ranking
Czech Republic	3	4	7	4	3	9	3.33	4
Greece	8	5	4	9	9	7	4.66	7
Hungry	6	7	1	7	4	5	3.33	4
Poland	2	6	6	1	2	3	2.22	1
Portugal	7	1	5	6	7	4	3.33	4
Slovak Republic	5	3	3	3	5	8	3.00	3
Spain	9	2	2	5	8	6	3.55	5
Turkey	1	8	9	2	1	1	2.44	2
Ukraine	4	9	8	8	6	2	4.11	6

Notes: UR – unemployment rate; CPI – consumer price index; CA – current account as % of GDP; GDP – real GDP growth; FB – fiscal balance 2012; REER_{CPI} – real effective exchange rate deflated by CPI.

Source : author 's calculations

Πηγή: T.Kowalski “Globalization and Transformation in Central European Countries: the Case of Poland” , Poznan University of Economics Press, 2013,p. 210

Πίνακας 21

The 2007 global financial crisis vs. ranking position of Poland and CECs and CESs in GGRs in 2007 – 2012

2007	The year of biggest ranking change	2012
29. Spain	2010 (-13)	36. Spain
33. Czech Republic	2012 (-6)	39. Czech Republic
40. Portugal	20012 (-9)	41. Poland
41. Slovak Republic	2012 (-30)	43. Turkey
47. Hungary	2008 (-15)	49. Portugal
51. Poland	2010 (+12)	60. Hungary
53. Turkey	2008 (-10)	71. Slovak Republic
65. Greece	2012 (-31)	73. Ukraine
73. Ukraine	2010 (-16)	96. Greece

Source : author 's synopsis based on GCRs

Πηγή: T.Kowalski “Globalization and Transformation in Central European Countries: the Case of Poland” , Poznan University of Economics Press, 2013,p. 213

Πίνακας 22

GNI per capita, Atlas method (current US\$)

Country name	1995	2000	2005	2008	2010	Income group ^a
Slovenia	8500	11090	18080	24210	24000	High income
Czech Republic	4470	5800	11330	17140	17890	
Slovakia	4120	5370	10880	16590	16210	
Estonia	3020	4220	9760	14410	14370	
Croatia	3530	5200	9730	13720	13780	
Hungary	4110	4700	10260	13010	12980	
Poland	2970	4590	7270	11870	12410	
Latvia	2050	3220	6810	12020	11620	Upper-middle income
Lithuania	2100	3200	7280	11910	11390	
Russia	2650	1710	4460	9630	9910	
Romania	1470	1690	3920	8290	7840	
Kazakhstan	1280	1260	2930	6140	7440	
Montenegro			3580	6370	6620	
Bulgaria	1360	1640	3640	5700	6250	
Belarus	1370	1380	2760	5590	6130	
Serbia		1400	3430	5520	5810	
Azerbaijan	400	610	1270	3790	5080	
Bosnia and Herzegovina		1510	3000	4530	4790	
Macedonia	1710	1850	2830	4180	4520	
Albania	670	1170	2580	3820	3960	Lower-middle income
Turkmenistan	610	650	1650	2830	3800	
Kosovo				3000	3300	
Armenia	450	660	1470	3340	3090	
Ukraine	920	700	1540	3210	3010	
Georgia	540	750	1360	2460	2690	
Moldova	470	370	890	1500	1810	
Uzbekistan	580	630	530	890	1280	
Kyrgyzstan	350	280	450	770	880	Low income
Tajikistan	200	170	340	620	800	
<i>Memorandum</i>						
World Bank ECA region ^b	1896	1781	3708	6960	7269	
European Union	18146	18946	28286	34762	33980	
High income	23699	25265	33920	38504	38517	
Low income	242	265	339	442	523	
Lower middle income	554	575	914	1397	1660	
Upper middle income	1608	1891	2935	4880	5876	
World	5065	5297	7142	8717	9116	

Source: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD>; <http://data.worldbank.org/about/country-classifications/country-and-lending-groups>.

Note: ^a The income groups are defined according to 2010 GNI per capita, calculated using the World Bank Atlas method: low income, US \$1,005 or less; lower middle income, US \$1,006–3,975; upper middle income, US \$3,976–12,275; and high income, US \$12,276 or more. ^b - It includes only low and middle income transition countries (plus Turkey).

Πηγή : Dabrowski M. (2013) “Central and Eastern Europe and the CIS: 20 years on” in Handbook of the Economics and Political Economy of Transition, Paul Hare & Gerard Turley, Routledge, 2013, p.433

Πίνακας 23

Population and GDP in (US\$PPP) in Central and South Eastern Europe in 2008

<i>Country</i>	<i>Population (in million)</i>	<i>GDP (in billion US\$PPP)</i>	<i>GDP per capita (in US\$PPP)</i>
Bulgaria	7.3	95.9	13200
Czech Republic	10.2	273.7	26800
Estonia	1.3	28.6	21900
Hungary	9.9	205.7	20500
Latvia	2.2	41.6	17800
Lithuania	3.6	65.8	18400
Poland	38.5	684.5	17800
Romania	22.2	278.4	12500
Slovakia	5.5	123.1	22600
Slovenia	2.0	61.8	30800
<i>EU-10</i>	<i>103</i>	<i>1859</i>	<i>18100</i>
Albania	3.6	23.1	6400
Bosnia and Herzegovina	4.6	30.5	6600
Croatia	4.5	73.4	16900
Kosovo	2.1	5.0	2300
Macedonia	2.1	19.0	9200
Montenegro	0.7	7.2	10600
Serbia	10.2	83.1	8200
Belarus	9.7	116.7	12000
Moldova	4.3	10.8	2500
Ukraine	46.0	359.9	6900
<i>SEE-10</i>	<i>87.7</i>	<i>728.6</i>	<i>8300</i>
<i>ECE-20</i>	<i>190</i>	<i>2588</i>	<i>13600</i>
<i>EU-27</i>	<i>491</i>	<i>14960</i>	<i>34000</i>
<i>World</i>	<i>6707</i>	<i>70650</i>	<i>10500</i>

Source: CIA (2009).

Πηγή : Kolodko G. (2013) “The great transformation 1989-2029” in Handbook of the Economics and Political Economy of Transition ,Paul Hare & Gerard Turley, Routledge, 2013,p. 465

Πίνακας 24

Emerging and Developing Europe: Real GDP, Consumer Prices, Current Account Balance and Unemployment

Χώρα	Μεταβολή Α.Ε.Π. (%)			Δείκτης Τιμών Καταναλωτή (%)			Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (%)			Ανεργία (%)		
	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Πολωνία	1.6	3.1	3.3	0.9	1.5	2.4	-1.8	-2.5	-3.0	10.3	10.2	10.0
Ρουμανία	3.5	2.2	2.5	4.0	2.2	3.1	-1.1	-1.7	-2.2	7.3	7.2	7.0
Ουγγαρία	1.1	2.0	1.7	1.7	0.9	3.0	3.1	2.7	2.2	10.2	9.4	9.2
Βουλγαρία	0.9	1.6	2.5	0.4	-0.4	0.9	2.1	-0.4	-2.1	13.0	12.5	11.9
Σερβία	2.5	1.0	1.5	7.7	4.0	4.0	-5.0	-4.8	-4.6	21.0	21.6	22.0
Κροατία	-1.0	-0.6	0.4	2.2	1.1	1.1	1.2	1.5	1.1	16.5	16.8	17.1
Λιθουανία	3.3	3.3	3.5	1.2	1.8	1.8	0.8	-0.2	-0.6	11.8	10.8	10.5

Πηγή :IMF World Economic Outlook, April 2014, p.54

Γράφημα 1

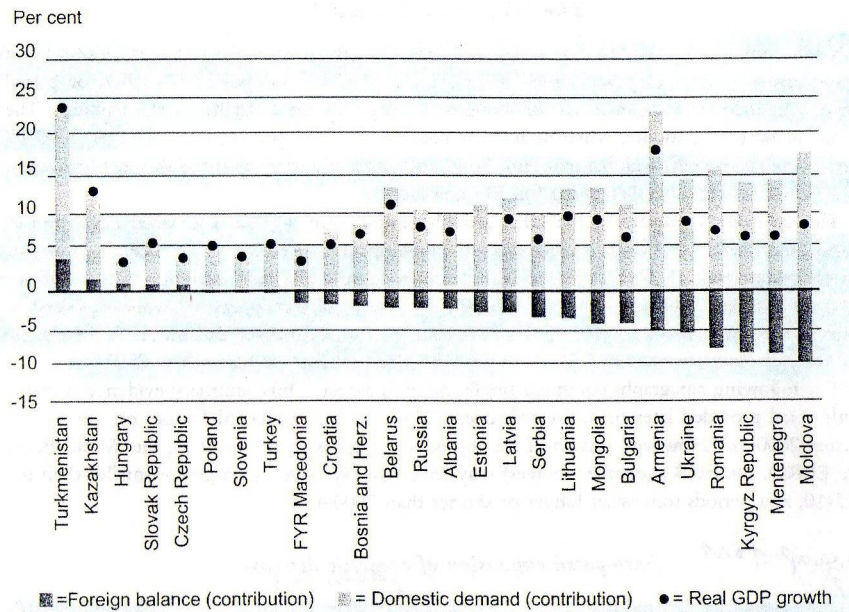

Figure 20.1 Contribution of net exports and domestic demand to average annual real GDP growth, 2000-08
Source: EBRD (2010), Chart 4.1, p. 68, with permission.

Πηγή: P. Marer (2013) “Towards a new growth model in eastern Europe” in Handbook of the Economics and Political Economy of Transition, Paul Hare & Gerard Turley, Routledge, 2013, p. 244

Γράφημα 2

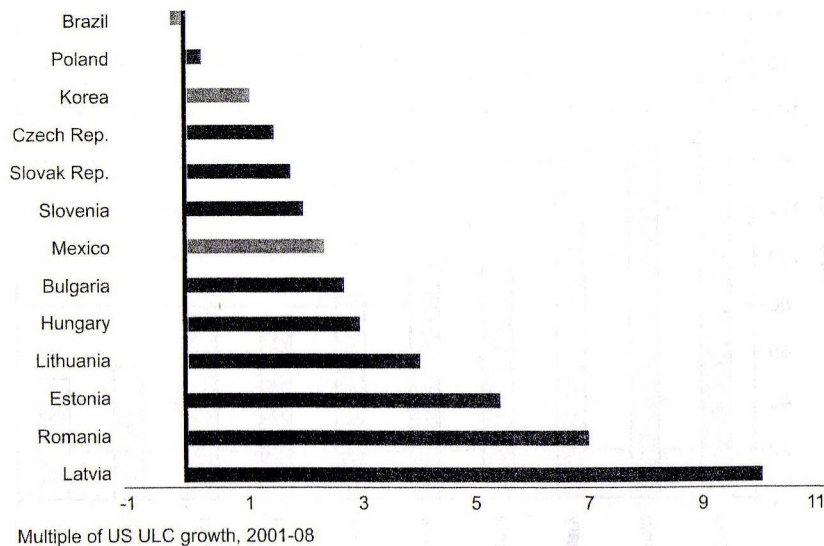

Figure 20.3 Unit labour cost growth of 10 CEE Countries, Mexico, Korea and Brazil, 2001-2008
Source: EBRD (2010), Chart 4.4b, p. 70, with permission.

Πηγή: P. Marer (2013) “Towards a new growth model in eastern Europe” in Handbook of the Economics and Political Economy of Transition, Paul Hare & Gerard Turley, Routledge, 2013, p. 250

Γράφημα 3

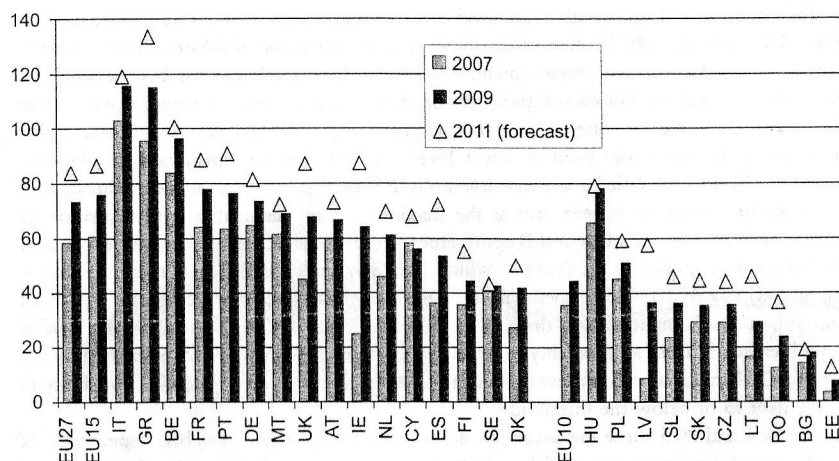

Figure 20.4 Public Debt Level in per cent of GDP in the EU-27 before and after the crisis
Source: Eurostat (2011) and Eurostat forecast.

Πηγή: P. Marer (2013) “Towards a new growth model in eastern Europe” in Handbook of the Economics and Political Economy of Transition, Paul Hare & Gerard Turley, Routledge, 2013, p. 252

Γράφημα 4

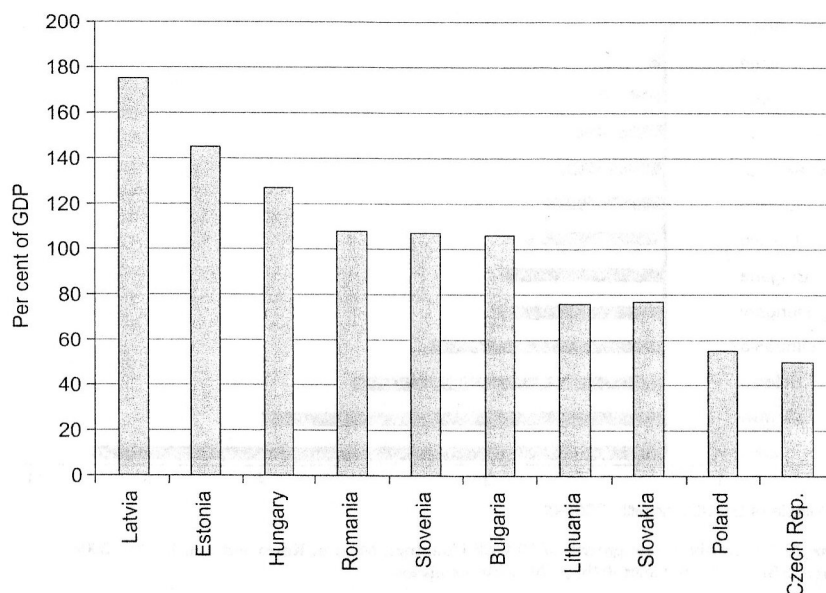
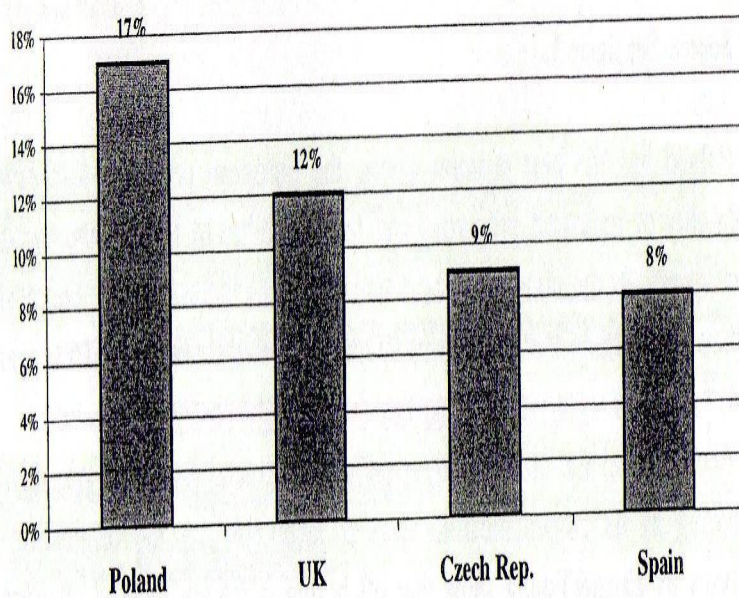

Figure 20.5 External Debt-to-GDP Ratios of the EU-10 Countries in 2007
Source: Calculated by the author, based on USD external debt and GDPs (at current exchange rates), reported in the CIA Fact Book, 2007 or 2008, country pages.

Πηγή: P. Marer (2013) “Towards a new growth model in eastern Europe” in Handbook of the Economics and Political Economy of Transition, Paul Hare & Gerard Turley, Routledge, 2013, p. 253

Γράφημα 5

Attractiveness of the European countries with regard to the cost of work

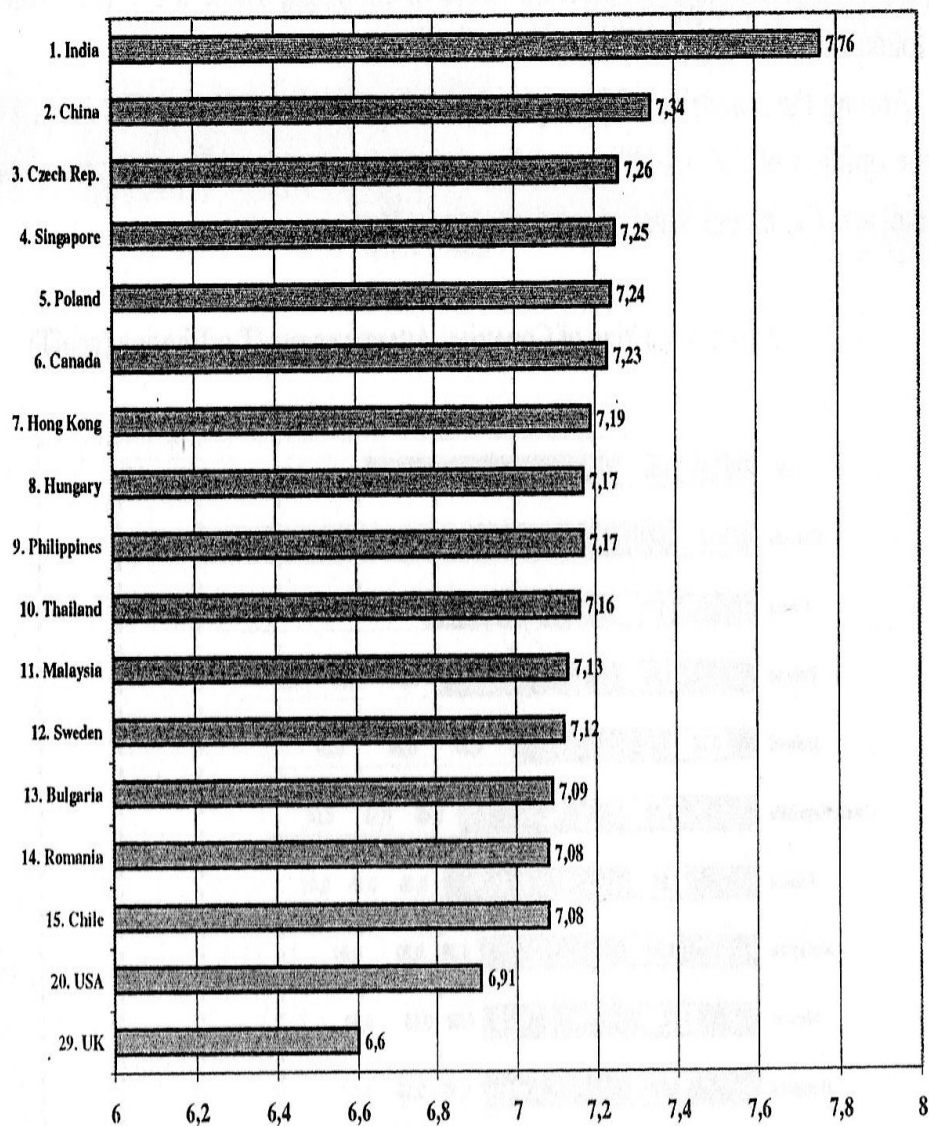

Source: *Ernst & Young European Attractiveness Survey*, Ernst & Young 2004.

Πηγή : A. Szymaniak (2006) “ Poland in offshore locations attractiveness rankings” in *The influence of the globalization processes on Central and Eastern European region*, Klecha K., Michałowski T., Institute of International Business, University of Gdansk, 2006, p. 145

Γράφημα 6

EIU 's offshoring attractiveness ranking (2005)

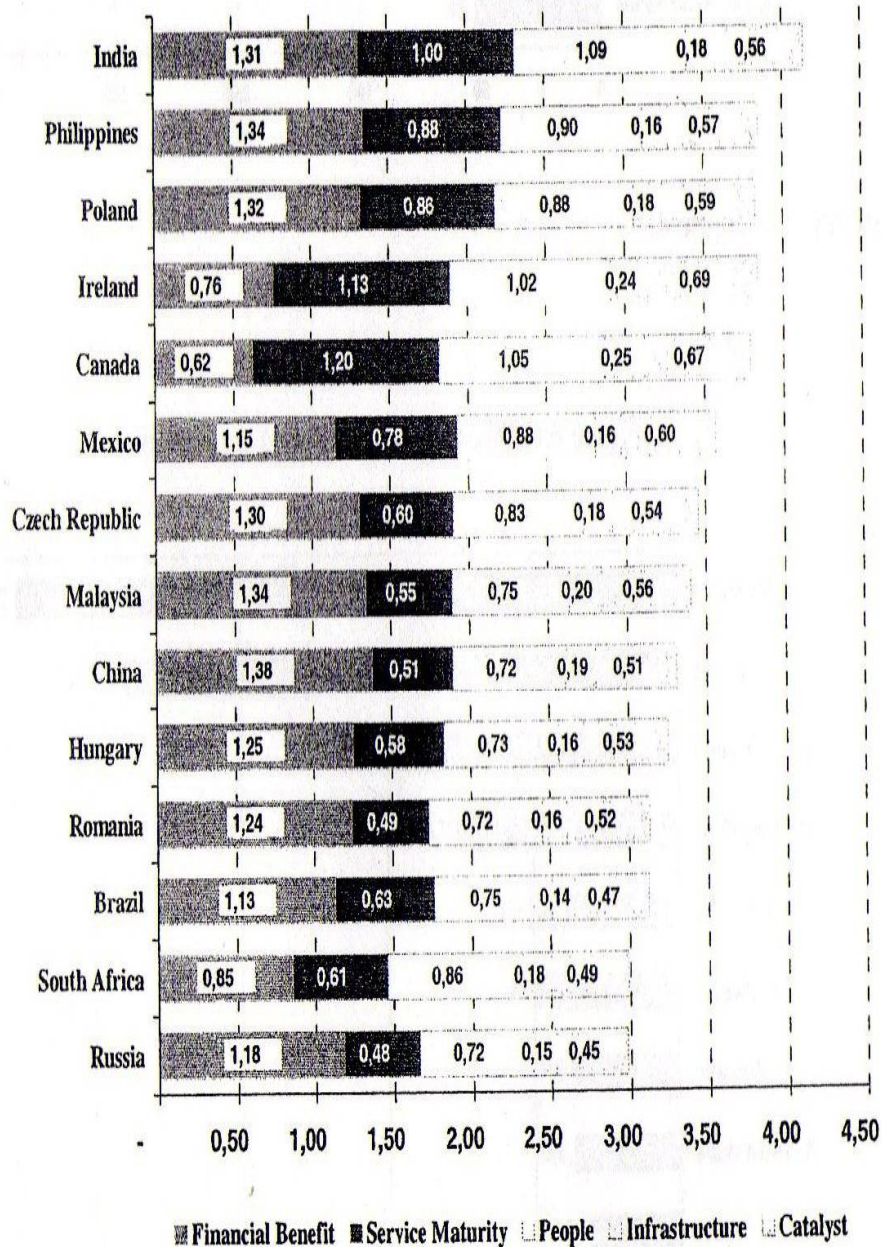
Source: *Corporate priorities for 2005*, Economist Intelligence Unit, Dimension Data a Oracle Corporation, London, New York, Hong Kong January 2005.

Πηγή : A. Szymaniak (2006) “ Poland in offshore locations attractiveness rankings” in *The influence of the globalization processes on Central and Eastern European region*, Klecha K., Michałowski T., Institute of International Business, University of Gdansk, 2006, p. 148

Γράφημα 7

Ranking of Countries ‘ Attractiveness : BPO-offshoring (neoIT)

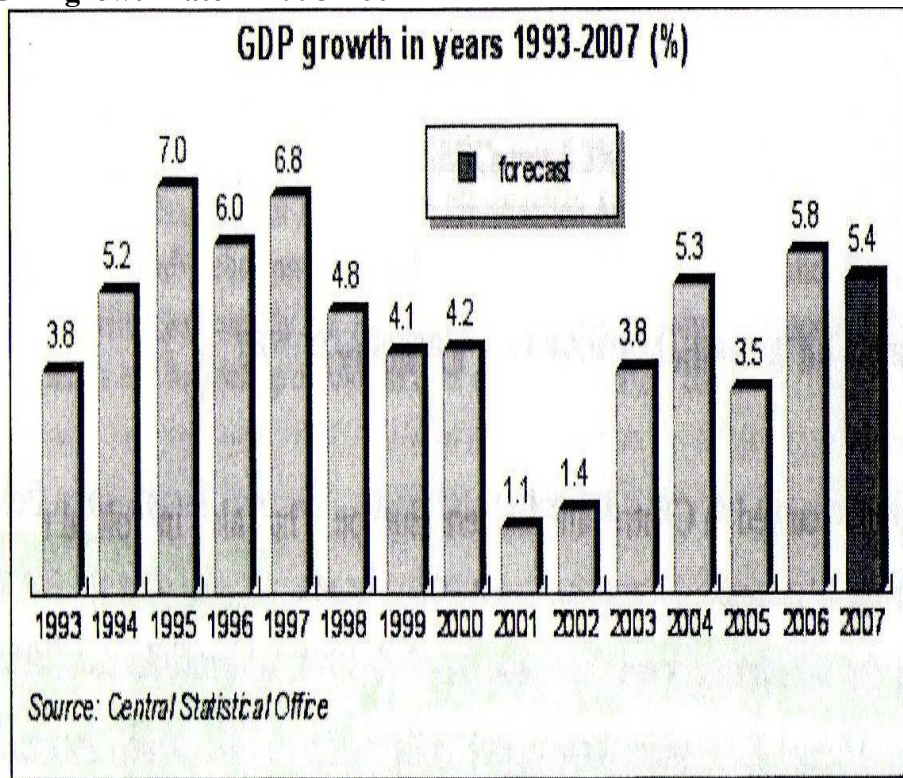

Source: *Mapping Offshore Markets*, “Offshore Insights Market Series” 2005, 3, 8, neoIT.

Πηγή : A. Szymaniak (2006) “ Poland in offshore locations attractiveness rankings” in The influence of the globalization processes on Central and Eastern European region, Klecha K., Michałowski T., Institute of International Business, University of Gdansk, 2006, p. 150

Γράφημα 8

GDP growth rate in 1993-2007

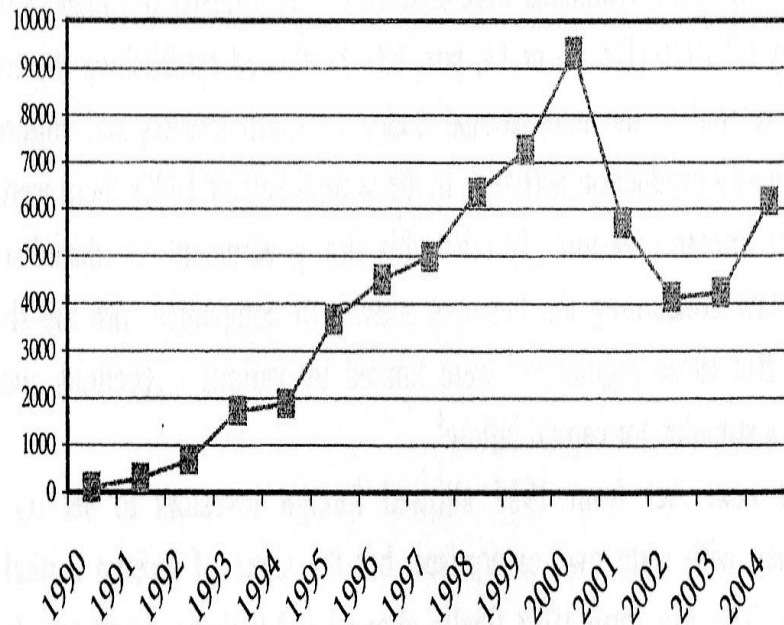

Source: Polish Information and Foreign Investment Agency (PAIIZ)

Πηγή : Y.Koyama Transition, European intergration and foreign direct investment in central and eastern European countries, 2008, p. 82

Γράφημα 9

FDI inflow, Poland, 1990-2004, USD millions

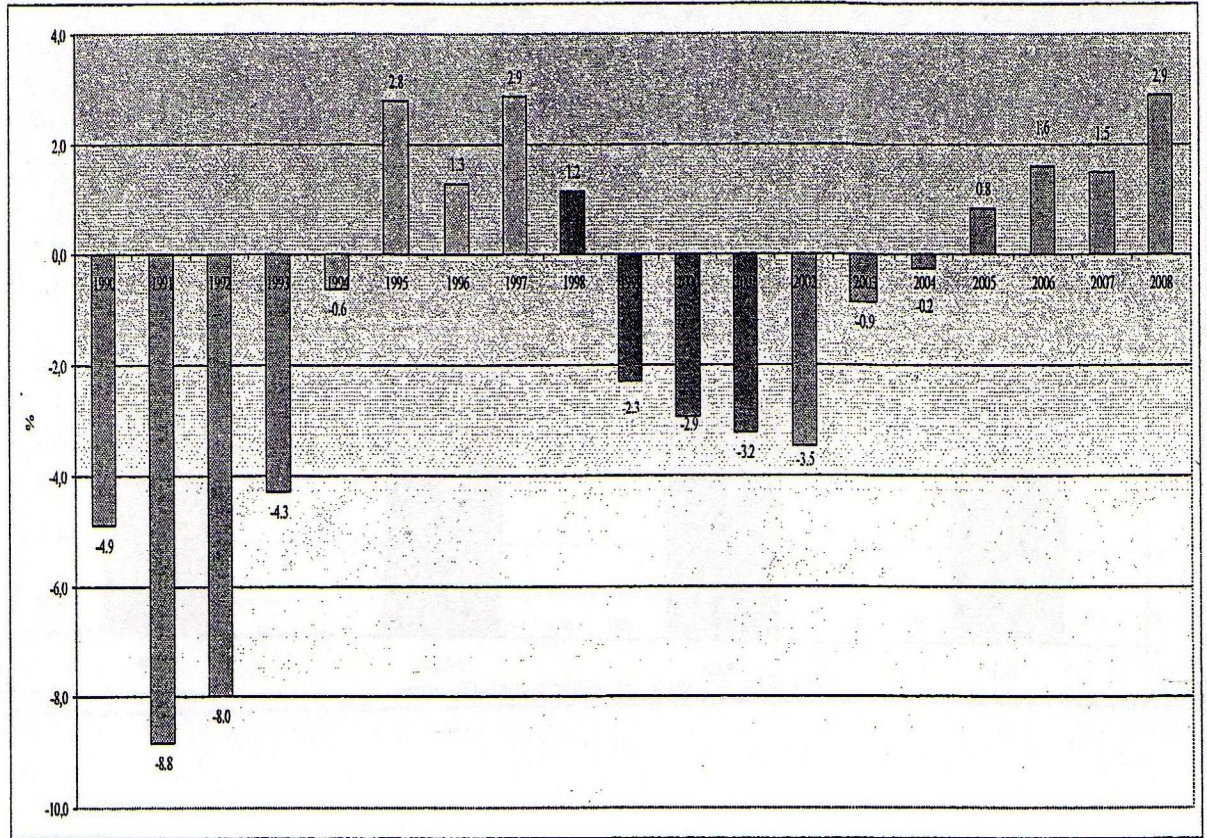

Source: Own study based on *World Investment Report*, 1994, 1998, 2002, 2004, UNCTAD.

Πηγή :R. Kisiel , A. Zrobek ,M. Cicha (2006) “Polish economy in the view of investment development path-an introduction to further research” in *The influence of the globalization processes on Central and Eastern European region*, Klecha K., Michałowski T., Institute of International Business, University of Gdansk, 2006, p.36

Γράφημα 10

Employment (annual % change), 1990-2008

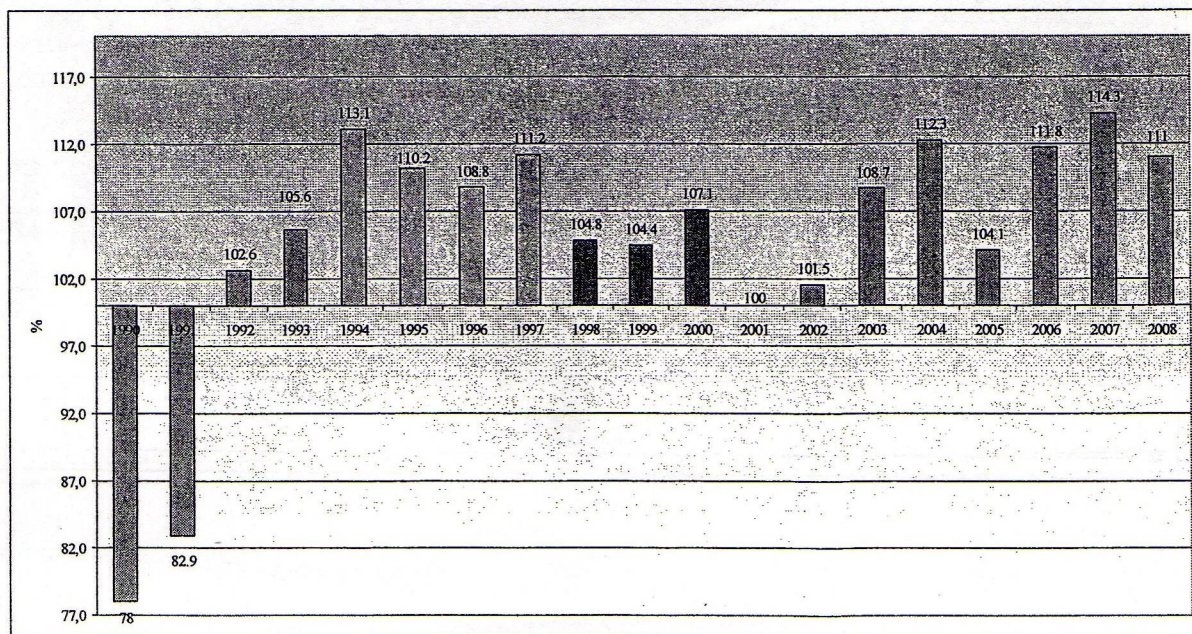

Source for all Appendix Figures: GUS.

Πηγή: G.Kolodko “A two-thirds rate of success-polish transformation and economic development”, 1989-2008, 2009, p.21

Γράφημα 11

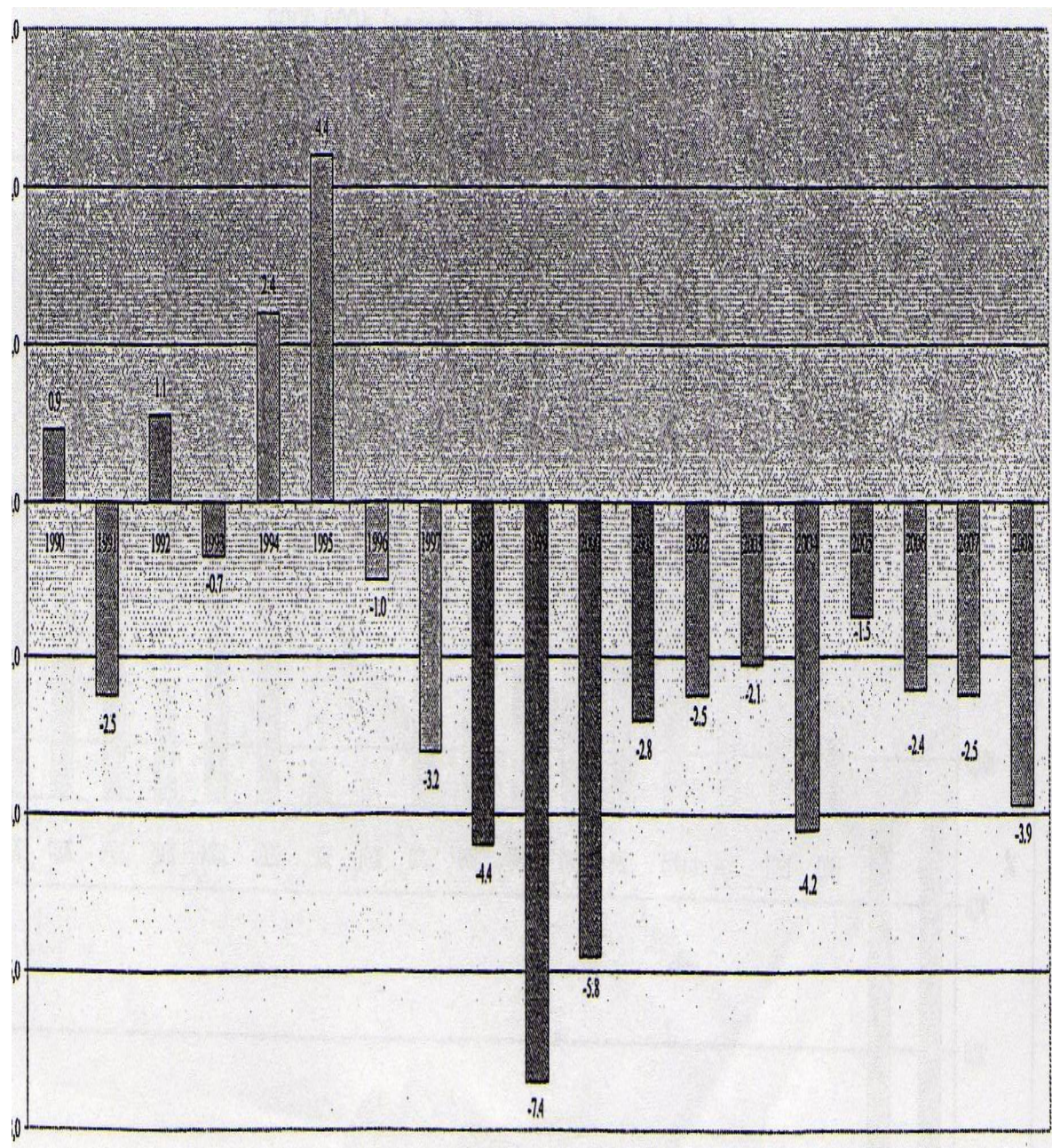
Industrial production (annual % change), 1990-2008

Πηγή: G.Kolodko “A two-thirds rate of success-polish transformation and economic development”, 1989-2008, 2009, p.21

Γράφημα 12

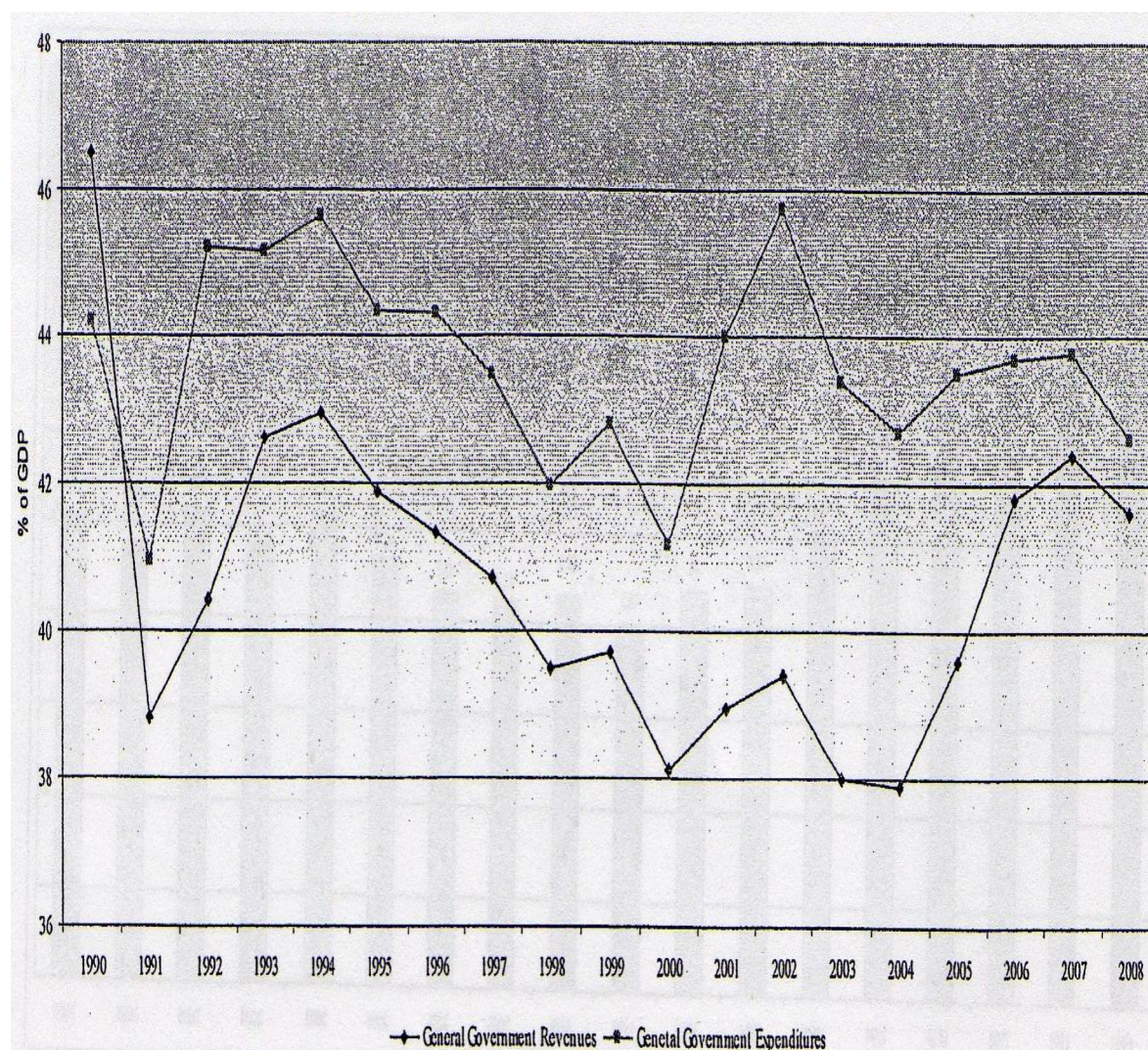
Current account balance (% of GDP) 1990-2008

Πηγή: G.Kolodko “A two-thirds rate of success-polish transformation and economic development”, 1989-2008, 2009, p.24

Γράφημα 13

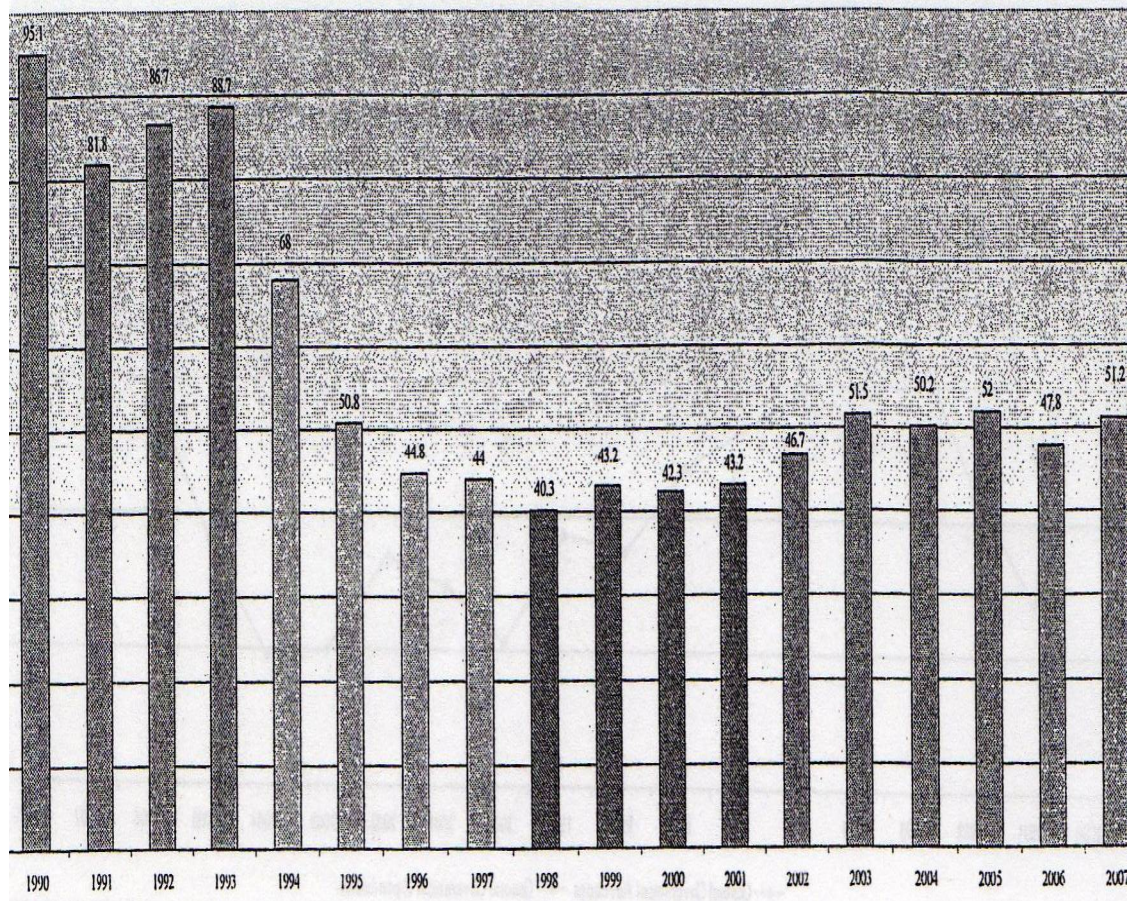
General government revenues and expenditures(% of GDP), 1990-2008

Πηγή: G.Kolodko “A two-thirds rate of success-polish transformation and economic development”, 1989-2008, 2009, p.25

Γράφημα 14

Public debt (general government) (% of GDP, 1990-2007)

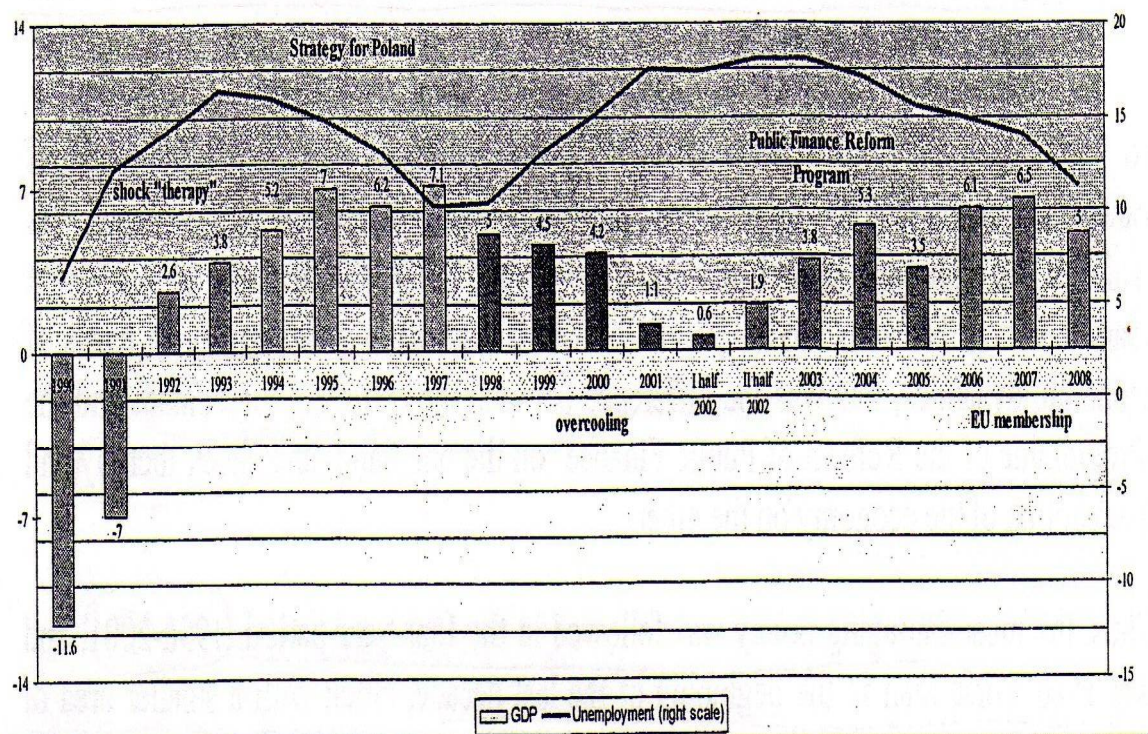

Πηγή: G.Kolodko “A two-thirds rate of success-polish transformation and economic development”, 1989-2008, 2009, p.26

Γράφημα 15

Rates of GDP growth and unemployment in Poland, 1990-2008

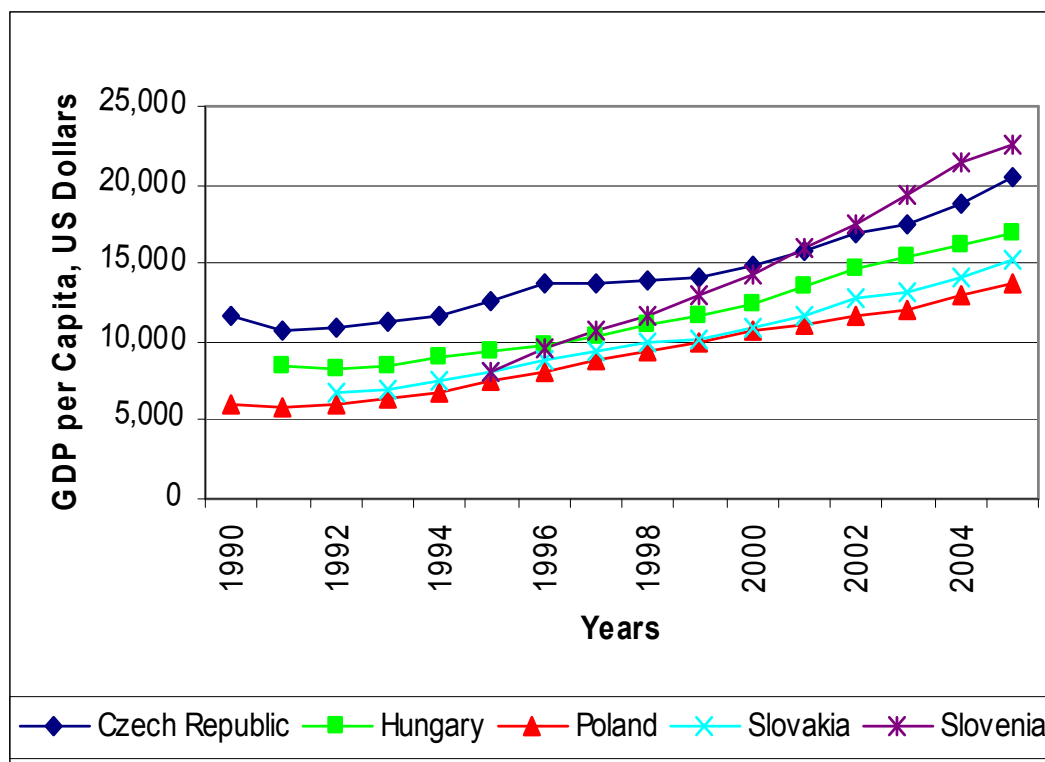
Note: Unemployment rate is based on conditions comparable with the 1990s data. According to the methodology currently applied, this is approximately 2 percentage points higher.

Source: GUS.

Πηγή: G.Kolodko “A two-thirds rate of success-polish transformation and economic development”, 1989-2008, 2009, p.7

Γράφημα 16

GDP per Capita in the CEE Countries

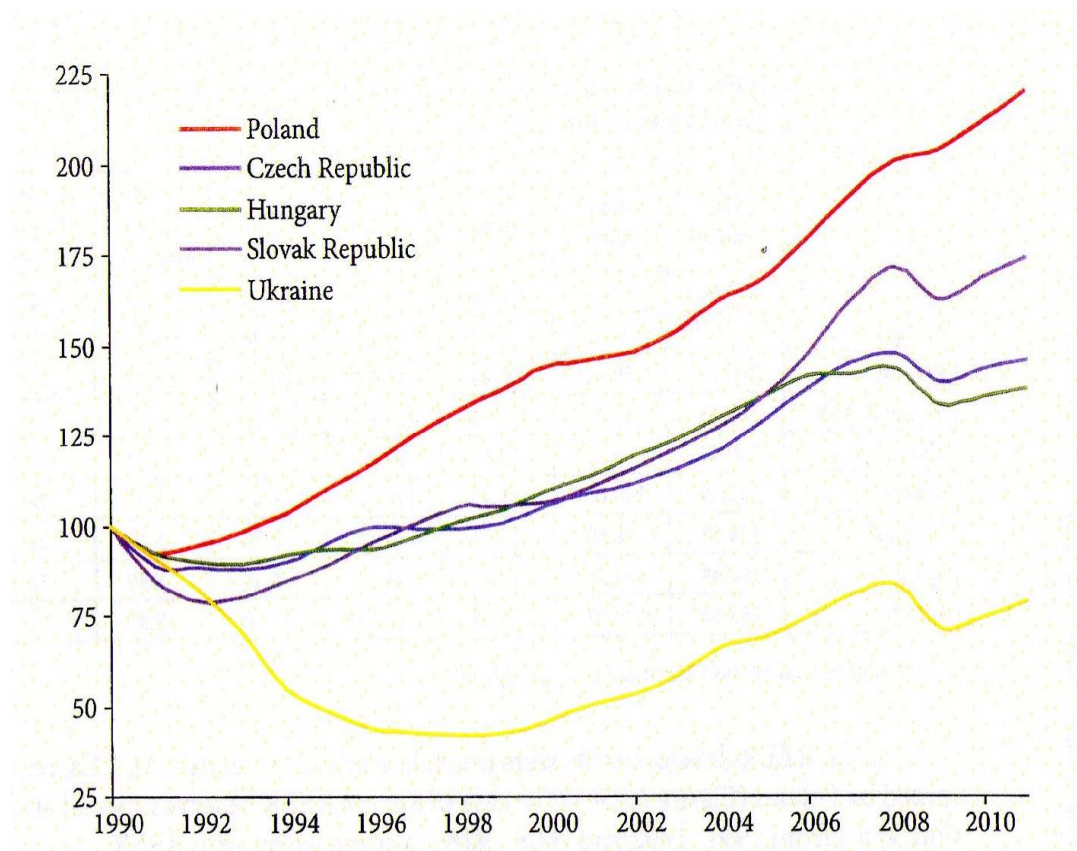
Inward FDI stock as a % of GDP, CEE Comparison, 1990-2005

Source: UNECE Statistical Database and UNCTAD World Investment Report 2006

Πηγή : Lucyna Kornecki, Vedapuri Raghavan “Inward FDI Stock and Growth in Central and Eastern Europe”, Department of Economics, Finance, and Information System College of Business Embry-Riddle Aeronautical University (ERAU), September 2010, p. 21

Γράφημα 17

Annual real GDP per capita growth in CECs (US\$, 1990 = 100)

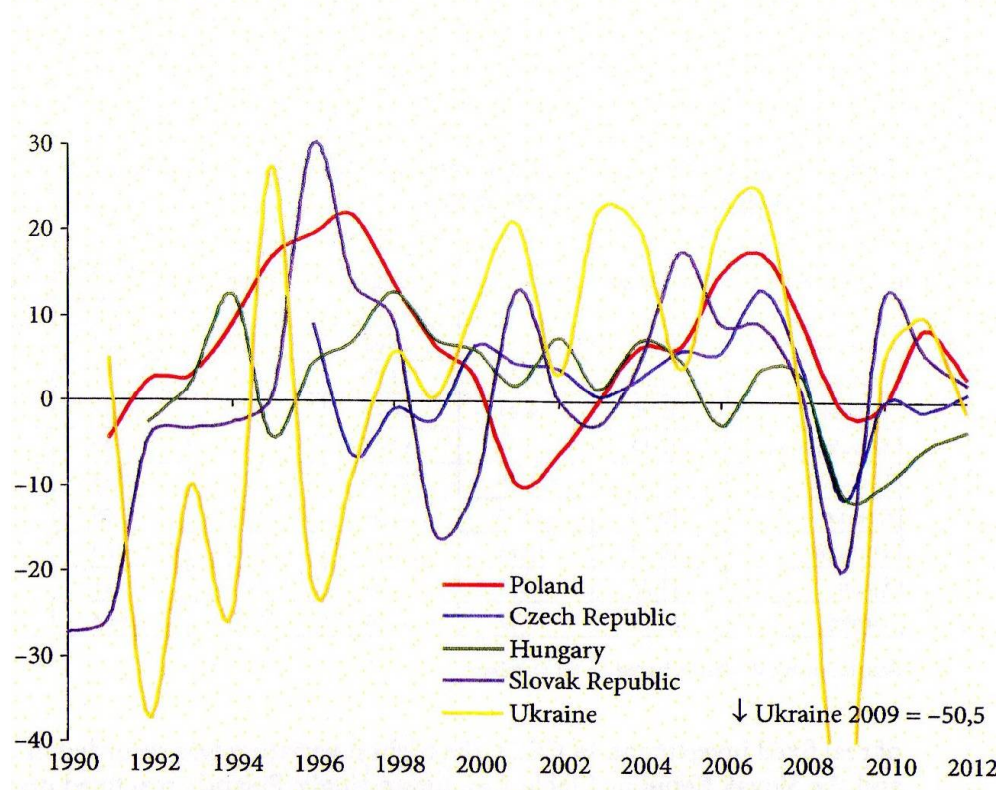

Source :own calculation based on GI Database

Πηγή: T.Kowalski “Globalization and Transformation in Central European Countries: the Case of Poland”, Poznan University of Economics Press, 2013,p. 140

Γράφημα 18

Real fixed investment growth in CECs, percent change from a year earlier

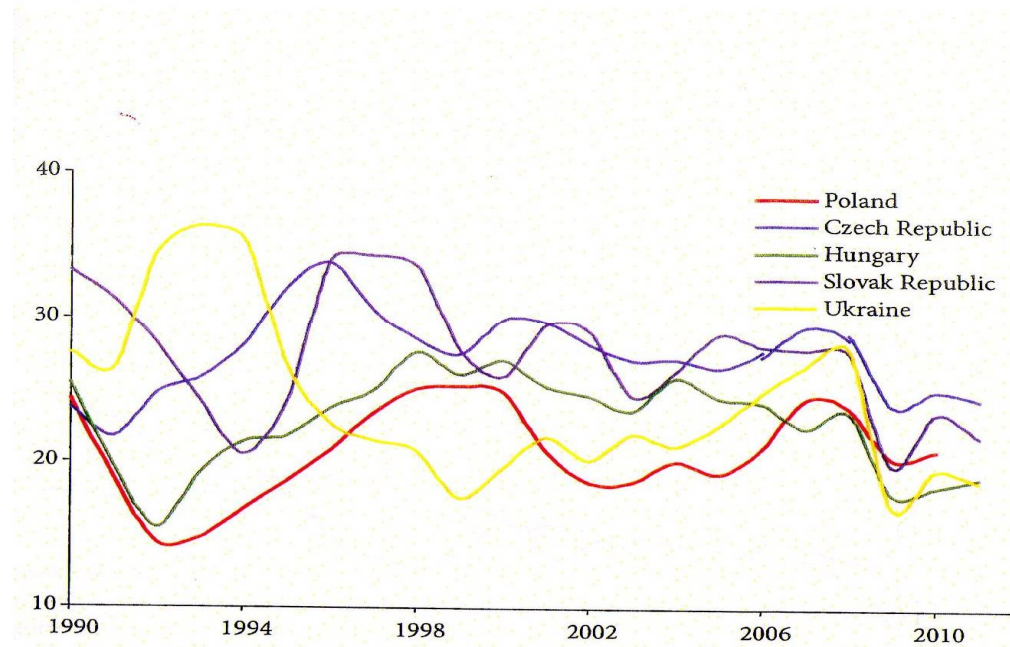

Source : Global Insight (GI) Database

Πηγή: T.Kowalski “Globalization and Transformation in Central European Countries: the Case of Poland” , Poznan University of Economics Press, 2013,p. 119

Γράφημα 19

Gross capital formation in CECs in 1990-2011 as percent of GDP

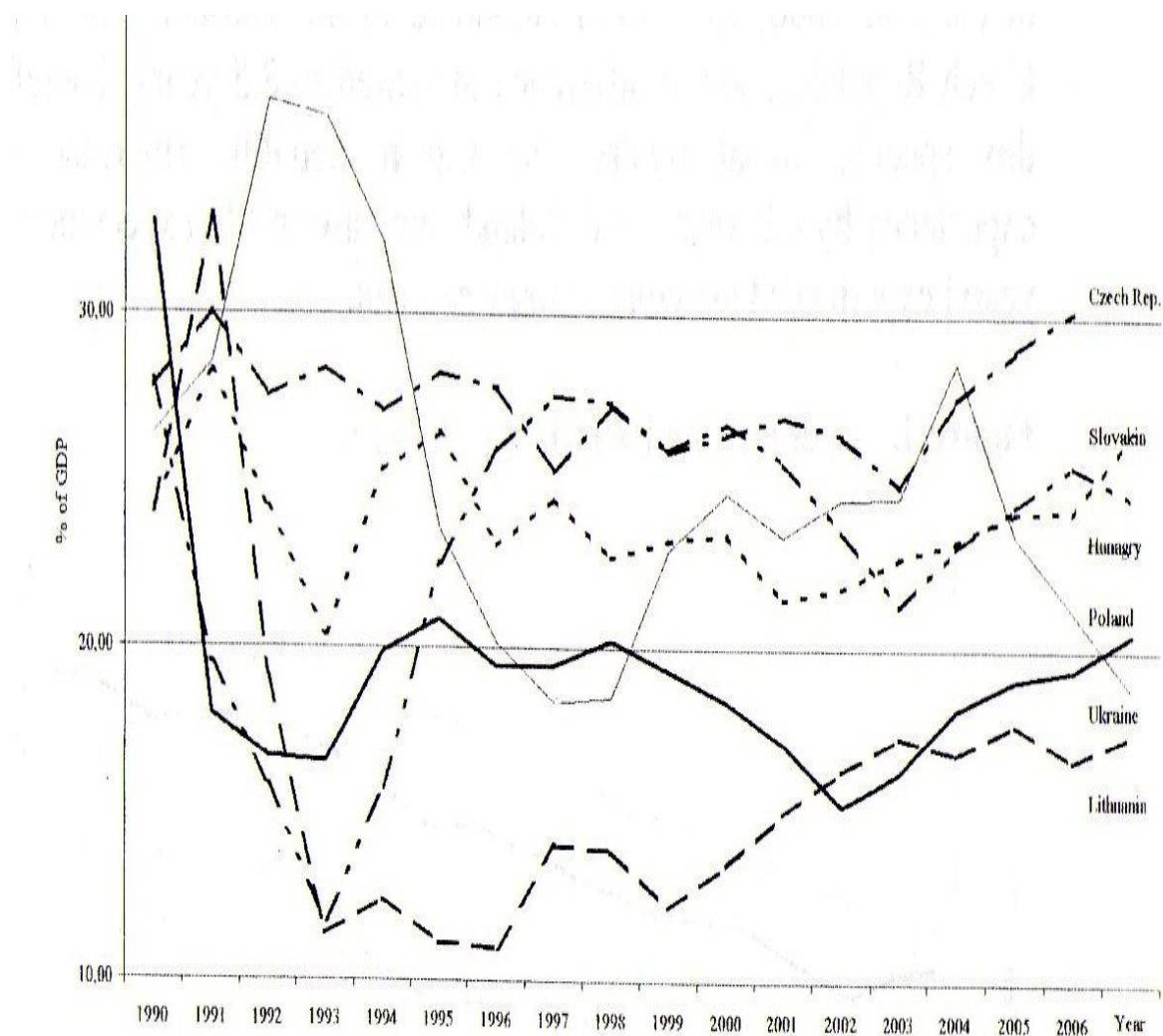

Source : WDI Database

Πηγή: T.Kowalski “Globalization and Transformation in Central European Countries: the Case of Poland” , Poznan University of Economics Press, 2013,p. 121

Γράφημα 20

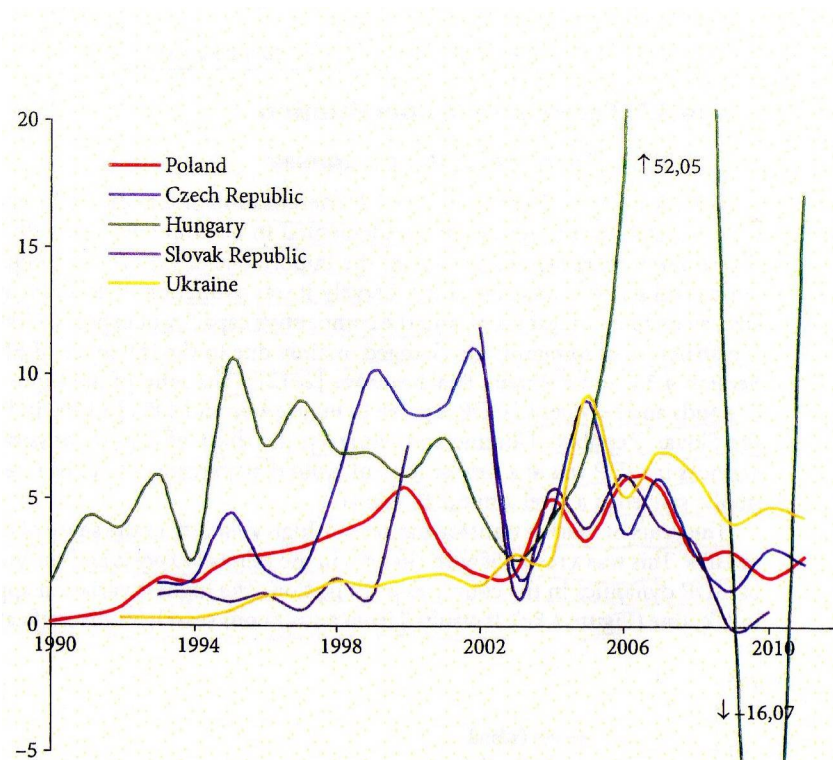
Gross Domestic Savings in 1990-2007 as a percentage of GDP

Πηγή : Kowalski, T., Letza, S., Wihlborg, C “Institutional Change in the European Transition Economies. The Case of Poland”, Poznan University of Economics, 2010 , p.45

Γράφημα 21

Foreign direct investment in the CECs ,net inflows as % of GDP

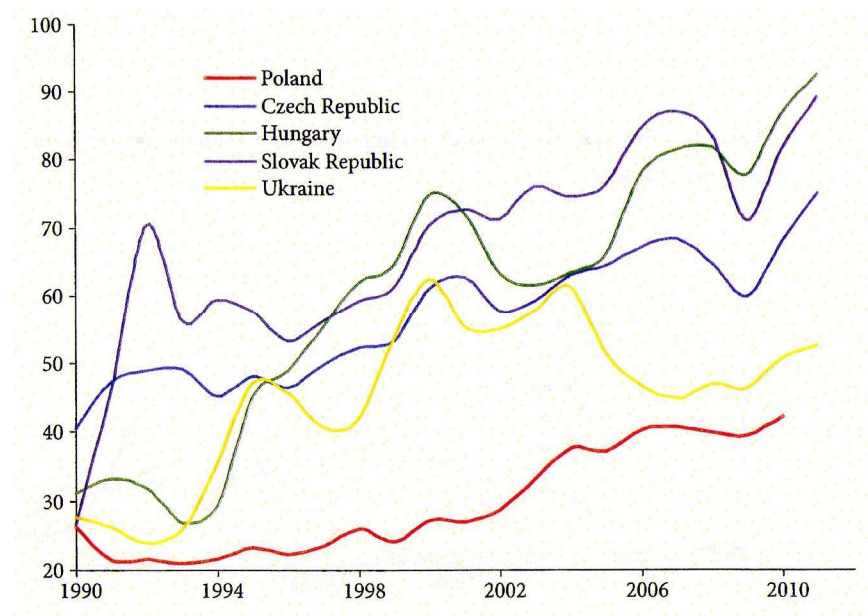

Source : WDI Database

Πηγή: T.Kowalski “Globalization and Transformation in Central European Countries: the Case of Poland” , Poznan University of Economics Press, 2013,p. 123

Γράφημα 22

Exports of goods and services in CECs as % of GDP

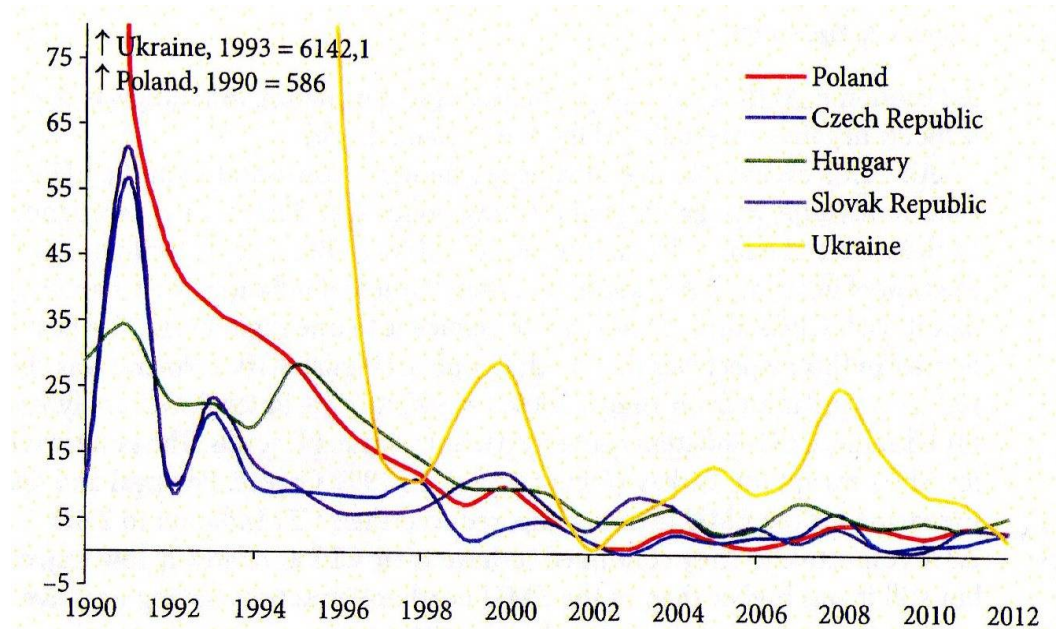
Source : WDI Database

Πηγή: T.Kowalski “Globalization and Transformation in Central European Countries: the Case of Poland”, Poznan University of Economics Press, 2013,p. 124

Γράφημα 23

Annual consumer price inflation in CECs in 1990-2012
(% change from a year earlier)

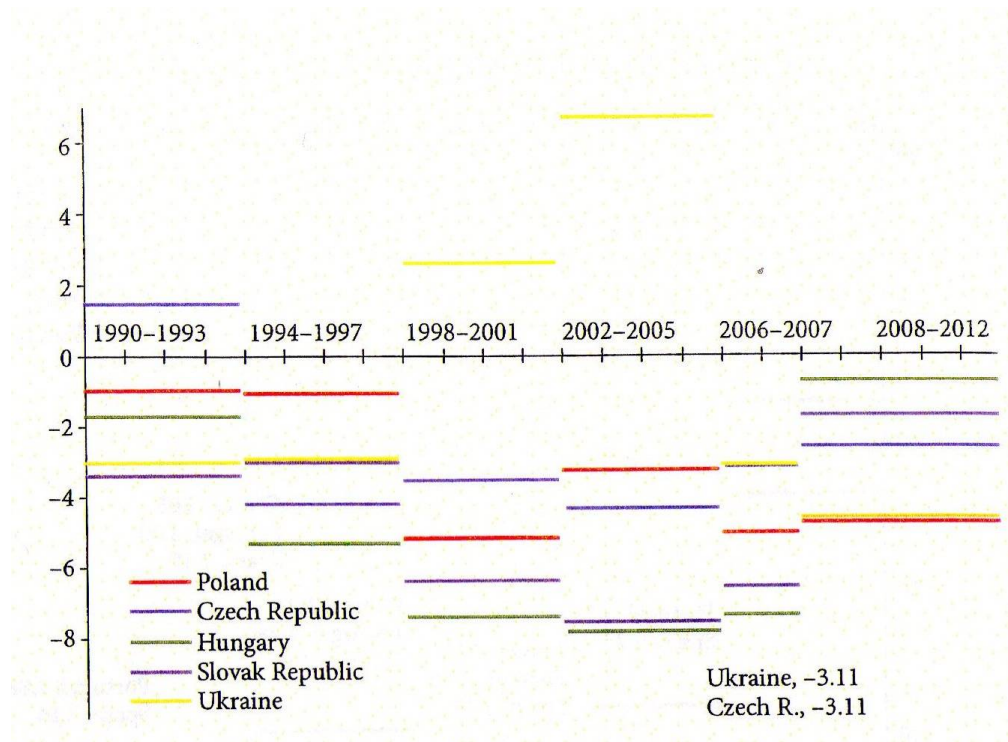

Source : GI Database

Πηγή: T.Kowalski “Globalization and Transformation in Central European Countries: the Case of Poland”, Poznan University of Economics Press, 2013,p. 127

Γράφημα 24

Current account balance in CECs (% of nominal GDP)

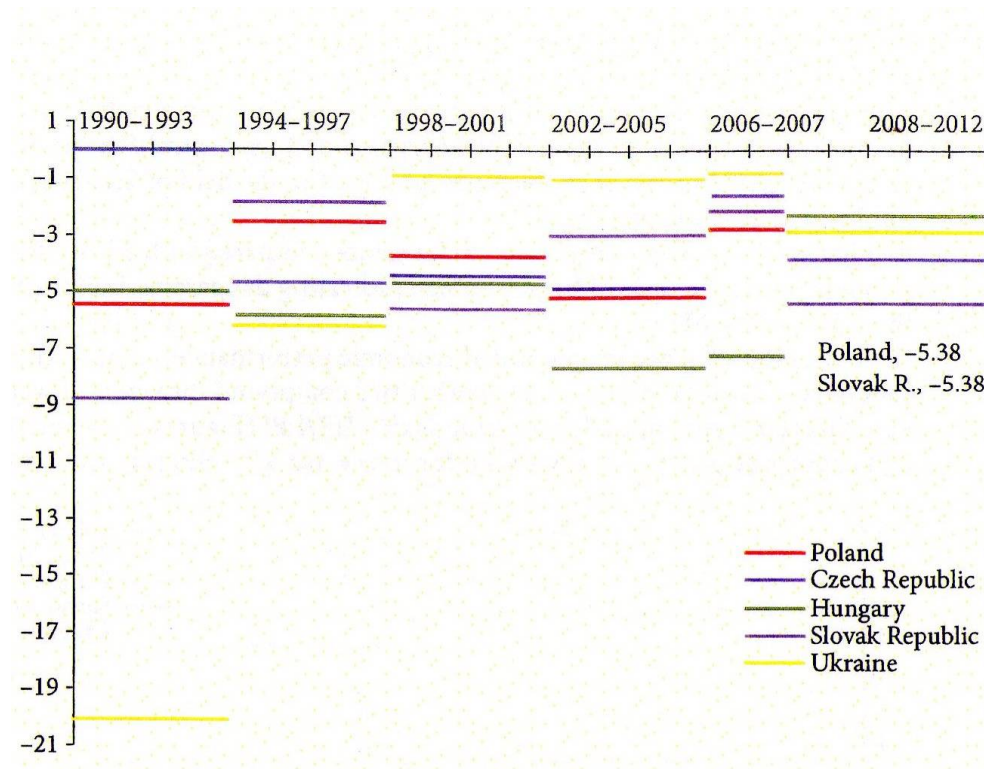

Source : author 's calculation based on GI Database

Πηγή: T.Kowalski "Globalization and Transformation in Central European Countries: the Case of Poland", Poznan University of Economics Press, 2013,p. 180

Γράφημα 25

Fiscal balance in CECs as % of GDP

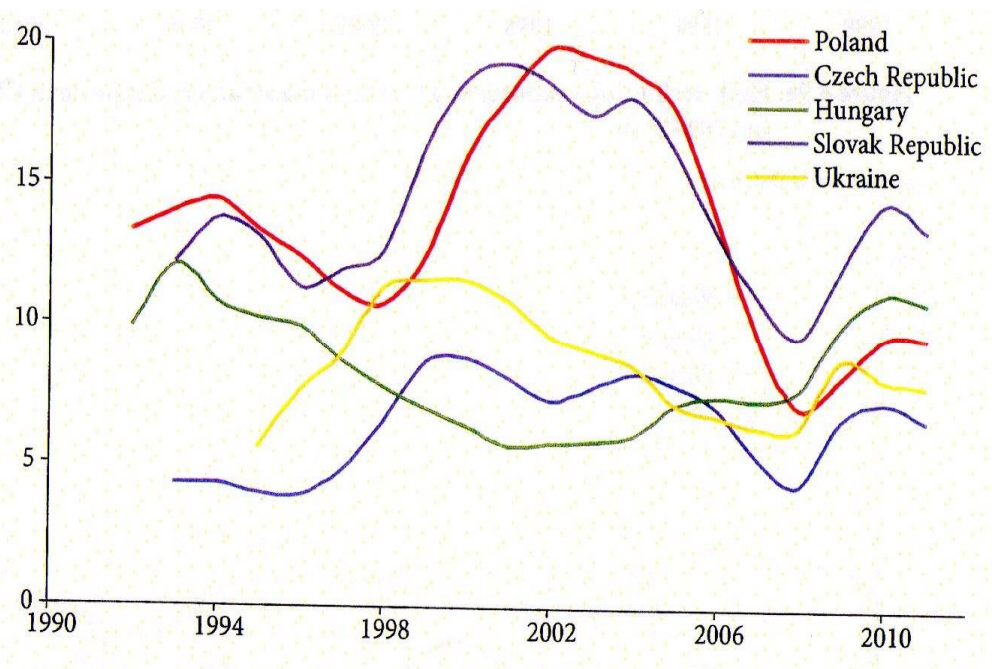

Source : author 's calculation based on GI Database

Πηγή: T.Kowalski "Globalization and Transformation in Central European Countries: the Case of Poland", Poznan University of Economics Press, 2013,p. 183

Γράφημα 26

Unemployment rate in CECs

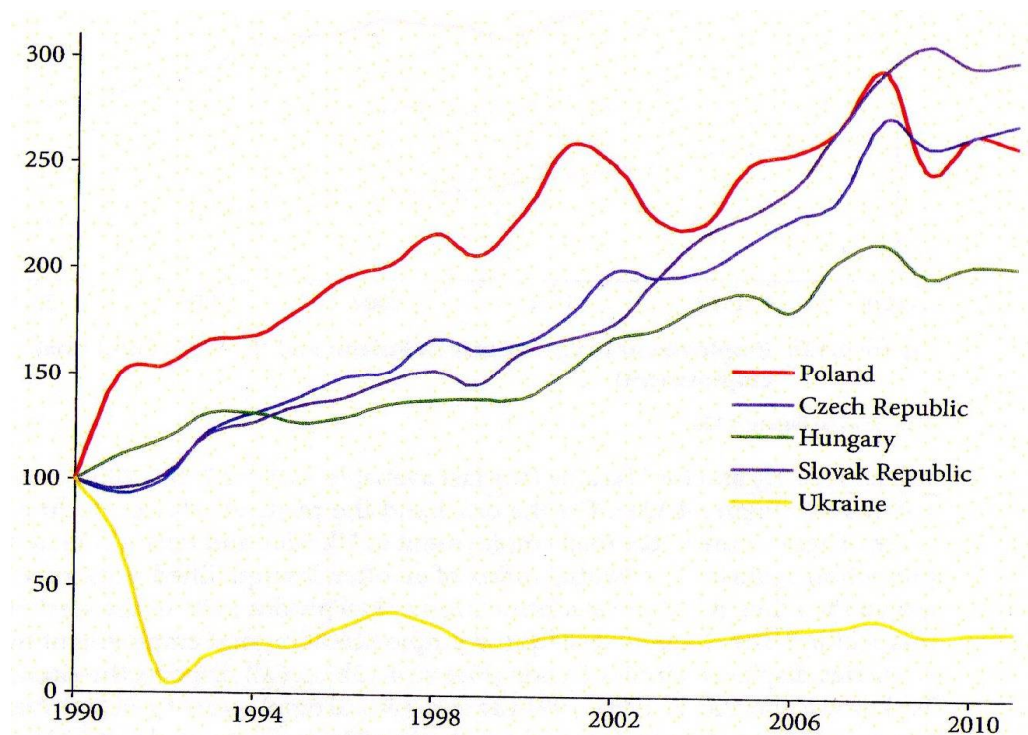

Source : author 's calculations ,based on [EBRD 2008] data and 2012 WDI Database

Πηγή: T.Kowalski “Globalization and Transformation in Central European Countries: the Case of Poland” , Poznan University of Economics Press, 2013,p. 129

Γράφημα 27

Real effective exchange rates in CECs. 1990=100

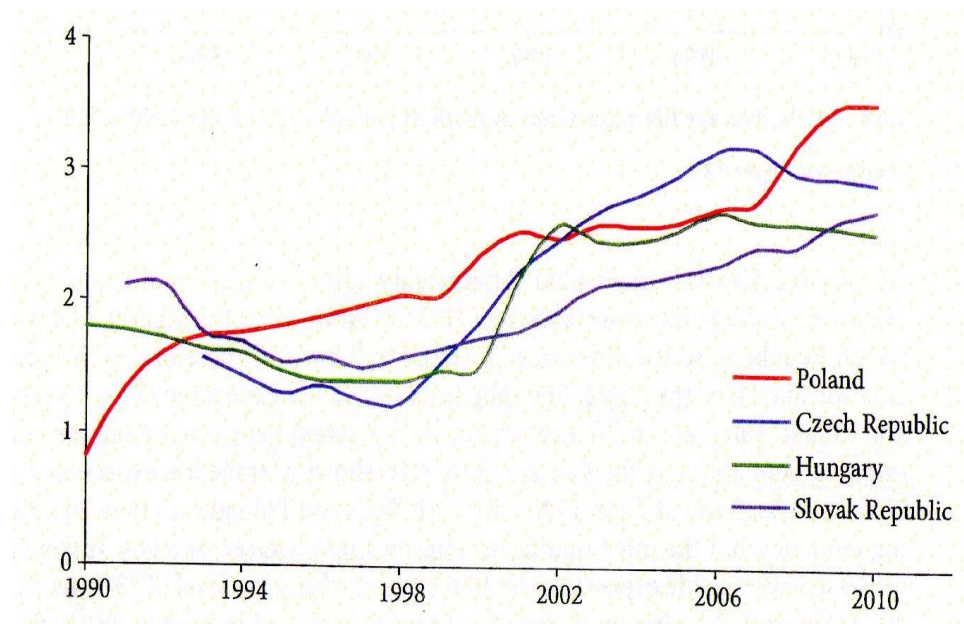

Source : [Darvas 2012a]

Πηγή: T.Kowalski “Globalization and Transformation in Central European Countries: the Case of Poland” , Poznan University of Economics Press, 2013,p. 137

Γράφημα 28

Real hourly minimum wages in CECs (US\$, at PPP)

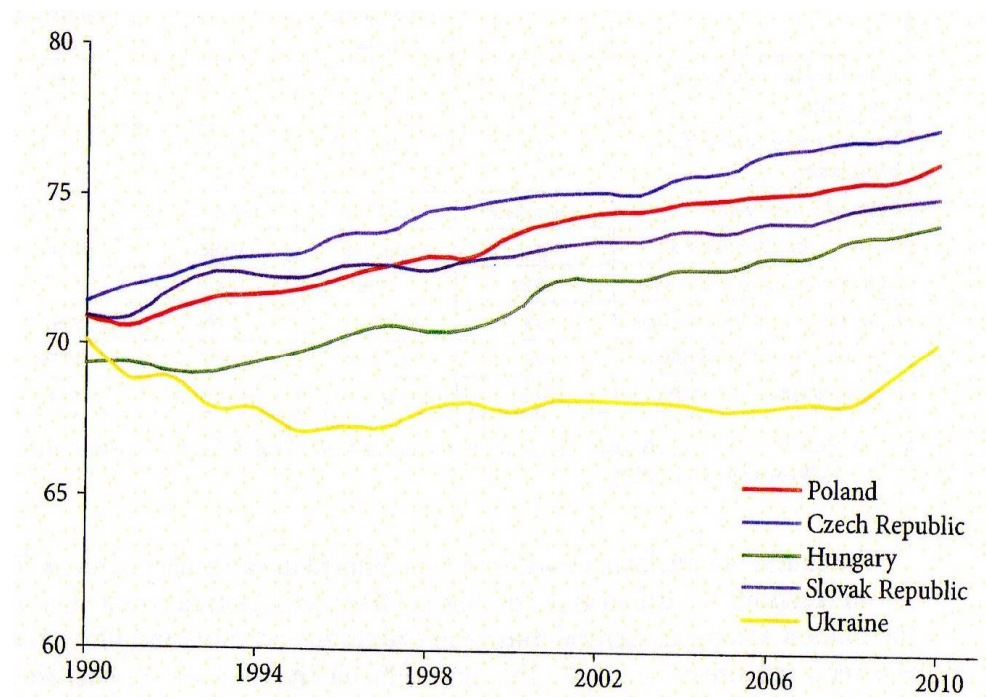

Source : OECD Database

Πηγή: T.Kowalski “Globalization and Transformation in Central European Countries: the Case of Poland” , Poznan University of Economics Press, 2013,p. 117

Γράφημα 29

Average life expectancy at birth in CECs in 1990-2010

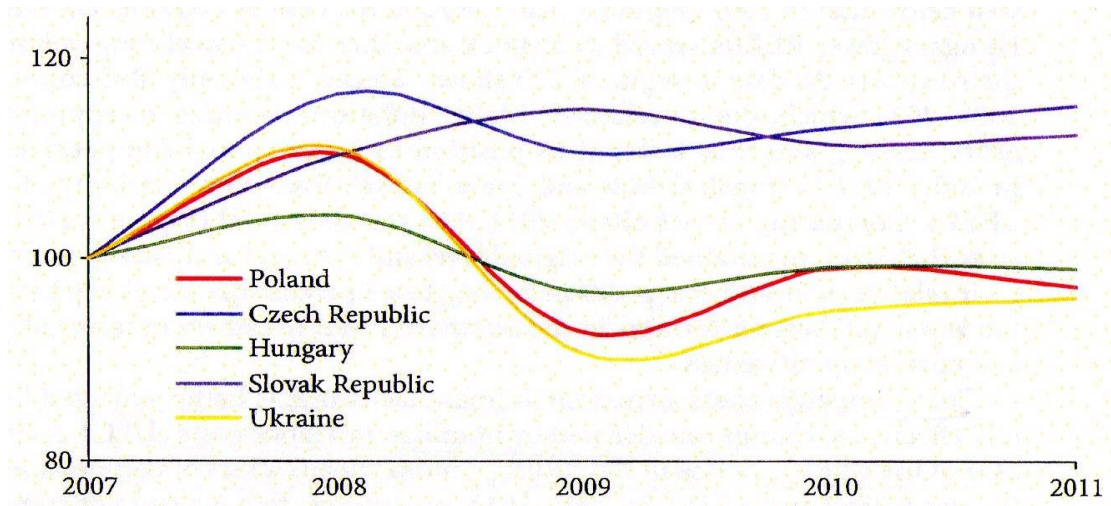

Source : WDI Database

Πηγή: T.Kowalski “Globalization and Transformation in Central European Countries: the Case of Poland” , Poznan University of Economics Press, 2013,p. 113

Γράφημα 30

Real effective exchange rate in CECs (CPI based), 2007=100

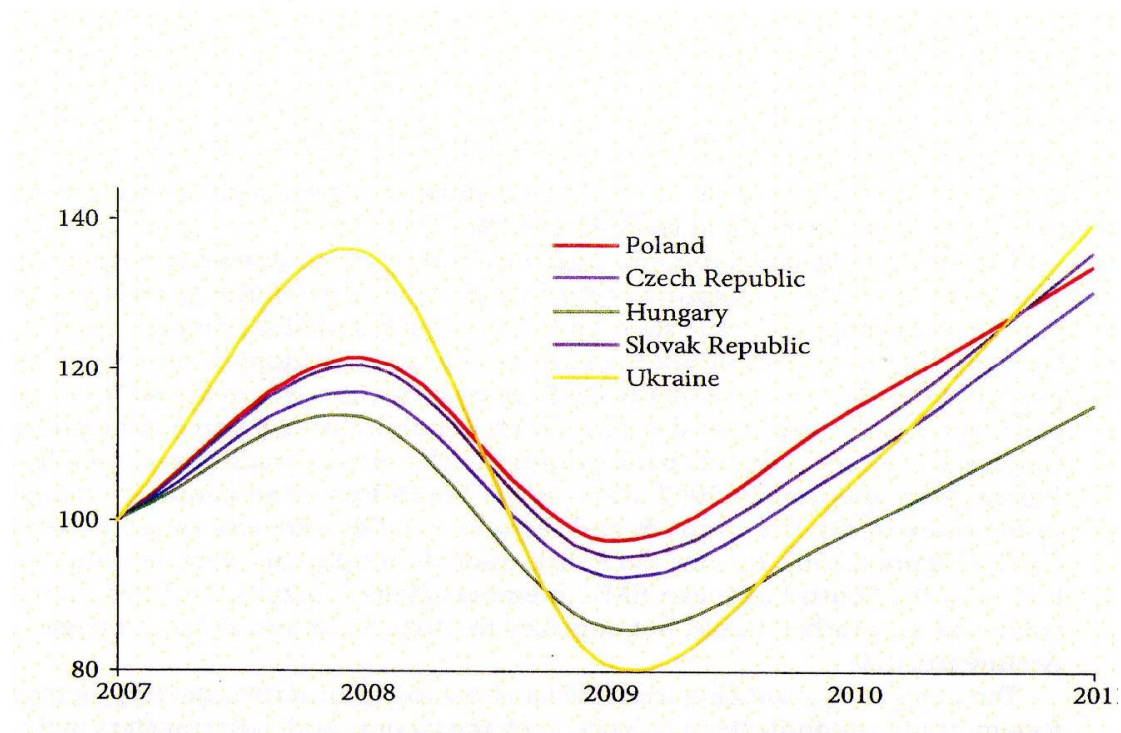
Source : author 's calculations based on [Darvas 2012a]

Πηγή: T.Kowalski “Globalization and Transformation in Central European Countries: the Case of Poland” , Poznan University of Economics Press, 2013,p. 199

Γράφημα 31

Merchandise exports annual growth in CECs ,2007=100

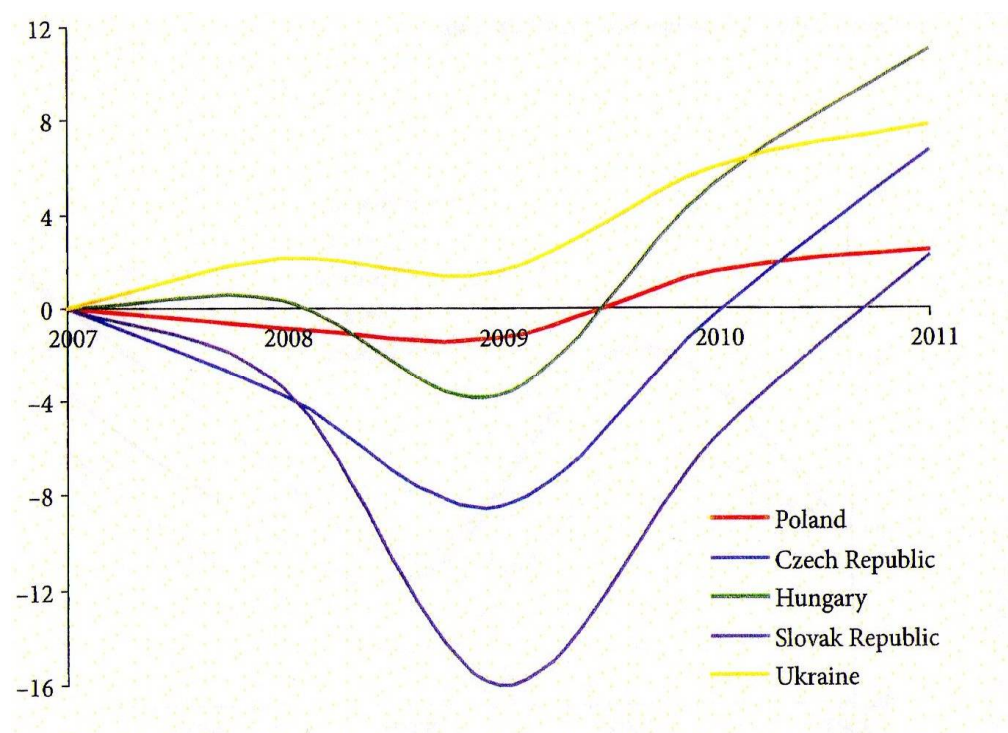

Source : author 's calculations based on GI Database

Πηγή: T.Kowalski "Globalization and Transformation in Central European Countries: the Case of Poland", Poznan University of Economics Press, 2013,p. 203

Γράφημα 32

Change in share of exports of goods and services in GDP in CECs
(in percentage points), 2007=100

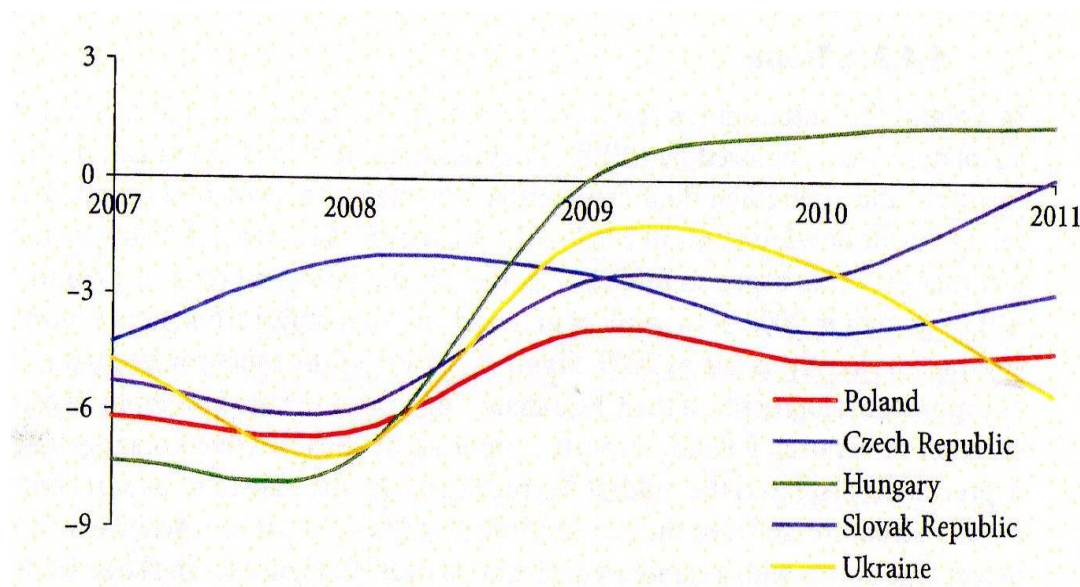

Source : author 's calculations based on WDI Database

Πηγή: T.Kowalski “Globalization and Transformation in Central European Countries: the Case of Poland” , Poznan University of Economics Press, 2013,p. 204

Γράφημα 33

Current account in the CECs in 2007-2011 (% of GDP)

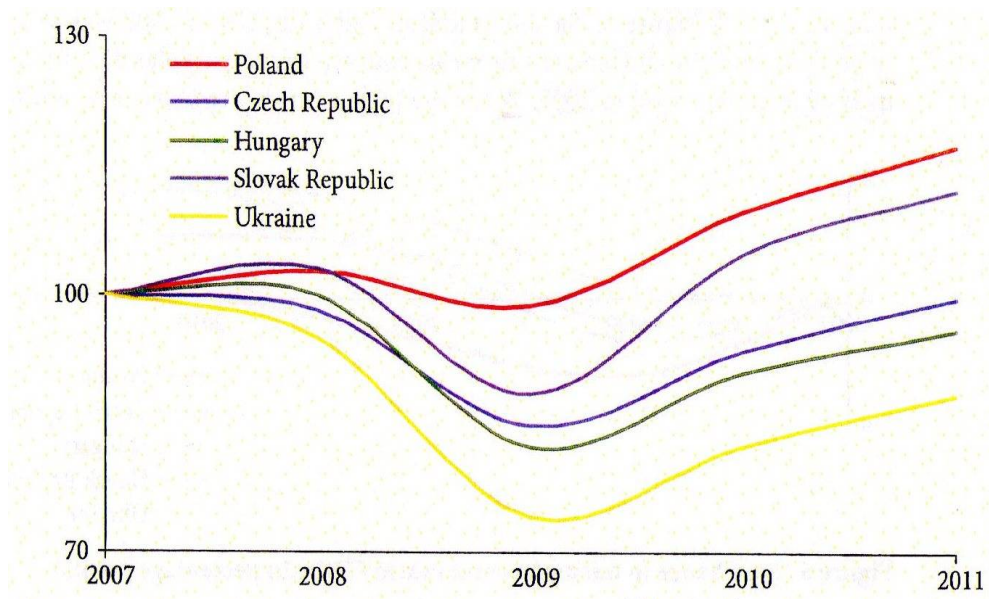

Source : GI Database

Πηγή: T.Kowalski “Globalization and Transformation in Central European Countries: the Case of Poland” , Poznan University of Economics Press, 2013,p. 205

Γράφημα 34

Industrial production annual growth in CECs , 2007=100

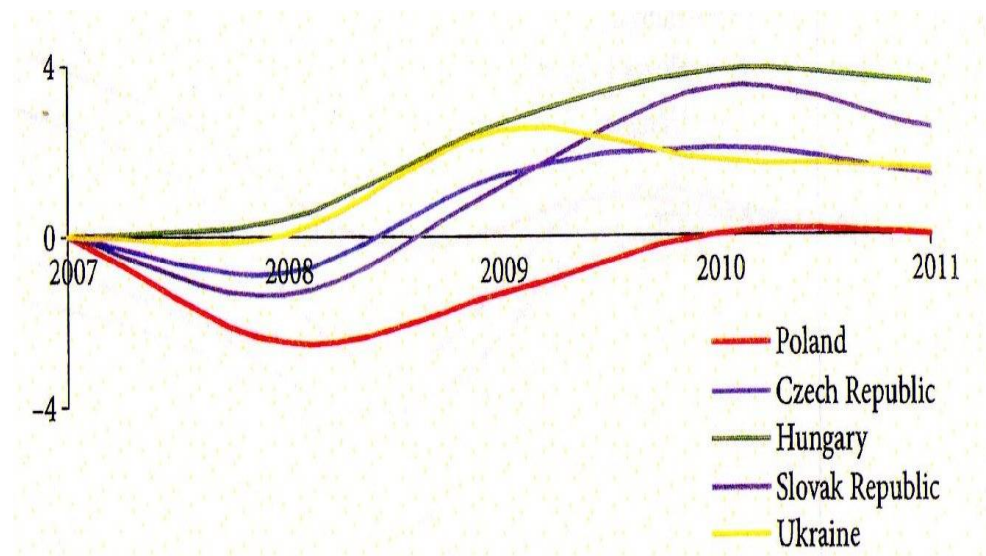

Source : author 's calculations based on GI Database

Πηγή: T.Kowalski “Globalization and Transformation in Central European Countries: the Case of Poland” , Poznan University of Economics Press, 2013,p. 207

Γράφημα 35

Change in unemployment rate in CECs (in percentage points), 2007=100

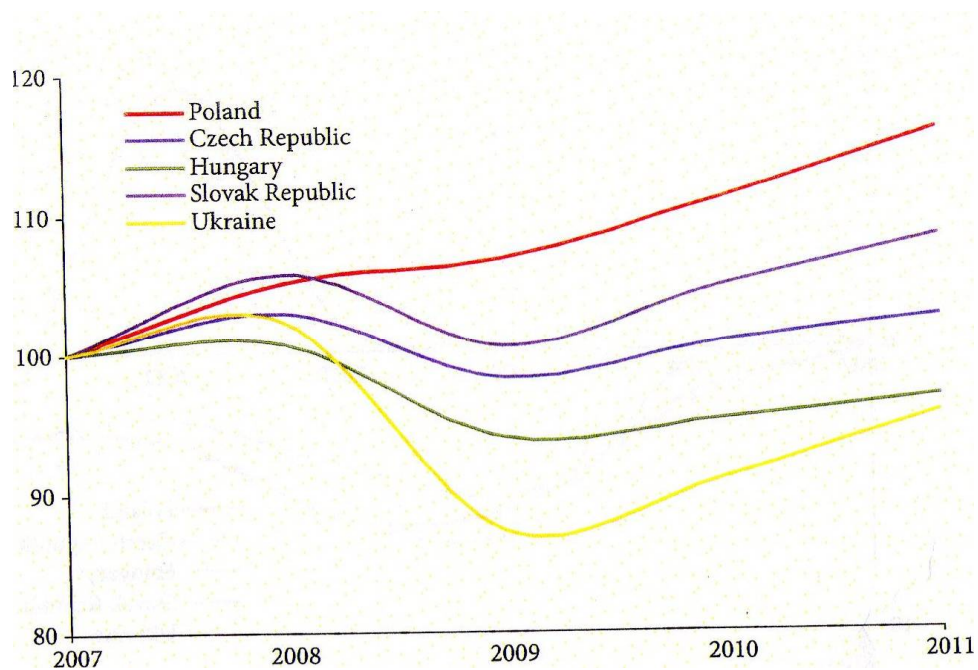

Source : author 's calculations based on WDI Database

Πηγή: T.Kowalski “Globalization and Transformation in Central European Countries: the Case of Poland”, Poznan University of Economics Press, 2013,p. 208

Γράφημα 36

Real GDP growth in CECs , 2007=100

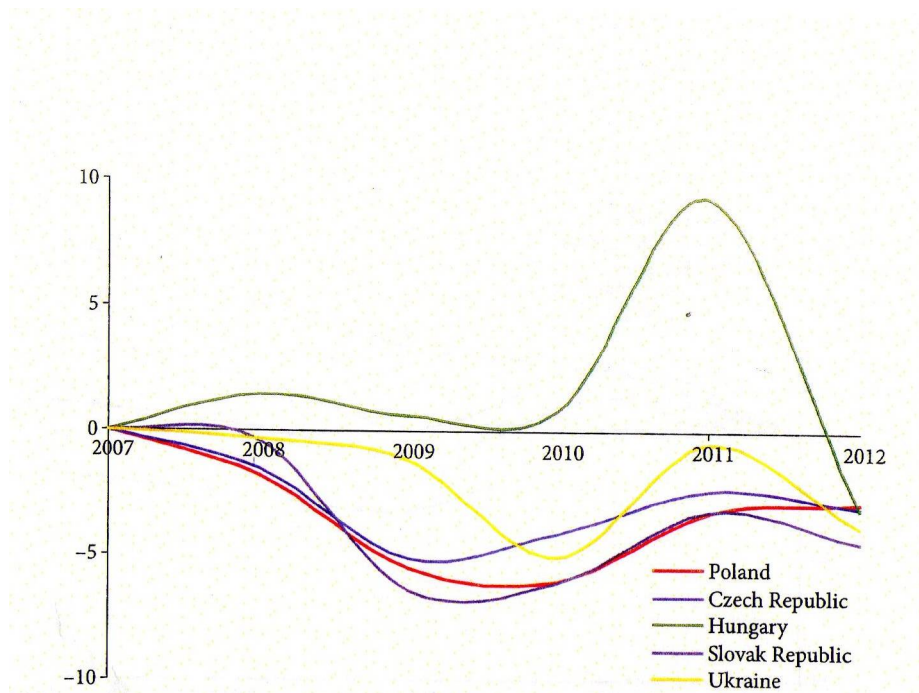

Source : author 's calculations based on GI Database

Πηγή: T.Kowalski “Globalization and Transformation in Central European Countries: the Case of Poland” , Poznan University of Economics Press, 2013,p. 211

Γράφημα 37

Change in fiscal balance in CECs as % of GDP. In percentage points , 2007=100

Source : author 's calculations based on EBRD and GI Database

Πηγή: T.Kowalski “Globalization and Transformation in Central European Countries: the Case of Poland” , Poznan University of Economics Press, 2013,p. 212

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλία

- Antczak M. , “Fiscal effects of joining the EU: Accession countries” in Polish EU Accession in Comparative Perspective: Macroeconomics, Finance and the Government Piotr Jaworski, Tomasz Mickiewicz, School of Slavonic and East European Studies, University College London, 2006
- Amsden A., Kochanowicz J., Taylor L. ,The Market Meets its Match: Restructuring the Economies of Eastern Europe, Harvard University Press 1998
- Bandelj N. , “Supraterritoriality, Embeddedness, or Both? FDI in CEE” in Globalization: perspectives from central and eastern Europe –, Katalin Fabian, Elsevier Publishing ,2007
- Blaszczyk B. & Woodward R. , Privatization in Post-communist countries :volume 2, CASE Center for Social and Economic Research, 1996
- Brada J. “The exchange rate and foreign direct investments-two paths to globalization” in Handbook of the Economics and Political Economy of Transition, Paul Hare & Gerard Turley, Routledge, 2013
- Brusis M., Ochmann C., Central and Eastern Europe on the Way Into the European Union in Central and Eastern Europe on the Way Into the European Union: Problems and Prospects of Integration 1996,Strategies for Europe, Werner Weidenfeld, Franz-Lothar Altmann , Bertelsmann Foundation Publishers, 1996
- Bukowski S. , “The prospects of central European countries’ membership in the EMU” in The influence of the globalization processes on Central and Eastern European region, Klecha K., Michałowski T., Institute of International Business, University of Gdansk, 2006
- Chirot D., The Crisis of Leninism and the Decline of the Left: The Revolutions of 1989., University of Washington Press, 1991
- Dabrowski M. , “Central and Eastern Europe and the CIS: 20 years on” in Handbook of the Economics and Political Economy of Transition ,Paul Hare & Gerard Turley, Routledge, 2013

- Drabek Z., Benacek V. “Trade Reorientation and Global Integration” in Handbook of the Economics and Political Economy of Transition Paul Hare & Gerard Turley, Routledge, 2013
- Drelic-Skulska B., Skulski P. , “Institutional, economic and cultural business environments – comparing Poland and Taiwan” in The influence of the globalization processes on Central and Eastern European region, Klecha K., Michałowski T., Institute of International Business, University of Gdansk, 2006
- Glanz S. , “Economic and social integration from labor ‘s point of view: the EU and the central and eastern European countries” in Globalization: perspectives from central and eastern Europe , Katalin Fabian, Elsevier Publishing ,2007
- Gotz-Kozierkiewicz D., “Fiscal policy from the perspective of an EU member state” in The Polish Miracle, Lessons for the Emerging Markets , Grzegorz W..Kolodko, Ashgate Publications, 2005
- Hare P. & Turley G. , Handbook of the Economics and Political Economy of Transition, ,Routledge, 2013
- Hardy J., Poland ‘s New Capitalism, Pluto Press, 2009
- Havrylyshyn O. , “Is the transition over ? ” in Handbook of the Economics and Political Economy of Transition ,Paul Hare & Gerard Turley, Routledge, 2013
- Hubner D. “The impact of membership in the European Union on Economic Growth in Poland ” in The Polish Miracle, Lessons for the Emerging Markets, Grzegorz W..Kolodko, Ashgate Publications, 2005
- Jude C., Pop Silaghi M., “Foreign direct investment, employment creation and economic growth in CEE countries.” in An open issue in Development, Energy, Environment, Economics, 2010
- Kisiel R., Zrobek A., Cicha M. , “Polish economy in the view of investment development path-an introduction to further research” in The influence of the globalization processes on Central and Eastern European region, Klecha K., Michałowski T.,Institute of International Business, University of Gdansk, 2006
- Kochanowicz J., “The Transition to the Market and Democratization in Poland” in A precarious balance :democracy and economic reforms in eastern

Europe-Joan m. Nelson , International Center for Economic Growth, Overseas Development Council , Ics Pr, 1994

- Kolodko G. “The great transformation 1989-2029” in Handbook of the Economics and Political Economy of Transition ,Paul Hare & Gerard Turley, Routledge, 2013
- Kolodko G., Post-Communist Transition: The Thorny Road , University of Rochester Press, 2000
- Kolodko G., “Institutions, policies and growth” in The Polish Miracle, Lessons for the Emerging Markets -Grzegorz W.Kolodko, Ashgate Publications, 2005
- Kowalski T. , Globalization and Transformation in Central European Countries: the Case of Poland , Poznan University of Economics Press, 2013
- Kowalski T., Letza S., Wihlborg C., Institutional Change in the European Transition Economies. The Case of Poland, Poznan University of Economics, 2010
- Koyama Y. ,Transition, European integration and foreign direct investment in central and eastern European countries , Niigata University, 2008
- Kuc-Czajkowska K., “Metropolitan functions of Warsaw, Prague and Budapest” in Regional development in Central and Eastern Europe: development processes and policy challenges Gorzelak, G.; Bachtler J.F., Smetkowski M. , Routledge, 2010
- Malecki W., “The implications of monetary union convergence for the rate of growth” in The Polish Miracle, Lessons for the Emerging Markets -Grzegorz W.Kolodko, Ashgate Publications, 2005
- Marer P. , “Towards a new growth model in eastern Europe” in Handbook of the Economics and Political Economy of Transition ,Paul Hare & Gerard Turley, Routledge, 2013
- Michałowski T “The IMF and transition processes in the countries of central and eastern Europe and the former USSR” in The influence of the globalization processes on Central and Eastern European region, Klecha K., Michałowski T., Institute of International Business, University of Gdansk, 2006

- Miller J. , “Privatization” in Handbook of the Economics and Political Economy of Transition Paul Hare & Gerard Turley, Routledge, 2013
- Nelson J. ,A precarious balance :democracy and economic reforms in eastern Europe-, International Center for Economic Growth, Overseas Development Council , Ics Pr, 1994
- Nizielska A. “Transnational corporations ‘activity in Poland” in The influence of the globalization processes on Central and Eastern European region, Klecha K., Michałowski T., Institute of International Business, University of Gdansk, 2006
- Nuti.D (2013) “Did we go about transition in the right way” in Handbook of the Economics and Political Economy of Transition Paul Hare & Gerard Turley, Routledge, 2013
- Podkaminer L. , “Is Rapid, Long-term Economic Growth Likely? ” in The Polish Miracle, Lessons for the Emerging Markets -Grzegorz W..Kolodko, Ashgate Publications, 2005
- Postula M., “Effective public finance management as a factor of long-term growth” in The Polish Miracle, Lessons for the Emerging Markets -Grzegorz W..Kolodko, Ashgate Publications, 2005
- Rozkwitalska M. , “The transformation of Polish foreign trade in european integration process” in The influence of the globalization processes on Central and Eastern European region, Klecha K., Michałowski T., Institute of International Business, University of Gdansk, 2006
- Shabunina A. , “Fiscal Policy in Transition Economies” in Handbook of the Economics and Political Economy of Transition Paul Hare & Gerard Turley, Routledge, 2013
- Stanowska-Hirsch A. , “Reorientation of polish foreign trade at the turn of the 1980s and 1990s” in The influence of the globalization processes on Central and Eastern European region, Klecha K., Michałowski T.,Institute of International Business, University of Gdansk, 2006
- Stepień B., “The condition of Poland ‘s institutional environment from the multinational enterprises” in The influence of the globalization processes on Central and Eastern European region, Klecha K., Michałowski T., Institute of International Business, University of Gdansk, 2006

- Szymaniak A. , “ Poland in offshore locations attractiveness rankings” in The influence of the globalization processes on Central and Eastern European region, Klecha K., Michałowski T., Institute of International Business, University of Gdansk, 2006
- Weresa M. “EU eastern enlargement and foreign direct investment flows to Poland” in Polish EU Accession in Comparative Perspective: Macroeconomics, Finance and the Government , Piotr Jaworski, Tomasz Mickiewicz, School of Slavonic and East European Studies, University College London, 2006

Άρθρα

- Belka M. , “The challenge of euro adoption” in How Poland’s EU Membership Helped Transform its Economy, , Group of Thirty, October 2013, pp. 51-58
- Deloitte Central Europe 2013, Deloitte CE Top 500 ranking and report , pp. 17-19
- Heusinger von R. , “The polish transformation 1989-1997. A story of changing beliefs” , 1998 , pp.4-34
- IMF , World Economic Outlook , April 2014, pp 54-57
- Kolodko G. , “A two-thirds rate of success-polish transformation and economic development 1989-2008” , 2009, pp 1-26
- Kornecki L., Raghavan V. , “Inward FDI Stock and Growth in Central and Eastern Europe” , Department of Economics, Finance, and Information System College of Business Embry-Riddle Aeronautical University (ERAU), September 2010, pp. 19-23
- Mckinsey Global Institute, “A new dawn : reigniting growth in central and eastern Europe” , December 2013, pp. 12-17